

Rasism och främlingsfientlighet i Sverige

Rasism och främlingsfientlighet. Rapporter och delstudier om rasism och främlingsfientlighet i Sverige 2004

Integrationsverkets rapportserie 2005:02

© Integrationsverket 2005, artikelförfattarna var för sig.

© Fotografier sid 247–261 Niklas Loman.

ISSN 1404-5370

Integrationsverket
Box 633
601 14 Norrköping

Rasism och främlingsfientlighet i Sverige

Rapporter och delstudier om rasism
och främlingsfientlighet i Sverige 2004

Innehåll

Förord	7
Summary	9
Förekomsten av rasism och främlingsfientlighet i Sverige 2004	20
Rasismens nya ansikte – hatet mot muslimer	20
Allmänhetens erfarenheter av och attityder till rasism	23
Islamofobi i Sverige 2004	24
Massmediernas roll i nyhetsrapporteringen	26
Analys av etnisk bakgrund och DO-anmälningar 2004	27
Den organiserade främlingsfientligheten 2004	29
Salem-marschen 2004	31
Kommunala insatser mot organiserad främlingsfientlighet	32
Personliga upplevelser av rasistiska kränkningar	33
Preliminär kartläggning av rasistrelaterade domar 2004	33
Allmänhetens attityder till rasism, främlingsfientlighet, islamofobi och antisemitism	35
Datainsamling	35
Allmänhetens föreställningar om förekomsten av rasism	36
Klassisk rasism – motstånd mot etniskt blandade familjerelationer	39
Främlingsfientliga föreställningar 2004	40
Föreställningar om islamofobi i Sverige 2004	46
Antisemitiska föreställningar i Sverige 2004	60
Vittnesmål om rasistiska kränkningar	65
Föreställningar om rasismen i framtiden	69
Sammanfattning	71
Islamofobi i Sverige 2004	78
DEL I Islamofobi – ett nytt begrepp	79
DEL II Islamofobiska yttringar i Sverige	93
DEL III Inför framtiden – en sammanfattning	110

Rutinjournalistik och rasism – exemplet Sollentuna	120
Bakgrund	120
Syfte, material och metod	121
Nyhetshändelsen	124
Sammanfattning av de första nyheterna	130
Uppföljning: Oro för mer, Sollentuna som problemort, demonstrationerna, förövaren	136
Avslutande kommentarer och sammanfattning	147
Ickerasistisk journalistik – är den möjlig?	152
DO-anmälningar och etnisk bakgrund	156
1 Inledning	156
2 Data och metod	158
3 Samtliga DO-anmälningar 2003 och 2004 – fördelning efter flera aspekter	165
4 DO-anmälningar efter etnisk bakgrund – jämförelse och analys av data för 2003 och 2004	169
5 Avslutande kommentarer och sammanfattning	182
Några främlingsfientliga organisationers verksamhet under 2004	191
1 Inledning och bakgrund	191
2 Sverigedemokraterna under 2004	194
3 Nationaldemokraterna under 2004	204
4 Nationalsocialistisk Front i Karlskrona – nazisterna som försvann	208
Sammanfattning	211
Salemarschen 2004 – en främlingsfientlig paradmanifestation på nedgång	222
Bakgrund	222
Syfte och metod	223
Den organisatoriska dimensionen	224
Det politiska perspektivet	227
Den massmediala bevakningen	229
Sammanfattning och bedömningar	232
Samhällsinstitutionernas ansvar 2004	237
Antirasistisk strategi i Alingsås 2004	238
Antirasistiska strategier i Karlskrona 2004	241
Slutkommentar – de lokala samhällsinstitutionernas roll	243
Personliga upplevelser av rasistiska kränkningar	245

Förord

Integrationsverket verkar för att förebygga och motverka främlingsfientlighet, rasism och etnisk diskriminering. Som en del av denna uppgift har verket fått i uppdrag av regeringen att redovisa en analys av tillståndet för och utvecklingen av rasism och främlingsfientlighet inklusive antisemitism och islamofobi i Sverige.

Det är mot denna bakgrund som denna antologi tagits fram. Antologin består av åtta rapporter och delstudier. De ger en beskrivning och analys av tillståndet och förändringarna på området rasism och främlingsfientlighet och handlar om allmänhetens erfarenheter och föreställningar, islamofobi som samhällsföreteelse, mediernas roll, den organiserade främlingsfientligheten, institutionella insatser och personliga upplevelser.

Integrationsverket kommer att följa upp några av dessa områden i en kommande antologi.

De åtta studierna i denna antologi ger var för sig och tillsammans en beskrivning av olika aspekter av betydelse för vad som inträffat inom området rasism och främlingsfientlighet under 2004. De är:

- Allmänhetens attityder till rasism, främlingsfientlighet, islamofobi och antisemitism.
- Islamofobi i Sverige 2004.
- Rutinjournalistik och rasism – exemplet Sollentuna.
- DO-anmälningar och etnisk bakgrund – en analys av anmälningar till DO 2004 utifrån anmälares etniska bakgrund.
- Främlingsfientliga organisationer under 2004.
- Salemmarschen 2004 – en främlingsfientlig paradmanifestation på nedgång.
- Samhällsinstitutionernas ansvar 2004 – framgångsrika kommuninsatser mot organiserad främlingsfientlighet i Alingsås och Karlskrona.
- Personliga upplevelser av rasistiska kränkningar.

Varje författare till dessa studier och beskrivningar ansvarar själv för det redovisade arbetets metodansatser och resultat.

José Alberto Diaz, forskningsledare på Integrationsverket, är huvudredaktör och Cecilia Englund, analytiker på Integrationsverket, har medverkat i arbetet med att ta fram antologin.

Norrköping i augusti 2005

Andreas Carlgren
Generaldirektör

Abdullahi Aress
Avdelningschef,
Analysavdelningen

Summary

Racism and Xenophobia in Sweden in 2004

This report, which has been produced by the Swedish Integration Board, presents a number of studies and surveys intended to contribute towards the description and analysis of the present state and current trends in the field of racism and xenophobia, including anti-Semitism and Islamophobia.

This summary starts with introductory comments, goes on to describe the mission of the Swedish Integration Board, and concludes with a brief presentation of the analytical material.

The New Face of Racism in Sweden – Hatred against Muslims

Sweden's first mosque was built more than twenty years ago. This was in 1983, and the location was the southern city of Malmö. Since then, a further three major mosques with distinctive buildings have been established in Trollhättan (1985), Uppsala (1995) and, most recently, Stockholm (2000). In addition, there are a great many "basement mosques" across the country. Nobody knows their exact number – except that it is large.

This development is no accident. The number of immigrants and people of foreign backgrounds who are Muslims – religiously and/or culturally – has increased markedly over the past few decades. A number of native Swedes have also converted to Islam. However, Islam and Muslims are far from being accepted as a natural feature of a multi-ethnic Sweden. In Stockholm, the announcement that a mosque might be established at a central location was met with suspicion, and organised opposition was soon launched. The arguments voiced were both practical and Islamophobic in nature.

This opposition to mosques was influenced by organised groups hostile to the fact that Sweden had grown ever more multi-religious and multi-cultural over time. Since the second half of the 1990s, organised xenophobic and racist groups have increasingly taken over this opposition. Several demonstrations have been organised by xenophobic and racist groups in the past few years. For instance, Nationalsocialistisk Front (“the National Socialist Front”) arranged a march in the southern town of Växjö to protest against plans to build a mosque there. However, opposition to mosques was driven not only by citizens’ actions and organised xenophobia. Societal institutions also showed suspicion, as evidenced by the unusual slowness typically characterising the review of applications for building permits from Muslim congregations wishing to build a mosque.

Escalation of Islamophobic attacks

Over the years, mosques across the country have been the targets of several kinds of Islamophobic attacks. Serious fires occurred in Trollhättan in 1993 and in a school directly adjacent to the Malmö mosque in 2003. On a general estimate, the number of serious incidents has decreased over time while less dramatic attacks (such as broken windows, graffiti and threats) are common at the established mosques in Sweden.

More recently, the Islamophobic atmosphere in Sweden has changed its character. Previously there was a link to terrorism and to the 9/11 attacks, but now the general idea more and more often tends to be that Muslims as a group are somehow a threat to Western culture. Against this background, the analyses of attitudes towards Islam and Muslims presented in the first report included in this compilation are relevant and of topical interest.

Muslims and Islam seem to be far from being accepted as a natural feature of the ethnic and religious diversity which societal institutions claim to defend and strive for. Everyday life and working life are characterised by suspicion and barriers for those who are associated with Islam and with a Muslim background.

The different faces of racism are changing

The picture presented by the various forms of racism in Sweden is changing. This development is associated with international factors and domestic social conditions, but also – and above all – with the fact that society has shed its old self-image of a homogenous and traditional Sweden. In fact, Swedish

society of today is multi-ethnic, and this is reflected in many ways in everyday life and working life. The changes involved have occurred over a relatively short period of time, and in certain parts of society they have created fear and prejudice, giving rise to various kinds of tension and conflict.

The international literature uses terms such as “cultural racism”, “institutional racism” and “everyday racism” to designate some of the various manifestations of contemporary racism. For a number of reasons, which are historical in character and particular to individual societies, certain forms of racism may be directed specifically against given minority groups, such as Muslims, Jews and Roma. The literature then coins special terms for these phenomena, such as “Islamophobia” and “anti-Semitism”.

Brief Presentations of the Analyses Included

The Public’s attitudes towards racism, xenophobia, Islamophobia and anti-Semitism

The first report in this compilation, written by José Alberto Diaz at the Swedish Integration Board, is intended to describe various forms of racism in 2004, based on the public’s experience and attitudes in the field. The description covers racism and xenophobia, including Islamophobia and anti-Semitism.

The data used for the analysis come from the *Integration Barometer 2004*, which is a recurrent questionnaire-based national survey carried out by the Swedish Integration Board. This questionnaire covers a large number of indicators relating to the public’s attitudes in the fields of ethnic diversity, xenophobia, integration and discrimination as well as attitudes towards integration policy.

Examples of interesting findings include Swedes’ self-image in the field of racism, as evidenced by the fact that a majority (two-thirds) of respondents consider Sweden not to be a racist society. Concerning the public’s perception of increasing racism in Sweden, there was in 2003 a turning-point – then, as well as in 2004, a narrow majority thought that racism is not increasing; earlier in the measuring period, a majority thought the opposite.

One positive finding is that, over the entire measuring period, a clear and stable majority reject a racist view of mixed family relationships. An interesting fact is that the report shows a positive trend in that the group of respondents who categorically and clearly reject this racist statement is steadily growing.

One indicator of xenophobia shows that the public’s support for an anti-immigrant political party has grown less strong over time. A clear majority (7 out of 10) in 2003 and 2004 reject,

entirely or partially, the idea of voting for a party wishing to turn immigrants into second-class citizens.

As regards Islamophobia in 2004, the indicator on “general dislike of Muslims in Sweden” shows that there is a clear majority rejecting the thought of restricting immigration of Muslims as well as the idea that the number of Muslims in Sweden is what creates the feeling of alienation. The indicator on “cultural devaluation of Islam”, however, shows that a clear majority of respondents hold negative views of Muslim culture and Muslim values. Those claiming to have a clearly positive view of Muslim culture make up a very small proportion.

When it comes to the indicator on witnessed offensive speech, the results show that Muslims are the most-affected category: almost 4 out of 10 respondents say that they have experienced offensive speech directed against Muslims. However, it is clear from the indicator on offensive behaviour that if the focus is shifted from verbal to behavioural acts, the proportion of respondents who have experienced racist offensiveness is much smaller.

Those most affected by offensive behaviour are Black people: 16 per cent of the respondents say that they have witnessed offensive behaviour directed against Blacks. This is less than half as many as have experienced offensive speech directed against Blacks. Only 3 per cent have witnessed offensive behaviour affecting Jews, as against 14 per cent having experienced offensive speech directed against persons belonging to this category.

A particularly surprising finding from this report is that anti-immigrant attitudes have increased over the measuring period and that quite a few Swedes seem to take a pessimistic view on the possibility of a future where society is free from racism and negative discrimination on the basis of ethnic background.

It may also be somewhat surprising that almost four in ten believes that people of a different ethnic background will always be treated worse than native Swedes; this is a remarkably high level for such ideas. This pessimistic view may indicate that there is a great deal of work to be done in everyday life in Sweden to make many citizens truly convinced that the integration-policy objective of a society for all, regardless of ethnic background, can be achieved.

Islamophobia in Sweden in 2004

The main objective of this report, written by Dr Göran Larsson at the Gothenburg university, is to contribute towards the

compilation of knowledge about the theoretical and historical background of Islamophobia, and to present a selective empirical description and a survey of the manifestations of Islamophobia in Sweden today.

In line with the Swedish Integration Board's intentions for this report, Dr. Göran Larsson makes a thorough effort to clarify the conceptual issues. This is an important task. There has long been a lack of useful terminology to identify and describe how Muslims become the victims of stereotypes and negative attitudes because of their faith or cultural background. For some time now, the concept of "Islamophobia" has been claimed to meet that need.

This concept was launched in English-speaking countries and has progressively spread to international media and the international literature. After the turn of the millennium, it seems to have gained greater acceptance as it is increasingly being used in a growing number of contexts with a theoretical status similar to that of "anti-Semitism" and "xenophobia". However, this concept is not without its critics, who claim that it stands in the way of well-founded objective criticism of Muslims and Islam, and that it is too heavily imbued with "political correctness".

Dr. Larsson chooses a two-pronged definition of "Islamophobia": on the one hand, as a fear or phobia of "Islam" as a religion and of its adherents, Muslims; and on the other hand, as a campaign against Islam and Muslims founded on this fear. This definition thus includes two components: fear, which reflects an aspect of social psychology; and "campaigns", which can be construed as a political feature involving organised anti-Muslim activities.

The report consists of two main parts. The first one contains a brief historical background of Islamophobia as well as a conceptual discussion. It also provides a discussion of a report from the Runnymede Trust research foundation, which has received a great deal of attention in the United Kingdom and which contains a model for measuring the prevalence of Islamophobic attitudes in society.

Further, this section discusses the possible causes and underlying factors of Islamophobic attitudes in society. According to the author, Islamophobia usually stems from religious, cultural, racist or economic factors, but these factors often overlap and it is common for several of them to combine and interact.

Finally, this section gives an outline presentation and a critical methodologically oriented discussion of the need to develop better statistics in order to improve the analysis of the prevalence and trends of Islamophobia in Sweden. The report concludes that at present, given the information available from a number of

authorities (e.g. the Security Service, the Office of the Ombudsman against Ethnic Discrimination and the Office of the Chancellor of Justice), there are very limited means to determine the prevalence of Islamophobic tendencies in society.

For this reason, methodological and theoretical issues and problems are a recurrent theme of the report. The author's view is that when it comes to statistical issues, there is a gap between what Muslims experience on the one hand and what Swedish authorities document and classify as Islamophobia on the other. He therefore calls for a higher ambition on the part of the authorities.

The second part of the report contains four minor analyses intended to shed light on specific aspects and perspectives relating to the prevalence of Islamophobic tendencies in Sweden. Dr. Larsson discusses the following four aspects: (1) the presentation of Islam and Muslims in Swedish school books; (2) the debate in Gothenburg on face-covering veils in the autumn of 2003 and the spring of 2004; (3) the prevalence of Islamophobia on the Internet; and (4) a number of Muslim voices giving their own views on the prevalence of Islamophobia in 2004. This part of the description of the situation is intended to reflect the perspectives of the minority members concerned.

Overall, Dr. Larsson's report shows that there are many signs of Islamophobic tendencies in Sweden; he points to several examples from school books, the media and the Internet.

A recurrent problem mentioned in the report is the lack of co-operation between, and common meeting-places for, Muslims and non-Muslims. The best way to counteract stereotypes and negative ideas of Muslims and non-Muslims alike (it is also common for Muslims to have preconceived ideas of non-Muslims) is to create places where the two groups can meet and talk to one another.

The role of the media in news reporting of racism-related events – The Sollentuna murder in September 2004

The third report, written by Dr Ylva Brune, in this compilation analyses news reporting of racism-related events. Taking as the starting-point of her analysis what may have been the racism-related violent event that received the most attention in Sweden in 2004, Dr. Ylva Brune tries to help us understand the dilemma inherent in news reporting of such events as well as the choices that media organisations have to make.

The tragic event forming the basis of the analysis occurred

in Sollentuna, a middle-class suburb of Stockholm, and led to a 14-year-old boy being stabbed to death. A 16-year-old boy of immigrant background was arrested as a suspect on the following day. On December 10th, despite pleading not guilty, he was convicted of murder by Sollentuna District Court.

The event received a great deal of attention in the news media and came to be associated with racism and ethnic segregation in two ways. First, a picture was painted of some kind of positional war between immigrants and “immigrant gangs” on one side and Swedish youths and “skinheads” on the other. Second, Nazi and extreme-nationalist groups quickly mobilised in Sollentuna to “show their grief” after the death of the 14-year-old boy.

The study sheds light on some of the problems facing news reporting when it comes to phenomena which can be linked to racism and right-wing extremism. The author emphasises that the media had to handle two conflict-laden themes in their reporting of the Sollentuna events – the primary news event with its causes and legal aftermath, and the subsequent xenophobic actions and anti-racist counteractions. Both of these themes are analysed on the basis of empirical media material.

The analysis investigates the difficult balancing-act that the media have to perform and the choices they have to make between, on the one hand, objective reporting of a relatively large and newsworthy demonstration event and, on the other, their wish to distance themselves from extreme-nationalist groups’ interest in using media reporting for propaganda purposes.

Analysis of ethnic background and complaints filed with the Swedish Ombudsman against Ethnic Discrimination in 2004

How many of the complaints filed with the Ombudsman against Ethnic Discrimination in 2004 were made by Black people or people of Muslim, Roma or Jewish background? Do more men or women file complaints in each group? What sectors of society are involved? Has the number of complainants from these minority backgrounds increased or decreased compared with previous years?

These are some of the questions answered by this survey of complaints to the Ombudsman, which is based on a laborious effort to analyse comprehensive documentation relative to complaints.

The aim of this report, written by diversity consultant Mohsen Hakim, is to synthesise and describe the individual complaints filed with the Ombudsman from the viewpoint of com-

plainants' ethnic background. It studies complaints made in 2004, but it also provides a comparative description of those made in 2003.

The analysis of ethnic backgrounds is restricted to the following four categories: persons of Muslim background, persons of Jewish background, Roma and Blacks who filed complaints with the Ombudsman in 2004.

The report provides knowledge which is doubly unique. Such knowledge had not been produced before, and it constitutes a valuable source to enhance our insight into the exposedness of the minority groups in question. Knowing more about which categories are more likely to file complaints and about how the ethnically categorised complaints break down according to sex and societal sectors, we are better placed to understand the vulnerability of the categories analysed – and perhaps also their strength, in that the filing of a complaint with the Ombudsman may be seen as a manifestation of an ability to take action on the part of minorities who exercise their rights.

The results show that about half of all complaints to the Ombudsman are filed by persons belonging to one of the four categories in question, with “Muslim background” being the clearly predominant category. In both 2003 and 2004, about 70 per cent of all complaints emanating from the four categories were filed by persons of Muslim background. Close to 75 per cent of complainants who have a Muslim background are male; this is true of both 2003 and 2004. Men are over-represented in the categories of “Black” and “Jewish background” as well. In the category of “Roma”, however, the opposite situation prevails: in 2003 and 2004, women accounted for two-thirds of complaints filed.

Organised xenophobia in 2004 – A divided and weakened movement

This report, written by Dr Sami Lipponen at the Uppsala University, sheds light on several aspects of organised-xenophobia activism in Sweden in 2004. Its analysis is restricted to three organisations, two of which have a parliamentary profile and party organisation: Sverigedemokraterna (“the Swedish Democrats”) and Nationaldemokraterna (“the National Democrats”). The study presents the election results of these two organisations, their representation in decision-making bodies and their public activism, including their institutional activities and other relevant events in 2004. The description also covers a third organisation, Nationalsocialistisk Front (“the National Socialist Front”), and its local activities in the southern town of Karlskrona.

The report briefly describes the Church political activities of Sverigedemokraterna and their representation in decision-making bodies within the Church. It also discusses party activities and other events of interest from a societal perspective involving the two organisations during 2004.

Dr. Sami Lipponen's overall conclusion is that in general, the parliamentary-oriented xenophobic organisations were not very successful in 2004 – which could rather be described as a year of failures, especially for Nationaldemokraterna and the openly Nazi organisation Nationalsocialistisk Front. Even Sweden's clearly largest nationalist association, Sverigedemokraterna, has run into trouble.

Both Sverigedemokraterna and Nationaldemokraterna have been drastically weakened at the municipal level since the 2002 general election. Sverigedemokraterna's representation has shrunk from 62 to 50 seats, and that of Nationaldemokraterna from 4 to 2 seats. The decline has been particularly decisive for Nationaldemokraterna, who have lost both of their seats in Huddinge, a municipality in the suburbs of Stockholm which has long been their principal local stronghold.

As regards the European elections, a minor loss of voter support can be noted in most counties for Sverigedemokraterna. Nationaldemokraterna, on the other hand, achieved marginal progress in a number of counties, but since the total number of votes for them was very small it is not possible to characterise this as a success.

For Nationaldemokraterna, internal divisions have been even clearer. More moderate forces have left the party one by one. The most severe setback was probably the departure of the former party leader Anders Steen. Combined with the attention attracted by the prison sentences imposed on two leading party representatives, this has further exacerbated the situation faced by this organisation.

The Salem March in 2004 – A xenophobic flagship demonstration going downhill

Another of the analyses, written by consultant Johan Andersson, included in this report compilation tries to gauge the state of organised xenophobia by describing its most symbolic collective act: the Salem March.

The Salem March, which takes place in a suburb of Stockholm, traces its origins to a tragic event in December 1998 when a group of young people assaulted and murdered a 17-year-old skinhead. The perpetrators were said to have a foreign background. The murder, which had a great impact in right-

wing extremist and xenophobic circles, soon acquired a symbolic function for several groups and organisations. According to Helene Lööw, a historian, the Salem March has been a unifying factor for many groups which normally do not co-operate. Moreover, it functions as a manifestation for the nationalist movement as a whole.

The analysis describes the Salem March from three perspectives: (1) *organisational*, i.e. in terms of participating organisations, financial and practical preparations, the actual performance of the march and the actions of the police; (2) *political*, i.e. the political climate in which the march was performed and its effects for extremist organisations; and (3) *medial*, i.e. the media's reporting of the Salem March as well as media organisations' attitudes to their reporting and their policy judgments, if any.

The conclusions drawn from the empirical description of these three aspects include the following: Fewer participants in 2004. In 2003, the Salem March attracted approximately 2 000 people. In 2004, the number of demonstrators decreased to 1 400. Enhanced trend towards militant radicalisation in 2004. The 2004 march consisted exclusively of openly racist persons. The speeches are becoming ever more extreme and threatening – a more warlike discourse.

Reduced media coverage in 2004. The number of newspaper articles decreased from 28 in 2003 to 20 in 2004. The march is losing newsworthiness as a media event, especially if there is no violence.

The report concludes with the assessment that there are signs that the Salem March is becoming less important as a unifying factor for racist groups and that continued radicalisation of this demonstration – in line with 2004 – will marginalise the event in that it will then gather only the most extreme individuals and groups. This development also makes it a possible scenario that future marches will be characterised by violence.

Institution Actions 2004: Municipal efforts to counteract organised xenophobia in Alingsås and Karlskrona

This chapter of the report compilation is intended to provide a very limited description of how societal institutions have assumed their responsibilities in 2004 within the field of racism and xenophobia.

The focus of this section is on successful examples of strategies for institutional action at local level intended to counteract and prevent organised xenophobia and racism. The two examples chosen are the municipalities of Alingsås and Karlskrona in western and southern Sweden, respectively. In both cases, municipal authorities have behaved in a non-bureaucratic, effective and strategic manner, thereby successfully countering local manifestations of organised racism and xenophobia. In both municipalities, the background includes a Nazi heritage from the 1930s.

The description of actions taken by the authorities in Alingsås and Karlskrona identifies two different municipal strategies. One of them is characterised as “politically oriented” and aims to disrupt and monitor the organisation and its leaders, while the other is called “sociologically oriented” and principally aims to offer the persons involved alternative ways of action in order to make it easier for them to leave their organisation if they wish to do so. The analysis describes these strategies in terms of their main components, success factors, key players and achievements.

Disposition of the Report

This report compilation begins with a general chapter written by José Alberto Diaz, who is a Research Director at the Swedish Board of Integration and the editor of this report. The first chapter of this compilation presents the background of the analytical work, sums up a number of key issues and provides summaries of the analyses made in the different reports included.

This introduction is followed by presentations of eight individual reports and studies aimed to shed light on various forms of racism in Sweden in 2004. Each author of these studies and descriptions is responsible for the theoretical and methodological approaches, and findings of the work presented.

Förekomsten av rasism och främlingsfientlighet i Sverige 2004

– bakgrund, frågeställningar och sammanfattningar av analyser

För mer än 20 år sedan byggdes den första moskén i Sverige. Året var 1983 och platsen var Malmö. Därefter byggdes ytterligare tre större moskéer i Trollhättan (1985), Uppsala (1995) och Stockholm (2000). Dessutom finns ett stort antal s.k. källarmoskéer runt om i landet.

Det är ingen tillfällighet att det har blivit så. Antalet invandrare och personer med utländsk bakgrund som är troende eller kulturellt muslimer har ökat markant de senaste decennierna. Ett antal infödda svenskar har också konverterat till islam. Däremot är islam och muslimer långt ifrån att få erkännande som ett naturligt inslag i det mångkulturella Sverige. I Stockholm mottogs budskapet om en moské vid Medborgarplatsen med misstänksamhet och med ett organiserat motstånd. Kritiken blandade praktiska argument med argument av islamofobisk karaktär.

*José Alberto Diaz,
forskningsledare vid
Integrationsverket*

Rasismens nya ansikte – hatet mot muslimer

Motståndet mot moskéer påverkades av organiserade grupperingar som motsatt sig att Sverige blivit alltmer mångreligiöst och mångkulturellt. Sedan senare hälften av 1990-talet har organiserade främlingsfientliga och rasistiska grupper mer och mer tagit över detta motstånd. Flera manifestationer har organiserats av främlingsfientliga och rasistiska grupper de senaste åren. I Växjö anordnade exempelvis Nationalsocialistisk Front (NSF) ett demonstrationståg 2003 mot en planerad moské i staden.

Motståndet mot moskéer drevs inte bara av medborgaraktioner och organiserad främlingsfientlighet. Även samhällsinstitutionerna signalerade misstro genom att det i regel gick ovanligt trögt när muslimska församlingar ansökte om bygglov för en moské. Dessutom redovisade myndigheter och politiker motsägelsefulla argument i sin negativa inställning till moskébyggen. De sade nej till att ha en moské i områden där det bodde många muslimer eftersom detta skulle öka segregationen. Men när muslimerna föreslog att moskén skulle placeras i stadskärnan hävdades det att detta skulle störa stadsbilden. Enligt Svanberg & Karlsson (1997) har handläggningen gått till på ett liknande sätt på flera håll i landet där politiker och myndigheter varit skeptiska till en moské.

Moskébyggen sätter mångfaldsretoriken på prov

Under årens lopp har moskéer runt om i landet utsatts för flera typer av islamofobiska attentat. Trollhättans moské utsattes för mordbrand under 1993 och även i Malmö utsattes en skola i direkt anslutning till Malmömoskén 2003. En generell bedömning är att antalet grova incidenter har minskat medan mindre dramatiska attacker, som krossade fönsterrutor, klotter och hot, är vanligt förekommande vid de etablerade moskéerna i Sverige.

Muslimska företrädare som Mahmoud Adebe, vice ordförande i Sveriges Muslimska Råd, menar att det finns ett samband mellan grövre våldsamheter och hot och negativ uppmärksamhet i massmedierna i samband med terrorhändelser i utlandet.

På senare tid har de islamofobiska stämningarna i landet ändrat karaktär. Till en början fanns det koppling till terrorism och till terrordåden den 11 september 2001, men nu har det blivit allt vanligare att det handlar om att muslimer som grupp skulle utgöra en sorts hot mot den västerländska kulturen. Mot den bakgrunden är Göran Larssons analyser av attityden till islam och muslimer i *Islamofobi i Sverige 2004* av betydelse.

Muslimer och islam tycks vara långt ifrån ett erkännande som en naturlig del av den etniska och religiösa mångfald som samhällsinstitutionerna säger sig värna om. Personer med muslimsk bakgrund eller som på andra sätt förknippas med islam utsätts i sitt vardags- och arbetslivet för misstro och hinder. Enligt flera bedömare finns det tecken på att inställningen till islam i Sverige har förbättrats, även om det finns de som menar att framtiden är oviss och att det inte finns några entydiga tecken på vartåt det pekar beträffande acceptansen av islam, bl.a. forskaren Jonas Otterbeck vid IMER i Malmö.

Våldshandlingar mot moskéerna tycks ha haft den motsatta effekten mot vad våldsverkarna hoppades uppnå. Efter moskébranden i Trollhättan har institutioner och allmänhet visat större förståelse för den muslimska församlingen. Även i Malmö har förståelsen för islam ökat efter skolmoskébranden 2003.

Rasismens olika ansikten

Rasismens tar sig olika uttryck i Sverige. Detta sker i förhållande till faktorer av internationell karaktär och till inhemska sociala förhållanden, men också – och framför allt – i samband med att samhällets självbild av ett homogent och traditionellt Sverige krackelerar. Samhället har de facto blivit mångetniskt och detta avspeglas i vardags- och arbetslivet. Förändringarna har inträffat på relativt kort tid, och i vissa delar av samhället har det skapat rädsla och fördomar och framkallat olika slags spänningar och motsättningar.

Mot bakgrund av det uppmärksammade rasistmordet i Klippan behandlas frågan om rasismens olika uttryck i boken *Rasismens yttringar* (Wigerfelt & Wigerfelt 2001). Boken beskriver två uttrycksformer: dels en öppen och organiserad rasism som är kopplad till våld med rasistiska förtecken, dels en subtil, underliggande rasism, som yttrar sig i attityder och handlingar i vardagslivet.

I den internationella litteraturen används begrepp som »kulturrasism«, »institutionell rasism« och »vardagsrasism« om några av de olika uttryck som samtidsrasismen tar sig. Av en rad historiska och samhällsspecifika skäl kan bestämda former av rasism riktas särskilt mot vissa minoritetsgrupper, t.ex. muslimer, judar och romer. I litteraturen myntas begrepp för dessa företeelser, t.ex. »islamofobi« och »antisemitism«.

Även om rasismens och främlingsfientlighetens yttringar förändras är dessvärre deras effekt i ett mångetniskt samhälle i stort sett densamma. Olika slags rasism skapar fruktan, ovilja och hat mot personer med annorlunda hudfärg, utseende eller etnisk bakgrund. Detta leder till ett missgynnande bemötande i sociala och institutionella situationer som påverkar minoriteternas möjligheter till integration och delaktighet. Invandrararnas integration försvåras fortfarande av att de utsätts för diskriminering i olika situationer.

Genom att analysera hur främlingsfientliga organisationer har agerat och hur medierna förmedlar rasistiska händelser eller genom att analysera allmänhetens attityder, upplevelser och erfarenheter, skaffar vi oss en kunskap som ökar vår förståelse av rasism och därtill knutna företeelser.

Här följer en kort presentation av de olika bidragen som ger en sammanfattande bild av problemställningar och resultat.

Allmänhetens erfarenheter av och attityder till rasism, främlingsfientlighet, islamofobi och antisemitism

Den första studien beskriver olika former av rasism under 2004 med utgångspunkt i allmänhetens erfarenheter och attityder på området. Beskrivningen omfattar rasism och främlingsfientlighet, inbegripet islamofobi och antisemitism.

Allmänhetens attityder, föreställningar och erfarenheter utgör en viktig kunskapskälla för den som vill ta reda på hur olika former av rasism gestaltas i dagens samhälle och hur de påverkar människornas praktiska liv. Det handlar om en kunskap som återspeglar såväl faktiska erfarenheter och upplevelser i vardagslivet som värderingar och subjektiva uppfattningar. Tillsammans utgör alla dessa subjektiva komponenter en viktig pusselbit i analysarbetet för att beskriva rasismrelaterade företeelser i dagens Sverige.

Dataunderlag från Integrationsbarometer 2004

Dataunderlaget för analysen hämtas från Integrationsbarometern, som är Integrationsverkets återkommande enkätundersökning som genomförs i form av en postenkät. Enkäten omfattar ett större antal indikatorer på allmänhetens attityder inom områdena etnisk mångfald, främlingsfientlighet, integration, diskriminering och inställning till integrationspolitiken.

Integrationsbarometer 2004 har utvecklats inom flera områden, bl.a. frågor om allmänhetens benägenhet att personligen engagera sig i integrationsarbete, indikatorer på islamofobi och antisemitism, islam i Sverige och benägenheten att agera mot rasism.

Internationell profil

Integrationsbarometer 2004 satsar även på att öka de internationella inslagen både i utvecklingen av datainsamlingsinstrumentet och i resultatens jämförbarhet. Under utvecklingsarbetet med enkätformuläret 2004 tog Integrationsverket kontakt med forskare i Spanien och Tyskland. Erfarenheter från en jämförbar undersökning i Frankrike har också varit till stor nytta i detta utvecklingsarbete.

Ett resultat är att *Integrationsbarometer 2004* även ställer frågor inspirerade från mätningar i andra länder, och i resultaten jämförs med resultat från andra länder i de delar där detta är meningsfullt.

Indikatorer

Sju indikatorer har tagits fram för att beskriva ett antal frågeställningar och företeelser kopplade till de former av rasism som analyseras. Dessa indikatorer, som var och en omfattar ett antal frågor, redovisas i det inledande avsnittet.

När det gäller resultat redovisas det i slutet av studien, i ett särskilt avsnitt, en detaljerad sammanfattning av resultaten från alla analysdelarna. Exempel på intressanta resultat är svenskarnas självbild inom rasismområdet. En majoritet (två tredjedelar) av dem som svarat anser att Sverige inte är ett rasistiskt samhälle. En knapp majoritet anser också att rasismen inte ökar. Tidigare mätningar visade på motsatt resultat

Det finns en klar och stabil majoritet som avvisar en rasistisk uppfattning om blandade familjerelationer. Indikatorn på främlingsfientlighet visar att allmänhetens stöd för ett invandrarfientligt parti har minskat. Det är en klar majoritet (7 av 10) som under 2003 och 2004 helt eller delvis avvisar tanken att rösta på ett parti som vill göra invandrare till andra klassens medborgare.

När det gäller islamofobi 2004 visar indikatorn »allmänt ogillande av muslimer i Sverige« att det finns en klar majoritet som tar avstånd från att begränsa muslimernas invandring och från uppfattningen att antalet muslimer i Sverige skapar känsla av främlingskap. Men flertalet avvisar en allmän misstro mot muslimer och instämmer i en aktiv handlingsinställning som skapar socialt avstånd till muslimer samt har en negativ bild av den muslimska kulturen och muslimska värderingar.

Särskilt överraskande i denna studie är att de invandringsfientliga attityderna har ökat under mätningsperioden och att ganska många tycks ha en pessimistisk syn i frågan om det är möjligt med en framtid där samhället är fritt från rasism och negativ särbehandling på grund av etnisk bakgrund.

Något överraskande är kanske att nästan fyra av tio i befolkningen tror att personer med en annan etnisk bakgrund alltid kommer att behandlas sämre än infödda svenskar. Denna pessimistiska syn kan tyda på att mycket återstår att göra i det svenska vardagslivet för att få allmänheten att verkligen tro på det integrationspolitiska målet om ett samhälle för alla oavsett etnisk bakgrund.

Islamofobi i Sverige 2004

Huvudsyftet med denna studie är att bidra till att sammanställa kunskap om den teoretiska och historiska bakgrunden till företeelsen islamofobi och att redovisa en selektiv empirisk beskrivning och en kartläggning av hur denna företeelse tar sig uttryck i dagens Sverige.

Islamofobi – rätt begrepp?

Göran Larsson tar sig an att i sin studie att reda ut begreppsfrågan vilket är en angelägen uppgift. Under längre tid har det saknats en användbar terminologi för att fastställa och beskriva hur muslimer drabbas av stereotypa och negativa attityder på grund av sin tro eller kulturella bakgrund. Sedan en tid gör begreppet »islamofobi« anspråk på att fylla det behovet.

Detta begrepp har lanserats i engelskspråkiga länder och i ökad grad spridit sig till internationella medier och internationell litteratur. Efter millennieskiftet tycks begreppet ha fått större acceptans och kommit att användas mer och mer i allt fler sammanhang med en likartad teoretisk status som »antisemitism« och »främlingsfientlighet«. Begreppet saknar dock inte kritiker. De menar att det står i vägen för en berättigad saklig kritik mot muslimer och islam samt att det präglas alltför mycket av »politisk korrekthet«.

Larsson väljer att definiera »islamofobi« dels som en rädsla för eller en fobi mot religionen »islam« och dess anhängare, muslimerna, dels som en kampanj mot islam och muslimer som bottnar i denna rädsla. Denna definition tar upp två komponenter: rädslan, som avspeglar en socialpsykologisk aspekt, och »kampanjer«, som kan tolkas som ett politiskt inslag av organiserad verksamhet riktad mot muslimer.

Studien är uppdelad i två huvuddelar

I den första delen av studien redovisas en kortfattad historisk bakgrund till islamofobin och en begreppsdiskussion. Här finns också en diskussion av den i England uppmärksammade rapporten från forskningsstiftelsen Runnymede Trust som innehåller en modell för att mäta förekomsten av islamofobiska attityder i samhället.

Avsnittet innehåller också en diskussion om vilka orsaker och faktorer som kan ligga bakom förekomsten av islamofobiska attityder i samhället. Larsson menar att islamofobi vanligtvis bottnar i religiösa, kulturella, rasistiska eller ekonomiska faktorer men att gränserna mellan dessa aspekter ofta är flytande och att det är vanligt att flera faktorer kombineras och samspelar med varandra.

Slutligen innehåller avsnittet en översiktlig presentation och en kritisk metodinriktad diskussion om behovet av att ta fram bättre statistik för att öka kvaliteten på analysen av islamofobins förekomst och förändring i Sverig och för att avgöra hur vanligt förekommande islamofobiska tendenser är i samhället.

Metodologiska och teoretiska frågor och problem är därför ett genomgående tema i studien. Larsson menar att när det gäller statistiska frågor finns det ett glapp mellan å ena sidan vad muslimer upplever och å andra sidan vad svenska myndigheter

dokumenterar och klassar som islamofobi. Han efterlyser en mer ambitiös hållning från myndigheternas sida.

Den andra delen av studien innehåller fyra mindre analyser som avser att belysa bestämda aspekter och perspektiv på förekomsten av islamofobiska tendenser i Sverige.

Sammantaget visar Göran Larsson studie att det finns många tecken på islamofobiska tendenser i Sverige. Han pekar på flera exempel i skolböcker, i medier och på internet.

Internationella erfarenheter

Studien redovisar även internationella utblickar och erfarenheter som är intressanta ur ett svenskt perspektiv. Larsson menar att trots stora skillnader mellan Sverige och övriga Europa finns det anledning för både svenska myndigheter och svenska muslimska organisationer att studera hur internationella organisationer har arbetat med att motverka islamofobiska tendenser i andra samhällen. Samtidigt är det viktigt att arbetet utvecklas och anpassas i överensstämmelse med svenska förhållanden, normer och krav.

Ett återkommande problem som nämns i studien är bristen på samarbete mellan och mötesplatser för muslimer och icke-muslimer. Det bästa sättet att motverka stereotypa och negativa föreställningar om både muslimer och icke-muslimer är att skapa konkreta mötesplatser och möjligheter till samtal.

Ett öppet samtal kräver en vilja till självkritik och en öppenhet för mångfald och olikheter inom både muslimska och icke-muslimska grupper.

Massmediernas roll i nyhetsrapporteringen av rasismrelaterade händelser – Sollentunamordet i september 2004

Den tredje studien analyserar nyhetsrapporteringen av en mycket uppmärksammas händelse under 2004. Ylva Brune försöker i sin analys hjälpa oss att förstå dilemmat i nyhetsförmedlingen kring denna typ av händelser och de vägval som massmedierna tar ställning till.

Utgångspunkten för analysen är en tragisk händelse i Sollentuna, då en 14-årig pojke blev knivhuggen och dödad. En 16-åring med invandrarbakgrund anhölls dagen efter som misstänkt för dådet. Den 10 december dömdes han av Sollentuna tingsrätt, mot sitt nekande, för mord.

Händelsen fick stor uppmärksamhet i nyhetsmedierna och kom att förknippas med rasism och etnisk segregation på två sätt. Dels förmedlades en bild av en sorts ställningskrig mellan invandrare och »invandrargäng« å ena sidan och svenska ung-

domar och »skinnhuvuden« å den andra. Dels gjorde nazistiska och extremnationalistiska grupper en snabb mobilisering i Sollentuna för att »visa sin sorg« efter den 14-åriga pojken bortgång. Flera hundra nationalsocialister och andra extremnationella vandrade till den plats där mordhändelsen inträffade för att med nazistsymboler demonstrativt markera sin solidaritet med den döde 14-åringen.

Studien belyser några av nyhetsjournalistikens problem i rapporteringen av fenomen som kan kopplas till rasism och högerextremism. Författaren framhåller att man i mediebevakningen av händelserna i Sollentuna hade två konfliktfyllda teman att hantera: dels den primära nyhetshändelsen samt dess orsaker och rättsliga efterspel, dels de efterföljande främlingsfientliga aktionerna och antirasistiska motaktionerna. Båda dessa teman analyseras mot bakgrund av empiriskt mediematerial.

I analysen utforskas den svåra balansgång och de vägval som massmedierna tvingas att hantera mellan å ena sidan objektiv rapportering om en relativt stor och medierelevant demonstrationshändelse och å andra sidan ett avståndstagande mot extremnationalistiska gruppers intresse av att använda medierapporteringen i propagandasyste.

Analys av etnisk bakgrund och DO-anmälningar 2004 – hur många anmälare är muslimer, judar, romer och svarta?

Hur många anmälningar till DO under 2004 gjordes av svarta eller av personer med muslimsk, romsk eller judisk bakgrund? Är det flest män eller kvinnor som anmäler i respektive grupp? Vilka samhällssektorer berörs? Har antalet anmälare med dessa minoritetsbakgrunder ökat eller minskat jämfört med föregående år?

Denna kartläggning av DO-anmälningar ställer samman och beskriver de individuella anmälningar som inkommit till DO efter anmälarnas etniska bakgrund. Studien avser DO-anmälningar som gjordes under 2004.

Analysen av etnisk bakgrund är avgränsad till följande fyra kategorier: personer med muslimsk bakgrund, personer med judisk bakgrund, romer och svarta som gjort anmälningar till DO under 2004. Moshem Hakim beskriver detaljerat hur han gick till väga för att ta fram information om anmälarens bakgrund och diskuterar ingående flera problemställningar i samband med kategoriseringen. Studien redovisar en unik kunskap om vilka kategorier som anmäler mest och om hur de etniskt kategoriserade anmälningarna fördelas efter ett antal faktorer.

Studiens analys av anmälarnas etniska bakgrund i förhållande till deras kön och geografiska hemvist samt det samhällsområde och den sektor som anmälan avser ger bl.a. följande slutsatser:

Muslimsk bakgrund dominerar anmälningarna

Resultaten visar att cirka hälften av alla DO-anmälningar kommer från någon av dessa fyra analyserade kategorier, varav kategorin »muslimsk bakgrund« är den i särklass största. Under både 2003 och 2004 kom cirka 70 procent av anmälningarna i de fyra kategorierna från personer med muslimsk bakgrund.

De flesta romska anmälarna är kvinnor

Närmare 75 procent av anmälarna med muslimsk bakgrund är män. Även i kategorierna »svarta« och »personer med judisk bakgrund« är männen överrepresenterade. I kategorin »romer« är situationen den omvända. Under 2003 och 2004 är det kvinnorna som stått för två tredjedelar av anmälningarna i denna kategori.

När det gäller anmälares geografiska hemvist konstateras det att en mycket stor andel av anmälarna bor i storstadsområden.

Anmälarna berör främst arbetslivet

Området »arbetslivet« är i särklass störst. Andelen anmälningar som avser detta område har dock minskat markant under 2004, något som det vore intressant att följa upp för att kunna bedöma om det handlar om en tillfällig förändring eller något slags trendbrott. Näst störst antal kommer från »restaurang«.

Anmälningarna från romer

handlar mest om bostad och handel

Den kategori som uppvisar en avvikande tendens är kategorin »romer«, där relativt få anmälningar handlar om samhällsområdet »arbetslivet«. Romernas anmälningar rör i stället mest området »bostad« samt tillträde till affärer och dylikt, vilket faller inom det område som i analysen benämns »övriga varor och tjänster«.

Studien kartlägger också anmälningarna med avseende på vilken samhällssektor som berörs. Cirka hälften av anmälningarna avser den privata sektorn, medan resten delas mellan den kommunala och den statliga sektorn, med ett visst övertag för staten.

Studien avslutas med ett intressant resonemang om effekten av den lagskärpning som gjordes 2003 på DO-anmälningarna. DO fick möjlighet att driva individärenden till domstol inom en rad samhällsområden.

Den organiserade främlingsfientligheten 2004 – en splittrad och försvagad organisation

Studien behandlar den organiserade främlingsfientlighetens aktivism i Sverige under 2004. Analysen avgränsas till att gälla tre organisationer, två har en parlamentarisk profilering och partiorganisation, nämligen Sverigedemokraterna och Nationaldemokraterna. Studien omfattar en redogörelse för deras valresultat, deras representation i beslutsfattande organ och deras offentliga aktivism, inklusive institutionellt agerande och andra relevanta händelser som inträffat under 2004. Dessutom omfattar beskrivningen Nationalsocialistisk Fronts verksamhet på lokalnivå i Karlskrona.

Studien börjar med en redovisning av studiens syfte, avgränsning och metod samt en allmän bakgrundsbeskrivning av den organiserade främlingsfientligheten i Sverige. I de två efterföljande avsnitten beskrivs organisationerna Sverigedemokraterna och Nationaldemokraterna med fokus på den institutionella verksamheten under 2004

Sverigedemokraterna

– intresset för religion ingen tillfällighet

Studien beskriver kortfattat Sverigedemokraternas kyrkopolitiska verksamhet och representation i kyrkliga beslutsfattande organ. Vidare behandlas partiaktiviteter och andra ur ett samhällsperspektiv intressanta händelser kring de två organisationerna under 2004.

När det gäller Sverigedemokraterna beskrivs de viktigaste partiaktiviteterna 2004 i samband med tre händelser: valet till Europaparlamentet, riksårsmötet och det extra riksårsmötet. Partistategerna verkar satsa på att ta socialdemokratiska väljare från svaga grupper. Enligt tillgängliga valanalyser har detta också skett i viss mån.

Enligt Sverigedemokraternas officiella linje ska Sverige lämna EU, som enligt partiets huvudideologer är på väg att förvandlas till en mångkulturell federalstat. För att på bästa möjliga sätt kunna hejda denna utveckling och arbeta för ett svenskt utträde ur EU, ansåg partiledningen det viktigt att delta i Europaparlamentsvalet.

Intressant är också Sami Lipponens beskrivning av en historisk bakgrund till den svenska främlingsfientligheten. Han menar att lutherdomen sedan länge uppfattas av nationalisterna som en självklar del av de nordiska nationella kulturerna. Med exempel från Finland visar Lipponen att det förekom ett särskilt fruktbart samarbete mellan de nationella högerkonservativa krafterna och kyrkan i Finland under tiden mellan de två

världskrigen. Han anser att Sverigedemokraternas kyrkliga fraktion i dag står för liknande tankar (Lipponen 2004:77).

De svenska främlingsfientligas intresse för religion är alltså ingen tillfällighet. Detta kan förklara de omfattande satsningarna på kyrkovolet, menar Lipponen. Det kan också finnas andra taktiska bedömningar som kombineras med det ideologiska inslaget som Lipponen uppmärksammar.

Nationaldemokraterna under 2004

När det gäller Nationaldemokraterna ges en kort historisk bakgrund och en beskrivning av organisationens viktigaste aktiviteter 2004, nämligen EU-vals kampanjen, extra riksstämorna och den förre partiledaren Anders Steens avhopp, 30-novemberfirandet och Salem-manifestationen.

Lipponens analys visar att Nationaldemokraternas partiapparat är nära kollaps. Det interna maktspelet och de intriger som ledde till partiledaren Anders Steens avhopp är utan minsta tvivel skadliga för partiet. Därtill har den negativa publiciteten kring de två fängelsedömda frontfigurerna Tor Paulsson och Marc Abramsson ytterligare förvärrat situationen för Nationaldemokraterna.

I studien sägs att det är svårt att bedöma organisationens framtidsutsikter. Den kan fortsätta att tappa medlemmar till andra grupper, och det är oklart vad den nyvalde partiledaren Tomas Johansson kan åstadkomma.

Studiens sista avsnitt ägnas åt Nationalsocialistisk Front och dess verksamhet i Karlskrona. Särskilt intresse ägnas åt vad som hänt kring rörelsen under 2004 samt åt hur kommunala insatser i Karlskrona har bidragit till att den nazistiska verksamheten numera helt har avstannat i kommunen.

Sammanfattande slutsatser

Lipponens sammanfattande bedömning är att de parlamentariskt orienterade främlingsfientliga organisationerna generellt sett inte var särskilt framgångsrika under 2004. Snarare skulle året kunna betraktas som ett nederlagens år, i synnerhet för Nationaldemokraterna och den öppet nazistiska Nationalsocialistisk Front. Även den i särklass största nationalistiska sammanslutningen i Sverige, Sverigedemokraterna, har hamnat i blåsväder.

Interna stridigheter har ägt rum under 2004. Sverigedemokraterna förlorade under året en av sina starkaste frontfigurer då partisekreteraren valde att lämna partiet. Tillika har stödet för partiledaren Mikael Jansson minskat. De yngre krafterna i partiet, som förespråkar en mera moderat linje, har under året trätt fram i rampljuset.

För Nationaldemokraternas del har den interna splittringen

varit ännu tydligare. De mera moderata krafterna har en efter en lämnat partiet. Det hårdaste bakslaget torde ha varit den tidigare partiledaren Anders Steens avgång. Detta har i kombination med uppmärksamheten kring två fängelsedömda ledande partiföreträdare ytterligare försvårat situationen för denna gruppering.

Salem-marschen 2004 – en främlingsfientlig flaggskepps demonstration på fallrepet

Salem-marschen har sitt ursprung i en tragisk händelse som inträffade i december 1998, då en grupp ungdomar misshandlade och mördade en 17-årig skinnskalle. Gärningsmännen uppgavs ha utländsk bakgrund. Mordet, som fick stort genomslag inom högerextrema och främlingsfientliga grupperingar, kom ganska snart att få en symbolisk funktion för flera grupper och organisationer. Enligt forskaren Helene Lööv fungerar Salem-marschen som en enande faktor för många grupper som normalt inte samarbetar. Dessutom fungerar den som en manifestation för den nationella rörelsen som helhet.

Analysen beskriver Salem-marschen utifrån tre perspektiv: 1) *organisatoriskt*, dvs. deltagande organisationer, ekonomiskt och praktiskt förberedelsearbete, det praktiska utförandet av marschen samt polisens agerande, 2) *politiskt*, dvs. det politiska klimat som marschen genomfördes i och effekterna för de extrema organisationerna, och 3) *massmedialt*, dvs. massmediernas bevakning av Salem-marschen, medieorganisationernas inställning till bevakningen och eventuella policybedömningar.

Den empiriska beskrivningen av dessa tre aspekter leder fram ett flertal slutsatser.

Minskad anslutning 2004

Den militanta radikaliseringsen förstärktes 2004 och marschen bestod uteslutande av öppet rasistiska människor. Talen blir bara mer extrema och hotfulla – en mer krigisk diskurs.

Förändringen från en sorghegögtid till en nazistisk manifestation, som ledde till att antalet deltagare minskade, kan bero på dels den radikaliseringsen som vissa rasistiska grupperingar har drivit på, dels lyckad opinionsbildning från de antirasistiska organisationerna med syftet att framhäva naziststämpeln på marschen.

Minskad mediebevakning 2004

Medvetenheten om effekter av oreflekterad bevakning ökade hos vissa medier. På en ledande rikstidning menar en person

i ledande ställning att den reducerade bevakningen berodde på att tidningen ville undvika att ge de extrema grupperna onödiga reklam, vilket kan göra problemet värre.

Rapporten avslutas med bedömningen att det finns tecken på att Salem-marschen förlorar i betydelse som enande faktor för de rasistiska grupperingarna och att en fortsatt radikalisering av manifestationen – i linje med 2004 – kommer att marginalisera denna tillställning genom att den då kommer att samla bara de mest extrema individerna och grupperna. I linje med denna utveckling är det ett möjligt scenario att de framtida marscherna kommer att präglas av våldsamheter.

Kommunala insatser mot organiserad främlingsfientlighet i Alingsås och Karlskrona

Kunskap har stor betydelse för arbetet för att motverka och bekämpa rasismens olika yttringar. Det är svårt att bekämpa något som man inte kan beskriva eller förklara. Det är också svårt att agera framgångsrikt om man inte vet vilka tidigare erfarenheter som har visat sig vara effektiva. Kunskap om samhällsinstitutionernas policyinsatser för att motverka rasismen och främlingsfientligheten är av avgörande betydelse för att man ska kunna lyckas med denna uppgift.

Den näst sista studien syftar till att ge en beskrivning av framgångsrika exempel på institutionella handlingsstrategier på lokal nivå som är avsedda att motverka och förebygga organiserad främlingsfientlighet och rasism. De två exempel som har valts är kommunerna Alingsås och Karlskrona. I båda fallen har kommunala myndigheter agerat icke-byråkratiskt, effektivt och strategiskt, vilket gett positiva resultat i deras strävan att motverka lokala yttringar av organiserad rasism och främlingsfientlighet. I båda kommunerna finns det i botten ett nazistiskt arv från 1930-talet.

I beskrivningen av myndigheternas insatser i Alingsås och Karlskrona identifieras två kommunala strategier. Den ena betecknas som politiskt inriktad och har som mål att störa och bevaka organisationen och ledarskapet, medan den andra kallas sociologisk inriktad och har som sitt huvudsyfte att erbjuda berörda personer handlingsalternativ.

Analysen beskriver dessa strategier med avseende på viktigare komponenter, framgångsfaktorer, nyckelaktörer och uppnådda resultat. Analysen avslutas med bedömningen att problemet inte försvinner trots lokala framgångar som inneburit att de organiserade grupperingarna har lämnat kommunerna i fråga – i stället flyttas problemet bara till andra kommuner.

Författarna understryker att det är viktigt med ett positivt bemötande av de drabbade kommunernas efterfrågan på kunskap om strategier för att motverka organiserad rasism. Alingsås och Karlskrona har utbytt erfarenheter med varandra och båda har fått förfrågningar från andra kommuner om att dela med sig av sina erfarenheter. Det finns dock fortfarande ingen skriftlig dokumentation av de framgångsrika insatserna.

Personliga upplevelser av rasistiska kränkningar

I det sista avsnittet beskrivs sju personliga erfarenheter av olika former av kränkande händelser som inträffade i Sverige 2004. Händelserna berör personer med muslimsk, judisk bakgrund och även svarta. Journalisten Carlos Rojas Beskow har genomfört intervjuerna och fotografen Niklas Loman har tagit bilderna. De intervjuade har gett sitt medgivande till publiceringen av berättelserna och bilderna.

Carlos Rojas Beskow har gjort – i samråd med verket – bedömningen att alla de redovisade fallen är trovärdiga och på olika sätt avspeglar de berörda personernas utsatthet och upplevelser av särskilt kränkande bemötande i de återberättade situationerna.

Preliminär kartläggning av rasistrelaterade domar 2004

I samband med framtagandet av denna publikation har Integrationsverket gjort en preliminär kartläggning av rasistrelaterade domar för 2004 och tidigare år. Underlaget till denna kartläggning har varit de domar som domstolarna har överlämnat till Integrationsverket i enlighet med förordningen (1990:893) om underrättelse om dom i vissa brottmål, m.m. Kartläggningen har genomförts av juristen José Kimenga på Integrationsverket.

Under 2004 var det 42 domar som inkom till verket. Året 2003 var det 36 domar och 2002 30 domar.

I kartläggningen framgår att i domarna som avkunnats 2002–2003 återfinns brottstypen hets mot folkgrupp i större utsträckning än andra brottstypen t.ex. olaga diskriminering. Cirka hälften av brottstypen hets mot folkgrupp har begåtts i samband med andra brottstyper. Domar som avser hets mot folkgrupp och olaga diskriminering har 2003 marginellt ökat jämfört med året innan. Det största antalet gärningsmän har varit män. Brottspåföljderna utgjordes främst av dagsböter. Året 2003 utdömdes fängelsestraff i 14 av de 36 fall som inkommit till verket.

I likhet med åren 2002–2003 har domstolarna 2004 meddelats flera bötesstraff än fängelsestraff. Och gärningsmännen har i likhet med åren 2002 - 2003 i regel varit personer mellan 16 och 30 år.

Avslutningsvis är det önskvärt att verket använder sig av en aktiv datainsamlingsmetod som innebär att underlaget med domar ökar väsentligt, vilket skapar förutsättningar för en djupare analys av rasistrelaterade domar. Denna analys kan belysa viktiga aspekter i hur samhällsinstitutionerna agerar mot dem som bryter mot samhälles normer om alla lika värde oavsett etnisk bakgrund.

Referenser

- Lipponen, Sami (2004) *Nationens sista försvarare – en religionsvetenskaplig studie av neonationalistisk samhällssyn och livstolkning i Sverige*. Åbo akademins förlag.
- Sahlin, Irene (2000), *Brottsprevention som begrepp och samhälls-fenomen*, Arkivs förlag, Lund.
- Svanberg, Ingvar och Karlsson, Pia (1997) *Religionsfrihet i Sverige – om möjligheten att leva som troende*, Studentlitteratur, Lund.
- Wigerfelt, Berit och Wigerfelt, Anders S. (2001) *Rasismens yttringar*, Studentlitteratur, Lund.

Allmänhetens attityder till rasism, främlingsfientlighet, islamofobi och antisemitism

*José Alberto Diaz,
forskningsledare vid
Integrationsverket*

Integrationsbarometern är en attitydundersökning som Integrationsverket har genomfört vid fem tillfällen, och bygger på svaren från ett riksrepresentativt urval av befolkningen i Sverige. Undersökningarna har resulterat i ett unikt datamaterial för att över tid jämföra allmänhetens attityder och erfarenheter inom områdena integration, etnisk mångfald, diskriminering och rasism.

Den senaste undersökningen avslutades i december 2004 och har tillsammans med resultaten från undersökningen 2003 publicerats i augusti 2005. (*Integrationsbarometer 2004*, Integrationsverkets skriftserie). Tidigare undersökningar finns publicerad i *Integrationsbarometer 2002* (se referenslista).

Datainsamling

Integrationsbarometern genomförs i form av en postenkät som omfattar ett större antal indikatorer för allmänhetens attityder inom områdena etnisk mångfald, integration, diskriminering samt inställning till integrationspolitiken. Vid fem tillfällen (1999, 2000, 2002, 2003 och 2004) har samma frågor ställts till ett stort statistiskt representativt urval av befolkningen i Sverige.

Integrationsbarometern avser även att över tid följa allmänhetens benägenhet att engagera sig i integrationsfrämjande handlingar, stöd för integrationsinsatser och -mål, attityder till lika rättigheter, rasism och främlingsfientlighet. Sedan 2003 inkluderas också frågor om inställning till arbetskraftsinvandringen, vittnesmål om etnisk diskriminering inom olika områden och benägenhet att agera om man bevittnar diskriminering.

Integrationsbarometer 2004 har utvecklats inom flera

områden. Nya frågor har tillkommit angående bl.a. allmänhetens benägenhet att personligen engagera sig i integrationsarbete, indikatorer för islamofobi, antisemitism, frågor om islam i Sverige och benägenhet att agera mot rasism.

De första barometrarna 1999–2002 beställdes från Research International (tidigare Sifo), och undersökningen 2003 och 2004 har genomförts av TEMO. Generellt har antalet respondenter varierat mellan 2 572 och 3 070 i de fem undersökningarna, och svarsfrekvensen var 70 procent 2003 respektive 65 procent 2004. En utförlig presentation av metod och syfte finns i *Integrationsbarometer 2004* (Integrationsverket 2005).

Indikatorer som omfattas

I denna analys, som beskriver attityder till, föreställningar om och erfarenheter av olika former av rasism i Sverige 2004 och hur det påverkar befolkningens liv, används ett antal indikatorer:

- Allmänhetens föreställningar om förekomsten av rasism under 2004; omfattar bl.a. föreställningen om Sverige som ett rasistiskt samhälle.
- Inställningen till etniskt blandade familjerelationer.
- Främlingsfientliga föreställningar 2004; omfattar bl.a. inställningen till att rösta på ett parti som vill inskränka invandrarernas rättigheter.
- Föreställningar om islamofobi i Sverige 2004; omfattar tre underindikatorer.
- Antisemitistiska föreställningar i Sverige 2004; omfattar en indikator.
- Vittnesmål om rasistiska kränkningar; avser kommentarer och beteende som kränker judar, muslimer och svarta.
- Föreställningar om rasismen i framtiden, omfattar bl.a. uppfattning om huruvida rasismen har ökat eller minskat om fem år.

Allmänhetens föreställningar om förekomsten av rasism

Har rasismen ökat eller minskat under 2004? Är Sverige ett rasistiskt samhälle? Om detta råder det delade meningar. Vilka erfarenheter och vilka värderingar man har påverkar de individuella bedömningarna? Uppfattningen om att rasismen har varit och är en marginell företeelse i Sverige kommer ofta fram.

Personer med minoritetsbakgrund tenderar ibland att besvara frågan om Sverige som rasistiskt land positivt, vilket kan ha sin förklaring i specifika erfarenheter och känslor kopplade till deras minoritetsstatus.

Vilka föreställningar finns i samhället om dessa frågor? Denna problemställning är kärnpunkten i den första indikatorn »allmänhetens föreställning om förekomsten av rasism«. Indikatorn omfattar två frågepåståenden

- a) en subjektiv bedömning ifall man anser att rasismen har ökat eller minskat i Sverige under 2004
- b) föreställningen om Sverige som ett rasistiskt samhälle.

a) Har rasismen ökat eller minskat under 2004?

För att mäta om rasismen ökar eller minskar i Sverige under ett bestämt år ställer Integrationsbarometern sedan 1999 frågepåståendet »Rasismen har ökat i Sverige det senaste halvåret«, som respondenter tar ställning till med hjälp av en 4-gradig skala nämligen 1) stämmer helt och håller, 2) stämmer ganska bra, 3) stämmer ganska dåligt och 4) stämmer inte alls.

Tabell 1 visar svaren från samtliga fem mätningar sedan 1999. Om man tar hänsyn till hela perioden framgår att den andel som anser att rasismen har ökat minskar successivt. I de första två mätningarna 1999–2000 är det 56–59 procent som sammantaget anser att rasismen ökar de åren. I den senaste mätningen 2004 hade denna andel minskat med 13 procentenheter, från 59 procent år 2000 till 46 procent 2004.

Motsatsen gäller för dem som ifrågasätter att rasismen ökar: denna andel ökar sedan 1999, från 42 procent, till 49 procent 2004.

Mätningen för 2003 är en vändpunkt och visar för första gången att det är fler som anser att rasismen inte ökar det året än som anser motsatsen.

Två statistiskt signifikanta förändringar inträffar när man jämför 2003 och 2002. De som instämmer helt och hållet i att rasismen ökar minskar – från 13,5 till 11 procent. På motsva-

Tabell 1

Rasismen har ökat i Sverige det senaste halvåret

	1999	2000	2002	2003	2004
Stämmer helt och hållet	13,8	17,2	**13,5	**11,5	12,0
Stämmer ganska bra	42,0	41,7	**38,8	36,6	*34,2
Delsumma stämmer	55,8	58,9	52,3	48,1	46,2
Stämmer ganska dåligt	36,5	33,7	**38,4	38,7	36,7
Stämmer inte alls	5,4	5,1	**6,9	**10,8	*12,5
Delsumma stämmer ej	41,9	38,8	45,3	49,5	49,2
Svarar ej	2,4	2,4	2,4	2,5	4,5
N=	2 690	2 711	3 079	2 798	2 572

* = sign. skillnad, Chi2 (5 procent); ** = sign. skillnad, Chi2 (1 procent)

rande sätt blir det fler som kategoriskt ifrågasätter påståendet om ökad rasism – en ökning från 7 till 11 procent.

Om man därefter jämför med samtliga positiva och negativa ställningstaganden 2003 framkommer en bild av ett nästan delat opinionsläge, med en liten övervikt för dem som ifrågasätter påståendet att rasismen har ökat.

b) Är Sverige ett rasistiskt samhälle?

Är Sverige ett rasistiskt samhälle? Meningarna tycks vara delade i vardagssamtalen. Vissa säger bestämt ja, andra säger nej. Även i den offentliga debatten är meningarna ofta polariserade. Rasismen är en marginell företeelse menar några. För andra är det svenska samhället »strukturellt« rasistiskt. Det senare är ibland relaterat till sociala strukturer i människornas vardagsliv, men är också kopplat till institutionell »praxis« i t.ex. rättsväsende eller utbildningsinstitutioner.

Integrationsbarometern har vid två tillfällen låtit ett representativt urval av Sveriges befolkning ta ställning till påståendet »Sverige är ett rasistiskt samhälle«.

Två tredjedelar avvisar bilden av Sverige som rasistiskt land

Tabell 2 visar resultaten för Integrationsbarometer 2003 och 2004. Av svaren framgår att en klar majoritet på mellan 66 och 69 procent avvisar tanken att Sverige är ett rasistiskt samhälle.

Nästan en fjärdedel svarar kategoriskt »stämmer inte alls«.

En liten andel av respondenterna (4–5 procent) står åren 2003–2004 för en klart övertygad föreställning (»stämmer helt och hållet«) om Sverige som ett rasistiskt samhälle. Betydligt fler, 24–25 procent, uppger att denna föreställning endast stämmer »ganska bra«, dvs. sammanlagt 30 procent som instämmer mer eller mindre. Denna attitydbild redovisar ingen statistiskt säkerställd förändring i relation till föregående år.

Tabell 2

Sverige är ett rasistiskt samhälle

	2003	2004
Stämmer helt och hållet	4,0	5,1
Stämmer ganska bra	24,5	24,8
Delsumma stämmer	28,5	29,9
Stämmer ganska dåligt	46,0	44,8
Stämmer inte alls	23,0	21,2
Delsumma stämmer ej	69,0	66,0
Svarar ej	2,5	4,1
N=	2798	2572

Klassisk rasism – motstånd mot etniskt blandade familjerelationer

En indikator för en klassisk form av rasism anknyter till ett motstånd mot rasblandning. Den klassiska rasismen strävar bl.a. efter att bevara rasens renhet och är därför motståndare till rasblandade familjerelationer.

Integrationsbarometern inkluderar redan från den första mätningen 1999 en indikator för inställningen till blandade relationer i relation till både ras och etnisk bakgrund. Att både ras och etnicitet tas med motiveras mot bakgrund av samhällsvetenskapliga föreställningar som på senare tid hävdar att begreppet ras ersatts av kultur och etnisk bakgrund i aktuella (postmoderna) former av rasism.

Stabil majoritet avvisar rasism vad gäller blandade familjer

Tabell 3 redovisar svaren på frågepåståendet »Personer från olika kulturer och raser bör inte bilda familj och skaffa barn«. Över hela perioden finns en klar och stabil majoritet som avvisar det rasistiska påståendet om blandade familjerelationer och en hög andel på cirka två tredjedelar väljer svarsalternativet »stämmer inte alls«.

Andelen av befolkningen som uppger att de instämmer helt i detta rasistiska påstående är en liten minoritet på 3–5 procent under perioden. Slår man ihop alla dem som anser att påståendet stämmer (helt eller delvis) är det mellan 10 och 13 procent som redovisar en rasistisk inställning till etniskt blandade parrelationer.

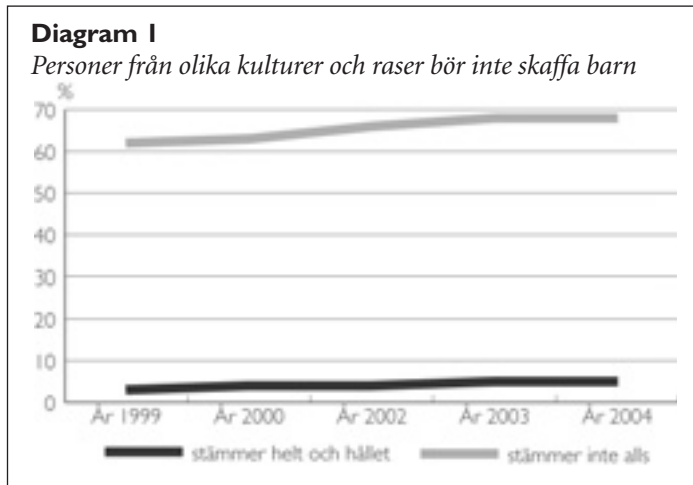
En annan slutsats som kan dras av tabell 3 är att attitydbilden i denna fråga inte har förändrats nämnvärt över tid. Tabellen visar att ungefär samma attitydbild rapporterades för sex år sedan.

Tabell 3

Personer från olika kulturer och raser bör inte bilda familj och skaffa barn

	1999	2000	2002	2003	2004
Stämmer helt och hållet	3,3	3,8	4,2	4,8	4,85
Stämmer ganska bra	8,0	6,3	6,7	7,14	8,4
<i>Delsumma stämmer</i>	<i>11,3</i>	<i>10,1</i>	<i>10,9</i>	<i>11,9</i>	<i>13,2</i>
Stämmer ganska dåligt	24,4	24,2	*21,7	**17,4	18,5
Stämmer inte alls	62,0	63,4	65,6	69,2	66,0
<i>Delsumma stämmer ej</i>	<i>86,4</i>	<i>87,6</i>	<i>87,3</i>	<i>86,6</i>	<i>84,5</i>
Svarar ej	2,2	2,3	1,9	1,5	2,4
N=	2 690	2 711	3 079	2 798	2 572

* = sign. skillnad, Chi2 (5 procent); ** = sign. skillnad, Chi2 (1 procent)

Något bekymmersamt är att det opinionssegmentet som är mot blandade relationer inte visar någon tendens att minska över tid men den tycks ha stabiliserat sig på denna relativt låga nivå, 10–13 procent.

Den mest kategoriska kärnan med denna rasistiska åsikt finns i en mindre grupp på 3–5 procent som i alla mätningar instämmer helt i påstående.

Diagram 1 tydliggör den mest positiva tendensen som kan konstateras under mätningperioden 1999–2004, nämligen att det attitydsegment som kategoriskt och tydligt avvisar («stämmer inte alls») det rasistiska påståendet om blandade relationer ökar kontinuerligt. Från att ha varit 62 procent för 1999 ökar andelen till 68–66 procent åren 2003–2004.

I samma diagram kan noteras att den lilla andel som står för ett tydligt rasistiskt ställningstagande också ökar något under mätningperioden.

Främlingsfientliga föreställningar 2004

Integrationsbarometern omfattar flera frågor för att beskriva indikatorn »främlingsfientliga föreställningar i Sverige 2004«. Indikatorn mäts med hjälp av tre empiriska mått: a) en allmänt främlingsfientlig inställning till invandrare, b) en invandringsfientlig inställning och c) stöd för ett främlingsfientligt parti.

Följande frågepåståenden har ställts till respondenterna:

- »Ju mindre man märker av alla utlänningar desto bättre.«
- »Vi bör inte släppa in fler invandrare i Sverige.«
- »Kan du tänka dig rösta på ett parti som vill inskränka invandrarnas rättigheter?«.

Tabell 4a*Ju mindre man märker av alla utlänningar desto bättre*

	1999	2000	2002	2003	2004
Stämmer helt och hållet	6,5	6,1	7,2	*8,6	*7,3
Stämmer ganska bra	15,2	13,3	13,8	13,9	15,4
Delsumma stämmer	21,7	19,4	21,0	22,5	22,7
Stämmer ganska dåligt	37,3	37,7	**32,9	33,9	35,4
Stämmer inte alls	38,9	40,8	*43,9	41,6	*39,0
Delsumma stämmer ej	76,2	78,5	76,8	75,5	74,4
Svarar ej	2,1	2,2	2,1	2,0	2,9
N=	2 690	2 711	3 079	2 798	2 572

* = sign. skillnad, Chi2 (5 procent); ** = sign. skillnad, Chi2 (1 procent)

a) Allmänt främlingsfientlig inställning

Det första påståendet »Ju mindre man märker av alla utlänningar desto bättre« avspeglar en allmänt främlingsfientlig inställning till invandrare. Av tabell 4a framgår att en av fem är negativt inställd till personer som de anser inte hör hemma i Sverige. Ser man till hela perioden framgår av tabellen att främlingsfientligheten ökade 2002 och sedan dess håller sig på samma nivå – 22–23 procent.

År 2003 inträffar en statistiskt säkerställd förändring, andelen som uppger att påståendet stämmer »helt och hållet« i detta främlingsfientliga påstående ökar med 2 procent jämfört med föregående år. I mätningen 2004 inträffar samma förändring i motsatt riktning: de som instämmer helt minskar.

Stabil främlingsfientlighet kring 20 procent genom åren

Om man jämför de mest kategoriska ställningstagandena finns 2004 en liten minoritet på 7 procent som instämmer helt, vilket kan jämföras med en klar majoritet på 39 procent som bestämt anser att påståendet inte alls stämmer.

I ett längre tidsperspektiv har denna attitydbild inte förändrats substantiellt sedan 1999. Om man inkluderar alla de som instämmer helt eller delvis varierar andelen med en främlingsfientlig inställning mellan 19–23 procent i alla mätningar.

Å ena sidan minskar andelen respondenter som uppger att det främlingsfientliga påståendet stämmer helt och hållet – från 9 procent till 7 procent. Å andra sidan minskar också andelen personer som tar avstånd från det främlingsfientliga påståendet – från 42 till 39 procent.

b) Den invandringsfientliga inställningen

I varierande grad har många ledande institutionella aktörer i Sverige tagit positiv ställning för en ökad invandring som svar

Tabell 4b*Vi bör inte släppa in fler invandrare i Sverige*

	1999	2000	2002	2003	2004
Stämmer helt och hållet	14,2	12,7	13,7	**21,5	21,4
Stämmer ganska bra	20,4	21,5	21,8	*24,4	24,1
Delsumma stämmer	34,6	34,2	35,5	45,9	45,5
Stämmer ganska dåligt	36,0	34,7	*31,6	*29,1	*31,7
Stämmer inte alls	27,3	29,1	31,2	**23,2	*20,1
Delsumma stämmer ej	63,3	63,8	62,8	52,3	51,8
Svarar ej	2,0	1,9	1,8	1,8	2,7
N=	2 690	2 711	3 079	2 798	2 572

* = sign. skillnad, Chi2 (5 procent); ** = sign. skillnad, Chi2 (1 procent)

på problemen med den demografiska utvecklingen och framtida behov på arbetsmarknaden. Fler vill ta emot fler redan i dag. Andra vill göra det på något längre sikt.

Hur ställer sig allmänheten till att öppna eller stänga landet för fler invandrare? Delar medborgarna etablissemangets positiva inställning till att ta emot fler invandrare? Integrationsbarometern omfattar en indikator som belyser denna frågeställning med ett invandringsnegativt perspektiv.

Tabell 4b redovisar svaren på påståendet »Vi bör inte släppa in fler invandrare i Sverige«. Av tabellen framgår en tydlig tendens under mättningsperioden.

En majoritet av respondenterna är emot att Sverige sätter stopp för fler invandrare – men denna majoritet krymper väsentligt under mättningsperioden. I motsvarande grad ökar över tid de som instämmer – helt eller delvis – i att Sverige inte bör släppa in fler invandrare.

I mätningen 2004 finns det en knapp majoritet på 52 procent som helt eller delvis tar avstånd från det invandringsrestriktiva påståendet. Ingen förändring sker i relation till 2003.

Samma sak gäller för allmänhetens stöd för det ställningstagandet, som 2004 håller sig på samma nivå som föregående år. Andelen respondenter som instämmer (helt och delvis) i påståendet ligger på 45–46 procent i de två senaste mätningarna 2003 och 2004.

Om man ser till hela perioden sker en oroväckande förändring som tar sig uttryck i växande stöd för en invandringsrestriktiv inställning.

Den sammantagna instämmande attityden ökar från 36 procent 2002 till 45 procent 2004. En statistiskt säkerställd kraftig förändring i negativ riktning sker 2003: de mest övertygade, de som instämmer »helt och hållet«, ökar till 22 procent 2003, vilket innebär en ökning med 8 procentenheter jämfört med 2002. De som instämmer delvis ökar också 2003 i relation till 2002.

Den invandringsrestriktiva inställningen ökar över tid

Om man tittar på hela perioden kan man dra slutsatsen att hela den opinionen som vill stänga Sveriges gränser för all invandring ökar med hela 10 procentenheter om man jämför 1999, när verket började sina mätningar, med 2004. I motsvarande grad minskar den kritiska inställningen till påståendet. De som ifrågasätter påståendet minskar med 11 procentenheter om man jämför 1999–2000 med 2003–2004.

Eftersom det är svårt att se en särskild nationell migrationsföreteelse som kan hjälpa oss att förstå denna iögonfallande förändring kan en tänkbar förklaring vara den uppmärksammade diskussionen om EU-utvidgningen, som kan ha skapat oro bland flera i befolkningen.

c) Stöd för invandrarfientligt parti

Det råder konsensus i Sverige att principen om lika rättigheter är en kärnpunkt i den svenska integrationspolitiken. Denna princip förpliktigar samhället att inte diskriminera tillgången till bl.a. välfärd, utbildning, politisk delaktighet, hälsovård, med hänvisning till att vissa personer som inte är födda i landet inte ska erhålla dessa rättigheter.

Integrationsbarometern ställer sedan 1999 en fråga som granskar allmänhetens stöd för ett politiskt parti som vill inskränka invandrarnas rättigheter, dvs. som vill göra invandrare till andra kategorins medborgare, helt i strid med den gällande principen om lika rättigheter oavsett etnisk eller nationell bakgrund.

Tabell 4c visar att en klar majoritet på 72 procent tar avstånd 2003 och 2004 från ett parti som vill göra invandrare till andra klassens medborgare.

En tendens som kan konstateras om man tittar på hela perioden är att allmänhetens stöd för ett främlingsfientligt parti minskar. De som svarar »ja absolut« och »ja kanske« på frågan om att rösta på ett främlingsfientligt parti minskar från 29 procent

Tabell 4c

Om det vore val idag kan du tänka dig att rösta på ett politiskt parti som vill inskränka invandrades rättigheter

	1999	2000	2002	2003	2004
Ja, absolut	6,7	6,0	**8,3	8,0	7,6
Ja, kanske	22,5	23,4	23,6	**18,4	17,4
Delsumma »ja«	29,2	29,4	31,9	26,4	25,0
Nej	69,0	68,7	*65,9	**72,1	72,2
Svarar ej	1,8	1,9	2,2	1,5	2,7
N=	2 690	2 711	3 079	2 798	2 572

* = sign. skillnad, Chi2 (5 procent); ** = sign. skillnad, Chi2 (1 procent)

1999–2000 till 24 procent 2004. Efter en liten ökning 2002 har detta stöd minskat två år i rad.

En av fyra överväger fortfarande att rösta invandrarfientligt.

Det är dock viktigt att notera att en fjärdedel av befolkningen år 2004 fortfarande överväger att stödja ett parti som vill inskränka invandrarernas rättigheter. Så många är det som svarar »ja absolut« eller »ja kanske« på frågan om man kan tänka sig att rösta på ett invandrarfientligt parti.

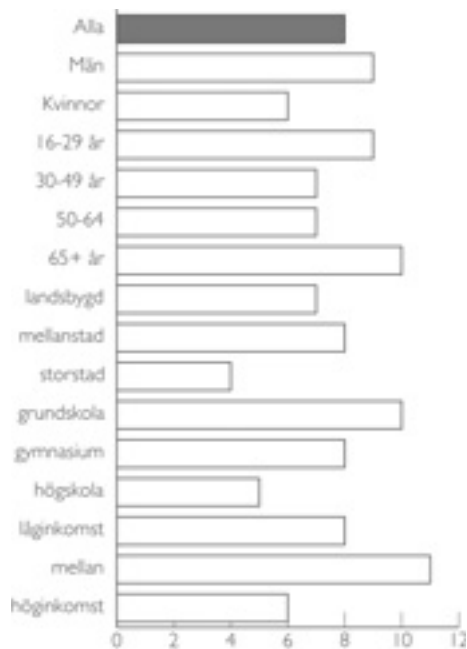
Under hela perioden finns en liten opinionskärna på 6–8 procent av respondenter som visar sig vara en konstant och övertygad stödgrupp för ett invandrarfientligt parti. Sammanfattningsvis bekräftar mätningen 2004 att det skett en positiv förändringstendens som innebär att opinionsstödet för en politiskt organiserad främlingsfientlighet minskar.

Vilka är mer benägna att stödja ett främlingsfientligt parti?

I diagram 2 kan man jämföra hur andelen som svarar »ja absolut« fördelar sig på ett flertal bakgrundskategorier. Jämförelsen ska göras i relation till denna andel i hela undersökningspopula-

Diagram 2

Kan du tänka dig att rösta på ett politiskt parti som vill inskränka invandrades rättigheter, andelen som svarar »ja, absolut« och fördelningen efter bakgrundsvariabler

tionen, som är 8 procent när man räknar bort »vet ej«-svaren. Diagrammet visar att män, äldre än 65, lågutbildade och personer i mellaninkomstgruppen är mer benägna att rösta på ett främlingsfientligt parti. Alla är statistiskt säkerställda avvikelser. Värt att notera är att det bland yngre än 29 är det så många som 9 procent som är beredda att rösta på ett främlingsfientligt parti.

d) Främlingsfientliga föreställningar 2004 – en fördjupad överblick

Här redovisar jag en mer övergripande bild av denna indikator, koncentrerad till 2004 och som tar hänsyn till inställning till alla indikatorns frågepåståenden tillsammans.

De frågor som inkluderas är de tre som redovisats tidigare i detta avsnitt om främlingsfientliga föreställningar, samt påståendet om inställning till blandade familjerelationer. Sammanlagt rör det sig alltså om fyra påståenden.

Här presenteras först den sammantagna bilden för a) hur många personer har starkare främlingsfientliga känslor, och sedan analyseras b) hur ett antal faktorer som kön, ålder, inkomst, utbildning och anställningssektor är relaterade till främlingsfientlighetsfrågorna.

Hur många svarar helt instämmande på alla främlingsfientliga påståenden?

Svaret på denna fråga kommer fram när man granskar hur många svarar »stämmer helt och hållet« på de fyra främlingsfientliga påståendena.

Tabell 5a visar att sammanlagt 26 procent har svarat helt instämmande på ett eller flera främlingsfientliga påståenden. En fjärdedel av respondenterna har således visat starka främlingsfientliga känslor genom att kategoriskt instämma i någondera av påståendena.

Tabell 5a

Andelen som svarar att de fyra främlingsfientliga påståendena »stämmer helt och hållet«, 2004.

Svarar »stämmer helt och hållet«	% som svarar	% Ackumulativt underifrån	Antal som svarar
Svarar aldrig på det sättet	74,2	100,0	1 909
1 påstående	16,3	25,9	419
2 påståenden	5,2	9,6	133
3 påståenden	2,9	4,4	73
4 påståenden	1,5	1,5	38
Summa	100,0		2 572

Den mest negativa attitydbilden hittar man i en mindre grupp på 1,5 procent, som svarar helt instämmande på alla de fyra främlingsfientliga påståendena. Vidare har ytterligare 3 procent svarar helt instämmande på tre av de fyra frågepåståendena.

På den andra sidan av attitydbilden finns en majoritet på 74 procent som aldrig svarar helt instämmande, och 16 procent som svarar helt instämmande på endast *ett* främlingsfientligt påstående.

Främlingsfientlig kärngrupp på 10 procent

Ett kriterium för att identifiera en hård kärna av främlingsfientliga attityder kan vara att välja de personer som svarat helt instämmande på 2, 3 eller 4 påståenden som omfattas av indikatormodellen. Av tabellen framgår att denna andel av respondenter utgör 9,6 procent av befolkningen.

Främlingsfientlighetsindex – en aggregerad indikatorredovisning

I syfte att analysera hur ett antal faktorer som kön, utbildning, inkomster, ålder och typ av anställning är relaterade till främlingsfientlighet, skapas ett additivt index med de fyra följande frågorna: 1) Personer från olika kulturer och raser bör inte bilda familj och skaffa barn, 2) Ju mindre man märker av alla utlänningar desto bättre, 3) Vi bör inte släppa in fler invandrare i Sverige, och 4) Kan du tänka dig rösta på ett parti som vill inskränka invandrarnas rättigheter?

I alla frågorna får svarsalternativ med de högsta värdena för de som svarar helt instämmande på de främlingsfientliga påståendena. Och motsatsen: de svarsalternativ som helt eller delvis avvisar samma påståenden får de lägsta värdena. Detta ger som resultat att personer som svarar helt instämmande på alla frågor har det högsta värdet på indexvariabeln.

Indexvärdena har beräknats så att indexvärdet 100 motsvarar det sammanvägda medelvärdet på de fyra variabler som indexet konstruerats utifrån. För de indexvärden som redovisas i tabellerna nedan gäller att höga indexvärden (högre än 100) innebär en högre grad av främlingsfientliga känslor. Och tvärtom. Ju lägre indexvärde under 100 desto mindre främlingsfientliga känslor.

Som resultat av denna aggregering har vi skapat en indexvariabel som i fortsättningen betecknas »främlingsfientlighetsindex«. Indexvärdena har beräknats med följande resultat.

- Genomsnittligt värde för hela index 100
- Genomsnittligt indexvärde för kvinnor 88
- Genomsnittligt indexvärde för män 112

Ett högre medelvärde för män innebär att de oftare svarat helt

instämmande på alla påståenden än kvinnor. Med andra ord: män är något mer främlingsfientliga än kvinnor.

Tabell 5b redovisar bilden av månadsinkomster och främlingsfientlighet fördelat på kön. Denna bild är inte entydig om man tittar på alla respondenter i kolumnen till höger i tabellen. Högre medelvärde än genomsnittet (markeras i fetstil) finns i lägre kategorier och mellankategorier, vilket tyder på mer främlingsfientliga känslor. Lägre stöd för främlingsfientliga attityder finns i den högsta inkomstgruppen.

Visst stöd finns för tanken på en koppling mellan social utsatthet (i form av låga inkomster) och hög främlingsfientlighet genom att personer med låga inkomster i den näst lägsta gruppen (8–14 000kr) redovisar högre medelvärde på främlingsfientlighet. Dessutom visar det sig att höga inkomster är kopplade till lägre främlingsfientlighet – vilket kan ses som indirekt stöd för det tidigare påståendet.

Om man bryter ner statistiken efter kön visar det sig att hos män finns stöd för ett negativt samband mellan (låg) inkomst och (hög) främlingsfientlighet. I de tre lägsta inkomstgrupperna är medelvärdet högre än genomsnittet för alla män. Värt att notera att medelvärdet för kvinnor i den högsta inkomstgruppen, som förväntas bli lägst, visserligen också blir det, men lägre än för män i samma inkomstgrupp.

I tabell 5c kan man analysera medelvärdet för främlingsfientlighetsindexet efter utbildning och kön. Innebär låg utbildning en högre grad av främlingsfientliga känslor? Tabellen ger stöd för denna tanke. Medelvärdet för alla respondenter (till höger i tabellen) är högre för lågutbildade och lägre för högskoleutbildade. Detta kan tolkas som att det bland lågutbildade finns en högre grad av främlingsfientliga föreställningar.

Samma förhållanden är också tydliga när man bryter ner data efter kön. För både män och kvinnor gäller att låg utbildning

Tabell 5b

Medelvärde för främlingsfientlighetsindex efter månadsinkomst och kön

kr/mån	Män		Kvinnor		Alla	
	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal
0–7 999	117	206	87	306	98	512
8 000–13 999	132	180	106	277	116	457
14 000–16 999	118	143	88	161	102	304
17 000–21 999	120	280	86	231	104	511
22 000–29 499	109	297	70	170	94	467
29 500 –	82	198	75	72	80	270
Genomsnittsvärde	112	1304	88	1217	100	2521

innebär mer främlingsfientliga känslor, vilket dessutom är tydligare för män med endast grundskola.

Tabell 5d visar hur det förhåller sig med anställningar i olika sektorer och främlingsfientliga attityder. Är offentliganställda mer främlingsvänliga än de som arbetar i den privata sektorn? Eller är det motsatsen som gäller?

Kolumnen till höger i tabellen visar att för hela populationen gäller det att ej yrkesaktiva har klart högre medelvärde än genomsnittet, vilket innebär mer främlingsfientliga känslor än för yrkesaktiva. Minst främlingsfientliga är personer som är landstingsanställda. Anställda i privata företag ligger över genomsnittet – men avvikelsen är marginell.

Om man granskar könsfördelningen bekräftas att ej yrkesaktiva rapporterar högre grad av främlingsfientliga attityder både hos kvinnor och män. När det gäller egenföretagare är bilden dock splittrad. Kvinnliga företagare redovisar en lägre grad av främlingsfientliga känslor än män som försörjer sig som egenföretagare. Privatanställda avviker inte särskilt från genomsnittet.

Kvinnor som arbetar i landstinget rapporterar särskilt låga värde på indexskalan, vilket bör tolkas som ett särskilt starkt avvisande av främlingsfientlighet.

Sist visar tabell 5e hur medelvärde för främlingsfientlighet fördelar sig efter respondenternas ålder och kön. Tittar man på alla respondenter i kolumnen till höger framgår att personer som är 60 år eller äldre är mer främlingsfientliga än andra åldersgrupper.

När man granskar hur kön påverkar denna indexfördelning bekräftas bilden av personer 60+ som mer främlingsfientliga än andra. Bland män uppvisar den äldsta åldersgruppen (70+) särskilt starka främlingsfientliga känslor. Noteras bör att yngre män (16–24) ligger klart över genomsnittet, medan yngre kvinnor i samma åldersgrupp ligger klart under.

Kort sammanfattat visar analysen av främlingsfientlighet efter ålder och kön att det är både personer i hög ålder (60+) och yngre män (16–24) som är mer främlingsfientliga än andra åldersgrupper. Både bland män och kvinnor är främlingsfientligheten störst bland personer som är 70 år eller äldre.

Föreställningar om islamofobi i Sverige 2004

Detta avsnitt syftar till att ge en bild av islamofobi i dagens Sverige med hjälp av datauppgifter om allmänhetens attityder och föreställningar i frågor relaterade till denna företeelse. Det handlar om aspekter, som på basis av kvalificerad teoretisk kunskap, kan kopplas till bestämda dimensioner av islamofobi. Beskrivningen inleds med en kort bakgrund till begreppet islamofobi.

Tabell 5c*Medelvärde för främlingsfientlighetsindex efter utbildning och kön*

	Män		Kvinnor		Alla	
	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal
Grundskola	137	353	111	344	124	697
Gymnasium	112	595	92	510	103	1104
Högskola/universitet	86	349	59	371	72	720
Genomsnittsvärde	112	1297	88	1224	100	2521

Tabell 5d*Medelvärde för främlingsfientlighetsindex efter typ av anställning och kön*

	Män		Kvinnor		Alla	
	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal
Ej yrkesverksam	125	330	98	385	110	715
Anställd i privata företag	113	541	87	322	103	862
Anställd i kommuner	95	94	79	262	83	356
Anställd i landsting	76	33	69	92	71	125
Anställd i staten	93	95	84	81	89	177
Egenföretagare	110	173	70	46	100	219
Summa	112	1266	88	1188	100	2454

Tabell 5e*Medelvärde för främlingsfientlighetsindex efter sex ålderskategorier och kön*

	Män		Kvinnor		Alla	
	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal
16–24	119	167	80	154	101	321
25–39	98	351	76	327	87	677
40–49	104	233	72	222	88	455
50–59	113	238	91	219	102	457
60–69	115	189	105	157	110	346
70–	154	103	125	123	138	226
Total	112	1281	88	1202	100	2 482

Vad är islamofobi?

Tillgängliga definitioner i litteraturen betonar att islamofobi handlar om en rädsla för eller motvilja och hat mot islam och muslimer. Göran Larssons rapport i denna antologi ger en definition av islamofobi som härrör till dels en rädsla eller fobi för religionen islam och för dess anhängare, muslimer, dels »kampanjer mot islam och muslimer som bottnar i denna rädsla«. Denna definition kan tolkas som relaterad till en

koppling mellan social rädsla och politiska handlingar. Här saknas dock en social dimension av hat som finns i andra definitioner, se nedan .

Det Londonbaserade oberoende forskningsinstitutet The Runnymede Trust publicerade 1998 den uppmärksammade rapporten *Islamophobia: A Challenge for Us All*. I denna rapport definieras islamofobi som »unfounded prejudice and hostility« (ogrundade fördomar och fientlighet) mot islam, och termen hänvisar till praktiska konsekvenser i form av diskriminering mot muslimska individer och grupper, och till konsekvenser för marginaliseringen av muslimer från ekonomisk och social delaktighet i samhällslivet.

Tre dimensioner av islamofobi

Vad gäller en operationalisering av begreppet islamofobi använder sig denna rapport av det analytiska indikatorverktyget som utarbetats av en tysk forskargrupp under ledning av sociologen Wilhelm Heitmeyer. Detta arbete finns redovisat i den tyska rapporten *Deutsche Zustände* (Heitmeyer 2003).

Denna forskargrupp som är verksam vid Bielefelds universitet har forskat inom området rasism, islamofobi, antisemitism och främlingsfientlighet. De har vid två tillfällen genomfört en stor nationell enkätundersökning (GMF-survey), som tillämpar en kvalificerad mättningsmodell för bl.a. rasism, främlingsfientlighet och företeelserna islamofobi och antisemitism.

Vad gäller islamofobi har mättningsmodellen utvecklats och modifierats som resultat av den kunskap och de erfarenheter som tagits fram i de två undersökningar som genomförts 2002 och 2003. I den senare versionen har antalet enkätfrågor minskat och de dimensioner som de anser avspeglar islamofobi har utvecklats på ett mer preciserat sätt.

Efter konsultationer med de tyska forskarna valde Integrationsbarometern att använda deras mättningsmodell för islamofobi i sin helhet. Modellen använder tre dimensioner och varje dimension omfattar två frågepåståenden som respondenterna ombeds ta ställning till, instämmande eller avståndstagande, med hjälp av en 4-gradig skala.

De tre dimensioner som i den tyska modellen definieras som grundläggande aspekter av islamofobi är följande:

1) Allmänt ogillande av muslimer i Tyskland

Denna dimension avser en rädsla som leder till ogillande och avvisande gentemot muslimer boende i Tyskland. Denna aspekt mäts med två frågepåståenden med fokus på dels invandringsstopp för muslimer, dels muslimernas närvaro som utlöser främlingsfientlighet.

2) *Kulturell nedvärdering av islam*

Denna dimension avser en svepande och schablonmässig negativ bedömning av den muslimska kulturen och muslimska värderingar. Denna aspekt mäts med två frågepåståenden som framhåller den muslimska kulturens prestationer och som mäter inställning till huruvida den muslimska kulturen är förenlig med västvärlden eller ej.

3) *Avsikten att distansera sig från muslimer*

Denna dimension har fokus på avsikten att förhålla sig distanserat till muslimer. Två frågepåståenden omfattas av denna aspekt. Den ena berör misstro vad gäller umgänge med muslimer och den andra omfattar social distans i relation till boende inom ett område med hög andel muslimer.

Respondenterna tar ställning till alla frågepåståenden genom att välja svarsalternativ från skala 1) håller med helt och hållet, 2) håller med, 3) håller inte med, 4) håller inte alls med. Denna skala skiljer sig marginellt åt från den skala som används i Integrationsbarometern när det gäller alternativ 2 och 3 där Integrationsbarometern har stämmer ganska bra respektive stämmer ganska dåligt

Tabell 6 sammanfattar de tre indikatorer för islamofobi som används i *Integrationsbarometer 2004* och som bygger på den tyska modellen. För den första dimensionen har endast referensen till Tyskland bytts ut till en referens till Sverige. För övrigt görs inga ändringar.

Tabell 6

Indikatorer för islamofobi i Integrationsbarometer 2004

Indikator 1 Allmänt ogillande av muslimer i Sverige

1. Man bör begränsa muslimernas invandring till Sverige!
2. Det stora antalet muslimer i Sverige gör att jag ibland känner mig som främling i mitt eget land!

Indikator 2 Kulturell nedvärdering av islam

3. Islam har gett upphov till en imponerande kultur!
4. Den muslimska kulturen passar in helt även i västvärlden!

Indikator 3 Avsikt att förhålla sig distanserad mot muslimer

5. Jag är mer misstänksam mot personer med muslimsk tro!
6. Jag skulle ha svårt att flytta till ett område där det bor många muslimer!

Islamofobi I: Allmänt ogillande av muslimer i Sverige

Det första allmänt muslimfientliga påståendet handlar om att begränsa invandringen av muslimer. Tabell 7 visar att en klar majoritet, 6 av 10, tar avstånd från denna inställning.

Tittar man på de mest övertygade åsikterna instämmer 17 procent helt och hållet i det muslimfientliga påståendet.

Samtidigt är det nästan dubbelt så många som kategoriskt är lika övertygade om motsatsen, nämligen att det muslimfientliga påståendet inte alls stämmer.

Det andra påståendet gör gällande att det stora antalet muslimer är ett främmande inslag i det svenska samhället och leder till en nationell identitetsförlust för infödda svenskar. Endast 3 av 10 anser att denna inställning är riktig, vilket ger en majoritet som är emot.

Det mest kategoriska opinionssegment som är fientligt inställt mot muslimer minskar i denna fråga till 13 procent (så många svarar att påståendet stämmer »helt och hållet«). Positivt är dock att mer än 3 gånger fler (44 procent) kategoriskt avvisar denna inställning (svarar att påståendet »inte alls« stämmer).

Sammanfattningsvis tar flertalet av respondenterna avstånd från ett allmänt ogillande av muslimer och en övervägande majoritet av respondenter tar avstånd från uppfattningen att antalet muslimer i dagens Sverige skapar en känsla av främlingskap.

Islamofobi II: Kulturell nedvärdering av islam

Den andra indikatorn för islamofobi är »kulturell nedvärdering av islam« och avser en schablonmässigt negativ bedömning av muslimsk kultur och muslimska värderingar. Av de två empiriska mått som används hänvisar det första till muslimska kulturens yttringar, och det andra till föreställningen om graden av förenlighet mellan denna kultur och västvärlden.

Tabell 7

Indikator för islamofobi I: Allmänt ogillande av muslimer i Sverige.

Stämmer...	Helt och hållet	Ganska bra	Delsumma	Ganska dåligt	Inte alls	Delsumma	Svarar ej
Man bör begränsa muslimernas invandring till Sverige!	17	22	39	25	33	58	3
Det stora antalet muslimer i Sverige gör att jag ibland känner mig som främling i mitt eget land!	13	16	29	24	44	68	3

Tabell 8a visar att för det första måttet instämmer (helt eller delvis) endast en tredjedel i uppfattningen att islam har gett upphov till en imponerande kultur. En majoritet på två tredjedelar anser sammantaget att detta påstående inte stämmer och tar avstånd från den kulturpositiva föreställningen.

Av majoriteten har 30 procent en klar och bestämd nedvärderande uppfattning och svarar att påståendet »inte alls« stämmer. Nästan lika många (33 procent) är också negativa men intar en något mer osäker ståndpunkt. De som klart och bestämt hävdar att islam har skapat en imponerande kultur är inte många i dagens Sverige – endast 8 procent. Tre gånger så många fler (25 procent) intar ett mer svepande och osäkert hållning till islam och dess kulturella tradition (»stämmer ganska bra«).

Nästan 8 av 10 anser att

muslimsk kultur och västvärld inte är förenliga

I frågan om den muslimska kulturen är förenlig eller ej med västvärlden är respondenterna till en överväldigande del negativa: 77 procent anser mer eller mindre att den muslimska kulturen inte är förenlig med västvärlden.

De som rapporterar en bestämd och tydligt positiv inställning är en mycket liten andel av dem som svarar på frågan. Endast 3 procent instämmer »helt och hållet« att muslimsk kultur passar in i västvärlden. Detta kan jämföras med hela 37 procent som kategoriskt anser att muslimsk kultur och väst inte alls är förenliga.

Detta låga stöd för åsikten att islam och muslimsk kultur är förenliga med västvärlden är en oroväckande signal som bör begrundas och följas upp i kommande mätningar.

Mot bakgrund av det som hänt de senaste åren vad gäller internationell politisk konfrontation och fokusering på islamisk terrorism är det kanske inte helt överraskande att uppfattningen om det som kan förena de båda kulturerna saknar många anhängare. Det är oroväckande att motståndet är så bestämt och utbrett.

Tabell 8a

Indikatorer för islamofobi II: Kulturell nedvärdering av islam

Stämmer...	Helt och hållet	Ganska bra	Delsumma	Ganska dåligt	Inte alls	Delsumma	Svarar ej
Islam har gett upphov till en imponerande kultur!	8	25	33	33	30	63	4
Den muslimska kulturen passar in helt även i västvärlden!	3	15	18	40	37	77	4

Islamofobi III: Avsikten att hålla social distans mot muslimer

Den tredje indikatorn för islamofobi berör avsikten att skapa social distans gentemot muslimer. Det första påståendet gäller en allmän misstro mot muslimer och det andra handlar om en avvisande inställning till att vara granne till muslimer.

Nästan 6 av 10 avvisar påståendet

att de i allmänhet hyser misstro mot muslimer

Tabell 8b visar att en majoritet av befolkningen i Sverige uppger att de generellt inte är misstänksamma mot muslimer och svarar att påståendet »Jag är mer misstänksam mot personer med muslimsk tro!« stämmer ganska dåligt eller inte alls.

Fyra av tio är mer misstänksamma mot muslimer, och av dessa är det en tredjedel (14 procent) som har en bestämd och tydlig uppfattning.

När det gäller beredskapen att flytta till ett bostadsområde med många muslimer visar tabell 8b att det finns en majoritet som inte kan tänka sig att göra det. Av dessa är en kärna på 26 procent som absolut inte kan tänka sig att flytta till ett sådant område. Fyra av tio uppger att påståendet om avståndstagandet mot muslimer stämmer »ganska dåligt« eller »inte alls«.

Mot 26 procent som instämmer helt och hållet till påståendet bör man ställa de hela 19 procent som har en bestämt avvisande inställning.

Sammanfattningsvis avvisar flertalet en allmän misstro mot muslimer samtidigt som en majoritet skulle ha svårt att i praktisk handling visa detta genom att flytta till ett område där det bor många muslimer.

Islamofobi 2004 – fördjupad överblick

Efter en redovisning av de individuella påståendena som ingår i indikatormodellen gör jag här ett försök att ge en mer över-

Tabell 8b

Indikatorer för islamofobi III: Avsikt att förhålla sig distanserat till muslimer

Stämmer...	Helt och hållet	Ganska bra	Delsumma	Ganska dåligt	Inte alls	Delsumma	Svarar ej
Jag är mer misstänksam mot personer med muslimsk tro!	14	28	42	29	26	55	3
Jag skulle ha svårt att flytta till ett område där det bor många muslimer	26	30	56	22	19	41	3

gripande bild genom att ta fram en sammantagen analysbild av alla de empiriska måtten tillsammans.

Först görs en skattning av andelen som redovisar starkare islamofobiska attityder i relation till alla frågor. Sedan analyserar jag hur ett antal faktorer är associerade med de islamofobiska påståendena.

Hur många svarar helt instämmande på de muslimfientliga frågorna?

Hur många väljer att svara att de sex muslimfientliga påståendena »stämmer helt och hållet«? Svaret syns i tabell 9a som visar att 53 procent svarar helt instämmande på ett eller flera av påståendena. Fler än hälften visar således starka islamofobiska känslor genom att kategoriskt och bestämt instämma i något av påståendena.

Den mest negativa attitydbilden hittar man i de 4,2 procent, som svarar helt instämmande på alla de sex islamfientliga påståendena. Vidare visar tabellen att ytterligare 4,5 procent i 5 av de 6 frågepåståendena valde att svara helt instämmande

På den andra sidan av attitydbilden finns det betydligt många fler (nästan hälften) som aldrig svarar helt instämmande, och 17 procent som svarar helt instämmande på endast *ett* muslimfientligt påstående.

Ett kriterium för att identifiera en hård kärna av personer med islamofobiska attityder kan vara att välja de som svarat helt instämmande på tre eller flera påståenden. Av tabellen framgår att denna andel av respondenterna utgör 22 procent.

Tabell 9a

Andelen som svarar att de sex muslimfientliga påståendena som ingår i indikatormodellen »stämmer helt och hållet«

Svarar »stämmer helt och hållet«	% som svarar	% Ackumulativt underifrån	Antal som svarar
Svarar aldrig på det sättet	47,0	100,0	1 209
1 påstående	17,4	53,0	446
2 påståenden	14,0	35,6	361
3 påståenden	7,2	21,6	186
4 påståenden	5,7	14,4	147
5 påståenden	4,5	8,7	115
6 påståenden	4,2	4,2	109
Summa	100		2 573

Islamofobi-index – en aggregerad indikatorredovisning
För att analysera hur kön, utbildning, inkomster, ålder och typ av anställning är relaterade till ett sammanlagt mått på islamofobi, skapas ett additivt index med samtliga frågor som ingår i analysen. Som resultat av denna aggregering skapas en ny variabel som betecknas »islamofobi-index«.

Alla de sex individuella frågepåståendena har svarsalternativ som varierar mellan de högsta värden för dem som svarar helt instämmande på de främlingsfientliga påståendena. Och motsatsen: alla svarsalternativ som kategoriskt avvisar samma påståenden har det lägsta värdet, 1. En aggregering av värdena ger som resultat att personer som svarar helt instämmande på alla frågor har det högsta värdet på den variabeln.

Indexvärdena har beräknats så att indexvärdet 100 motsvarar det sammanvägda medelvärdet på de sex variabler som indexet konstruerats utifrån. För de indexvärden som redovisas i tabellerna nedan gäller att höga indexvärden (högre än 100) innebär en högre grad av islamofobiska känslor. Och tvärtom. Ju lägre indexvärde under 100 desto mindre islamofobiska känslor.

Medelvärde beräknat på detta index ger följande resultat:

- Medelvärde för hela index 100
- Medelvärde för kvinnor 95
- Medelvärde för män 105

Högre medelvärde för män innebär att de svarar mer instämmande i alla de sex påståenden som mäter islamofobi. Med andra ord: i genomsnitt är män mer islamofobiska än kvinnor.

Tabell 9b redovisar bilden av inkomster och islamofobi fördelat på kön. Bilden här är inte entydig om man tittar på alla respondenter i kolumnen till höger i tabellen. Högre medelvärde än genomsnittet (markeras i fetstil) återfinns i mellankategorierna, vilket tyder på mer islamofobiska känslor. Lägre stöd för islamofobin finns i både den lägsta och den högsta inkomstgruppen. Därmed ges inte stöd i denna statistik för

Tabell 9b

Medelvärde för islamofobi-index efter månadsinkomst och kön

kr/mån	Män		Kvinnor		Alla	
	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal
0–7 999	100	206	87	385	93	512
8 000–13 999	109	180	101	322	104	457
14 000–16 999	108	143	92	262	100	304
17 000–21 999	110	280	98	92	104	511
22 000–29 499	107	297	91	81	101	467
29 500–	97	198	96	46	97	270
Total / genomsnittvärde	105	1304	95	1188	100	2521

tanken om en koppling mellan social utsatthet (i form av låga inkomster) och hög islamofobi.

Om man bryter ner denna statistik efter kön visar det sig en intressant avvikelse. Kvinnor i den högsta inkomst kategorin ligger strax över genomsnittet. För män i samma inkomst kategori gäller det en klart lägre nivå av islamofobiska attityder.

I tabell 9c kan man granska hur utbildning och kön är associerade med islamofobi-indexet. Innebär låg utbildning en högre grad av antimuslimska känslor?

Tabellen ger grundligt stöd för denna tanke. Medelvärde för alla respondenter är högre för personer med lägre utbildning, vilket innebär en högre grad av islamofobiska föreställningar. Samma förhållande är också tydligt när man bryter ner svaren efter kön. För både män och kvinnor gäller det att låg utbildning innebär mer islamofobiska känslor.

I tabell 9d kan man granska hur det förhåller sig med olika typer av anställningar och islamofobiska attityder. Är offentliganställda mer muslimvänliga än de som arbetar i den privata sektorn? Eller är det motsatsen som gäller?

För hela populationen gäller att anställda i privata företag och egna företagare har högre medelvärde än genomsnittet,

Tabell 9c

Medelvärde för islamofobi-index efter utbildning och kön

	Män		Kvinnor		Alla	
	Medel-värde	Antal	Medel-värde	Antal	Medel-värde	Antal
Grundskola	112	353	100	344	106	697
Gymnasium	107	595	98	510	103	1 104
Högskola/universitet	93	349	85	371	89	720
Total	105	1297	95	1225	100	2 521

Tabell 9d

Medelvärde för islamofobi-index efter typ av anställning och kön

	Män		Kvinnor		Alla	
	Medel-värde	Antal	Medel-värde	Antal	Medel-värde	Antal
Ej yrkesverksam	106	330	95	385	100	715
Anställd i privata företag	109	541	97	322	105	862
Anställd i kommuner	94	94	91	262	92	356
Anställd i landsting	86	33	86	92	87	125
Anställd i staten	89	95	93	81	91	177
Egenföretagare	110	173	86	46	105	219
Total	105	1266	95	1188	100	2 454

Tabell 9e*Medelvärde för islamofobi-index efter sex ålderskategorier och kön*

År	Män		Kvinnor		Alla	
	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal	Medel- värde	Antal
16–24	106	167	90	154	98	321
25–39	101	351	90	327	96	677
40–49	104	233	94	222	99	455
50–59	106	238	91	219	99	457
60–69	106	189	103	157	104	346
70–	120	103	107	123	113	226
Total	105	1281	95	1202	100	2 482

vilket innebär en mer kritisk inställning till islam och muslimer. Minst islamfientliga är personer som är landstingsanställda.

Tittar man på könsfördelningen bekräftas att ej yrkesaktiva och privatanställda rapporterar högre grad av islamofobiska attityder hos män. Bilden vad gäller egenföretagare är dock splittrad. Manliga företagare har starkare islamofobiska känslor, vilket inte gäller för kvinnor som är egenföretagare.

Sist redovisar tabell 9e hur indexet för islamofobi gestaltar sig i relation till respondenternas ålder. Tittar man på alla respondenter framgår att äldre än 60 är mer islamofobiska än andra åldersgrupper, framför allt ligger män som är sjuttio år och äldre klart över genomsnittet.

Bland kvinnorna är islamofobin större än genomsnittet (för samtliga kvinnor) bland de som är 60 år och äldre och minst i åldern 16–24 år även kvinnor som är 70 år och äldre har högt medelvärde.

Islamofobi – jämförelse mellan Sverige och Tyskland

Tabell 10 sammanställer resultat från Integrationsbarometer 2004 och den tyska GMF-undersökningen 2003. Datauppgiften gäller de tre indikatorer som redovisas tidigare. Svartalternativen har slagits ihop så att de instämmande svaren omfattar alla de som svarar att påståendena stämmer helt eller stämmer ganska bra. De ifrågasättande svaren har slagit ihop så att de som svarar att påståendena inte alls stämmer eller stämmer ganska dåligt redovisas tillsammans. De svarkategorier som används i den tyska undersökningen är kursiverade. I stora drag kan dessa antas vara jämförbara med de svenska.

Vad gäller de två första påståendena visar tabell 10 en blandad attitydbild. Allmänheten i Sverige instämmer i det första påståendet i högre grad än i Tyskland och för det andra påståendet gäller motsatsen. Många fler i Sverige vill begränsa invandringen av muslimer än i Tyskland. I det andra påstående om känslan

Tabell 10

Empiriska mått för islamofobi – jämförelse (2) mellan Sveriges Integrationsbarometer 2004 och Tysklands GMF-survey 2003. Procent.

	Sverige(1)	Tyskland
<i>Indikator I: Allmänt ogillande av muslimer</i>		
1 »Man bör begränsa muslimernas invandring till Sverige!«		
Stämmer helt och hållet/ganska bra – Håller med helt/håller med	40,2	26,5
Stämmer inte alls/ganska dåligt – Håller inte alls med/håller inte med	59,8	73,5
2 »Det stora antalet muslimer i Sverige gör att jag ibland känner mig som främling i mitt eget land!«		
Stämmer helt och hållet/ganska bra – Håller med helt/håller med	29,8	31
Stämmer inte alls/ganska dåligt – Håller inte alls med/håller inte med	70,2	69
<i>Indikator II: Kulturell nedvärdering av islam</i>		
3 »Islam har gett upphov till en imponerande kultur!«		
Stämmer helt och hållet/ganska bra – Håller med helt/håller med	33,9	63,4
Stämmer inte alls/ganska dåligt – Håller inte alls med/håller inte med	66,1	36,6
4 »Den muslimska kulturen passar in helt även i västvärlden!«		
Stämmer helt och hållet/ganska bra – Håller med helt/håller med	19,2	34,0
Stämmer inte alls/ganska dåligt – Håller inte alls med/håller inte med	80,8	65,9
<i>Indikator III: Handlingsavsikten att hålla social distans mot muslimer</i>		
5 »Jag är mer misstänksam mot personer med muslimsk tro!«		
Stämmer helt och hållet/ganska bra – Håller med helt/håller med	43,2	34,4
Stämmer inte alls/ganska dåligt – Håller inte alls med/håller inte med	56,8	65,6
6 »Jag skulle ha svårt att flytta till ett område där det bor många muslimer«		
Stämmer helt och hållet/ganska bra – Håller med helt/håller med	58,0	51,6
Stämmer inte alls/ganska dåligt – Håller inte alls med/håller inte med	42,0	48,4
N=	2 570	2 722

(1) Procentberäkningar för Sverige utesluter »vet ej« svar, vilket innebär att procentsatserna för Sverige avviker något från de redovisade i tidigare tabeller.

(2) Alla skillnader i jämförelsen är signifikanta (Chi2, 1 procent) med undantag av fråga 2.

av främlingskap som skapas av antalet muslimer i landet är det ungefär samma attitydläget i båda länderna; kring 30 procent har en allmänt instämmande inställning.

Påståendena tre och fyra ingår i den andra indikatorn som är kopplad till inställning till muslimsk kultur. Tabellen visar att en majoritet av respondenter i Sverige och Tyskland är negativt inställda till föreställningen att den muslimska kulturen passar in i västvärlden. Särskilt mer negativa är man i Sverige; 80 procent ifrågasätter att den muslimska kulturen är förenlig med västvärlden, vilken kan jämföras med 66 procent i Tyskland.

Något uppseendeväckande är att när det gäller indikatorer inom området kultur och kulturvärderingar är allmänheten i Sverige mera islamofobisk än i Tyskland. I båda frågepåståenden

som ingår i den andra indikatorn visar det sig att allmänheten i Sverige är klart mer negativ mot muslimsk kultur än i Tyskland.

Särskilt överraskande är den stora skillnaden när det gäller inställningen till påståendet om att islam har gett upphov till en imponerande kultur. I detta fall är det nästan dubbelt så många i Sverige som avvisar denna föreställning än vad man gör i Tyskland. Det finns all anledning att begrunda vad denna skillnad kan beror på och om kan det röra sig om ett tillfälligt attitydläge eller är en del av en mer bestående attitydstruktur.

I tabell 10 kan man också jämföra den tredje indikatorn för islamofobi som berör sociala relationer och skapande av social distans. I båda påståendena finns en högre andel personer som svarar instämmande i Sverige än vad man gör i Tyskland. Enligt denna indikator för skapandet av social distans gentemot muslimer är Sverige mer islamofobiskt än Tyskland.

Frågepåståendet som berör en allmän misstro mot muslimer visar att allmänheten i Sverige är klart mer islamofobisk än i Tyskland; 43 procent instämmer i Sverige att de är mer misstänksamma mot muslimer, vilket kan jämföras med 34 procent i Tyskland.

Om man jämför det andra måttet som berör en mer konkret typ av distansskapande social handling är attitydläget detsamma: den svenska allmänheten har mer muslimfientliga känslor än i Tyskland – även om skillnaden är inte så stor. Vad gäller att ta avstånd från denna typ av islamofobi finns det i Sverige 42 procent som avvisar det muslimfientliga påståendet. Andelen i Tyskland är 48 procent.

Sammanfattningsvis visar jämförelsen av islamofobiska känslor att inom dimensionen kopplade till kultur och kulturvärderingar utmärker sig Sverige med en klart mer negativ inställning till muslimsk kultur och Islam än vad man gör i Tyskland. Allmänheten i Sverige är särskilt kritisk i frågan om Islam ger upphov till en beundransvärd kultur. Men Sverige är också mer islamofobiskt vad gäller skapande av social distans i relation till muslimer. Svenskarna är också mer negativa än tyskarna vad gäller inställning till invandringen av muslimer. Endast på ett enda påstående, det som berör känslan av främlingskap på grund av antalet muslimer i landet, finns en nästan likartad attitydbild i båda länderna: lite mindre än en tredjedel instämmer i den islamofobiska föreställningen.

Antisemitiska föreställningar i Sverige 2004

Ordet antisemitism kommer av grekiskans anti, som betyder mot, och semit, som i just den här sammansättningen betyder

jude. Den som är antisemit är således fientlig mot judar och judendomen. Termen antisemitism används ofta i litteraturen och den är kopplad till flera tolkningsproblem. Dessutom finns det flera konkurrerande termer, som »nyantisemitism«, eller den som lanserats på senare tid, judefobi.

Ett annat problem är kopplingen mellan anti-semitism och anti-sionism eller negativ inställning och negativ handling mot staten Israel. Vilken roll spelar eller spelar inte relationen mellan inställningen till judar och inställningen till Israel? Tyska forskare har föreslagit en operativ definition av antisemitism som omfattar en särskild aspekt (betecknas »israelrelaterad antisemitism«) som kopplar antisemitism till denna frågeställning (se Heyder et al 2005). Nyantisemitism är en term som används på senare tid för att problematisera kopplingen mellan stark kritik mot Israel och en generell inställning till judar.

Nya former av antisemitism i Europa

Institutionell eller statlig antisemitism i form av Nazityskland och naziallierade ockupationsmakter under andra världskriget är en historisk företeelse. Pådrivande krafter i dagens antisemitism är dels politiska krafter i form av högerextremism i olika varianter, dels krafter i det civila samhället, bl.a. i form av migrationsbaserade grupper, ofta ungdomar med muslimsk bakgrund som bor i socialt utsatta storstadsområden.

Den senare företeelsen betecknas ibland som judefobi (från franskan *judéophobie*) som uppmärksammats främst i Frankrike, men som också finns i andra länder, som Belgien, Storbritannien, Nederländerna. I Frankrike är detta en företeelse som börjar inta oroväckande former. Av 463 hot mot judar som franska myndigheter registrerade 2003 var endast 50 kopplade till högerextremismen (CNCDH, 2003, s. 62). Återstår att se om Sverige kan klara sig undan denna oroväckande tendens som gör sig gällande i andra europeiska länder.

Definition av antisemitism

Flera definitioner av antisemitism refererar till attityder eller handlingar som uttrycker hat, aggression eller motvilja mot judar, i egenskap av judar, dvs. i egenskap av personer som antas tillhöra den judiska folkgruppen.

Antisemitiska stereotyper som ideologiska konstruktioner i specifika traditioner utgör här en viktig komponent. Exempel på dessa klassiska stereotyper är koppling till pengar, koncentration av makt eller inflytande, internationell makt, judar som bärare av en bestående olikhet eller främlingskap.

Ett viktigt inslag i litteraturen fokuserar på denna förändringsprocess av »vanliga« och kanske ganska kulturassimilerade

judar som omvandlas till stereotypiska judar som resultat av ideologiska och politiska konstruktioner. Från ett antisemitiskt perspektiv innebär att vara jude en stereotypisk konstruktion. Detta är en central mekanism i antisemitism.

Generellt sker på senare tid en omställning från tidigare rasistisk eller rasbiologisk antisemitism till en mer etniskt och kulturrelaterad antisemitism. Det viktiga är inte fenotypiska drag som utseende, utan kulturell eller etnisk tillhörighet, vilket tillskrivs individerna efter bestämda stereotyper.

I denna analys uppfattas som antisemitism negativa attityder eller handlingar som avspeglar fördomar, hat, misstro mot judar.

Indikatorer för antisemitiska föreställningar

I syfte att ta fram ett operativt verktyg för att empiriskt beskriva antisemitism använder sig Integrationsbarometer 2004 av den mättningsmodell som tagits fram av en tysk forskargrupp under ledning av sociologen Wilhelm Heitmeyer (se under avsnittet om islamofobi).

Enligt den tyska mättningsmodellen, består antisemitism av flera aspekter eller dimensioner. Flera av dessa har en särskilt koppling till Tysklands moderna historia. Med hänsyn till detta var det inte lämpligt att överföra alla de tyska aspekter till en mättningsmodell som skulle tillämpas i Sverige.

I samråd med de tyska forskarna valde Integrationsbarometern att använda sig av en kraftigt avgränsad mättningsmodell för att beskriva antisemitism. Modellen består endast av en av de aspekter som omfattas i den tyska modellen, nämligen den som betecknas som klassisk antisemitism.

Andra dimensioner av antisemitism

En aspekt som inte tas med i denna svenska tillämpning betecknas i den tyska mättningsmodellen som »sekundär antisemitism«. Denna beskrivs som en specifikt tysk form av antisemitism som relateras till de nazistiska förbrytelseerna och avspeglar också den tyska skuldfrågan.

En ytterligare aspekt som omfattas i den tyska analysmodellen betecknas »antisemitisk separation« och används för att beskriva en mekanism för indirekt nedvärdering och utslagning av medborgare med judisk tro genom att ifrågasätta deras lojalitet mot Tyskland.

En annan kallas »Israelrelaterad antisemitism« och handlar om att överföra kritiken mot Israels politik till alla judar. I detta fall görs alla judar, oavsett nationalitet, kollektivt ansvariga för statens Israels politik. Det handlar om en typ av antisemitism som hänvisar till Israels politik.

Alla dessa aspekter operationaliseras i den tyska mättningsmodellen med ett par enkätfrågor. Av utrymmesskäl redovisas inte dessa operationaliseringar här (se Heyder et al 2005).

Integrationsbarometern och indikatorer för antisemitism

I Integrationsbarometern kommer aspekten klassisk antisemitism att definieras som en indikator för antisemitism. Det blir den enda indikator som används i Integrationsbarometern och som mäts empiriskt med hjälp av två frågepåståenden. Dessa mått är exakt desamma som används i den tyska mättningsmodellen, se tabell 11a.

Precis som i de andra frågepåståendena ombeds respondenterna i Integrationsbarometern att ta ställning genom att välja svarsalternativ från en 4-gradig skala som varierar från helt instämmande till helt avvisande. Integrationsbarometerns skala har en mindre avvikelse från de tyska svarsalternativen, som inte kan anses påverka jämförbarheten (se tabell 10).

Klassisk antisemitism i Sverige 2004

De två frågepåståenden som mäter klassisk antisemitism visar att det finns litet stöd för en allmänt fientlig inställning till judar. Endast 7–8 procent instämmer helt eller delvis i båda påståenden, se tabell 11b. Mot bakgrund av detta dataunderlag ges bilden att antisemitiska föreställningar har en begränsad spridning i de breda grupperna i det svenska samhället.

En överväldigande majoritet, 88–89 procent av respondenterna, tar avstånd från de båda antisemitiska påståendena.

Tabell 11a

Klassisk antisemitism – en huvudindikator för antisemitism

1. »Judar har för stort inflytande i Sverige!«
2. »Genom sitt beteende är judarna medskyldiga till judeförföljelser!«

Tabell 11b

Antisemitism i Sverige 2004 – resultat

Stämmer...	Helt och hållet	Ganska bra	Delsumma	Ganska dåligt	Inte alls	Delsumma	Svarar ej
Judar har för stort inflytande i Sverige!	2	5	7	24	65	89	4
Genom sitt beteende är judarna medskyldiga till judeförföljelser!	2	6	8	19	69	88	4

Noteras bör att cirka två tredjedelar av alla svaranden avvisar helt och hållet de antisemitiska föreställningarna genom att svara »inte alls«.

Antisemitiska föreställningar i Sverige och Tyskland

I detta avsnitt görs en jämförelse mellan Integrationsbarometern och den tyska GMF-undersökningen, som ställer samma frågor angående »klassisk antisemitism«.

Tabell 11c redovisar de svenska och tyska resultaten. Av tabellen framgår att i båda länderna finns det en klar majoritet som avvisar de antisemitiska påståendena. Det finns dock vissa viktiga nivåskillnader.

Vad gäller det första påståendet om judarnas inflytande framgår två skillnader som väsentliga:

- Andelen personer som avvisar antisemitismen är klart större i Sverige än i Tyskland – 93 procent mot 77 procent.
- Andelen som helt eller delvis instämmer i eller håller med det antisemitiska påståendet är mer än tre gånger större i Tyskland än i Sverige.

Tabell 11c

Klassisk antisemitism«. Jämförelse (2) mellan Sverige och Tyskland

Integrationsbarometer 2004 (1), Sverige		GMF survey i Tyskland 2003	
»Judar har för stort inflytande i Sverige!«		»Judar har för stort inflytande i Tyskland!«	
Stämmer helt och hållet	2,4	9,5	Håller med helt och hållet
Stämmer ganska bra	5,1	13,9	Håller med
<i>Delsumma stämmer</i>	7,5	23,4	<i>Delsumma håller med</i>
Stämmer dåligt	24,9	43,7	Håller inte med
Stämmer inte alls	67,6	33,0	Håller inte alls med
<i>Delsumma stämmer ej</i>	92,5	76,7	<i>Delsumma håller ej med</i>
»Genom sitt beteende är judarna medskyldiga till jedeförföljelser!«		«Genom sitt beteende är judarna medskyldiga till jedeförföljelser!«	
Stämmer helt och hållet	2,2	5,5	Håller med helt och hållet
Stämmer ganska bra	5,8	12,4	Håller med
<i>Delsumma stämmer</i>	8,0	17,9	<i>Delsumma håller med</i>
Stämmer dåligt	19,9	36,9	Håller inte med
Stämmer inte alls	72,0	45,3	Håller inte alls med
<i>Delsumma stämmer ej</i>	91,9	82,2	<i>Delsumma håller ej med</i>
N=	2 570	2 722	=N

(1) Procentberäkningar för Sverige utesluter »vet ej« svar, vilket innebär att procentsatserna för Sverige avviker något från de redovisade i tidigare tabeller

(2) Alla skillnader i jämförelsen är signifikanta med undantag av »Delsumma stämmer ej« längst ner i tabellen.

De mest övertygade personerna som svarar att de instämmer helt i det antisemitiska påståendet är 10 procent i Tyskland, vilket kan jämföras med marginella 2 procent i Sverige som svarar att påståendet stämmer helt och hållet.

På motsvarande sätt är andelen som bestämt och övertygat tar avstånd från det antisemitiska påståendet är dubbelt så stor i Sverige än i Tyskland (68 mot 33 procent).

Vad gäller det andra måttet för klassisk antisemitism visar tabellen att båda resultaten skiljer sig på samma sätt som i den tidigare frågan. Tabellen visar att andelen personer som instämmer i det antisemitiska påståendet är en klar minoritet i båda länderna. Men, siffrorna ger bilden av en betydligt större antisemitism i Tyskland än i Sverige.

Andelen som bejakar det andra antimistiska påståendet är mer än dubbelt så stor i Tyskland (18 procent) än i Sverige (8 procent).

Andelen som övertygat och bestämt avvisar detta påstående (stämmer inte alls eller håller inte alls med) är klart större i Sverige än i Tyskland.

Vittnesmål om rasistiska kränkningar

Integrationsbarometer 2004 innefattar två indikatorer för allmänhetens vittnesmål om rasistiska kränkningar som drabbar tre minoritetskategorier: judar, muslimer och svarta.

Den första indikatorn har fokus på vittnesmål om *verbala* rasistiska kränkningar. Denna indikator bygger på svaren från respondenterna på frågan om «har du under 2004 varit vittne till kränkande kommentarer» mot judar respektive muslimer och svarta. Det blir en fråga för varje minoritetskategori, totalt tre delfrågor.

Den andra indikatorn avser vittnesmål om *beteendemässiga* rasistiska kränkningar av minoritetskategorierna, om man har »varit vittne till kränkande beteende« mot judar, respektive muslimer och svarta. Även här är det tre delfrågor som besvaras. Svarsalternativen till alla dessa sex frågor är följande: 1) aldrig varit vittne, 2) varit vittne 1 gång, 3) varit vittne 2–3 gånger, och 4) varit vittne 4 gånger eller fler.

a) Verbala kränkningar av judar, muslimer och svarta

Tabell 12a redovisar svaren på de tre frågor som berör allmänhetens vittnesmål om verbala rasistiska kränkningar under 2004. Följande resultat är relevanta att uppmärksamma:

- Muslimer är den kategori som drabbas mest av verbala kränkningar. I detta fall är det nästan 4 av 10 respondenter som svarar att de bevittnat verbala kränkningar.

Tabell 12a*Har du under 2004 varit vittne till kränkande kommentarer mot svarta muslimer och judar*

Kränkande kommentarer	Aldrig	1 gång	2-3 gånger	4 eller fler gånger	Andel varit vittne	Svarar ej
mot judar	84	5	4	5	14	2
mot muslimer	61	7	12	18	37	2
mot svarta	63	8	12	14	34	2
Genomsnitt för alla tre frågor	69	7	9	12	28	-

- Hälften av vittnesmålen om verbala kränkningar av muslimer avser 4 eller flera gånger.
- Svarta personer drabbas också i hög grad av verbala rasistiska kränkningar. En tredjedel av de svarande uppger att de varit vittne till kränkande verbala kommentarer till svarta.
- Vittnesmål om verbala kränkningar mot svarta handlar också om upprepade händelser. 12 procent uppger fler än 2-3 gånger. Många har även bevittnat kränkningar av svarta fler än 4 gånger. Totalt är det en fjärdedel av respondenterna som varit vittne till denna typ av kränkningar två gånger eller fler.
- Totalt uppger 14 procent att de varit vittne till verbala kränkningar av judar. Därav har 5 procent bevittnat kränkningar 4 gånger eller fler.

Verbala kränkningar i Sverige och Frankrike

En intressant jämförelse kan göras mellan Integrationsbarometern och en undersökning som genomförts i Frankrike av det statliga organet *Commission nationale consultative des droits de l'homme*, CNCDH. Denna undersökning ställde 2003 en jämförbar fråga till ett riksrepresentativt urval (se CNCDH 2003). Frågan gällde erfarenheter av rasism och frågorna har fokus på om man har varit vittne till »antisemitiska« och »antimuslimska« yttranden. Dessa frågor är jämförbara med Integrationsbarometerens fråga om man har varit vittne till kränkande kommentarer »mot judar« och »mot muslimer«. CNCDH frågar också om man varit vittne till »rasistiska« yttranden, men frågan saknar jämförbarhet med den svenska undersökningen.

En viktig skillnad mellan de båda undersökningarna är att Integrationsbarometern använder sig av en 3-gradig skala för att kvantifiera det antal gånger respondenterna varit vittne till trakasserier. Den fråga som CNCDH-undersökningen använder har endast ja och nej som svarsalternativ. För att jämföra länderna har man i tabellen nedan slagit ihop de tre svarskategorierna i Integrationsbarometern till en enda som uppger att respondenten har bevittnat trakasserier.

Tabell 12b

Andel som varit vittne till kränkande kommentarer mot muslimer och judar/antisemitiska. Jämförelse mellan Sverige och Frankrike

Kränkande kommentarer	Sverige	Frankrike
	2004	2003
mot judar	14	31
mot muslimer	37	48
mot araber	--	55
Antal respondenter	2 572	1 052

Tabell 12b redovisar datauppgifter för att jämföra båda länderna. I denna jämförelse framgår att den andel personer som varit vittne till verbala rasistiska kränkningar genomgående är mycket större i Frankrike än i Sverige.

Många fler kränkningar än i Sverige

Det finns dock ingen skillnad vad gäller vilken kategori är mest drabbad av verbala kränkningar. I båda länderna är det muslimer. Cirka hälften av respondenterna i Frankrike uppger att de varit vittne till verbala kränkningar mot muslimer, mot 37 procent i Sverige.

En annan fråga, som ställdes i Frankrike och som saknar motvarighet i Sverige, berör »antiarabiska kommentarer« och ger som resultat att fler än hälften, 55 procent, uppger att de varit vittne till detta.

Det finns också en skillnad vad gäller omfattningen på kränkningar. Tabellen visar att de verbala kränkningarna mot judar uppges vara dubbelt så stor i Frankrike, 31 procent mot 14 i Sverige. Det handlar om en stor skillnad som bör tolkas mot bakgrund av en rad uppmärksammade företeelser de senaste åren som tolkas av samhällsforskare som att en ny form av antisemitism som är under uppsegling i Frankrike.

b) Kränkande beteende mot judar, muslimer och svarta

Den andra indikatorn för allmänhetens vittnesmål om rasistiska kränkningar har fokus på faktiskt *beteende* som kränker judar, muslimer och svarta.

Tabell 13a redovisar resultat från de tre frågor som omfattas. Av tabellen framgår att omfattningen på bevitnade rasistiska kränkningar avtar avsevärt om man skiftar fokus från verbala till beteendemässiga handlingar.

Endast 3 procent har varit vittne till kränkande beteende som drabbar judar, vilket kan jämföras med 14 procent som varit vittne till verbala kränkningar.

Tabell 13a

Har du under 2004 varit vittne till kränkande beteende mot svarta, muslimer och judar/antisemitiska.

Kränkande beteende	Aldrig	1 gång	2-3 gånger	4 eller fler gånger	Andel varit vittne	Svarar ej
mot judar	94	1	1	1	3	2
mot muslimer	84	5	5	4	14	2
mot svarta	82	6	5	5	16	2
Genomsnitt för alla tre frågor	87	4	4	3	11	-

De mest drabbade av kränkande beteende är svarta. 16 procent av respondenterna i Sverige uppger att de varit vittne till kränkande beteende som drabbat denna kategori. Detta är mindre än hälften av den nivå av vittnesmål som berör verbala kränkningar. Av dessa 16 procent är cirka en tredjedel vittnesmål om kränkningar som inträffat 4 gånger eller fler.

Den totala andelen personer som rapporterar vittnesmål om kränkande beteende som drabbar muslimer ligger på en något lägre nivå än för svarta, 14 procent. Även här gäller kring en tredjedel vittnesmål som berör 4 eller flera kränkningar.

Kränkande beteende i Frankrike och Sverige

Vid en jämförelse mellan Integrationsbarometern och den franska undersökningen visade det sig att det finns viktiga skillnader (För de franska resultaten, se CNCDH 2003).

Tabell 13b redovisar siffrorna för denna jämförelse länderna emellan. Av tabellen framgår att antalet personer som bevitnat kränkande beteende är betydligt högre i Frankrike än i Sverige, mer än dubbelt så hög.

På samma sätt som i Sverige är muslimer den kategori som drabbas mest av kränkande beteende i Frankrike. Nästan en tredjedel av fransmännen rapporterar att de varit vittne till kränkande beteende mot muslimer. Detta innebär att det rapporteras två gånger fler vittnesmål om kränkningar mot

Tabell 13b

Andel som varit vittne till kränkande beteende mot muslimer och judar – jämförelse mellan Sveriges IB 2004 och Frankrikes CNCDH survey 2003

Kränkande beteende	Sverige 2004	Frankrike 2003
mot judar	3	20
mot muslimer	14	32
mot araber	--	38
Antal respondenter	2 572	1 052

muslimer i Frankrike jämfört med Sverige. En fråga, som ställdes i Frankrike och inte i Sverige, gäller »antiarabiskt beteende«. Av tabellen framgår att 38 procent har varit vittne till det.

En femtedel av fransmännen svarar att de varit vittne till kränkande beteende som drabbar judar. Det är en 6 gånger fler än de kränkningar mot judar som rapporteras i Sverige.

Föreställningar om rasismen i framtiden

Kommer rasismen att öka i framtiden, eller kommer den att bli mindre? Kommer personer med en annan hudfärg eller annan etnisk bakgrund att ges samma möjligheter som andra? Eller kommer de alltid att behandlas sämre på grund av sin annorlunda bakgrund?

Individernas bedömningar om denna fråga skiljer sig beroende på bl.a. erfarenheter, värderingar och kunskap. Det finns skäl att hoppas att rasismen i ett långsiktigt samhällsperspektiv inte längre kommer att fungera som en kraftigt hinder mot samhällets ambitioner att skapa lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett hudfärg eller etniskt bakgrund.

I syfte att analysera denna problemställning använder Integrationsbarometer 2003 och 2004 indikatorn »allmänhetens föreställningar om rasismen i framtiden«. Denna indikator omfattar dels en subjektiv bedömning om ifall rasismen förändras de närmaste åren, dels en pessimistisk föreställning om rasismen i framtiden. Två frågepåståenden används för att mäta denna indikator om allmänhetens föreställningar om förekomsten av rasismen:

- »Tror du att rasismen i Sverige kommer att vara större eller mindre om 5 år jämfört med hur det är idag?«
- »Personer med annan kulturell och etnisk bakgrund kommer alltid att behandlas sämre än infödda svenskar.«

a) Hur mycket rasism om 5 år?

Tabell 14a redovisar svaren på frågan »Tror du att rasismen i Sverige kommer att vara större eller mindre om 5 år jämfört med hur det är idag?« Av svaren framgår att pessimismen dominerar svenskarnas föreställning i denna fråga. Flertalet respondenter anser såväl 2003 som 2004 att rasismen kommer att öka om 5 år.

Endast 2 procent anser 2003 att rasismen i Sverige blir »mycket mindre« om 5 år, vilket kan jämföras med hela 16 procent som anser att rasismen kommer att bli »mycket större« om 5 år. Räknar man alla som 2003 tror att rasismen ökar är det nästan hälften av respondenterna, vilket är mer än dubbelt så många som alla de som tror att rasismen minskar.

Tabell 14a

Tror du att rasismen i Sverige kommer att vara större eller mindre om 5 år jämfört med hur det är idag? 2003 och 2004

	2003	2004
Mycket mindre	2	2
Något mindre	16	*23
Delsumma rasismen blir mindre	18	25
Varken .. eller	32	34
Något större	33	*28
Mycket större	16	12
Delsumma rasismen blir större	49	40
Svarar ej	1	1

* = sign. skillnad, Chi2 (5 procent)

Två statistiskt säkerställda förändringar inträffar 2004 och båda pekar åt samma håll. Å ena sidan ökar de som anser att rasismen blir »något mindre«, å andra sidan minskar de som svarar att rasismen blir »något större«.

Sammantaget om man räknar ihop alla svar i mätningen 2004 – både de som tror att rasismen kommer att bli mycket större och de som tror att den blir något större – visar det sig att 40 procent anser att rasismen ökar i Sverige om 5 år. Detta är en klar minskning i relation till 2003, då nästan hälften trodde att rasismen skulle öka.

Det finns fler som anser att rasismen minskar år 2004. Generellt ansåg endast 18 procent året 2003 att rasismen skulle minska, 2004 ökar denna andel till 25 procent. Den andel på en tredjedel 2003 och 2004 som tror att det inte blir förändringar vare sig till det bättre eller sämre är i princip oförändrad.

b) Kommer det alltid att finnas rasism?

Kommer en annan etnisk bakgrund alltid att innebära att man får sämre levnadsvillkor, sämre möjligheter på arbetsmarknaden? Kommer personer som avviker etniskt och kulturellt alltid att behandlas sämre i det svenska samhället?

För att undersöka de frågeställningarna ombeds allmänheten att ta ställning till frågepåståendet: »Personer med annan kulturell och etnisk bakgrund kommer alltid att behandlas sämre än infödda svenskar.«

Tabell 14b visar att 2003 och 2004 finns det en majoritet som vägrar att acceptera att en annan etnisk bakgrund ska innebära negativt bemötande och troligen sämre livsvillkor.

2003 är det lite fler än hälften (52 procent) som svarar att påståendet om negativ särbehandling på grund av etnicitet inte stämmer. Av dessa är det 16 procent som kategoriskt avvisar det starka diskriminerande påståendet (»stämmer inte alls«).

Tabell 14b

Personer med annan kulturell och etnisk bakgrund kommer alltid att behandlas sämre än infödda svenskar

	2003	2004
Stämmer helt och hållet	9	8
Stämmer ganska bra	36	**29
Delsumma stämmer	45	37
Stämmer ganska dåligt	36	35
Stämmer inte alls	16	**26
Delsumma stämmer ej	52	61
Svarar ej	2	2

** = sign. skillnad, Chi2 (1 procent)

Samma tabell visar att ganska många instämmer med en pessimistisk syn på en framtid utan rasistiska föreställningar. 2003 tror hela 45 procent att personer med annan etnisk bakgrund alltid kommer att behandlas sämre, även om det endast är 9 procent som uppger ett bestämt och tvärsäkert ställningstagande (»stämmer helt och hållet«).

2004 ökar de som ifrågasätter pessimismen

I den senaste Integrationsbarometer 2004 rapporteras två statistiskt säkerställda förändringar. De som svarar att det pessimistiska påståendet »inte alls« stämmer ökar. Och det handlar om en ganska markant ökning. Den andra förändringen kompletterar den förra och visar att det sker en minskning av dem som svarar att det pessimistiska påståendet stämmer »ganska bra«.

Sammanfattning

Allmänhetens föreställningar om förekomsten av rasism – Sverige ett rasistiskt samhälle?

Har rasismen ökat eller minskat under 2004? Är Sverige ett rasistiskt samhälle? Dessa frågor besvarades med indikatorn »allmänhetens föreställning om förekomsten av rasism«, och resultaten visade att:

2003 finns det för första gången en majoritet (50 procent) som anser att rasismen inte ökar under det år man gör undersökningen. Innan dess gällde motsatsen: en majoritet ansåg att rasismen ökar. Mätningen för 2004 bekräftar förändringen för 2003.

En majoritet på två tredjedelar av respondenterna anser att Sverige inte är ett rasistiskt samhälle, och ingen förändring sker under 2003–2004. Endast 30 procent respondenter anser 2004 sammantaget att Sverige är ett rasistiskt samhälle.

Klassisk rasism – motstånd mot etniskt blandade familjerelationer

En indikator för en klassisk form av rasism handlar om motvilja mot en blandning av det som vanligen kallas raser. Integrationsbarometern omfattar frågepåståendet »Personer från olika kulturer och raser bör inte bilda familj och skaffa barn«.

Resultaten visar att:

Över hela mättningsperioden finns en klar och stabil majoritet som avvisar det rasistiska påståendet om blandade familjerelationer. Cirka två tredjedelar tar bestämt avstånd från en rasistisk uppfattning om etniskt blandade familjerelationer. Så många svarar att det rasistiska påståendet »stämmer inte alls«. Och denna andel ökar något över hela perioden.

Främlingsfientliga föreställningar 2004 – bl.a. inställning till att rösta på ett invandrarfientligt parti.

Integrationsbarometern omfattar flera påståenden som sammantaget ger indikatorn »främlingsfientliga föreställningar i Sverige 2004«; Påståendena är »Ju mindre man märker av alla utlänningar desto bättre«, och »Vi bör inte släppa in fler invandrare i Sverige«, samt inställning till att rösta på ett parti som vill inskränka invandarnas rättigheter.

Resultaten visar att:

Det finns relativt begränsat stöd för en allmänt främlingsfientlig inställning till invandrare. En av fem svarar instämmande helt eller delvis på det starkt fientliga påståendet »Ju mindre man märker av alla utlänningar desto bättre«. Ser man till hela mättningsperioden ligger denna attitydbild på samma nivå, 21–23 procent, med undantag av 2000 (19 procent).

En något motsägelsefull förändring dokumenteras 2004: andelen som helt instämmer i en allmänt främlingsfientlig inställning minskar (från 9 till 7 procent), samtidigt som andelen som kategoriskt tar avstånd också minskar (från 42 till 39 procent).

Svaren på det invandringsfientliga påståendet »Vi bör inte släppa in fler invandrare i Sverige« visar att en majoritet av respondenterna är emot att Sverige sätter stopp för nya invandrare – men denna majoritet krymper väsentligt under mättningsperioden. I motsvarande grad ökar över tid de som instämmer – helt eller delvis – i att Sverige inte bör släppa in nya invandrare.

Stöd för ett invandrarfientligt parti minskar också över tid. Det finns en klar majoritet på 72 procent under 2003 och 2004 som helt eller delvis avvisar att rösta på ett parti som vill göra invandrare till andra klassens medborgare. Men, en av fyra överväger fortfarande att rösta invandrarfientligt – även om

endast 7–8 procent uppger ett kategoriskt ställningstagande (svarar »ja, absolut«).

Främlingsfientliga föreställningar 2004 – en fördjupad överblick

Dataanalysen för 2004 visar att det finns en främlingsfientlig grupp på 10 procent. Kriteriet för att identifiera en hård kärna av främlingsfientliga attityder är att välja de personer som svarat *helt* instämmande på 2, 3 eller 4 påståenden som omfattas av en aggregerad mätning. Denna andel av respondenter utgör 10 procent.

Som resultat av en aggregering av 4 frågepåståenden skapas en ny variabel som betecknas »främlingsfientlighetsindex«. Medelvärde på indexvariabeln visar ett högre medelvärde för män, vilket innebär att de oftare svarat helt instämmande på alla 4 påståenden än kvinnor. Med andra ord: män är något mer främlingsfientliga än kvinnor.

Visst stöd finns för tanken om en koppling mellan social utsatthet (i form av låga inkomster) och hög främlingsfientlighet. Personer i den näst lägsta inkomstgruppen redovisar högre medelvärde på främlingsfientlighetsindexet. Dessutom visar det sig att höga inkomster är kopplade till lägre värde på främlingsfientlighetsskalan, dvs. mindre främlingsfientliga attityder – vilket kan ses som indirekt stöd för denna tanke.

Innebär låg utbildning en högre grad av främlingsfientliga känslor? Analysen ger stöd för denna tanke. Medelvärdet i främlingsfientlighetsskalan är högre för lågutbildade och lägre för högskoleutbildade. Detta bör tolkas som att bland lågutbildade finns en högre grad av främlingsfientliga föreställningar. Samma förhållanden är också tydliga när man bryter ner data efter kön, och är mer markanta för män med endast grundskola.

Är offentliganställda mer främlingsvänliga än de som arbetar i den privata sektorn? Eller gäller motsatsen? Analysen av sektorsanställning visar ingen tydlig skillnad. Personer som inte är yrkesaktiva har mer främlingsfientliga attityder än anställda i den offentliga sektorn. Minst främlingsfientliga är personer som är landstingsanställda. Kvinnliga företagare redovisar en lägre grad av främlingsfientliga känslor än män som försörjer sig som egenföretagare.

När det gäller analysen av ålder visade det sig att personer som är 60 år eller äldre är mer främlingsfientliga än andra åldersgrupper, vilket bekräftar tidigare kunskap. Något förvånande är resultaten att även yngre personer ligger över *medelvärdengenomsnittet*, vilket tyder på mer främlingsfientliga attityder. Det senare visade sig dock gälla endast för yngre män (16–24 år).

Föreställningar om islamofobi i Sverige 2004 – tre dimensioner

Beskrivningen av islamofobi bygger på allmänhetens attityder och föreställningar om flera aspekter kopplade till denna företeelse. En tysk analysmodell identifierar tre aspekter som avspeglar tre viktiga dimensioner av islamofobi. *Integrationsbarometer 2004* lånar denna mättningsmodell i sin helhet, vilket innebär att den svenska mätningen av islamofobiska attityder bygger på tre indikatorer och sammanlagt sex frågepåståenden.

Resultaten visar följande.

Vad gäller indikatorn »*allmänt ogillande av muslimer i Sverige*« finns det en klar majoritet som tar avstånd från en allmänt muslimfientlig inställning: nästan 6 av 10 avvisar påståendet om att begränsa muslimernas invandring och något fler tar avstånd från uppfattningen att antalet muslimer i Sverige skapar främlingskapskänsla.

Angående den andra indikatorn »*kulturell nedvärdering av islam*« visar analysen att en klar majoritet har en negativ uppfattning om den muslimska kulturen och muslimska värderingar. 6 av 10 avvisar att islam gett upphov till en imponerande kultur och nästan 8 av 10 anser att islam inte är förenlig med västvärlden. En mycket liten andel uppger en bestämt positiv uppfattning om muslimsk kultur.

Vad gäller den tredje indikatorn för islamofobi, som betecknas »*avsikten att hålla social distans mot muslimer*«, visar analysen delvis att en majoritet av respondenterna avvisar tanken om att skapa social distans till muslimer. Sammantaget uppger 55 procent att de inte känner misstro vid umgänge med muslimer och 4 av 10 avvisar tanken på att distansera sig till muslimer i meningen att inte vilja flytta till ett område med många muslimer.

Kort sagt: flertalet avvisar en allmän misstro mot muslimer samtidigt som en majoritet instämmer helt eller delvis i en aktiv handlingsinställning som skapar social distans till muslimer.

Jämförelse mellan Sverige och Tyskland

Jämförelsen av islamofobiska känslor i Tyskland och Sverige visar att Sverige utmärker sig genom en klart mer negativ inställning till muslimsk kultur och Islam än Tyskland. Allmänheten i Sverige är särskilt kritisk i frågan om islam ger upphov till en beundransvärd kultur. I Sverige är man också mer benägna att skapa en social distans i relation till muslimer samt vad gäller inställning till invandringen av muslimer. Endast på ett enda påstående, det som berör känslan av främlingskap på grund av antalet muslimer i landet, finns en nästan likartad attitydbild i båda länderna.

Antisemitiska föreställningar i Sverige 2004 – »klassisk antisemitism«

I syfte att ta fram ett operativt verktyg för att empiriskt beskriva antisemitism använder sig Integrationsbarometer 2004 av den mättningsmodell som tagits fram av en tysk forskargrupp.

Integrationsbarometern väljer att endast tillämpa en av de dimensioner som omfattas av den tyska analysmodellen. Denna dimension betecknas »klassisk antisemitism« och analyseras med hjälp av två påståenden.

Resultaten visar att:

Det finns litet stöd för en allmänt fientlig inställning till judar. Endast 7–8 procent instämmer helt eller delvis i de två antisemitiska påståendena. Mot bakgrund av detta dataunderlag ges bilden att antisemitiska föreställningar har en begränsad spridning i de breda grupperna i det svenska samhället.

En överväldigande majoritet på 88–89 procent av respondenterna tar avstånd från båda antisemitiska påståendena.

Noteras bör att cirka två tredjedelar av alla svaranden rapporterar ett kategoriskt avvisande av de antisemitiska föreställningarna. Så många är de som svarar att påståenden stämmer »inte alls«.

Vittnesmål om rasistiska kränkningar – mot judar, muslimer och svarta.

Integrationsbarometer 2004 innefattar två indikatorer för »allmänhetens vittnesmål till rasistiska kränkningar« som drabbar tre minoritetskategorier: judar, muslimer och svarta.

Den första indikatorn har fokus på vittnesmål om *verbala* rasistiska kränkningar, och respondenten svarar på frågan om man »har varit under 2004 vittne till kränkande kommentarer« mot judar respektive muslimer och svarta.

Den andra indikatorn avser vittnesmål om *beteendemässiga* rasistiska kränkningar av minoritetskategorierna. Respondenten svarar här på frågan om man har »varit vittne till kränkande beteende« mot judar, respektive muslimer och svarta.

Vad gäller verbala kränkningar visar resultaten att:

Muslimer är den kategori som drabbas mest av verbala kränkningar. I detta fall är det nästan 4 av 10 respondenter som svarar att de bevittnat verbala kränkningar.

Hälften av vittnesmålen om verbala kränkningar av muslimer avser 4 eller fler kränkningar. Det handlar om en i särklass intensiv utsatthet för verbala förolämpningar.

Svarta personer drabbas också i hög grad av verbala rasistiska kränkningar. En tredjedel av de svarande uppger att de varit vittne till kränkande verbala kommentarer till svarta.

Totalt uppger 14 procent att de varit vittne till verbala kränkningar av judar. Därav har 5 procent bevittnat kränkningar 4 gånger eller fler.

Vad gäller beteendemässiga kränkningar visar resultaten att:

Bevittnade rasistiska kränkningar avtar avsevärt om man skiftar fokus från verbala till beteendemässiga handlingar.

Endast 3 procent har varit vittne till kränkande beteende som drabbar judar, vilket kan jämföras med 14 procent som varit vittne till verbala kränkningar.

De mest drabbade av kränkande beteende är svarta. 16 procent av respondenterna uppger att de varit vittne till kränkande beteende som drabbat denna kategori. Detta är mindre än hälften av den nivå av vittnesmål som berör verbala kränkningar. Av dessa 16 procent är cirka en tredjedel vittnesmål om kränkningar som inträffat 4 gånger eller fler.

Den totala andelen personer som rapporterar vittnesmål om kränkande beteende som drabbar muslimer ligger på en något lägre nivå än för svarta, 14 procent. Även här gäller kring en tredjedel vittnesmål som berör 4 eller flera kränkningar.

Föreställningar om rasismen i framtiden – kommer rasismen att öka?

Eller kommer rasismen att bli mindre? Kommer personer med en annan hudfärg eller annan etnisk bakgrund att ges samma möjligheter än andra? Två frågepåståenden används som empiriska mått för att beskriva Integrationsbarometerns indikator om »allmänhetens föreställningar om förekomsten av rasism: »Tror du att rasismen i Sverige kommer att vara större eller mindre om 5 år jämfört med hur det är idag?« och »Personer med annan kulturell och etnisk bakgrund kommer alltid att behandlas sämre än infödda svenskar«.

Resultaten visar att:

Flertalet svenskar tror att rasismen kommer att öka i Sverige om 5 år. Denna föreställning får dock mindre stöd under 2004. Pessimismen dominerar dock fortfarande bilden om en nära framtid utan rasism.

En framtidsbild som är ganska pessimistisk kommer också fram 2004 i samband med uppgiften att nästan 4 av 10 tror att en annan etnisk bakgrund än den svenska alltid kommer att leda till sämre livsvillkor för minoritetsgrupperna.

Något hoppfullt är att denna typ av föreställningar förändrades 2004 så att den pessimistiska bilden om en framtid med lika möjligheter försvagades ordentligt. En förändringsdynamik kan vara på gång. Kommande mätningar blir viktiga för att bedöma dess inriktning och styrka.

Referenser

- CNCDH, 2003. *La lutte contre le racisme et la xénophobie. Rapport d'activité*, Paris, La Documentation française, 2004. Commission nationale consultative des droits de l'homme, CNCDH.
- Heitmeyer, Wilhelm (2003) *Deutsche Zustände. Folge 2*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Heyder et al (2005): Heyder, Aribert, Julia Iser, Peter Schmidt. *Israelkritik oder Antisemitismus? Meinungsbildung zwischen Öffentlichkeit, Medien und Tabus*. Ingår i Heitmeyer, Wilhelm (red.), *Deutsche Zustände. Folge 3*. Frankfurt am Maim, Suhrkamp Verlag.
- Intolerans – Antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*. Forum för Levande Historia och Brottsförebyggande rådet, 2004.
- Integrationsbarometer 2004 – en rapport om allmänhetens inställning till integration, mångfald och diskriminering 2003 och 2004*. Integrationsverkets skriftserie.
- Integrationsbarometer 2002 – en rapport om allmänhetens inställning till integration 2002 samt en jämförelse med undersökningar 1999 och 2000*. Integrationsverkets skriftserie.
- Perceptions of Antisemitism in the European Union – Voices from Members from the European Jewish communities*, EUMC 2004).
- Manifestation of Antisemitism in the European Union 2002-2003 – Based on the information of the National Focal Points of the RAXEN Information Network*, EUMC 2004.
- Rasism och främlingsfientlighet i Sverige – rapporter och delstudier om rasism och främlingsfientlighet i Sverige 2004*. Integrationsverket, 2005.
- Runnymede Trust (1997) *Islamophobia – a challenge for us all*. The Runnymede Trust, London.

Islamofobi i Sverige 2004

År 732 räddade den frankiske härskaren Karl Martell Europa från den islamiska faran! I slaget vid Poitiers besegrade Karl Martells trupper den muslimska expansionen och stoppade den arabiska framfarten. I den västeuropeiska historieskrivningen har Poitiers ofta lyfts fram som en vattendelare mellan den kristna och muslimska världen. I Nordisk familjebok från 1910 framställs till exempel Karl Martell som »den europeiska kristenhetens bålverk mot islam« (Boëthius 1910: 1066). Trots att bilden har nyanserats i senare forskning kan slaget vid Poitiers fortfarande fungera som en illustration av hur islam har framställts som ett hot. Även i vår egen tid skildras islam och muslimer ofta som något hotfullt och farligt. Vivianne Franzén från partiet Ny Demokrati använde exempelvis islam och muslimer som en sinnebild för det farliga och främmande som förstör det svenska kulturarvet.¹ Medan bilden av hjältekonungen Karl Martell är ett exempel på islamofobins historiska rötter finns det flera exempel på att rädslan för det främmande fortfarande är levande.

Huvudsyftet med föreliggande rapport är att ge en bakgrund, beskrivning och kartläggning av hur islamofobi framträder och tar sig uttryck i Sverige. Rapporten innehåller en diskussion och analys av begreppet islamofobi, metoder att mäta förekomsten av islamofobi samt exempel på islamofobiska attityder i media, skolböcker och på internet. Ett övergripande syfte är att diskutera vilka möjligheter och svårigheter vi har att få fram data på hur muslimer upplever sin situation i Sverige. Metodologiska och teoretiska frågor och problem är därför ett genomgående tema.

Trots att jag själv är ansvarig för hur resultaten presenteras, väljs ut och analyseras är det flera personer, myndigheter och organisationer som har ställt sin kunskap och tid till mitt förfogande. Ett stort tack till er alla! Speciellt vill jag tacka Svenska

*Göran Larsson,
Fil. dr och forskare vid
Göteborgs universitet*

---

1 Citat ur Catomeris 2004, s. 182—183.

kommittén mot islamofobi², i synnerhet Mehmet Kaplan, Ola Johansson, Mattias Gardell, Ayaz Shukat och Allan Petersson som har gett värdefulla synpunkter och förslag på förbättringar av rapporten. Utan projektet LearnIT och KK-stiftelsen är det oklart om min analys av ny informations- och kommunikationsteknologi hade inkluderats i rapporten. Sist men inte minst vill jag tacka de muslimska ledare i Sverige som har tagit sig tid att besvara mina frågor och funderingar kring islamofobins utbredning och natur.

Rapporten har tagits fram på uppdrag av Integrationsverket.

DEL I

Islamofobi – ett nytt begrepp

För att kunna kartlägga islamofobiska tendenser i samhället är det först och främst viktigt att ha en tydlig och funktionell definition av islamofobi. Därefter måste en metod utvecklas för att kunna mäta och avgöra graden av islamofobiska tendenser i samhället. Utan dessa två komponenter är möjligheterna små att komma tillrätta med intolerans och islamofobiska tendenser i samhället. Syftet med den första delen i rapporten är därför primärt att redogöra för begreppets historia och betydelse samt att utveckla en metod för att kunna mäta förekomsten av islamofobi i Sverige.

Några övergripande frågeställningar är:

- Vad menas med islamofobi?
- Är islamofobi ett nytt fenomen?
- Vilka orsaker finns till islamofobi?

För att sätta in begreppet islamofobi i ett historiskt sammanhang ges även en översiktlig presentation av hur islam och muslimer har framställts i Europa historiskt och i nutid. Syftet med denna översikt är att visa på att motsättningar och stereotypa bilder av islam och muslimer inte är något unikt för vår egen tid.

Vad är islamofobi?

Termen islamofobi myntades mot slutet av 1980-talet men ordet är på många sätt fortfarande nytt. Till exempel finns ordet inte i *Nationalencyklopedin* eller i datorernas rättstavningsprogram, och det är svårt att hitta en vedertagen definition av islamofobi.³ Efter *Stockholm International Forum on Combating Intolerance*, en regeringskonferens som hölls i januari 2001

2 I bilaga 1 finns ett faktablad om och från organisationen Svenska kommittén mot islamofobi.

3 Termen islamofobi finns inte heller i Socialstyrelsens och Ceifos terminologilexikon för begrepp inom IMER – Internationell migration och etniska relationer från 1999 (Westin et al. 1999).

har termen dock fått en viss acceptans och spridning bland västerländska forskare. Vid mötet likställdes islamofobi bland annat med rasism, antisemitism och generell främlingsfientlighet (*Intoleransrapporten* 2004:14). Trots detta är det viktigt att betona att det inte finns någon konsensus bland forskare hur termen skall definieras. Merparten av definitionerna menar att islamofobi framför allt handlar om en rädsla för islam och muslimer medan andra betonar att islamofobi främst handlar om hat mot islam och muslimer. Det finns också de som menar att islamofobi är ett problematiskt begrepp som förhindrar en kritisk och öppen diskussion om islam och muslimer.

Enligt den brittiska tankesmedjan Runnymede Trusts rapport *Islamophobia: A Challenge for Us All* omnämndes islamofobi för första gången i en amerikansk tidskrift i februari 1991. Trots att definitionerna kan variera syftar vanligtvis islamofobi dels på en rädsla eller en fobi för religionen »islam« och för dess anhängare, muslimer, dels på kampanjer mot islam och muslimer som bottnar i denna rädsla (Ouis och Roald 2003:26; Runnymede Trust 1997:4). I föreliggande rapport definieras islamofobi dels som en rädsla eller en fobi för religionen »islam« och för dess anhängare, muslimer, dels på en kampanj mot islam och muslimer som bottnar i denna rädsla (Ouis och Roald 2003:26). Oavsett om termen har många likheter med främlingsfientlighet och antisemitism har den kritiserats för att främst vara ett uttryck för politisk korrekthet. Med detta menas att det är svårt eller omöjligt att föra en kritisk debatt om islam, det mångkulturella samhället och svensk invandringspolitik.⁴ En av mina muslimska informanter menar också att begreppet islamofobi är felaktigt och saknar relevans eftersom fördomar och stereotyper främst drabbar araber och inte alla muslimer. Enligt denna tolkning är det riktigare att tala om arabofobi. Rädslan för muslimer drabbar till exempel inte personer som kommer från Afrika eller Turkiet utan enbart araber. Huruvida detta antagande stämmer eller inte återstår att belägga med mer fakta. Men oberoende av om vi accepterar eller förkastar termen islamofobi är det tydligt att det tidigare har saknats en terminologi för att sätta ord på antimuslimska fördomar och förutfattade meningar. Ur detta perspektiv fyller begreppet islamofobi en funktion.

I relation till kritiken är det också relevant att betona att en användning av till exempel antisemitism eller islamofobi inte automatiskt innebär att det är omöjligt att diskutera och kritisera judar och muslimer för hur de tolkar sin religion och vilka konsekvenser deras religiositet får. Frågan är hur kritiken formuleras. En kritisk och saklig debatt som bygger på väl

---

4 Jfr *Jihad mot folkhemmet*, 2002.

underbyggda fakta är något helt annat än förutfattade stereotypa och negativa bilder av till exempel islam och muslimer.⁵ En förutsättning för det toleranta samhället är ett öppet samtalsklimat. Detta innebär att både muslimer och icke-muslimer skall ges utrymme och möjlighet att formulera sina åsikter och praktisera sin tro under förutsättning att ingen annan person kommer till skada. En kritisk diskussion är också öppen för att religion och troende människor inte skall reduceras till ett homogent fenomen. För att lokalisera islamofobiska tendenser måste vi istället se vad som sägs och placera motiven till kritik i sin rätta idéhistoriska kontext.⁶

Ett nytt ord för gamla föreställningar

Trots att islamofobi är en ny term är rädsla för islam och muslimer inte på något sätt nytt i Europas och Sveriges historia. Redan under korstågen på 1000- och 1100-talet framställs islam som en farlig och falsk religion.⁷ Den omedelbara rädslan för den muslimska expansionen avtog först i och med att turkarna hade besegrats utanför Wiens portar år 1683.

När maktbalansen mellan den kristna och muslimska världen förändrades och Europa fick ett militärt och ekonomiskt övertag över den muslimska världen från slutet av 1700-talet, förändrades bilden av orientalen. Från denna tidpunkt blev orientalen en representant för det annorlunda och farliga, men också det exotiska och lockande. Framväxten av den västerländska kolonialismen och imperialismen innebar också att orientalen bland annat kunde framställas enligt en stereotyp och generaliserad mall enligt den palestinsk-amerikanske litteraturvetaren Edward Said.

Orientalen är irrationell, fördärvad (fallen), barnslig, »annorlunda« och således är europén rationell, dygdig, mogen, »normal« (Said 1993: 42).

Hur mycket det har betytt och vilken roll det historiska arvet har spelat för att sprida och befästa stereotypa bilder och negativa uppfattningar av islam och muslimer är svår att avgöra. Men det är tydligt att det synsätt som Edward Said beskriver fortfarande är levande i både populärkulturens framställningar och i det vardagliga samtalet. Ännu sprids stereotypa bilder av muslimer

5 Jämför med Henrik Bachner som också betonar att det är viktigt att skilja mellan en saklig debatt om staten Israel och judar och anti-semitism. Bachner 2004, s. 40–43.

6 Jämför Bachner 2004, s. 43.

7 Exempel på relationer mellan den muslimska och kristna världen under medeltiden återfinns i bland annat Daniel 1960.

och islam i både skönlitteratur, filmer och serietidningar (Berg 1998; Ouis och Roald 2003:41–42; Shaheen 2001).

Bilden av den muslimska världen har också kommit att påverkas av den internationella politiken. De bilder som bland annat Edward Said beskriver har till exempel förstärkts av oljekrisen 1973, revolutionen i Iran 1979, Kuwaitkriget och terrordåden den 11 september 2001 (jfr Hvitfelt 1991: 105). Bilden av hotfulla och militanta muslimer och orientaler har också fått förnyad kraft och vitalitet i och med att spänningarna mellan den kristna och muslimska världen har tilltagit (Esposito 1995; Halliday 1995). Efter det sovjetiska imperiets sammanbrott 1989–1991 har islam och muslimer av vissa forskare kommit att framställas som den nya fienden. I *The clash of civilizations and the remaking of world order* menar till exempel Samuel Huntington att framtidens krig inte kommer att stå mellan ideologier utan mellan civilisationer. Efter att ha delat in världen i ett antal civilisationssfärer som baseras på kulturell, ekonomisk, politisk och religiös tillhörighet konstaterar Huntington att västvärlden främst hotas av den gröna faran. Den muslimska världens gränser är blodiga.

Oberoende av att Huntingtons presentation av islam och den muslimska kulturen helt bortser från inomislamiska diskussioner och mångfalden inom den muslimska världen, har hans bok och teori fått stor uppmärksamhet i västvärlden. Efter den 11 september 2001 och terrordåden i bland annat Spanien och Bali har Huntingtons tes spridits bland beslutsfattare och den breda allmänheten enligt Pernilla Ouis och Anne Sofie Roald (Ouis och Roald 2003:33).⁸ Samtidigt är det viktigt att betona att flera politiker och beslutsfattare också har betonat att kriget mot terrorismen inte är ett krig mot islam och muslimer. Trots detta är det tydligt att många muslimer i både västvärlden och Mellanöstern just uppfattar kriget mot terrorismen som ett krig mot islam och muslimer.

Även i Sverige har antiislamiska och antimuslimska framställningar spridits av bland annat högerpopulistiska partier som *Ny Demokrati*, *Sverigedemokraterna*, *Skånepartiet* och *Nationaldemokraterna*.⁹ Ett tydligt exempel på en stereotyp framställning av islam och muslimer är Magnus Karavelis uppmärksammade debattartikel »Islam är på väg att präglade Sverige« som publicerades i *Dagens Nyheter* den 26 november 2003; en artikel som diskuteras mer utförligt längre fram.

8 Huntingtons betydelse för att förstå islamofobins logik betonades bland annat av Anne Sofie Roald i samband med ett föredrag om islamofobi för Levande historia i Göteborg den 11 november 2004.

9 En omfattande genomgång av den så kallade nationella rörelsen återfinns i Larsson och Ekman 2001. Se även Catomeris 2004, s. 179 – 185

Även *Nationaldemokraternas* kampanj »Jihad mot folkhemmet« som främst distribuerades via internet är också ett exempel på en svart-vit presentation av islam och muslimer i Sverige. I *Skånepartiets* partiprogram framgår det också klart och tydligt att islam är en religion som inte hör hemma i Sverige. Islam beskrivs som en religion som vill förändra »det svenska normsystemet« och därför »motsätter sig *Skånepartiet* avvikande religioners, exempelvis islams, tillväxt i Sverige«, enligt 15 § i partiprogrammet.¹⁰

Även i Europa har främlingsfientliga och högerpopulistiska partier som *Vlaams Blok* (Belgien), *Front National* (Frankrike), *Lega Nord* (Italien), *Danskt Folkeparti* (Danmark) och *National Front* (England) betonat att islam och muslimers värderingar och ideal är oförenliga med de europeiska normerna. Trots att dessa partier och röster än så länge är i minoritet är det tydligt att deras åsikter till viss del även delas av mer etablerade politiker. Den 26 september 2001 visade till exempel den italienske politikern Silvio Berlusconi vad han egentligen tyckte om den ökade muslimska närvaron i Europa.

Vi kan inte placera alla civilisationer på samma nivå. Vi måste vara medvetna om vår överlägsenhet, om den västerländska civilisationens överlägsenhet. Västerlandet kommer att fortsätta att »förvästliga« och underkuva andra folk. Vi har redan lyckats göra detta med kommunistvärlden och en del av den muslimska världen (citat ur Larsson och Sander 2001: 5).

Enligt Berlusconi står västvärldens framtid på spel och det gäller att stoppa den muslimska invandringen och stämma i bäcken om de västerländska och europeiska idealen och värderingarna skall leva kvar enligt bland annat Berlusconi.

Orsaker till islamofobi

Det finns många möjliga orsaker till varför islamofobiska uppfattningar sprids och etableras i samhället. Enligt till exempel Pernilla Ouis och Anne Sofie Roald kan man skilja mellan religiösa, kulturella, rasistiska och ekonomiska orsaker (Ouis och Roald 2003: 34–38). Gränserna mellan dem är ofta flytande och flera orsaker kan kombineras. En och samma person kan också uttrycka islamofobiska åsikter inom ett område (till exempel när det gäller byggandet av moskéer) men inte i ett annat (till exempel när det gäller muslimsk klädsel).

Den religiöst motiverade islamofobin grundar sig på en upp-

¹⁰ Partiprogrammet kan läsas på <http://www.skane-partiet.org/> (Utskrift 2004-12-08).

fattning att islam som religion utgör en fara och ett hot med det västerländska samhället. Islam bedöms också vara en kvinnofiendtlig och våldsbenägen religion som till varje pris bör bekämpas.¹¹ Ett exempel på hur islam kan framställas som en kvinnofiendtlig religion finns i statsvetaren Lisbeth Lindeborgs artiklar om islam och slöjan. Enligt henne är slöjan en »förtryckets symbol« (Lindeborg 2004). Bilden av islam som en kvinnofiendtlig religion har också utnyttjats av högerpopulistiska partier som *Nationaldemokraterna*.

Även den så kallade kulturella islamofobin bygger på en uppdelning i »vi-och-dom«. Islam och muslimer presenteras som ett homogent kollektiv som tillskrivs specifika egenskaper och uppfattningar. Enligt kritikerna förknippas muslimer dock med specifika värderingar och kulturella drag som inte gynnar framväxten av det demokratiska och jämlika samhället. Magnus Karavelis artikel om islams framtid i Sverige som publicerades i *Dagens Nyheter* i november 2003 kan illustrera den kulturellt präglade formen av islamofobi.

Nationen som politisk gemenskap dekonstrueras genom maktförflyttningen ut ur landet. Nationen som kulturell gemenskap urholkas i sin tur genom ett medvetet underblåsande av den kulturella separatism som slöjor, bönepauser och muslimska friskolor står för (Karaveli 2003).

Samtidigt som vi talar om islamofobi är det också relevant och viktigt att tala om de stereotypa bilder som finns om väst och västerlänningar bland muslimer och som florerar i den muslimska världen. De stereotypa bilderna av västvärlden kallas ofta för västofobi. Både denna rädsla och islamofobi bygger på förenklade och förutfattade bilder av den Andra vilket inte leder till en rättvis eller rimlig bedömning av vare sig muslimer eller ickemuslimer. Islamofobiska och västofobiska föreställningar kan ofta ses som varandras spegelbilder.

Till skillnad från de religiösa och kulturella formerna av islamofobi byggde den rasistiska islamofobin på ett rasbiologiskt synsätt. Muslimer betraktas här som tillhörande en lägre stående klass av människor än västerlänningar.

När det gäller den ekonomiska formen av islamofobi är det framför allt de rådande sociala och ekonomiska förutsättningarna som påverkar och driver fram förutfattade och intoleranta attityder. Vid perioder av hög konkurrens och stor arbetslöshet är det till exempel vanligt att invandrare och speciellt muslimer

---

11 Bilden av islam som en kvinnofiendtlig religion har även varit vanligt förekommande i läromedel, speciellt under perioden 1969-1980, se Härenstam 1993.

beskylls för att ta »våra« jobb och »våra« kvinnor samtidigt som de lever på socialbidrag.¹²

Vid sidan av ovan nämnda orsaker är det även viktigt att beakta att enskilda muslimers yttringar och muslimska gruppers handlingar också kan skapa och ge upphov till islamofobiska tendenser i samhället.¹³ I till exempel vårt grannland Danmark är det rimligt att utgå från att den islamiska gruppen *Hizb ut-Tahrirs* starka antisemitiska uttalanden efter 11 september 2001 har bidragit till att islamofobiska tendenser ökat i samhället.¹⁴ Precis på samma sätt är det givetvis rimligt att anta att terrordåden den 11 september i Förenta staterna också har givit näring till och tjänat som förevändning för islamofobi. Ett annat problem är att muslimska ledare ofta har upplevts som ovilliga att ta avstånd från odemokratiska och våldsbenägna handlingar som har begåtts i islams namn.

Trots att den inom islamiska diskussionen som når allmänheten oftast är svag är det viktigt att betona att muslimska organisationer faktiskt också har tagit avstånd från handlingar som har sammankopplats med islam. Ett exempel är organisationen *Sveriges unga muslimer* (SUM) som direkt efter den 11 september publicerade ett pressmeddelande där man å det starkaste tog avstånd från och fördömde terrordåden i Förenta staterna.¹⁵ Även imam Abd al-Haq Kielan, ordförande för *Svenska islamiska samfundet*, har offentligt tagit avstånd från vad han uppfattar som felaktiga tolkningar av islam i Sverige. Bland annat fördömde och kritiserade han en konferens som anordnades i stora moskén i Stockholm där bland annat den internationellt kände teologen Yousef Qaradawi var inbjuden.¹⁶ Ett annat exempel är när Pernilla Ouis diskuterar förekomsten av kvinnoförtryck bland muslimer.

Är de svenska värderingarna och idealen kvinnoförtryckande? Mitt svar på den frågan är NEJ, eftersom vi i Sverige har jobbat

---

12 Jfr till exempel med Nationaldemokraternas kampanj, *Jihad mot folkhemmet* (2002), s. 8 och s. 18 där bland annat regeringens publikation *Jalla! Nu klär vi granen. Möten med den muslimska kultursfären* (2002) framställs som ett slöseri med skattepengar som skulle kunna användas i »vård, skola och omsorg«.

13 Muslimers ansvar och skyldighet att nyansera diskussionen om sin religion betonas bland annat av Allievi 2003: 319.

14 En utförlig diskussion om Hizb ut-Tahrir och debatten i Danmark återfinns i Malene Grøndahl et al. 2003.

15 Pressmeddelandet finns återgivet i Larsson 2003a: 56.

16 Se »Mosképredikant skapar spricka bland muslimer«, *Dagen* 2003-08-22. Abd al-Haq Kielan gav också flera exempel på hur han har deltagit i inomislamiska diskussioner och offentligt tagit avstånd från andra muslimers tolkningar när jag intervjuade honom i Stockholm den 2 december 2004.

hårt med dessa normer och strävar idealt efter jämlikhet mellan könen inom alla områden. Är islams värderingar och ideal kvinnoförtryckande? Jag önskar att jag kunde ge ett likt rungande NEJ som på den förra frågan, men jag måste nyansera och problematisera något. Svaret är beroende på tolkningen av islam. Jag har faktiskt sett böcker och uttalande kring de islamiska idealen som jag anser vara direkt kvinnoförtryckande, men jag anser att dessa ideal inte är representativa för vad jag anser vara korrekt islam. Kvinnoideal och normer bland majoritetens islam är inte förtryckande.¹⁷

Detta är några exempel på att den inomislamiska diskussionen är levande i Sverige och att muslimer de facto kan ta avstånd från »felaktiga« tolkningar av islam. Exempelen är även en illustration av den islamiska mångfalden och en påminnelse om att det inte är möjligt att beskriva eller framställa Sveriges muslimer som en homogen grupp; vilket är det utmärkande draget för islamofobiska beskrivningar. Även internationellt finns det många muslimska teologer och »vanliga« muslimer som är beredda att diskutera och kritisera tolkningar av islam. Två färgstarka exempel är den brittiske ståuppkomikern Shazia Mirza och den amerikanska journalisten och författarinnan Irshad Manji (Manji 2004).¹⁸ Ett flertal exempel på kritiska röster och reformister i Mellanöstern finns också på *The Middle East Media Reserach Institutes* webbplats.¹⁹

Behov av nya mätinstrument

En förutsättning för att kunna kartlägga och analysera förekomsten av islamofobiska tendenser och yttringar i samhället är att utveckla en metod för att samla in och bearbeta data. För att kunna mäta och diskutera förekomsten av islamofobi i samhället är det enligt den brittiska tankesmedjan Runnymede Trust viktigt att skilja mellan öppna och stängda attityder till islam och muslimer. Med stängda attityder avses framför allt yttringar och handlingar som utgår från negativa och förutfattade meningar om islam och muslimer. Det vill säga att alla muslimer betraktas som en homogen enhet utan förmåga till intern variation och kritisk reflektion. Olikheter och avvikande uppfattningar inom gruppen muslimer negligeras och stereotypa framställningar premieras. Öppna attityder utgår i stället från att frågor som rör islam och muslimer måste diskuteras på samma villkor och utifrån samma kriterier som alla andra fenomen i samhället. Att vara kritisk eller debattera med muslimer om

17 Ouis 2004, s. 24.

18 Se även <http://www.shaziamirza.org/main.html> och <http://www.muslim-refusenik.com/>.

19 Se <http://www.memri.org/reform.html>

Tabell I

Öppna och stängda attityder till Islam (källa: Runnymede Trust 1997: 5, fri översättning från engelska till svenska).

Kriterier	Stängda uppfattningar om islam	Öppna uppfattningar om islam
1. Monolitisk/mångsidig	Islam framställs som en monolitisk och statisk enhet utan förmåga att möta förändringar.	Islam ses som något mångbottnat och progressivt, med inre olikheter, debatter och förmåga till utveckling.
2. Skild/förenad	Islam ses som något skilt och annorlunda – (a) det finns inga värderingar eller mål som är gemensamma med andra kulturer; (b) man är inte påverkad av andra; (c) man är inte influerad av andra.	Islam ses som beroende av andra trossystem och kulturer – (a) det finns gemensamma värderingar och mål; (b) man är påverkad av dessa; (c) man är berikad av dessa.
3. Underlägsen/annorlunda	Islam ses som underlägsen västvärlden – barbarisk, irrationell, primitiv, sexistisk.	Islam ses som något annorlunda än västvärlden, men inte som underlägsen, utan som en jämbördig part.
4. Fiende/partner	Islam ses som våldsam, aggressiv, hotande, stödjer terrorism, delaktig i konflikten mellan kulturer. av delade problem.	Islam ses som en verklig och potentiell partner i gemensamma projekt och i lösningen
5. Manipulerande/uppriktig	Islam ses som en politisk ideologi som används för att skaffa sig politiska och militära fördelar.	Islam ses som en genuin tro som utövas på ett innerligt och äkta sätt.
6. Kritik av västvärlden avvisas/beaktas	Islamisk kritik av västvärlden avvisas utan reflektion.	Kritik av västvärlden och andra kulturer beaktas och diskuteras.
7. Diskriminering försvaras/kritiseras	Fientliga attityder gentemot islam används för att legitimera diskriminering och uteslutning av muslimer i samhället.	Debatter och uppfattningar som avviker från islam minskar inte viljan att bekämpa diskriminering och uteslutning från samhället.
8. Islamofobi ses som något naturligt/problematiskt	Antimuslimska attityder accepteras som något naturligt och »normalt«.	Kritiska attityder till islam är föremål för kritisk diskussion, speciellt om de är felaktiga eller orättvisa.

hur islam skall tolkas eller praktiseras är därför inte automatiskt detsamma som att vara islamofobisk. För att kunna kartlägga och belysa öppna och stängda attityder till islam och muslimer har Runnymede Trust tagit fram en modell, se tabell 1.

Den ovan beskrivna modellen används som utgångspunkt och mätinstrument i föreliggande rapport för att kartlägga attityder gentemot islam och muslimer. Med hjälp av modellens schema är det till exempel möjligt att diskutera och belysa hur media, läroböcker och offentliga debatter förhåller sig till islam och muslimer. Är det öppna eller slutna attityder som dominerar bilden av islam och muslimer i Sverige?

Uppdragets utformning och metodologiska problem

Kampen mot intolerans, diskriminering, främlingsfientlighet och rasism prioriteras i dag av både myndigheter, näringslivet och enskilda organisationer. I *Lagen om förbud mot diskriminering* (SFS nr: 2003:307) betonas att »lagen har till ändamål att motverka diskriminering som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder«.

Myndigheter som *Ombudsmannen mot etnisk diskriminering* (DO) har också ett tydligt mandat att motverka alla former av etnisk diskriminering och arbeta för lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter oberoende av etnisk eller kulturell bakgrund.²⁰ Som ett led i denna utveckling har Integrationsverket också fått i uppdrag att kartlägga och analysera förekomsten av islamofobi.²¹ Även enskilda politiker som statsrådet Mona Sahlin (s)²², riksdagsledamöterna Yvonne Ruwaida (mp) och Gustav Fridolin (mp) har engagerat sig i kampen mot islamofobi i Sverige. De två sista har även författat en motion till riksdagen som heter »Handling mot islamofobi« och som syftar till att sätta fokus på förekomsten av islamofobi (motion till riksdagen 2004/05.mp910). Enligt Ruwaida och Fridolin är det viktigt att synliggöra islamofobi och islamofobiska tendenser. De vill också försvara rättssäkerheten i »kriget mot terrorism« och analysera hur bilden av islam och muslimer framställs i läromedel och skolböcker samt ge muslimer bättre möjligheter att delta i samhället och beslutsfattandet.

20 Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.

21 Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Integrationsverket, s. 3.

22 Mona Sahlin har bland annat uttalat sig om islamofobi på webbplatsen för Mänskliga rättigheter som är en del av regeringens presentation på internet. Se »Mona Sahlin om antisemitism och islamofobi«, http://www.manskligarattigheter.gov.se:80/extra/news/?module_instance=1&id=164 (Utskrift 2004-11-29)

Oberoende av lagtexternas och myndigheternas uppdrag och enskilda politikernas ambitioner är det tydligt att det finns många metodiska svårigheter att undersöka förekomsten av islamofobi i Sverige. Generellt saknas statistiska uppgifter på brott och diskriminering som specifikt kan knytas till frågor som handlar om islam och muslimer. I Säkerhetspolisens årliga rapport, *Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet*, framgår det till exempel inte hur många anmälda brott som kan kopplas till eller analyseras i relation till islamofobi. I kategorin hatbrott återfinns statistik för brott med främlingsfientliga motiv, brott med antisemitiska motiv, brott med homofobiska motiv samt brott med vit makt-ideologiskt motiv, men ingen specificering av brott som riktas mot islam och muslimer. Brott av denna karaktär rapporteras i den generella kategorin, brott med främlingsfientliga motiv, vilket innebär att det utifrån befintliga data är omöjligt att avgöra hur vanligt förekommande islamofobiska brott är i Sverige.

Enda gången polisen mig veterligen har samlat in data som rör islamofobiska brott var efter terrordåden mot World Trade Center och Pentagon den 11 september 2001 i Förenta staterna. För att motverka och dokumentera brott mot muslimer och islamiska institutioner samlade Säkerhetspolisens in data som bland annat utgjorde underlag för en omfattande europeisk kartläggning (Allen och Nielsen 2002). Från och med den 12 september 2001 och fram till januari 2002 rapporterades endast 200 brott som kunde kopplas till terrordåden i New York och Washington enligt Säkerhetspolisens. Trots att statistiken för perioden både innehöll anmälningar som kunde knytas till judiska, amerikanska och muslimska intressen eller enskilda judar, amerikaner och muslimer, tolkades resultaten som ett tecken på att svenskar inte är antiarabiska och att svenskar inte lätt tar till sig antiarabisk eller antimuslimsk propaganda enligt polisen (Larsson 2003a: 43). Oavsett om det är omöjligt att säga hur många av de 200 anmälda brotten som kan kopplas till islam och muslimer är förekomsten av dessa data fortfarande en av anledningarna till att polismyndigheten för närvarande inte anser att det är prioriterat att urskilja islamofobiska brott i sin redogörelse för brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet.²³

Samtidigt är det tydligt att långt fler muslimer än de som inkluderades i polisens statistik kände sig utsatta för hot och diskriminering efter den 11 september 2001, på grund av att de var eller uppfattades som muslimer (Ouis och Roald 2003: 25–26). I en lokal och ickestatistiskt representativ enkätundersökning från Göteborg framkom att mer än 90 procent av 176

---

23 Enligt telefonsamtal med Säkerhetspolisens i Stockholm den 18 november 2004.

Tabell 2

Om Du personligen upplevt diskriminering eller hot efter 11 september, på vilket eller vilka av följande sätt har du blivit utsatt?

	Antal	Procent
Människor har sagt negativa saker om islam/muslimer	80	44
Människor har ropat »terrorist«, »bin Laden«, »åk hem«.	80	45
Jag har blivit hotad med fysiskt våld för att jag identifieras med islam/som muslim	13	7
Fysiskt: jag har blivit utsatt för handgripligt fysiskt våld	7	4
Totalt	182	100

Källa: Larsson 2003a: 29*

* I tabellen är svaren fler än 176 eftersom vissa av de 176 informanterna kryssade i fler än ett svarsalternativ

svarande kände sig diskriminerade eller utsatta efter terrordåden (Larsson 2003a). Trots att underlaget är litet är det intressant att jämföra dessa data med polisens statistik. Enbart i Göteborg framkom att merparten av de svarande hade känt av ett ökat negativt tryck mot islam och muslimer vilket kan jämföras med polisens rapport om 200 fall. För de 176 individer som deltog i undersökningen var det främst den verbala diskrimineringen som var påtaglig efter den 11 september, men också andra former av diskriminering och våld kunde noteras.

Även om materialet från Göteborg skall tolkas med största försiktighet är det rimligt att anta att betydligt fler muslimer kände sig diskriminerade än vad som framkom av de 200 incidenter som Säkerhetspolisen noterade.

Vänder vi oss till *Allmänhetens Pressombudsman* (PO) är det inte heller enkelt att hitta någon information om anmälningar som kan knytas till islamofobi. Under 2003 är det endast möjligt att knyta sex anmälningar till frågor som handlar om religion, tio om diskriminering och en om rasism enligt uppgifter från PO.²⁴ Det är också viktigt att betona att anmälningar endast kan göras av personer som själva har blivit utpekade i media. Andra läsare som kan ha reagerat på en artikel om en viss person eller ett specifikt ämne kan inte anmäla detta till PO. I stället måste den som vill anmäla hets mot folkgrupp vända sig till Justitiekanslern (JK). Men även hos JK är det mycket svårt att fastställa hur många anmälningar som rör islam och muslimer.

24 Personligt e-brev från Kerstin Bröms Lumpus, Biträdande Allmänhetens Pressombudsman.

Vid en sökning i JKs databas för 2003 med hjälp av sökorden islam och muslim framträder fjorton fall inom kategorin hets mot folkgrupp. Vid en närmare analys är det endast fem som kan knytas till islamofobi. Två anmälningar avser Magnus Karavelis artikel »Islam är på väg att prägla Sverige«, två gäller ett flygblad om islam publicerat av Skånepartiet och en avser teveprogrammet »Godafton Sverige« som sänts av TV3.²⁵ Övriga nio anmälningar tycks snarare gälla publiceringar och sändningar där muslimer eller muslimska forum (webbplatser, närradiostationer etc.) anmälts för att bedriva hets mot andra folkgrupper eller intressegrupper i samhället. Framför allt gäller anmälningarna kvinnofrågor och hets mot judar och judiska intressen, det vill säga antisemitiska brott.²⁶ Varför muslimer inte anmäler fler fall av diskriminering och hets mot folkgrupp är oklart. En möjlig förklaring är bristande språkkunskaper, okunskap om hur man skall anmäla brott eller en känsla av att anmälningar inte gör någon nytta. En annan förklaring skulle kunna vara att muslimer de facto inte blir utsatta för en omfattande grad av islamofobi i Sverige. Denna hypotes stärks också av en av informanterna som menar att islamofobi inte drabbar alla muslimer utan enbart muslimer av arabiskt ursprung. Huruvida denna analys är riktig återstår att visa med ytterligare studier.

Förutom de statistiska svårigheterna och bristen på datamaterial är det generellt mycket svårt att undersöka människors upplevelse av diskriminering och utsatthet. Vem är det som skall avgöra om en person är diskriminerad eller inte? Är det hos individen, myndigheten eller arbetsgivaren som bevisbördan ligger? Oberoende av hur vi svarar på dessa frågor är det uppenbart att det är nödvändigt att reflektera över de metodologiska problem som föreligger om vi vill undersöka förekomsten av diskriminering i allmänhet och islamofobi i Sverige.

Undersökningar som till exempel pekar på en hög grad av islamofobi kan också komma att påverka muslimers självbild och styra hur de tolkar sin situation i samhället. Detta kan i sin tur cementera och förstärka hur muslimer och ickemuslimer upplever varandra och sin situation i samhället. Forskares undersökningar kan också tolkas och användas som exempel på att muslimer verkligen är utsatta för diskriminering och utanförskap. Även om resultaten kan överensstämma med verkligheten finns det en risk att tidigare undersökningar kan styrka muslimers

25 Skånepartiets syn på islam och muslimer framgår klart och tydligt i partiprogrammets § 15, »Religion«. Här framställs islam som en avvikande och främmande religion och Skånepartiet motsätter sig islams tillväxt i Sverige. Se <http://www.skanepartiet.org/>.

26 Uppgifter från JK lämnade av Britt-Marie Martinson i personligt e-brev.

tes att de är utsatta för diskriminering. Detta kan i sin tur påverka framtida informanternas attityder och benägenhet att svara på frågor som rör islamofobi. Problemet är dock inte unikt för undersökningar som handlar om islamofobi utan gäller alla former av attitydundersökningar.

Sammanfattande analys

Trots att rädslan för islam och muslimer inte är ett nytt fenomen är det tydligt att många stereotypa och negativa bilder lever kvar i samhället. För att motverka dessa tendenser i samhället har begreppet islamofobi myntats och med *Stockholm International Forum on Combating Intolerance* som hölls i januari 2001 har begreppet fått ökad status. I föreliggande rapport definieras islamofobi dels som en rädsla eller en fobi för religionen »islam« och för dess anhängare, muslimer, dels som en kampanj mot islam och muslimer som bottnar i denna rädsla (Ouis och Roald 2003:26).

Trots att svenska myndigheter har fått större befogenheter att bekämpa intolerans och diskriminering är det mycket svårt att få fram uppgifter om förekomsten av islamofobiska tendenser i samhället. Varken Säkerhetspolisen, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), Justitiekanslern (JK) eller Allmänhetens Pressombudsman (PO) kan lämna några detaljerade uppgifter på hur vanliga islamofobiska tendenser är i samhället. Mot denna bakgrund är det nödvändigt att ta reda på hur dessa frågor och problem behandlas i övriga Europa. Framför allt diskuteras och refereras till den brittiska tankesmedjan Runnymede Trusts rapport *Islamophobia: A Challenge for Us*. Denna studie innehåller bland annat förslag på hur man kan mäta öppna och stängda attityder till islam och muslimer. För att en uppfattning skall klassas som stängd måste den bygga på förutfattade attityder som bortser från variationer och mångfald inom islam och bland muslimer. Trots att alla typologier är problematiska och trubbiga instrument är Runnymede Trusts modell ett försök att skapa en metod för att kartlägga och motverka intolerans och diskriminering av muslimer.

Sammantaget betonar både myndigheter och beslutsfattare vikten av att bekämpa etnisk diskriminering och arbeta för människors lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter, oberoende av etnisk eller kulturell bakgrund. Men det är också tydligt att det är svårt att få fram ett underlag eller statistik på hur vanligt förekommande islamofobi och diskriminering mot muslimer är i Sverige. Det tycks därför finnas ett glapp mellan viljan att bekämpa islamofobi och tillgängliga data. För att kunna leva upp till *Lagen om förbud mot diskriminering* finns det behov av att se över och analysera hur data som rör brott,

diskriminering och hets mot islam och muslimer samlas in och bearbetas. Jämfört med brottslighet som kan kopplas till anti-semitism och homofobi är det i stort sett omöjligt att ta fram statistik över antalet anmälda brott med koppling till islamofobi i Sverige. Ur detta perspektiv tycks det som om Sverige står inför ett vägval. Skall islamofobiska brott även fortsättningsvis samlas i generella kategorier som »brott med främlingsfientliga motiv« eller skall specifika kategorier skapas för brott som kan knytas till islamofobiska motiv? Om datainsamlingen inte modifieras och förfinas är det svårt att se hur specifika åtgärder för att bekämpa brott, diskriminering och hets mot islam och muslimer skall kunna utvecklas och omsättas i handling.

DEL II

Islamofobiska yttringar i Sverige

I det föreliggande avsnittet presenteras fyra fallstudier som berör dagsaktuella attityder och uppfattningar om islam och muslimer i samhället. Trots att tidigare undersökningar ger en viktig bakgrund till diskussionen är fokus utvecklingen under 2000-talet, speciellt under 2004.

Fallstudie 1: Islam och muslimer i läroböcker

Vid sidan av tidningar, radio, tv och internet utgör läroböcker i religionskunskap en viktig källa till vilka bilder och föreställningar om islam och muslimer som florerar i samhället. Syftet med föreliggande fallstudie är att belysa och diskutera hur islam och muslimer har framställts i läroböcker från 1960-talet och fram till dagens datum. Vilken betydelse har läromedlen för att bekämpa eller förstärka islamofobiska tendenser i samhället? Min analys bygger inte på en egen genomgång av läromedel utan på tidigare studier. Framför allt redovisas och diskuteras huvudresultaten från Kjell Härenstams avhandling *Skolboks-islam. Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap* samt en ny undersökning av Jonas Otterbeck från 2004.

I samband med FN-seminariet *Confronting Islamophobia: Education for Tolerance and Understanding*, som hölls i New York den 7 december 2004, betonades bland annat undervisningens betydelse för att bekämpa islamofobiska tendenser i samhället. Även Yvonne Ruwaida och Gustav Fridolin poängterar skolans och läromedlens betydelse för att bekämpa intolerans och islamofobi i sin riksdagsmotion för en handlingsplan mot islamofobi från 2004.

Vid en analys av läromedel är det viktigt att vara medveten om att läromedel är en mycket speciell form av litteratur. Utformningen av läromedel styrs och begränsas av samhällets,

skolans och marknads krav. För att kunna författa ett läromedelsmaterial är det både nödvändigt och helt avgörande att göra avgränsningar och generaliseringar. Trots dessa nödvändiga begränsningar och svårigheter vilar ett stort ansvar på Läromedelsförfattarna eftersom de skall ge en första introduktion och bild av till exempel en främmande eller okänd religion. Den bild som läromedlen förmedlar kan därför utgöra en första grund till hur elever förstår och förhåller sig till mötet med till exempel religionen islam eller muslimer. I det mångkulturella och mångreligiösa samhället är det också nödvändigt att betänka att flera av eleverna i ett klassrum kan vara praktiserande eller sekulariserade muslimer. Som en följd av migration och invandring är islam och muslimer inte längre något totalt främmande och annorlunda fenomen för eleverna i svenska skolan. Den ökade muslimska närvaron i samhället ställer därför nya krav på skolan och läromedlen.

Stereotypa bilder

Pedagogen Kjell Härenstam visar i sin avhandling, *Skolboks-islam. Analys av bilden av islam i läroböcker i religionsvetenskap*, att det finns en genomgående negativ bild av islam och muslimer i läroböcker från 1960-talet fram till 1980-talet. Muslimer framställs vanligtvis som annorlunda och främmande. Enligt Härenstams analys dominerades läroböckerna fram till 1962 av bilden av den fanatiska, fatalistiska och aggressiva muslimen. Under perioden 1962 till 1969 presenterades islam och muslimer som det annorlunda och exotiska. Mellan 1969 och 1980 lyfte läromedlen framför allt fram bilden av den förtryckta muslimska kvinnan. Under denna period ikläddes islam en roll som förtryckande och patriarkal. Enligt Jonas Otterbeck är det speciellt viktigt att notera att frågor om jämlikhet och förtryck sällan eller aldrig behandlas när andra religioner förutom islam diskuteras. Oavsett om det är relevant att till exempel diskutera frågor om jämlikhet i andra religioner som hinduism och kristendom tycks dessa frågor enbart vara relevanta när islam och muslimer diskuteras.²⁷ När frågor om jämlikhet mellan könen endast berörs i relation till vissa religioner och inte andra skapas lätt ensidiga och stereotypa föreställningar om vissa religioner.

Trots att vissa förbättringar har skett, bland annat efter

---

27 I sin bok om kvinnor och gudinnor inom hinduismen lyfter till exempel Eva Hellman fram flera exempel på kvinnors utsatthet i dagens indiska samhälle. Detta är ett exempel på en bok där relationen mellan män och kvinnor utifrån ett religionsvetenskapligt perspektiv problematiseras och diskuteras på ett kritiskt men öppet sätt. Se Hellman 1998.

Härenstams studie, är det tydligt att många negativa och stereotypa bilder av islam och muslimer fortfarande presenteras i svenska läromedel. I sin studie av läroböcker, skrivna eller omtryckta under perioden 1998 till 2000, visar till exempel Otterbeck att framställningen av islam allttjämt präglas av tendentiösa urval. Speciellt problematiskt är det att läromedelsförfattarna främst fokuserar på så kallade islamistiska tolkningar (politiserade tolkningar) samtidigt som de bortser ifrån folkreligiositet och sekulära tolkningar av islam som ger en mer mångsidig bild av islamisk teologi. Enligt Otterbeck är det inget problem i sig att diskutera till exempel tolkningar av den islamiska juridiken. Problemet är att urvalen sällan motiveras eller jämförs med andra tolkningar och förhållningssätt som också återfinns bland muslimer. För att eleverna skall förstå att böckerna bygger på urval är det speciellt nödvändigt att författarna motiverar varför de väljer att diskutera just dessa aspekter och inte andra. Vissa läromedel använder till exempel kristendomen som utgångspunkt och måttstock på islamisk teologi. Ett exempel på detta kan hämtas från Ola Björllins bok *Livets kurs – Stora boken* (Bonnier utbildning, Stockholm, 1999, 2:a tryckningen) och dennes diskussion om människosyn:

Eftersom människan [muslimen] aldrig präglas av det som kristna kallar syndafallet, behövs ingen försoning på det sätt som kristendomen antar.²⁸

Många läromedel framställer också islam och muslimer som något annorlunda och främmande. I en diskussion om den svåra frågan om människan har en fri vilja eller om hon är predestinerad till sitt öde skriver Lars-Göran Alm i boken *Religionskunskap för gymnasiet. Integrerad lärobok för A-Kursen* (Natur och Kultur, Stockholm, 1999, 3:e tryckningen) följande om muslimers argumentation:

Enligt vanligt mänskligt förnuft går sådana resonemang inte ihop, med det bekyrrar inte muslimer. De menar att Allah vet bäst.²⁹

Citatet är ett tydligt exempel på hur islam kan framställas som totalt främmande, annorlunda och ologiskt i jämförelse med oss andra som tillämpar »vanligt mänskligt förnuft«! Det finns även en tendens till att muslimer framställs som teologiska robotar enligt Otterbeck. Utan att tveka »vänder sig alla troende

28 Citerad ur Otterbeck 2004: 62. En annan lärobok skriver till exempel följande om fredagsbönen i moskén: »gemensam sång förekommer inte under fredagsbönen«.

29 Citerad ur Otterbeck 2004: 63.

muslimer fem gånger i sin tidebön« mot Mecka (Otterbeck 2004: 63). Merparten av läromedel saknar till exempel en diskussion om att inte alla muslimer tillämpar eller följer dessa ideal.

Sekulariseringstendenser bland muslimer lyser allt som oftast med sin frånvaro när islam och muslimsk kultur diskuteras vilket ger en skev bild av verkligheten. I Sverige anses bland annat omkring hälften av alla muslimer vara mer eller mindre sekulariserade. För dessa människor är religionen en privatsak i lika stor utsträckning som religion och religiositet är det för icke-muslimska svenskar. Detta är en indikation på att rådande tolkningsmönster bland muslimer också påverkas av det omgivande samhällets ideal och värderingar. Islam är med andra ord inget statiskt och oföränderligt fenomen vilket många läromedelsförfattare tycks påstå.

Skolelevers tolerans för islam och muslimer under 2004

Trots att det är uppenbart att läromedel spelar en betydelsefull roll för hur islam och muslimer uppfattas i samhället är det svårt att avgöra om de bidrar till islamofobi. Forum för levande historias *Intoleransrapport* från 2004 visar till exempel att islamofobiska tendenser inte är speciellt vanliga bland elever på högstadiet och gymnasiet. Merparten av de tillfrågade är »mycket toleranta« eller »toleranta« till islam och muslimer. Till exempel svarar 86 procent att »Det skulle vara helt okej att bo granne med en skötsam muslimsk person« och 60 procent anser att muslimer är laglydiga. Totalt kan endast 8 procent klassas som »intoleranta« – det vill säga cirka 8 000 elever per årskull (*Intoleransrapporten* 2004:24–25). Trots att svaren är positiva är det viktigt att analysera om undersökningen kan användas som ett belägg för att islamofobiska tendenser inte är utbredda i skolan. Exempelvis berör frågorna inte i någon större omfattning svåra teologiska frågeställningar och spänningar mellan muslimer och ickemuslimer som till exempel *halal*-slakt eller gränser för religionsfriheten. I undersökningen belyses inte heller centrala frågor som berör islamofobi – till exempel generella frågor och påståenden om att muslimer är terrorister eller »hedersmördare«. Det är även rimligt att utgå från att många elever svarar som de förväntar sig att de skall svara, snarare än vad de verkligen tycker; detta problem är dock inte unikt för undersökningen.

Oberoende av att resultaten bör analyseras med stor försiktighet visar undersökningen på att relativt få ungdomar ger uttryck för intoleranta åsikter mot islam och muslimer. Svaren skulle därför kunna tolkas som att merparten elever inte uppfattar eller tar till sig de negativa bilder av islam och muslimer som tycks finnas i många läroböcker. Trots att resultaten är förhållandevis positiva är det problematiskt att många läromedel

fortfarande förmedlar förenklade och stereotypa bilder av islam och muslimer. Många muslimer är också oroade för hur deras religion framställs och flera känner inte igen sig själva eller sin kultur i läromedlens beskrivningar (Otterbeck 2004: 71).

Sammanfattande analys

Både tidigare undersökningar och aktuell forskning visar att islam och muslimer ofta framställs på ett ofördelaktigt och negativt sätt i svenska skolböcker. Varför vissa aspekter betonas framför andra motiveras sällan, vilket innebär att många muslimer har svårt att känna igen sig i läromedlens beskrivningar. Trots dessa problem är det svårt att avgöra i vilken utsträckning läromedel och skolan bidrar till att sprida islamofobiska attityder i samhället. I Forum för levande historias elevundersökning från hösten 2004 framgår det att merparten av elever i svenska skolan inte ger uttryck för islamofobiska attityder. Undersökningar visar att svenska skolelever är förhållandevis positiva till islam och muslimer men att det finns vissa problem och motsättningar. Detta är en indikation på att stereotypa bilder av islam och muslimer som presenteras i läroböcker inte påverkar elevers attityder och förhållningssätt på ett negativt sätt. Samtidigt är det nödvändigt att analysera resultaten med försiktighet och det är rimligt att utgå från att många av informanternas svar framför allt motsvarar en idealiserad bild – man svarar som man förväntas svara snarare än vad man egentligen tycker. Detta problem är dock inte unikt för Forum för levande historias attitydundersökning.

För att bryta de stereotypa framställningar som fortfarande finns i läroböcker om islam och muslimer är det nödvändigt att både förändra utformningen av läromedel och att skapa utrymme för problematiserande diskussioner. För att förstå uppkomsten och spridningen av islamofobi är det nödvändigt att bevaka och analysera dels hur läromedel framställs, dels hur de tolkas och används i svenska skolor. Det är problematiskt att många muslimska elever menar att de inte känner igen sig själva eller sin kultur och religion när de läser om islam i skolböckerna.

Fallstudie 2:

Burka-debatten i svensk dags- och kvällspress³⁰

Föreliggande fallstudie analyserar mediadebatten om den heltäckande slöjans vara eller ickevara under hösten 2003 och under 2004. I fokus för fallstudien är debatten som följde efter att två muslimska flickor från Somalia, 18 och 19 år gamla, vid

---

30 En fördjupad diskussion om »burka-incidenten« finns i Larsson 2005.

Burgårdens gymnasium i Göteborg började bära heltäckande slöja (*niqab*). Debatten kulminerade under oktober 2003 men fortsatte även under 2004 om än i något mindre omfattning.³¹

Oavsett islamisk term blev de två flickornas val av klädsel snabbt en fråga för skolledningen, skolverket och media.³² De två flickorna som gick barn- och fritidsprogrammet menade att de av egen fri vilja hade valt att ta på sig en enligt deras uppfattning »riktig« islamisk klädsel. Förekomsten av heltäckande slöjor på svenska skolor visade sig dock vara en mycket het fråga och ämnet kom att debatteras flitigt i svenska media.

Förtryckets symbol

Även om flickorna menade att deras val av klädsel var frivillig var det tydligt att merparten av debattörerna inte delade denna uppfattning. För många personer var och är den heltäckande slöjan en tydlig symbol för det förtryck som muslimska män utsätter kvinnor för, vilket inte minst märktes i debattinlägg och fria ord. När *Göteborgs-Posten* startade ett telefonväkteri för att diskutera slöjans vara eller ickevara på svenska skolor var merparten negativa till muslimers krav på religiös klädsel. Trots att debatten inte visar om inläggen enbart handlar om heltäckande slöjor eller också andra former av slöjor framträder en bild. Ett axplock röster från GP kan därför fungera som en illustration av debattklimatet.

Vill man inte rätta sig efter våra regler bör man inte stanna i Sverige.

Det är absurdt om man inte ska kunna anpassa sig efter den rådande kulturen.

Det borde inte vara tillåtet att få bära slöjor någonstans i Sverige.

Det finns ju flickor som inte vill bära slöja, men tvingas till det av sina föräldrar.

Vi godtar ju inte att eleverna har rånarluvor på sig till exempel.

Religion sitter inte utanpå, utan innanför. Jag håller med dem som säger att det här är kvinnoförtryck och strukturer där kvinnor kan utsättas för vad som helst.³³

Från exemplen ovan är de tydligt att slöjan är en fråga som engagerar många svenskar. Det är också tydligt att slöjan i alla

31 I media användes dock termen burka för att illustrera vilken klädsel flickorna hade anlagt, men denna terminologi användes inte av de två somalierna. De bar niqab; ett svart flor som täcker ansiktet, men lämnar ögonen synliga.

32 Skolverket tillsatte en utredning under ledning av Ingegärd Hilborn för att utreda huruvida det var möjligt och riktigt att förbjuda heltäckande slöjor på svenska skolor. Syftet med utredningen var också att utarbeta riktlinjer för skolor i Sverige. Se Hilborn 2003.

33 Samtliga röster är publicerade i *Göteborgs-Posten* den 26 oktober, 2003.

dess former kan ses som en illustration av uppdelningen »vi-och-dom«. Att bära slöja är detsamma som att inte acceptera eller anpassa sig till våra kulturella normer och ideal (läs det ickemuslimska svenska samhällets tankemönster). Från inläggen är det också tydligt att debattörerna utgår från ett västerländskt eller svenskt synsätt på religion och religiositet. Hur man klär sig eller vilken mat man äter tillhör inte religionens områden enligt ett av inläggen. För många muslimer är det dock omöjligt att acceptera en uppdelning i en religiös och ickereligiös sfär. För dessa muslimer måste religionen omfatta alla delar av livet. Mat och klädsel är inga undantag från detta synsätt. Ur detta perspektiv är debatten en tydlig illustration av de krockar som kan uppstå i ett mångkulturellt och mångreligiöst samhälle där flera olika religionsdefinitioner samexisterar sida vid sida. Att många muslimer inte accepterar att religionen skall förpassas till den privata sfären är samtidigt problematiskt för många ickemuslimer. Slöjan är därför en symbolisk fråga som används av både muslimer och ickemuslimer för att förstärka och framhäva skillnader mellan »vi« och »dom«. I värsta fall kan både förekomsten av slöjor och diskussionen om slöjans vara eller ickevara leda till ökad islamofobi i samhället. Att unga kvinnor av egen fri vilja väljer att dölja sin kropp och ansikte är oftast mycket svårt för ickemuslimer att acceptera och förstå vilket inte minst märktes i debatten. Samtidigt är det också viktigt att betona att det inte finns en enhetlig muslimsk syn på slöjan, något som speciellt gäller den heltäckande formen av slöja. Det finns också många muslimer och personer med bakgrund i muslimska kulturer som är kritiska till och tar avstånd från bruket att bära slöja (speciellt den heltäckande slöjan). Dessa röster hörs dock sällan i debatten.

Problem och lösningar

När fallet vid Burgårdens gymnasium i Göteborg uppmärksammades av media i oktober 2003 var problematiken egentligen redan löst. Skolledningen och de två somaliska flickorna hade vid denna tidpunkt kommit fram till en lösning som var acceptabel för båda parter. Flickorna skulle enligt skolledningens önskemål och direktiv ta av sig handskar och huvudbonad under lektionstid (oavsett om läraren var kvinna eller man). Vid behov skulle de också kunna ta av sig huvudbonaden för att identifiera sig (vid prov eller identitetskontroller i skolan).

Trots att merparten av de praktiska frågorna var lösta framställdes och diskuterades fallet i Göteborg oftast som om frågan eller problemet inte var löst. Media lyfte bland annat fram att skolledningen efterfrågade centrala och nationella direktiv från Skolverket. För studiehandedare Ellinor Dyne vid Burgården och Skolverket handlade frågan om flickornas kläd-

sel om tre saker. För det första utgjorde flickornas klädsel ett didaktiskt och pedagogiskt hinder. Om läraren inte ser studenternas ansikten är det svårt att bygga en relation. Det är också svårt att veta om kommunikationen mellan elev och lärare fungerar och att alla mår bra i klassrummet enligt Burgårdens personal. De andra två problemen handlade dels om möjligheten att kunna identifiera flickorna, dels om problem i samband med praktik. Skolledningen var också orolig för att elever med heltäckande slöjor skulle komma att få stora problem att få arbete och bli accepterade för sin klädsel på den svenska arbetsmarknaden (jfr Hilborn 2003; Larsson 2005).

Om vi lämnar de didaktiska eller pedagogiska aspekterna åt sidan är det tydligt att skolledningen anser att deras oro bygger på en omtanke om flickornas bästa. Det faktum att flickorna själva hävdar att de av egen fri vilja har tagit på sig denna klädsel spelade mindre roll. Varken skolledning eller den debatt som tog vid efter att media hade uppmärksammat händelsen i Göteborg tog någon större hänsyn till flickornas synpunkter.

Sammanfattande analys

Diskussionen som följde efter den så kallade incidenten vid Burgårdens gymnasium i Göteborg hösten 2003 illustrerar att förekomsten av islamiskt motiverade klädkoder skapar häftig debatt och många upprörda känslor. Även om det är svårt att fastställa hur debatten har påverkat ickemuslimers bild av islam och muslimer är det rimligt att mediabevakningen inte har varit till islams eller muslimers fördel. Att bära heltäckande slöja markerar ett tydligt avståndstagande från svenska seder och bruk enligt merparten ickemuslimer. Trots att kvinnoförtryck också förekommer bland muslimer (precis som bland de flesta grupper av människor) är det problematiskt att media oftast lyfter fram slöjdebatten på ett ensidigt sätt. Sällan intresserar sig media för den mångfald av tolkningar och den stora variationsrikedomen av klädstilar som faktiskt återfinns bland muslimer. I stället blir slöjan (speciellt den heltäckande slöjan) reducerad till ett förtryck av muslimska kvinnor, vilket i sin tur bidrar till att islam och muslimer framställs i dålig dager enligt många muslimer. Trots att förtryck och tvång kan förekomma är det också problematiskt att de kvinnor som säger att de av egen fri vilja har valt slöjan inte blir tagna på allvar.

Vid en analys av slöjans funktion och utbredning är det även viktigt att ta hänsyn till att slöjan, speciellt den heltäckande slöjan, också kan tolkas som en protest mot rådande normer och värderingar. Att ta på sig en heltäckande slöja skapar debatt och provocerar. Ett faktum som inte minst kan tilltala många unga människor som söker efter sin egen identitet och vill utmana rådande värderingar. Oavsett vilka motiv som ligger

bakom bärande av heltäckande slöjor är det tydligt att heltäckande slöjor kan bidra till att klyftan mellan »vi« och »dom« ökar. Det faktum att slöjans vara eller ickevara samtidigt diskuterades i flera länder i Europa är också en illustration av att Sverige inte skall analyseras som ett isolerat fenomen. Både de som är positiva till förbud och restriktioner mot slöjor och de som motarbetar förbud hämtar också argument och exempel både från Sverige och övriga världen. Skolverkets beslut att lägga över ansvaret på de enskilda skolorna i frågan om heltäckande slöjor var tillåtna eller inte löste inte problemet. Både under hösten 2003 och delar av våren 2004 debatterades och diskuterades frågan flitigt i svenska media.

Fallstudie 3: Islamofobi på nätet

Spridningen och utvecklingen av ny informations- och kommunikationsteknologi har spelat en betydande roll för hur samhället har utvecklats och förändrats under de senaste åren. Med hjälp av en dator med tillgång till internet har det till exempel blivit enklare och smidigare för människor att möta nya människor och idéer oberoende av tid och rum. Denna utveckling är givetvis positiv under förutsättning att den bidrar till att bygga upp, berika och förstärka det demokratiska samhället; men så ser verkligheten inte alltid ut. En baksida av den nya informations- och kommunikationsteknologin är möjligheten att sprida rasistiska och diskriminerande budskap (Taloyan 1999). På internet är det förhållandevis enkelt både för den som presenterar och lägger ut rasistisk information och för användaren (den som söker efter informationen) att förbli anonym. Det har också blivit billigare att nå ut till en stor publik med hjälp av massutskick via e-post. Därför är det inte speciellt konstigt att internet används flitigt av både religiösa och politiska grupper för att föra ut sina specifika tolkningar. Informations- och kommunikationsteknologi kan alltså användas för att sprida negativa och stereotypa bilder av islam och muslimer men också för att bekämpa islamofobi.

Följande avsnitt består av två delar. Först presenteras en webbplats som heter *Islamfakta* som är knuten till organisationen *Forum mot Islamisering (FOMI)*. På basis av innehållet kan webbplatsen utifrån Runnymede Trusts kriterier klassificeras som islamofobisk. I motsats till det första exemplet använder *Council on American-Islamic Relations (CAIR)* och *Forum Against Islamophobia and Racisms (FAIR)* internet för att motverka islamofobiska tendenser. De båda senare är exempel på organisationer som till fullo använder den nya teknikens potential för att bemöta islamofobi och diskriminering. Mig veterligen finns det i skrivande stund inte någon svensk webbplats som fullt ut

utnyttjar teknikens möjligheter för att bekämpa diskriminering och stereotypa bilder av muslimer.³⁴ Därför får en muslimsk webbplats från Förenta staterna och en brittisk webbplats illustrera hur tekniken kan användas.³⁵ Urvalet motiveras också av att flera av de muslimer som jag intervjuat och samtalat med bland annat nämnde CAIR som ett exempel på hur antiislamofobiska kampanjer skulle kunna utvecklas i Sverige.

Webbplatser som underblåser islamofobiska strömningar

Webbplatsen *Islamfakta* består av nio underavdelningar. Dessa handlar om muslimers syn på Koranen, kvinnan, homosexualitet, antisemitism, Muhammad, islam i Sverige, moskéer, koranen och vetenskap samt koranen kommenterad. Webbplatsen presenteras på följande sätt:

Islamfakta.org är en del av svenska Forum mot islamisering (FOMI) som bildades 16 juni 2004. Syftet med organisationen är att sprida information om Islam till politiker och journalister men även till vanliga människor. Målsättningen är att uppnå en ökad förståelse i samhället varför Islam leder till förtryck, terror och förföljelse både i Sverige och runt om i världen och att vara en motvikt mot muslimernas desinformation och evigt upprepade mantra: »detta har inget med Islam att göra«, när människor gång på gång dödas i Allahs namn.

Webbplatsen innehåller också nyheter som fokuserar på frågor som rör islam och muslimer samt ett antal fördjupande artiklar. Dessa behandlar bland annat terrorism, folkmordet i Armenien och myten om Andalusien (det vill säga myten om det mångkulturella samhället enligt text publicerad på webbplatsen). Urvalet av texter är genomgående ensidigt negativa till muslimer och islam. Uppgifter presenteras utan att sättas in i något sammanhang och det finns inget utrymme eller någon vilja att diskutera avvikande uppfattningar inom islam. För den läsare som inte känner till att det finns olika tolkningar bland

34 Röda korsets quick response kan ses som en webbplats som till viss del erbjuder information om hur man kan bekämpa intolerans och diskriminering i samhället. Mig veterligen har de dock inte gett någon specifik information som kan knytas till hur just islamofobiska tendenser kan motarbetas i samhället.

35 CAIR och FAIR är dock inte ensamma om att använda den nya tekniken i kampen mot islamofobi, diskriminering och rasism. Ett flertal webbplatser finns till exempel omnämnda i Richardson 2004: 91–92. Ett exempel utanför den anglosaxiska världen är den franska organisationen Collectif Centre L«Islamophobie en France (se <http://islamophobie.net>).

muslimer och forskare (till exempel när det gäller analysen av det historiska materialet) framstår islam som en negativ, ond, farlig och kvinnoförtryckande religion.

Utifrån ett mycket problematiskt och ofta tendensiöst källmaterial försöker till exempel texterna på webbplatsen visa att Andalusien aldrig egentligen präglades av någon tolerans mellan judar, kristna och muslimer. Med hjälp av ett ensidigt urval av källor uppmanas läsaren att dra lärdom från historien.

Historien om Andalusien karaktäriseras av en särskilt hård hållning mot ickemuslimer som är helt oförenlig med den moderna föreställningen om likhet mellan individer utan hänsyn till religiös tro. Vi måste därför insistera på att muslimer i Västeuropa anammar efterupplysningens idéer om likhet, och tar avstånd från den »tolerans« som praktiserades i Andalusien.³⁶

Utöver detta material finns även en omfattande länklista med hänvisningar till andra webbplatser som också anses sprida »korrekt« information om islam och muslimer. Länkarna innehåller även information om norska, danska, holländska, portugisiska och engelska webbplatser som också driver kampanjer mot islam och muslimer. I länksamlingen finns också referenser och hänvisningar till muslimska webbplatser i både Sverige och utomlands. Hänvisningarna till dessa webbplatser kan förmodligen förklaras med att man vill visa vad muslimer diskuterar och tänker om sin tro. Även detta urval är problematiskt och det finns inte något utrymme för den mångfald av islamiska webbplatser som finns på internet.

Det övergripande syftet med *Islamfakta* tycks vara att påvisa att islam är en religion som leder till onda eller förtryckande handlingar. Enligt Ouis och Roalds kriterier innehåller webbplatsen flera exempel på en religiöst och kulturellt motiverad islamofobi. Utifrån Runnymede Trusts kriterier om öppna och stängda attityder (jfr tabell 1) är det också tydligt att de ensidiga och stereotypa framställningarna av islam och muslimer är ett skolboksexempel på islamofobi. Både text och bild på webbplatsen är utformade enligt en medveten strategi med syfte att framställa islam och muslimer som något farligt och hotande. Varken variationer eller interna diskussioner om tolkningar och religionens betydelse bland muslimer framkommer.

36 Översättningen är hämtad från Bat Ye'or and Andrew G. Bostoms artikel »Andalusian Myth, Eurabian Reality: Inventing the past, and denying the present« som publicerades på <http://www.jihadwatch.org/dhimmiwatch/archives/001665.php>. Artikeln är också länkad till <http://www.jihadwatch.org/> som leds av Robert Spencer som har vikt sitt liv åt att bekämpa militant islam.

Att bekämpa islamofobi med hjälp av internet

Även svenska myndigheter och muslimska organisationer använder internet för att sprida information om islam och muslimer samt för att bekämpa islamofobi. Till exempel startade *Sveriges förenade cybermuslimer* (SfCM) redan 1996 en portal och diskussionslista på internet för att öka kunskapen om islam och underlätta för muslimer att mötas i cyberrymden. Men fortfarande är merparten av den information som läggs ut på nätet av muslimer av informativ och grundläggande karaktär. Exempelvis informerar många föreningar om bönetider och lokala möten men det tycks inte finnas många exempel på att internet används som en samlad resurs för att bemöta islamofobiska tendenser. I stället för att utnyttja teknikens inneboende potential att skapa diskussionsforum och textsamlingar kan merparten av svenska muslimska webbplatser främst liknas vid elektroniska informationsbroschyrer. Samma information som kan hämtas på nätet återfinns också i mer välsorterade bibliotek eller islamiska boklådor. *Sveriges unga muslimer* (SUM) fick projektpengar för att utveckla en databas och ett elektroniskt forum för att bekämpa islamofobi i samband med projektet *Islamofobi – ett av rasismens nya ansikten*. Dessa planer har i början av 2005 ännu inte realiserats. Jämfört med internationella webbplatser som *Council on American-Islamic Relations* (CAIR) och *Forum Against Islamophobia and Racism* (FAIR) – som analyseras nedan – är det tydligt att både myndigheter och svenska muslimer inte utnyttjar informations- och kommunikationsteknologins potentialer för att bemöta islamofobiska tendenser till fullo. Vad denna eftersläpning beror på är svårt att veta.

Både CAIR och FAIR är exempel på organisationer som till fullo använder tekniken för att öka medvetenheten om intolerans och islamofobi bland både muslimer och ickemuslimer. Genom att sammanställa lättöverskådliga nyhetssammanfattningar av relevans för muslimer i samhället arbetar de för att öka muslimers medvetenhet och deltagande i samhället. Till exempel producerar FAIR en Daily News Digest för att leva upp till sina mål. Genom att bevaka hur muslimer och islam framställs i media och populärkultur är syftet att öka muslimers medvetenhet samtidigt som man sätter press på mediaproducenter.³⁷ Som en följd av denna typ av webbplatser och deras bevakning har det blivit betydligt svårare att framställa minoritetsgrupper på ett negativt sätt utan anmärkningar.

Både CAIR och FAIR arbetar för att sprida kunskap om islam samt för att verka för ett öppet och jämlikt samhälle³⁷ där alla människor oberoende av religion eller etnicitet är

---

37 <http://www.fairuk.org./monitor.htm> (Utskrift 2004-12-06).

delaktiga. Som en del i detta arbete har CAIR bland annat tagit fram och publicerat material för hur polismyndigheter bättre skall kunna bemöta och lösa problem som uppstår i muslimska kommuniteter. Vad säger islam om muslimers skyldigheter och rättigheter? Hur skall poliser genomföra kroppsvisitation och husrannsakan på bästa möjliga sätt utan att väcka anstöt bland muslimer? Genom publikationen *Law Enforcement Official's Guide to the Muslim Community* är ambitionen att skapa en brygga mellan det muslimska och ickemuslimska samhället. Syftet är också att visa på att både muslimer och ickemuslimer har skyldigheter och rättigheter att leva upp till i det mångkulturella och mångreligiösa samhället. Ansvar för det goda samhället är ömsesidigt.

Med publikationen *Muslim Community Safety Kit* har CAIR också tagit fram en praktisk handledning för hur muslimer skall reagera om deras församlingar och lokaler blir utsatta för hot eller vandalism. Här får muslimer hjälp att utarbeta en handlingsplan för hur de skall bemöta och anmäla misstänktsamma brev, bombhot etc. Materialet innehåller också en diskussion om hur muslimer kan förebygga och minska risken för att bli utsatta för hot. I detta arbete är det bland annat viktigt att engagera sig i dialog och ta aktiv del i det lokala samhällets utveckling.³⁸ Det är även viktigt att etablera goda kontakter med polismyndigheter och bygga upp ett stödjande nätverk (telefonlistor, kontaktpersoner etc.) i händelse av hot eller vandalism.³⁹

På CAIRs webbplats kan även nätsurfaren själv gå in och lämna en anonym rapport om en negativ eller positiv upplevelse. Detta är ett konkret exempel på hur informations- och kommunikationsteknologi kan användas för att bekämpa och registrera islamofobi. Med hjälp av dessa rapporter och publikationen *Muslim Community Safety Kit* är det också möjligt att samla in information. Arbetet kan genomföras oberoende av myndigheters vilja eller ambition att dokumentera förekomsten av islamofobi i samhället.

Sammanfattande analys

Internets inneboende potential kan både användas för att sprida och bemöta islamofobiska yttringar i samhället. Medan islamofobiska attityder uttrycks på svenska webbplatser, som

---

38 Behovet av att förstärka det preventiva arbetet genom dialog och information betonas genomgående av de muslimska ledare som intervjuats för rapporten.

39 Hela materialet kan hämtas från webbplatsen eller beställas via CAIR. Se <http://www.cair-net.org/asp/article.asp?id=138&page=AA> (Utskrift 2004-12-06).

till exempel *Islamfakta*, finns det mig veterligen få exempel på att internet används på ett systematiskt sätt för att bemöta islamofobi i samhället. I ett internationellt perspektiv är det därför tydligt att svenska muslimska organisationer ligger långt efter muslimska organisationer i till exempel Förenta staterna och Storbritannien när det gäller att använda teknikens möjligheter att sprida information och motverka intolerans och diskriminering mot islam och muslimer. Organisationer som *Council on American-Islamic Relations* (CAIR) och *Forum Against Islamophobia and Racisms* (FAIR) använder i dag internet på ett aktivt sätt för att informera om islam och islamofobi samt öka muslimers delaktighet i samhället.

Trots att både CAIR och FAIR är webbplatser som är uppbyggda av praktiserande muslimer är det viktigt att betona att innehållet både speglar muslimers rättigheter och skyldigheter. Utifrån webbplatsernas material är det tydligt att organisationerna är måna om att betona att framväxten av ett tolerant och öppet samhälle kräver att både muslimer och ickemuslimer anstränger sig och arbetar för att förverkliga det mångkulturella och mångreligiösa samhället. Utan gemensamma ansträngningar, dialog, respekt och ökad kunskap både bland muslimer och ickemuslimer finns det små förutsättningar att få till stånd ett positivt och jämlikt samhälle där alla medborgare har en given plats.

Fallstudie 4: Samtal och intervjuer

I detta avsnitt presenteras resultaten från sex längre intervjuer och samtal⁴⁰ med muslimska representanter och talesmän från organisationer i Göteborg och Stockholm. Intervjuerna genomfördes som öppna samtal, men diskussionen formades efter en intervjuguide (se appendix) för att de olika informanternas åsikter skulle kunna jämföras. Intervjuerna genomfördes i Göteborg och Stockholm under november och december 2004 samt under januari 2005. Det kortaste samtalet tog ungefär en timme medan det längsta tog ungefär två timmar. Jag träffade antingen informanterna i deras respektive föreningslokaler (moskéer) eller på Göteborgs universitet. En intervju genomfördes per e-post.

Trots att de enskilda informanternas åsikter inte automatiskt skall ses som representativa för alla muslimer i Sverige, visar samtalen hur islam kan praktiseras och ta form i församlingar

---

40 Merparten av de intervjuade personerna för detta avsnitt har jag tidigare samtalat med efter den 11 september 2001, och det var viktigt att följa upp hur dessa personer har upplevt att situationen har utvecklats efter terrordåden 2001. Jfr Larsson 2003.

och organisationer. De intervjuade är representanter för följande föreningar: Islamiska informationsföreningen, Sveriges unga muslimer, Sveriges islamiska församlingar, Islamiska kvinnoföreningen i Göteborg, ISMEK (Islamiska mediekommittén i Göteborg) och Chalmers islamiska förening. Mitt urval av informanter bygger dels på tidigare kontakter, dels på en strävan efter att ge en bild av en mängd olika representanter från islamiska organisationer. Etniska aspekter, religiös inriktning, kön och ålder har beaktats i största möjliga mån.

Samtidigt är det viktigt att betona att föreliggande undersökning till exempel inte inkluderar sekulära muslimer. Dessa är också mycket viktiga att beakta i framtida undersökningar eftersom islamofobiska tendenser inte tycks göra någon skillnad på praktiserande muslimer och sekulära. Uppfattas en individ som muslim spelar det ingen roll för »islamofoben« om personen ifråga är muslim eller inte. Efter den 11 september drabbades till exempel människor av muslimsk bakgrund av våld och diskriminering oberoende av deras attityd till religionen islam (jfr Larsson 2003a: 64). Även kristna personer från Mellanöstern drabbades av våld och diskriminering på grund av sitt utseende. Gränsen mellan islamofobiska och rasistiska yttringar och handlingar tycks ofta vara mycket fin och svår att urskilja, vilket inte minst dåden den 11 september illustrerade i både Sverige och Europa (Allen och Nielsen 2002; Larsson 2003a). Forum för levande historier *Intoleransrapport* från hösten 2004 visar också att elever som är intoleranta inom ett område tenderar att vara intoleranta mot det mesta som inte stämmer överens med deras attityder och värderingar. Enligt rapporten finns det ett tydligt samband mellan islamofobi, antisemitism, homofobi och en allmän rädsla och intolerans för det främmande (*Intoleransrapporten* 2004). Detta är även en indikation på att gränsen mellan rasism och islamofobi är svår att urskilja.

Hos samtliga intervjuade personer är begreppet islamofobi välkänt och etablerat. Informanterna definierar i stora drag islamofobi som en rädsla för islam och muslimer som leder till reaktioner och aktioner mot muslimer. Informanternas synsätt sammanfaller därför med de definitioner som används i forskarvärlden (se DEL I). Merparten är också övertygade om att islamofobiska åsikter och negativa uppfattningar om islam och muslimer är mycket utbredda och vanliga i samhället. Media spelar ofta en betydande roll för att sprida felaktiga eller negativa bilder av islam och muslimer enligt informanterna. Det är även vanligt att man uppfattar att muslimer har svårt att göra sina röster hörda i mediebruset. När islam och muslimer uppmärksammas i media handlar det så gott som alltid om negativa och våldsamma aspekter. Många anser att media ofta förvränger och misstolkar vad muslimer säger och

gör. Exempelvis lyfter en av informanterna fram *Dokument inifrån* och reportaget »De glömda flickorna« (SVT kanal 1, den 6 september 2001) som genomfördes med dold kamera. Genom att klippa och redigera materialet blev det möjligt att framställa en uppfattning som strider mot islamiska principer och regler. Trots att islam enligt informanten strikt tar avstånd från könsstypning presenterade programmet det som att flera muslimska ledare i Sverige var positiva till kvinnlig könsstypning vilket inte är fallet. Detta program har också använts av bland annat *Nationaldemokraterna* för att påvisa att islam är en kvinnofiendlig religion som inte har någon plats i det svenska samhället.⁴¹

I samband med terrordåden den 11 september utsattes enskilda individer för diskriminering och våld och flera muslimska samlingslokaler och moskéer utsattes för vandalism och hot (jfr Larsson 2003a). I dag tycks den direkta formen av våld och hot ha minskat mot lokalerna men det är fortfarande ganska vanligt att enskilda personer får post och meddelanden som uppfattas som kränkande och förnedrande. Exempelvis berättar Ahmed Al-Mofty från *Islamiska informationsföreningen* i Göteborg att han varje månad får cirka två postförsändelser som innehåller bilder och textmaterial som är direkt kränkande mot islam och muslimer i Sverige. Trots att detta har pågått under lång tid har Al-Mofty inte anmält hoten eller kränkningarna till polismyndigheten eftersom han har uppfattat att det inte är någon poäng med att anmäla denna typ av brott. Hans attityd kan ses som en illustration av det faktum att många muslimer tycks uppfatta att det är onödigt eller helt poänglöst att anmäla hot och diskriminering till svenska myndigheter. Liknande attityder återfinns hos merparten av de intervjuade.

Trots att det inte är så vanligt finns det exempel på muslimer som anmäler brott och tidningsartiklar som uppfattas som islamofobiska eller som hets mot folkgrupp. Till exempel brukar Fatima Idris från *Islamiska kvinnoföreningen* i Göteborg anmäla när hon får kränkande post. I hennes fall är det dock relativt ovanligt att hon får denna typ av förståndelser, men när det sker brukar hon antingen slänga breven eller informera polisen. Hon delar Ahmed Al-Moftys uppfattning om att försändelserna är skickade av en och samma person. Enligt Al-Mofty har samtliga brev han har fått postats från en och samma brevlåda i Göteborg. Meddelandena är också utformade efter ett snarlikt mönster. I Idris fall handlar det ofta om brev med en sexuell och för muslimer kränkande framställning av kvinnor.

---

41 *Jihad mot folkhemmet* 2002: 6.

I de flesta fall har polisen varit hjälpsam och tagit emot anmälningarna.

Merparten av de intervjuade betonar att det finns ett stort behov av att informera om islam och bemöta felaktiga bilder av islam och muslimer. Inom detta område har muslimerna själva ett stort ansvar och problemen kan inte enbart skyllas på icke-muslimer eller myndigheter, enligt mina informanter. Samtidigt är de medvetna om att det finns små möjligheter att informera bort islamofobiska attityder och beteenden. Den person som inte tycker om islam och muslimer eller har en förutfattad bild nås sällan av de muslimska gruppernas informationskampanjer. Det är inte heller troligt att dessa personer är benägna att lyssna på vad muslimer säger.

Oberoende av dessa problem är det nödvändigt att skapa plattformar och förutsättningar för att muslimer och ickemuslimer möts ansikte mot ansikte. Men även när man möts finns det små förutsättningar att överbygga tidigare problem. När muslimer bjuds in till konferenser eller fortbildningsdagar hamnar de oftast i försvarsställning. Vanligtvis är muslimer inbjudna för att förklara eller försvara varför muslimer gör som de gör. Dessa möten blir enligt informanterna ofta negativa, och muslimer hamnar i underläge. I stället för att vänta på att bli inbjudna borde muslimer bli mer aktiva och själva skapa forum för möten och ta aktiv del i media, enligt bland annat Fatima Idris. Av de intervjuade är Abd al-Haqq Kielan ensam om att uppfatta att det är lätt att göra sin röst hörd. Till skillnad från honom har till exempel de andra svårt att få sina artiklar och insändare antagna för publicering. Abd al-Haqq Kielans fördel kan bero på att han dels är konvertit, dels är känd bland journalister och allmänheten. För tillfället är han en av de mest medieexponerade imamerna i Sverige. Enligt honom själv vet han vad man kan och inte kan säga till en journalist. Detta gör att hans uppfattningar och uttalanden passar väl in i och fyller de behov som journalister kan ha när de vill skriva om islam och muslimer.

Sammanfattning

För att belysa och analysera förekomsten av islamofobiska tendenser i samhället är det viktigt att ta del av och analysera hur muslimer upplever sin situation i Sverige. Samtalen och intervjuerna om islamofobi visar att de intervjuade muslimska ledarna och talesmännen är väl medvetna om begreppet islamofobi. Merparten av de tillfrågade har också personlig erfarenhet av islamofobiska yttringar i samhället. Ändå är det få som har anmält upplevelser av hot eller diskriminering, trots att de har mottagit kränkande brev under en lång tid.

Samtidigt som informanterna tycker att samhället skall

göra mer för att bekämpa intolerans och diskriminering är de också medvetna om att svenska muslimer är dåliga på att samarbeta och informera om frågor som handlar om islamofobi. I samtalen betonades ofta behovet av att muslimer och ickemuslimer skulle samarbeta för att uppnå gemensamma mål. Utan samarbete finns små möjligheter att uppnå det goda samhället enligt informanterna.

Trots att samtliga informanter betonar att muslimer har ett stort ansvar för att sprida riktiga bilder av islam och muslimer är det viktigt att myndigheter också deltar i kampen mot islamofobi. Myndigheterna kan till exempel skapa förutsättningar för möten och stödjande projekt som syftar till att få till stånd dialog och samverkan mellan olika grupper. Tidigare studier har också visat att både ickemuslimer (främst myndighetspersoner) och muslimer (muslimska ledare) saknar mötespunkter (Sander, Larsson och Kós-Dienes 2002). När myndighetspersoner upplever att det är svårt att veta vart man skall vända sig om man har frågor om islam är det också många muslimer som inte vet vart de skall vända sig om de till exempel känner sig utsatta för islamofobi. Inför framtiden tycks det därför finnas ett behov av att skapa informationskanaler och kontaktnät för hur man skall gå till väga om man söker information om islam och muslimer å ena sidan och om svenska myndigheter å den andra.

DEL III

Inför framtiden – en sammanfattning

Huvudsyftet med föreliggande rapport är att ge en bakgrund, beskrivning och kartläggning av hur islamofobi framträder och tar sig uttryck i Sverige. Rapporten innehåller en diskussion och analys av begreppet islamofobi, metoder att mäta förekomsten av islamofobi samt exempel på islamofobiska attityder i media, skolor och på internet. Ett övergripande syfte är att diskutera vilka möjligheter och svårigheter vi har att få fram data på hur muslimer upplever sin situation i Sverige. Metodologiska och teoretiska frågor och problem är därför ett genomgående tema i rapporten.

Stereotypa och negativa bilder av islam och muslimer är inget nytt fenomen. Trots detta har det saknats en terminologi för att beskriva och sätta ord på hur muslimer drabbas av stereotypa och ofta negativa attityder på grund av sin tro eller kulturella bakgrund. Från och med 2001 har dock begreppet islamofobi fått en ökad acceptans och likställs i dag med rasism, antisemitism och generell främlingsfientlighet. I föreliggande rapport definieras islamofobi dels som en rädsla eller en fobi

för religionen »islam« och dess anhängare, muslimer, dels på en kampanj mot islam och muslimer som bottnar i denna rädsla (Ouis och Roald 2003:26).

Rapporten är uppdelad i två huvuddelar. I den första ges dels en bakgrund och definition av begreppet islamofobi, dels en beskrivning av Runnymede Trusts modell för att mäta förekomsten av islamofobiska attityder i samhället. Avsnittet innehåller också en diskussion om vilka orsaker och faktorer som kan ligga bakom förekomsten av islamofobiska attityder i samhället. Islamofobi bottnar vanligtvis i religiösa, kulturella, rasistiska eller ekonomiska faktorer. Gränserna mellan dessa är ofta flytande och det är vanligt att flera faktorer kombineras och samspelar med varandra. Slutligen innehåller avsnittet en översiktlig presentation och kritisk diskussion om vilka förutsättningar det finns att dokumentera förekomsten av islamofobi i Sverige. Mot bakgrund av den information som kan hämtas från Säkerhetspolisen, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), Justitiekanslern (JK) och Allmänhetens Pressombudsman (PO) är det tydligt att det finns små eller inga möjligheter att avgöra hur vanligt förekommande islamofobiska tendenser är i samhället.

Den andra delen i rapporten innehåller fyra fallstudier som belyser och diskuterar förekomsten av islamofobiska tendenser i Sverige. Den första fallstudien granskar hur islam och muslimer framställs i svenska skolböcker från 1960-talet fram till i dag. Trots vissa förbättringar över tiden finns det flera exempel på att stereotypa och oproblematiserade framställningar av islam och muslimer fortfarande förekommer i svenska skolböcker. Samtidigt visar till exempel Forum för levande historias enkätundersökning från hösten 2004 att svenska skolelever är förhållandevis toleranta mot muslimer. Detta kan tolkas som om skolböckernas inflytande på elevernas attityder inte är så omfattande som man först kan tro. Det finns dock anledning att analysera dessa resultat med stor försiktighet. Till exempel är det svårt att avgöra varför eleverna har svarat som de har gjort och för att ta reda på detta krävs ytterligare studier.

Den andra fallstudien analyserar och diskuterar den debatt som följde efter att två somaliska skolflickor valde att bära heltäckande slöja i Göteborg under hösten 2003. Debatten som följde i media omfattade både hösten 2003 och våren 2004. Sammantaget visar mediedebatten att bärandet av heltäckande slöjor är en mycket svår och problematisk fråga både för muslimer och ickemuslimer. För många ickemuslimer är den heltäckande slöjan ett exempel på kvinnoförtryck och det faktum att islam uppfattas som något annorlunda och främmande i det svenska samhället. Trots att det är svårt att avgöra om diskussionen ledde till islamofobiska yttringar och tendenser

i samhället är det tydligt att heltäckande slöjor bidrar till en uppdelning i »vi« och »dom«. Det är också viktigt att betona att det inte finns en enhetlig muslimsk uppfattning i frågan och att många muslimer är öppet kritiska till slöjan (speciellt den heltäckande slöjan). Samtidigt är det problematiskt att hindra enskilda människor från att bära de kläder som de själva har valt (kvinnorna i Göteborg betonade exempelvis vid flera tillfällen att de hade valt att bära heltäckande slöja av egen fri vilja). Eftersom Skolverkets rekommendationer i frågan är mycket allmänna finns det anledning att tro att problemet inte är löst. Även i framtiden kommer muslimska elever med största sannolikhet att delta i undervisningen i heltäckande slöjor.

Den tredje fallstudien analyserar och diskuterar förekomsten av islamofobi på internet. Först analyseras en webbplats som sprider stereotypa framställningar av islam och muslimer och därefter analyseras två internationella webbplatser som använder tekniken för att bemöta islamofobiska tendenser i samhället. Jämfört med hur informations- och kommunikationsteknologi används av internationella webbplatser som *Forum Against Islamofobia and Racisms* (FAIR) och *Council on American-Islamic Relations* (CAIR) är det tydligt att både svenska myndigheter och muslimska organisationer har mycket att lära inom området. Med hjälp av internet arbetar dessa organisationer för att öka muslimers medvetenhet samtidigt som de utövar påtryckningar på institutioner (speciellt media) som kan bidra till att sprida eller motverka islamofobiska tendenser.

I den sista fallstudien lyfts ett antal muslimska ledares röster och åsikter fram. I detta avsnitt får muslimer själva beskriva och diskutera hur de upplever och ser på förekomsten av islamofobi. Flera av informanterna har själva blivit utsatta för diskriminering på grund av sin tro och kulturella bakgrund. Trots detta är det relativt få som har anmält att de har blivit utsatta för islamofobiska tendenser i samhället. Vad detta beror på är svårt att avgöra men det finns tecken på att många upplever att det är poänglöst att anmäla brott och förekomsten av islamofobi. Samtidigt är informanterna medvetna om att muslimer också har ett ansvar för att bemöta och motverka islamofobiska tendenser i samhället. Många är självkritiska och önskar att muslimer själva hade gjort mer för att informera om islam och muslimers attityder. Informanterna önskar samtidigt att det fanns fler forum för att möta ickemuslimer.

Sammantaget visar rapporten på att det finns många tecken på islamofobiska tendenser i Sverige. Samtidigt som flera åtgärder har initierats för att minska diskriminering och hets mot folkgrupper finns flera exempel på islamofobiska yttringar i skolböcker, media och på internet. Rapporten visar också att det finns ett glapp mellan å ena sidan vad muslimer upplever

och å andra sidan vad svenska myndigheter dokumenterar och klassar som islamofobi. Utifrån Säkerhetspolisens, DOs, JKs och POs uppgifter finns det i dag små möjligheter att belägga förekomsten av islamofobi och det finns inte någon konsensus hur dessa brister skall bemötas. För att råda bot på problemet finns det anledning att se över hur svenska myndigheter å ena sidan förhåller sig till och definierar islamofobi och å andra sidan dokumenterar förekomsten av islamofobiska tendenser. En väg ur detta problem är att ta fram en vedertagen och accepterad definition av begreppet islamofobi som också kan omsättas och användas för att mäta förekomsten av islamofobi i samhället. En tydlig definition som gör det möjligt att operationalisera begreppet är ett första steg mot att börja samla in och mäta graden av islamofobiska tendenser i samhället. Här finns det anledning att samarbeta med flera grupper och myndigheter som arbetar för att motverka diskriminering, intolerans, rasism, främlingsfientlighet och antisemitism. Inför framtiden är det nödvändigt att upprätta definitioner och mätinstrument som gör det möjligt att jämföra olika former av intolerans och diskriminering över tiden.

Samtidigt visar intervjuer och samtal med muslimska ledare att många muslimer inte anmäler diskriminering eller islamofobiska tendenser i samhället vilket ytterligare försvårar möjligheten att motverka islamofobi i samhället. Om denna bild är riktig finns det anledning att både öka medvetenheten bland muslimer om vilka rättigheter men också vilka skyldigheter de har som medborgare. Även muslimska organisationer bör själva se över hur de förhåller sig till och dokumenterar förekomsten av islamofobi. Trots att det finns stora skillnader mellan Sverige och övriga Europa finns det anledning för både svenska myndigheter och svenska muslimska organisationer att studera hur internationella organisationer har arbetat med att motverka islamofobiska tendenser i samhället. Runnymede Trust och *Forum Against Islamofobia and Racisms* (FAIR) är två brittiska organisationer som länge har arbetat för att motverka intolerans och islamofobi i samhället. Även *Council on American-Islamic Relations* (CAIR) i Förenta staterna är ett exempel på hur arbetet mot rasism, främlingsfientlighet och intolerans kan utvecklas i Sverige. Samtidigt är det viktigt att arbetet utvecklas och anpassas enligt svenska förhållanden, normer och krav.

Ett återkommande problem i rapporten är bristen på samarbete och mötespunkter mellan muslimer och ickemuslimer. Det bästa sättet att motverka stereotypa och negativa föreställningar om både muslimer och ickemuslimer (det är även vanligt att muslimer har förutfattade uppfattningar om ickemuslimer) är att skapa konkreta mötespunkter. I detta arbete

utgör skola och utbildningsväsen ett mycket viktigt forum. Skolan och media är två institutioner som har ett speciellt ansvar. De skall dels motverka och bekämpa intolerans och dels främja en öppen och kritisk diskussion om det mångkulturella samhällets möjligheter och problem. För att få till stånd ett positivt samtal är det dock viktigt att stereotypa och på förhand givna föreställningar om både muslimer och ickemuslimer reduceras. Samtidigt är det viktigt att betona att ett öppet samtal kräver en vilja till självkritik och en öppenhet för mångfald och olikheter inom både muslimska och ickemuslimska grupper. För att skapa positiva möten och ett öppet samtalsklimat måste å ena sidan det ickemuslimska samhället ta tag i och bearbeta de islamofobiska tendenser som finns i dagens samhälle. Å andra sidan måste också muslimer förhålla sig till och bearbeta intoleranta tendenser och stereotypa föreställningar (till exempel om homosexualitet, antisemitism och jämlikhet mellan könen) som finns bland vissa muslimska grupper. Sammantaget visar rapporten att det finns ett stort behov av samarbete mellan muslimer och ickemuslimer för att minska och motarbeta intoleranta tendenser. Det öppna och toleranta samhället bygger på ett givande och tagande och ett ömsesidigt ansvar; ett ansvar som både gäller muslimer och ickemuslimer.

Litteratur

- Allen, Christopher och Nielsen, Jørgen S. (2002) *Islamophobia in the EU after 11 September: Summary Report*. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- Annan, Kofi (2004) *Secretary-General, Addressing Headquarters Seminar on Confronting Islamophobia*, <http://www.un.org/News/Press/docs/2004/sgsm9637.doc.htm> (Utskrift 2004-12-09).
- Bachner, Henrik (2004) *Återkomsten. Antisemitism i Sverige efter 1945*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Berggren, Erik (2004) »Se kvinnan bakom slöjan!«, *Dagens Nyheter* 2004-02-28.
- Boëthius, S. J. (1910) »Karl Martell«, i *Nordisk familjebok. Conversations- och realencyklopedi*, band 13. Stockholm: Nordisk familjeboks Förlags-Aktiebolag.
- Brottslighet kopplad till rikets inre säkerhet 2003. Rapport från Säkerhetspolisen*. Hämtad från <http://www.sakerhetspolisen.se/>.
- Catomeris, Christian (2004) *Det ohyggliga arvet. Sverige och främlingen genom tiderna*. Stockholm: Ordfront.

- Daniel, Norman (1960) *Islam and the West: The Making of an Image*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Esposito, John L. (1995) *The Islamic Threat: Myth or Reality?* New York: Oxford University Press.
- Fred Halliday, Fred (1995) *Islam and the Myth of Confrontation: Religion and Politics in the Middle East*. London: Tauris.
- »GP:s läsare: Rätt att förbjuda slöjor i skolorna«, *Göteborgs-Posten* 2003-10-26.
- Grøndahl, Malene, Rugberg, Torben och Rasmussen-Kristine, Sinclair (2003) *Hizb ut-Tahrir i Danmark. Farlig fundamentalisme eller uskyldig ungdomsoprør?* Århus: Aarhus University Press.
- Hellman, Eva (1998) *Hinduiska gudinnor och kvinnor. En introduktion*. Nora: Nya Doxa.
- Hilborn, Ingegärd (2003) »Flickor med burqa/niqab i skolan«, *Skolverket, PM* 2003-10-23. Dnr 58-2003:2567. Stockholm: Skolverket.
- Huntington, Samuel P. (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon och Schuster, cop.
- Hvitfelt, Håkan (1991) »Svenska attityder till islam«. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.) *Politiska opinioner*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen/Institutionen för journalistik och masskommunikation.
- Hvitfelt, Håkan (1998) »Den muslimska faran. Om mediebildningen av islam«. I Brune, Ylva (red.), *Mörk magi i vita medier. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*, Stockholm: Carlssons.
- Härenstam, Kjell (1993) *Skolboks-islam. Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Intolerans. Antisemitism, homofobi, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*. Stockholm: Forum för levande historia/BRÅ, 2004.
- Jihad mot folkhemmet* (2002) Nationaldemokraterna, kan hämtas från <http://www.nd.se/>
- Karaveli, Magnus (2003) »Islam är på väg att prägla Sverige«, *Dagens Nyheter* 2003-11-26.
- Karlsson, Pia och Svanberg, Ingvar (1995) *Moskéer i Sverige. En religionsetnologisk studie av intolerans och administrativ vanmakt*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd (Tro och Tanke 1995:7).
- Lag om förbud mot diskriminering (SFS nr: 2003:307).

- Larsson, Göran (2003a) *Muslimer i Sverige ett år efter 11 september 2001. Diskriminering, mediebilder och alternativa informationskanaler*. Uppsala: Swedish Science Press.
- Larsson, Göran (2003b) »Svenska cybermuslimska miljöer i början av det 21 århundradet«. I Tufte, Thomas (red.) *Medierna och minoriteterna i det multikulturelle samfund – skandinaviska perspektiver*. Göteborg: Nordicom
- Larsson, Göran (2004) *Islam och muslimer i Sverige. En kommenterad bibliografi*. Göteborg och Stockholm: Makadam förlag.
- Larsson, Göran (2005) »Muslimer i Sverige. Mellan tolerans och islamofobi«. I Andersson, Daniel och Sander, Åke (red.) *Det mångreligiösa Sverige. Ett landskap i förändring*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Göran och Sander, Åke (2001) »Svenska staten och muslimer«, *Invandrare och Minoriteter*, nr. 6.
- Larsson, Stieg och Ekman, Mikael (2001) *Sverigedemokraterna. Den nationella rörelsen*. Stockholm: Ordfront/Expo.
- Lindeborg, Lisbeth (2004) »Tvånget att bära slöja är en myt«, *Dagens Nyheter* 2004-01-04.
- Manji, Irshad (2004) *The Trouble with Islam: A Wake-up Call for Honesty and Change*. Edinburg och London: Mainstream Publishing.
- »Mona Sahlin om antisemitism och islamofobi«, http://www.manskligarattigheter.gov.se:80/extra/news/?module_instance=1&id=164 (Utskrift 2004-11-29).
- »Mosképredikan skapar spricka bland muslimer«. Osignerad artikel i *Dagen* 2003-08-22.
- Motion till riksdagen 2004/05:mp910* av Yvonne Ruwaida och Gustav Fridolin (2004) »Handling mot islamofobi«.
- Otterbeck, Jonas (2004) »Vad kan man egentligen begära? Läromedelstexter om islam«, *Didaktikens forum*, nr. 1.
- Ouis, Pernilla (2004) »Den andra kvinnan – Islamofobi och synen på den muslimska kvinnan«, i *Slutrapport av projektet Islamofobi – ett av rasismens nya ansikten*. Ett projekt inom regeringskansliet Arm i arm – 4:e initiativet, förverkligat med stöd ur Allmänna arvsfonden. Stockholm: Sveriges Unga Muslimer.
- Ouis, Pernilla och Roald, Anne Sofie (2003) *Muslimer i Sverige*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.
- Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Integrationsverket. Stockholm: Regeringen, Justitiedepartementet.
- Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Ombudsmannen

mot etnisk diskriminering. Stockholm: Regeringen, Justitiedepartementet.

Richardson, Robin (2004, Ed.) *Islamophobia: Issues, Challenges and Action. A Report by the Commission on British Muslims and Islamophobia*. London: Trentham Books.

Said, Edward (1993) *Orientalism*. Svensk översättning Hans O. Sjöström. Stockholm: Ordfronts förlag.

Sander, Åke, Larsson, Göran och Kós-Dienes, Dora (2002) *State Policies Towards Muslim Minorities in the European Union. A Summary*. Göteborg: KIM.

Shaheen, Jack (2001) *Real Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People*. Northampton, Mass.: Interlink.

Taloyan, Marina (1999) »Svenska cybernazister och cyberrassisterna«, i *Demokratins förgörare*, SOU 1999:10.

Westin, Charles et al (1999) *Mångfald, integration, rasism och andra ord. Ett lexikon över begrepp inom IMER – Internationell migration och etniska relationer*. Stockholm: SOS-Rapport 1999:6.

Intervjuer

Ahmed Al-Mofty, ordförande Islamiska Informationsföreningen (IIF), Göteborg 2004-11-22

Chalmers islamiska förening, Göteborg 2005-01-20

Fatima Idris, Islamiska kvinnoföreningen i Göteborg, Göteborg 2004-11-24

Abd al-Haqq Kielan, ordförande i Svenska islamiska samfundet samt Svenska Islamiska Akademien, Stockholm 2004-12-02

Max Dahlstrand, Sveriges unga muslimer (SUM), personligt e-brev 2004-12-12

Shaista Khan, Islamiska Informationsföreningen (IIF), Göteborg/Sveriges Unga Muslimer (SUM), Göteborg 2005-01-04.

Webbplatser

Allmänhetens Pressombudsman: <http://www.po.se/index.jsp?avd=startsida>

CAIR (Council on American-Muslim Relations): <http://www.cair-net.org/default.asp>

Collectif Centre L«Islamophobie en France»: <http://islamophobie.net>

FAIR (Forum Against Islamophobia and Racism): <http://www.fairuk.org/>

Islanfakta: <http://www.islanfakta.org/>

Justitiekanslern (JK): www.justitiekanslern.se

The Middle East Media Research Institute (MEMRI): <http://www.memri.org/>

Muslim Refusenik: <http://www.muslim-refusenik.com/>.

Mänskliga rättigheter: <http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/page/>

Nationaldemokraterna: <http://www.nd.se/>

Shazia Mirza: <http://www.shaziamirza.org/main.html>

Skånepartiet: <http://www.skanepartiet.org/>

Tv-sändningar

Dokument inifrån, »De glömda flickorna« (SVT kanal 1, den 6 september 2001)

APPENDIX

1. Intervjuguide

Är du bekant med ordet islamofobi?

Hur skulle du vilja förklara ordet islamofobi?

Vad är skillnaden mellan islamofobi och en kritisk diskussion om islamiska och muslimska attityder och åsikter?

Finns det islamofobiska tendenser i Sverige?

Om ja, på vilka sätt och inom vilka områden?

Har bilden av muslimer och islam blivit mer nyanserad eller mer generaliserad och negativ efter den 11 september 2001?

Har du eller din organisation blivit utsatta för islamofobiska yttringar?

Tycker du att svenska myndigheter gör vad som krävs för att bekämpa islamofobi?

Hur beskrivs islam och muslimer i svenska läromedel (skolböcker)?

Hur beskrivs islam och muslimer i svenska medier (dags- och kvällspress, radio och tv)?

I vilken utsträckning har muslimer möjlighet att framföra sina åsikter i svenska media?

Hur bemöter muslimer islamofobiska tendenser i det svenska samhället?

Finns det några organiserade försök att bemöta islamofobi från muslimskt håll?

Hur skulle islamofobi bekämpas enligt dig?

Bilaga 1: Informationsblad från Svenska kommittén mot islamofobi.

Svenska kommittén mot Islamofobi

Bildandet av Svenska kommittén mot islamofobi förbereddes under år 2004.

Kommitténs första årsmöte i de stadgar som då antogs anges bli följande: e genomfördes på Medelhavsmuseet den 16 mars 2005.

§ 1. VISION OCH MÅL

Kommittén vill verka för ett öppet och demokratiskt samhälle där ingen diskrimineras på grund av dennes religions- och kulturtillhörighet och där inga människor trakasseras och hotas med eller utsätts för våld på grundval av deras religion eller kultur.

Svenska kommittén mot islamofobi har som uppgift att långsiktigt bedriva opinionsbildning om islamofobins faror, dess former, idéer och utbredning samt dess sammanhang med andra former av främlingsfientlighet, anti-semitism och rasism.

Kommittén har som uppgift att fästa uppmärksamhet på antimuslimska uttalanden och aktioner samt bilda opinion mot dem och att visa att islamofobin är en fara för det demokratiska samhället och alla dess medlemmar.

§ 2. GRUNDLÄGGANDE VÄRDERINGAR

Kommittén vill inte att islamofobiska generaliseringar, som framställer alla muslimer som kollektivt ansvariga för enskilda muslimers handlingar och åsikter, passerar obemärkta i det offentliga samtalet eller används som kunskapsgrund för undervisning och myndighetsutövning.

Samtidigt vill kommittén framhålla att denna kamp mot islamofobi inte får leda till att varje religionskritik och varje kritik av enskilda muslimers eller muslimska gruppers åsikter eller handlingar (med eller utan hänvisning till islam) omöjliggörs.

Ingen bör heller befrias från ansvar med hänvisning till religion eller kultur och ingen religion eller ideologi placeras bortom ifrågasättande eller granskning

§ 3. ARBETSSÄTT

Kommittén mot islamofobi skall verka fritt och självständigt, utan bindning till politiska eller andra organisationer eller ekonomiska intressen samt samverka med andra grupper i Sverige som arbetar på närliggande områden.

Kommittén skall arbeta faktaorienterat genom att redovisa statistik över inrapporterade fall av hot, hatbrott och diskriminering med islamofobisk utgångspunkt samt mätning av attityder och opinion.

Kommittén bör efter hand utvecklas till ett kunskapscentrum till vilket journalister, skolor, andra intresserade söker sig för information.

Kommittens ordförande är Silakhdar Krikeb.

Övriga ledamöter är Åsa Brattlund, Lamia Elamri, Jan Hjärpe, Ola Johansson, Berlin Nuur, Allan Petersson, kassör, Yvonne Ruwaida och Ayaz Shukat. Suppleanter: Mustafa Kharraki, Fadime Falk, Göran Larsson och Rafet Candemir

Kommittén välkomnar alla som vill vara med och arbeta för dess vision och mål som medlemmar av kommittén. Medlemsavgift 50:- per år.

Svenska kommittén mot islamofobi, c/o SKSF, Box 705 03, 107 25, Stockholm
org nr 80 24 22 – 18 41 Plusgiro 152 48 48 – 7

Rutinjournalistik och rasism – exemplet Sollentuna

Bakgrund

Den 11 september 2004 blev en 14-årig pojke i Sollentuna knivhuggen och dödad. En 16-åring anhölls dagen efter som misstänkt för dådet. Den 10 december dömdes han vid Sollentuna tingsrätt, mot sitt nekande, för mord.

Händelsen fick stor uppmärksamhet i nyhetsmedierna och kom att förknippas med rasism och segregation – med å ena sidan »invandrare« och »invandrargång«, å andra sidan »svenska ungdomar« respektive »skinnhuvuden«. I de första nyheterna beskrevs den, med polisen som källa, som ett eventuellt »rasistdåd«. Orsaken till att den termen användes tycks ha varit att den dödade pojken genom utseende och klädsel kunde associeras med »skinnskallar«, medan förövaren antogs vara »invandrare«.

Dagen efter händelsen samlades nazistiska och extremnationalistiska grupper i Sollentuna för att »visa sin sorg efter James bortgång«. ¹ En vecka senare marscherade flera hundra nationalsocialister och andra extremnationella till den plats »där James bragts om sitt liv« för att ställa upp ett podium prytt med en nazistisk symbol och ett foto av den döde 14-åringen. ²

Mediebevakningen av händelserna i Sollentuna hade alltså konfliktyllda teman att hantera. Den primära nyhetskändelsen hämtade en del av sin laddning i att den förknippades med rasistiska strömningar bland ungdomar i Sollentuna och mer allmänt med segregation och motsättningar mellan »invandrare« och »svenskar«. De efterföljande främlingsfientliga aktionerna tillmättes också nyhetsvärde, samtidigt som de stora medierna på olika sätt markerade sitt avståndstagande mot att

*Ylva Brune,
Fil. dr och forskare
i journalistik och
masskommunikation*

---

1 *Info-14* 13/11 2004: »Pojke kallblodigt mördad«.

2 *Den Svenske Nationalsocialisten* 20/11 2004: »Minnesstund för mördade James Waite«.

extremnationalistiska grupper använde händelsen i propagandasyfte.

I nyhetsbevakningen av händelserna i Sollentuna aktualiseras flera av de problem som har beskrivits i tidigare forskning kring nyhetsjournalistik och rasism. Men det ska påpekas att det tragiska mordet på en 14-årig pojke inte var ett rasistiskt brott. Möjligen kan pojken ha blivit angripen och dödad för att han uppfattades som rasist. Nyhetsbevakningen skiljer sig också i inriktning och intensitet delvis från den vid rasistiska våldsbrott.

Syfte, material och metod

Syftet med den här artikeln är att belysa några av nyhetsjournalistikens problem i rapporteringen av fenomen som kan kopplas till rasism och högerextremism, men också dess problem i förhållande till dem som ses som »invandrare«.

Detta sker genom en analys av nyhetstexter som publicerades i *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet* och *Expressen* i samband med händelserna i Sollentuna hösten 2004. Jag har också tagit del av bevakningen av händelserna i andra nyhetsmedier (TT, *Metro*, *Stockholm City* och Sveriges Televisions och Sveriges Radios nyhetsprogram) och konstaterat liknande variationer i nyhetsvärdering, vokalbulär och analys som i de fyra stora dagstidningarna. De exempel jag lyfter fram på problematiska drag hos nyhetsbevakningen bör alltså vara representativa för fler än de citerade tidningarna.

För att få en verklighetsförankrad kontext till analyserna har jag gjort intervjuer dels med journalister i olika medier som deltog i bevakningen av händelserna, dels med personer med god kännedom om förhållandena i Sollentuna. Intervjuerna gjordes under förutsättningen att de skulle vara konfidentiella. Journalisternas synpunkter redovisas enbart i form av exempel på olika slag av redaktionella resonemang och rutiner, där varken medium eller journalist ska gå att identifiera. Intervjuerna med personer i Sollentuna syns över huvud taget inte i artikeln, men utgör stöd för en diskussion om mediebevakningens effekter. Slutligen har jag gått igenom hur händelserna bevakades på nyhetsplats i ett par nazistiska och extremnationella publikationer.³ Syftet är att urskilja om, och i så fall hur, bevakningen i de stora medierna i samhällets huvudfåra kan ha fungerat som stöd för, eller tvärtom som motkraft till, rasistiska rörelser och tänkesätt. Innehållet i de rasistiska publikationerna är en referenspunkt för mina resonemang, men bortsett från ett

---

³ *Info-14* och *Den Svenske Nationalsocialisten*.

par exempel citeras de inte. Artikelns fokus är alltså den etablerade nyhetsjournalistikens gestaltningsmönster och deras möjliga konsekvenser. Mina analyser är delvis inriktade på att fånga det idémässiga innehållet i nyheternas verklighetsbeskrivningar, för att jag ska kunna se i vilken mån dessa beskrivningar kan utgöra stöd för en rasistisk bild av verkligheten. Jag kommer också att diskutera möjliga mer konkreta effekter av mediebevakningen genom att peka på olika slag av rasismförstärkande respektive rasismdämpande drag hos den.

Den metod jag använder kallas kritisk diskursanalys. Den är inriktad på att avtäckta ideologiska budskap i tal och skrift och på att kartlägga hur identiteter och maktrelationer uttrycks och skapas i språket. Den kritiska diskursanalysen är normativ i den meningen att den utgår från bestämda ideal om jämlikhet och mänskliga rättigheter, och syftet med analyserna är inte sällan att visa hur tal, skrift och bilder avsiktligt eller oavsiktligt kan fungera förtryckande och legitimera en ojämlig maktordning (Wodak m.fl. 1998:43–46; Fairclough 2001:229–230). I det här fallet innebär detta att jag utgår från idealet att nyhetsmedierna inte ska gynna rasistiska tanke- och handlingsmönster utan tvärtom motverka sådana. Det idealet ses också som självklart på de stora svenska nyhetsredaktionerna. Icke desto mindre finns det gott om exempel både på att nyhetsrapporteringen har bidragit till att göra rasistiska grupper kända och på att den har medverkat till att trivialisera rasistiskt våld (Löw 1999, 2000; Brune 2004). Det finns också forskning som visar att medierna genom själva sättet att berätta om verkligheten kan ge legitimitet åt en främlingsfientlig opinion och inspirera till rasistiska handlingar (Brosius och Esser 1995; Brune 2004).

Nyheternas konsekvenser

I analyserna kommer jag bland annat att utgå från den norske forskaren Tore Bjørgos uppställning över olika sorters konsekvenser av mediebevakningen av rasistiskt våld. Enligt Bjørgo, som är expert på högerextremistiskt våld i Skandinavien, kan medierna både förstärka och dämpa rasistiska våldstendenser (Bjørgo 1993). Bjørgo listar följande mekanismer som kan inspirera till och förstärka rasistiska yttringar:

- 1 Mediebevakningen av våldsdåd kan ge upphov till idéer att utföra liknande dåd – smittoeffekten.
- 2 Mediebevakningen kan ge status åt dem som utför dåden (det direkta motivet för rasistiska våldsdåd är inte sällan att fånga mediernas uppmärksamhet) – den statushöjande effekten.
- 3 Mediebevakningen av dramatiska våldsdåd skapar ofta förväntningar om efterföljande våld – förväntanseffekten.
- 4 Mediebevakningen kan göra existensen av rasistiska grupper

känd i vidare kretsar och därmed underlätta rekrytering till och förstärkning av grupperna – den organisationsuppbyggande effekten.

- 5 Mediebevakningen kan mångfaldiga effekten av det enskilda våldsdådet genom att skapa fruktan hos många fler än de aktuella offren – terrrorspridningseffekten.

Å andra sidan kan mediebevakningen bidra till att dämpa eller förhindra rasistiska yttringar:

- 1 Ibland medför mediernas bevakning av rasistiskt våld att förövarna inser det allvarliga i sina handlingar och offentligt tar avstånd från dem – bestraffningseffekten.
- 2 Undersökande journalistik kan paralysera våldsinriktade rörelser genom att avslöja sådant som grupperna själva vill dölja – den avslöjande effekten.
- 3 Medierna kan väcka opinion och inspirera till ansträngningar att motarbeta tendenser till rasism och främlingsfientlighet – en mot-reaktionseffekt.
- 4 Information och konstruktiv debatt i medierna kan hjälpa till att förebygga den främlingsfientlighet som utgör grunden för våld och terror mot invandrare – en utbildningseffekt. (Bjørge 1993:96–112, 1997:247–271.)

Bjørge är noga med att påpeka att varje enskilt nyhetsinslag kan ha flera slag av sinsemellan motstridiga effekter samt att en och samma nyhet kan användas och tolkas på delvis olika sätt av olika slags människor. »Men detta fritar inte journalister från ansvaret att försöka undvika några uppenbara fallgropar.«

Medierna bidrar också till våra verklighetsuppfattningar på en mer basal nivå än den som Bjørge tar fasta på. Nyheterna avspeglar inte samhället – de skapar mening i det och gör det till ett gemensamt socialt fenomen. Genom en rad intuitiva val inom nyhetsinstitutionen kommer vissa händelser att visualiseras och ordnas in i bestämda berättelsemönster och framträda som aktuella sanningar. Nyhetsjournalistiken strukturerar vår upplevelse av världen, och den ligger i frontlinjen när det gäller att definiera gott och ont, vän och fiende, »vi« som hör till och »de« som inte gör det. Journalistikens viktigaste funktion i samhället, säger medieforskaren John Hartley (1996), är den ständigt pågående konstruktionen av en *We-dom* (en »vi-het«) och en eller flera *They-dom/s/*(»dom-het/er/«).

Nyheterna skapar identifikation och avstånd bland annat genom att arbeta in detaljer, bilder och beskrivningar som får en självklar genklang i publiken och som samtidigt bär prägel av konkret och direkt verklighetsåtergivning.

När beskrivningar och tolkningar i de stora nyhetsmedierna sammanfaller med dem i rasistiska nyhetstidningar som *Info-14* och *Den Svenske Nationalsocialisten*, är det angeläget att fundera över varför det blir så. Det kan knap-

past bero på att ett delvis okänt skeende bara går att skildra på ett enda sätt. Och säkert inte på att nyhetsjournalister i samhällets huvudfåra är associerade med rasistiska rörelser. Det ömsesidiga avståndstagandet mellan å ena sidan de stora nyhetsmedierna och å andra sidan de högerextrema är mycket påtagligt – de nazistiska hemsidorna anklagar vid upprepade tillfällen medierna för »svenskfiendlighet«, och medierna tar ostentativt avstånd från de rasistiska gruppernas olika försök att utnyttja händelsen i Sollentuna för propagandistiska syften.

Den fråga som kvarstår är om, och i så fall i vilka avseenden, de stora nyhetsmedierna själva blev oavsiktliga redskap för rasistisk propaganda. Artikeln är inriktad på att diskutera denna fråga. Ambitionen är inte att ge en total bild av allt som skrevs om ämnet i de undersökta medierna, utan att lyfta fram vissa problematiska drag hos bevakningen.

Nyhetshändelsen

De första nyheterna: gängbråk

De första nyheterna beskriver händelsen som en följd av ett gängbråk mellan »skinnskallar« och »invandrare«. »Skinnhuvud svårt knivskuren i gängbråk« är rubriken på TT:s första telegram, som sänds ut sent på lördagskvällen den 11 september. *Expressen* och *Aftonbladet* utgår i sina söndagstidningar från denna tolkning.

14-åringen knivdödad i gängbråk

Grillfesten urartade – pojken fick hugg i hjärtat

Ett trettiotal ungdomar satt och grillade och drack på Kärleksudden. Plötsligt uppstod gängbråk. En 14-årig pojke knivhöggs till döds. Bråket mellan de båda gängen, skinnskallar och invandrare, inträffade på Kärleksudden i närheten av Sollentuna kyrka norr om Stockholm.

– Vi grillade och några drack alkohol, berättar en 16-årig pojke som var där.

Enligt honom fanns det vissa personer som kallar sig rasister och nationalister bland ungdomarna. Strax efter klockan 21 kom ett gäng invandrarungdomar till platsen och det blev stökigt.

Polisen bekräftar att det var två gäng med ungefär tio ungdomar i varje som började bråka.

– Invandrarungdomarna var runt tio personer och vi letar efter gärningsmannen i den gruppen, säger Marie-Louise Nilsson, vakt-havande befäl vid polisen i Stockholms län.

Den dödade 14-åringen ska ha befunnit sig på skinnskallesidan. Han hade rakat huvud, men han var ganska lugn och jag tror inte att han skulle mucka med någon, säger det 16-åriga vittnet. (*Aftonbladet* 12/9 2004.)

Expressen har en snarlik rubrik samma dag:

**14-åringen höggs ihjäl
Gängbråk vid badplats i natt**

Också *Expressen* tolkar skeendet som en ömsesidig konflikt – ett gängbråk. Ingressen lyder:

En 14-årig pojke knivdödades och en jämnårig pojke skadades när skinnskallar och invandrare drabbade samman i Sollentuna norr om Stockholm. (*Expressen* 12/9 2004.)

I en bredvidliggande artikel säger vittnen och vänner till den dödade pojken att denne inte var någon rasist; att han bara sökte efter identitet och samhörighet och att »fjortonåringens klädsel kan ha blivit hans död«. Denna tematik blir så småningom den dominerande i nyhetsmedierna.

Av någon anledning – som är svår att förstå annat än som en önskan från polisens sida att dämpa generaliserande slutsatser och eventuell våldsupptrappning med anledning av den första analysen – reviderar polisens presstalesman omgående idén om gängbråk mellan »skinnskallar« och »invandrare«.

På lördagen [bör nog vara »söndagen«; min anmärkning] tonade dock polisen ned uppgiften om ett bråk med rasistiska förtecken. Allt tyder i stället på att enskilda ungdomar har legat i fejd med varandra sedan lång tid tillbaka. (*Aftonbladets* nätupplaga 12/9 2004: »16-åring anhållen för knivmordet«.)

Morgontidningarna dagen efter: osäkerhet, obehag

Dagen därpå har de stora tidningarna nyheten om tonårsmordet på första sidan: *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* med snarlika bilder på sörjande ungdomar, *Aftonbladet* och *Expressen* med porträttbilder av den dödade James Waite. Måndagens nyhetsreportage i morgontidningarna *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* håller definitionsfrågan – hur dådet ska klassificeras och beskrivas – öppen. Samtidigt är det uppenbart att händelsen får sitt nyhetsvärde inte bara genom den dödade pojken låga ålder, utan genom den möjliga associationsbanan: skinnskallar + invandrare = gängvåld med rasistiska förtecken. Samtidigt som nyheterna hänvisar till polisens presstalesman, som hävdar att det »inte finns några säkra tecken på att detta skulle vara ett rasistdåd«⁴, för reportagen in temat i ögonvittnesskildringar från brottsplatsen:

---

4 *Dagens Nyheter* 13/9 2004: »16-åring anhållen för knivmord«.

Kamrater sörjde vid mordplatsen

Några hundratals personer samlades sent på söndagseftermiddagen i Sollentuna i närheten av den plats där den 15-årige pojken stacks ner.

Polisen hade spärrat av grönområdet där mordet skedde och släppte endast fram allmänheten och media till en gångstig där blommor och ljus hade lagts.

Ungefär 200 personer kom i samlad trupp från pendeltågstationen, många med rakade huvuden klädda i svart.

En person som presenterade sig som »Robert från Salem-fonden« förklarade att »Daniel som mördades i Salem för fyra år sedan inte var den siste svensk som mördats, nu har det skett igen.«

Han uppmanade de närvarande att hålla en tyst minut, och att återsamlas på platsen om en vecka. [...]

Samlingen vid platsen i Sollentuna gick lugnt och värdigt. Efter manifestationen gick gruppen utan några incidenter tillbaka till pendeltågstationen. (*Dagens Nyheter* 13/9 2004: »Kamrater sörjde vid mordplatsen«.)

Artikeln berättar vidare att den kyrkoherde som ledde minnestunden i Sollentuna kyrka förklarade att alla var välkomna, »även personer med rakade huvuden som kommer i grupp»: – Däremot accepterar jag inte politiska manifestationer i kyrkorummet.«

En tredje artikel på samma sida har rubriken »Det finns många trasiga ungdomar här«. ⁵ Utsagan återfinns sist i artikeln och tillskrivs en person som »har arbetat med konfirmander i många år«. Också denna artikel berättar att »Förtvivlade ungdomar samlades vid Sollentunaholm för att sörja sin döda kamrat« (bildtext). I artikeln blandas allmänmänskligt identifikationsskapande element med detaljer som är till för att markera att en del av ungdomarna har ett politiskt intresse av att framställa händelserna i enlighet med »nationell« ideologi. ⁶

Förtvivlade tonårsflickor håller om varandra. De står vid grindstolpen där deras 15-årige kamrat föll ihop. Hans kamrater orkade inte bära honom längre.

[- - -]

Alla de ungdomar som nu på söndagen står på vägen strax nedan-

5 I den tidiga upplaga som går till landsorten är det tre artiklar. I Stockholmsutgåvan samma dag har de redigerats om till två.

6 Jag använder eufemismen »nationell« på ett liknande sätt som högerextrema och rasistiska organisationer gör. Den får täcka åsikter och ställningstaganden som har som minsta gemensamma nämnare att man vill skydda Sverige och en drömd svensk (och vit) etnisk identitet mot hotet från »de Andra«.

för Sollentunaholms säteri har hört samma historia: Deras kompis var på väg hem då han mötte ett invandrargäng. De var fyra mot en. – Det var osannolikt att det skulle hända just honom. Han var lugn och blyg, säger Jacob Sillrén.

Några sörjande flickor nynnar på nationalsången. Några av pojkarna har rakat sina huvud. En bär en tröja som det står skinhead på. – Patrioterna och nationella finns väl överallt, säger flera ungdomar som vill vara anonyma.

Vad spelar det för roll? Vår kompis är död. (*Dagens Nyheter* 13/9 2004.)

Svenska Dagbladet ger en liknande bild:

Redan tidigt under gårdagen kom flera tonåringar till mordplatsen för att visa sin sorg med blommor och hälsningar. Många bar skinnskallarnas attribut: rakade huvuden, kängor, Lonsdaletröjor, hängslen och torshammare. Ljusen på marken bildar runan Yggdrasil, som används av nazister som symbol för livets träd. Ändå är alla eniga om att »nästan ingen här är skinnskalle«. (*Svenska Dagbladet* 13/9 2004.)

De problematiseringar som morgontidningarna gör handlar om innebörden i skinnskalleattributen och en eventuell främlingsfientlighet bland ungdomar i Sollentuna, om risken för en upptrappning av våldet och om faran för att högerextremistiska organisationer ska använda händelsen i propagandasyfte. Själva händelsen där en pojke dödar en annan berörs i utsagor från den dödade pojkens vänner, och båda tidningarna markerar utsagorna som subjektiva.

De intervjuade är: polisen, vänner till den döde, föräldrar, fritidsledare, skolpersonal och kyrkans personal samt i *Svenska Dagbladet* en person från Expo och i DN en från SOS Alarm.

Kvällspressen: identifikation med offret

I kvällstidningarna samma dag står identifikationen med offret och med de sörjande i centrum.

Aftonbladet gestaltar med källberoende⁷ röst händelseförloppet under lördagskvällen:

De skrek: Du ska dö

14-årige James jagades innan han knivhöggs

7 I nyhetstexter förekommer både källberoende utsagor och utsagor som genom direkt eller indirekt anföring relateras till en källa. De senare får »stå för« källan och mediet garanterar inte deras sanning eller objektivitet. Källberoende beskrivningar däremot upprättar ett slags neutral sanning. De används traditionellt i förhållande till en typ av uppgifter där alla med definitionsmyndighet inom området kan förväntas vara överens.

James Waite, 14, jagades i mörkret av gänget. Han misshandlades med sparkar och slag tills han låg på marken.

– Du ska dö, skrek gänget.

Sedan stack en av tonårspojkarna kniven i hans bröst. (*Aftonbladet* 13/9 2004.)

Situationen innan beskrivs med hjälp av ett vittne så här:

– Vi skulle börja grilla kory, men det hann vi inte.

Ungdomarna hade samlats för att festa och ha trevligt. De hade träffats på samma plats, som kallas Kärleksudden, hela sommaren. Ungdomarna var mellan 14 och 18 år gamla, både tjejer och killar var med. Några på festen har invandrarfientliga åsikter och bar typiska skinnskallekläder som bombarjacka, klorblekta jeans, kängor och vita hängslen. Flera av pojkarna hade också rakade huvuden. (*Aftonbladet* 13/9 2004.)

På sidan intill ligger en fyrspaltig bild av en leende James Waite under rubriken »Du ska dö«. Två artiklar handlar om den döde och om saknaden efter honom: »James flickvän: Du var min ängel« och »Han var bara ett barn«. Här etableras förståelsen av den döde som »en helt vanlig 14-åring«, där skinnskalleklädsel och uttryck som »patriot« står för ungdomlig vilsenhet och identitetssökande, snarare än för en politisk övertygelse. Identifikationspunkten förläggs hos de sörjande: »Sollentuna kyrka var fullsatt när vännerna sörjde den knivmördade 14-åringen«. Att en del av dem som bidrog till att fylla kyrkan var tillresta nationalsocialister nämns inte.

Expressen gör inte samma gestaltning av själva händelseförloppet när 14-åringen dödas som *Aftonbladet*.⁸ Däremot bygger man identifikation med offret och de sörjande på ett likartat sätt. Stora bilder på gråtande ungdomar, citat ur »flickvännens sista hälsning till James«, vittnesbörd om att den dödade pojken var lugn och schysst (*Expressen* 13/9: »Du var min ängel«). Vi får veta att James var överlycklig över sina kattungar och att han älskade att spela golf (*Expressen* 13/9: »De samlades i sorgen efter James«). Nationalsocialisternas marsch beskrivs i samma artikel på följande sätt: »Vänner och anhöriga till James Waite samlades i går förmiddag och tågade tillsammans till mordplatsen. Ett stort antal poliser bevakade platsen under hela dagen av rädsla för bråk.« (*Expressen* 13/9: »De samlades i sorgen efter James«).

Kvällstidningarna omvandlar alltså händelsen till en offerhjärtehistoria som berättas i enlighet med en mall som är väl

8 En sådan artikel publiceras emellertid i *Expressen* den 16/9 2004: »Här överfaller det ursinniga gänget James, 14«.

etablerad i populariserande nyhetsjournalistik (Langer 1998; Brune 2004). Den verkliga människa som utses till offerhjärte gestaltas som liten, ren, oskyldig och oförmögen att slå tillbaka. Den »onda« sidan i en offerhjärtehistoria framträder ofta som ett abstrakt hot, som inte behöver beskrivas närmare. Det är beskrivningarna av det normalas kompakta oskuld och normalitet som skapar avståndet till det hotande, onda. *Expressen* hämtar ett slags övergripande förklaring/beskrivning av det »onda« hos experter på ungdomsvåld.⁹ *Aftonbladet* förlägger förklaringen till »invandrargängets« uppsåt att döda. Men det dramaturgiska anslaget är detsamma.

Morgontidningarna följer efter

Morgontidningarna gör med ett dygns fördröjning samma perspektivskifte som kvällspressen. *Dagens Nyheter*s bild av sörjande ungdomar den 14 september visar endast ungdomarnas fötter intill blommor och ljus. Rubriken är: »Han dödade honom för kläderna« Det handlar mer om klädstilar och att befinna sig på fel plats vid fel tidpunkt, berättar de unga i Sollentuna« (*Dagens Nyheter* 14/9 2004). Klädernas symboliska budskap är nedtonat. I stället frammanas ett abstrakt hot mot de unga vännerna till den dödade pojken:

Det är två dagar sedan den 14-årige pojken stacks ihjäl nere vid Sollentunaholm, en naturskön plats vid Norrviken i Sollentuna.

De unga vi talar vid säger att de ständigt är på sin vakt, ständigt beredda att snabbt dra sig ur en hotfull situation eller avlägsna sig från en plats när det uppstått bråk.

Två dagar har gått och de försöker ta hand om och trösta varandra så gott det går. Flickor gråter och kramas. Pojkar håller sig nära varandra, pratar om det som hänt.

– Han dödade honom för kläderna, för att han hade bomberjacka, typ, säger en pojke.

Alla säger att det är fel att slå en tjej och jag är inte lika rädd att råka ut för nåt som killarna. Men det känns som om Sollentuna är inringat. Det känns som en stor klump i magen, säger Siri, 14 år. (*Dagens Nyheter* 14/9 2004.)

Svenska Dagbladet arbetar med motsatspar som ställer naturskön idyll, gamla gravstenar och Sollentuna kyrka mot ofattbart våld. Den 14 september är det

fortfarande oklart om det finns rasistiska motiv bakom dådet. I samhället vilar sorgen tung och många är rädda för upptrappat våld.

⁹ *Expressen* 13/9 2004: » Man blir osams om något, en knuff kan räcka«.

Innanför porten till Sollentuna kyrka, ovanför de tunga gravstenarna som utgör golv ligger en gästbok. På bokens sista sidor kommer hälsningarna till den 14-åring som brutalt dödade en liten bit härifrån i lördags kväll. Hans vänner frågar hur det kunde ske, hur något så hemskt kunde hända just här och varför just han? (*Svenska Dagbladet* 14/9 2004.)

Morgontidningarna bygger traditionellt upp ett bredare stöd hos samhällets auktoriteter för sina gestaltningar än vad kvällspressen gör. Skolans rektor, företrädare för Farsor och morsor på stan och företrädare för kyrkan blir viktiga källor vid sidan av de huvudkällor som är gemensamma i medierna: polisen samt den dödade pojken väänner. Morgontidningarna söker delvis sina förklaringar till det skedda i samhället, i Sollentuna som kommun. Jag ska ta upp problematiseringen och stigmatiseringen av orten i nästa avsnitt, som handlar om mediernas uppföljningar av den första nyhetshändelsen.

Men först en summering av nyhetshändelsen.

Sammanfattning av de första nyheterna

Två olika perspektiv på händelserna avlöser varandra i nyheterna under de första dyggen. Till respektive perspektiv knyts beskrivningar och symbolik med olika innebörder. Ett »tolkningspaket« i nyhetsförmedlingen ersätts av ett annat.¹⁰

Det första arbetar med den sammanfattande beskrivningen »gängbråk«. En pojke har blivit dödad i ett bråk mellan skinnskallar och invandrare. Brottet kallas ett »rasistdåd« eller ett »dåd med rasistiska förtecken« eller »motiv«. Identifikationspunkten i texterna ligger i en neutral rymd ovanför de närmast inblandade. Huvudkälla är polisen.

Den andra modellen beskriver hur en oskyldig 14-åring blir mördad. Orsaken är i *Aftonbladet* »invandrargängets« uppsåt att döda dem som uppfattas som »rassar eller nassar« (*Aftonbladet* 13/9 2004: »De skrek: Du ska dö / 14-årige James jagades innan han knivhöggs«). Huvudkälla är väänner till den dödade 14-åringen och identifikationspunkten förläggs hos offret och de sörjande.

Också i *Expressens* artikelblock är väänner till den dödade 14-åringen centrala källor och identifikationspunkten ligger hos

10 Nyhetsdiskursen består av ett antal »tolkningspaket« som gör det möjligt att gestalta nya händelser i bekanta former, som ett visst slags nyhetshändelser. Ett tolkningspaket är ett perspektiv på världen, med en etablerad nyhetsvokabulär och symbolik och med automatiskt företräde för vissa typer av källor och utsagor. Tolkningspaket går oftast att kondensera i ett slagord eller en metafor som »gängbråk«, »knivoffer«, »bara ett barn«.

offret och de sörjande. Däremot finns inte samma tydliga utpekande av »de skyldiga« som i *Aftonbladet*. En expert på ungdomsvåld beskriver våld med dödlig utgång mellan ungdomar som en kombination av individuella svårigheter och aggressiv miljö (*Expressen* 13/9 2004: »Man blir osams om något, en knuff kan räcka« »).

I *Dagens Nyheter* formuleras mer eller mindre vagt en rad möjliga sammanlänkade orsaker: olika klädstilar; en segregerad miljö; trasiga ungdomar. Huvudkälla är vänner till den dödade 14-åringen. För att ange orsaken till brottet hänvisar man också till talesmän/kvinnor i kommunen. Identifikationspunkten förläggs hos offret och de sörjande.

Svenska Dagbladet söker, försiktigt, liksom *Dagens Nyheter* efter orsaken i Sollentunas sociala struktur: »ett uppdelat samhälle mellan invandrare, rasister och »neutrala«« (*Svenska Dagbladet* 14/9 2004: »Sorg och rädsla efter pojkmordet«). Källor är församlingsarbetare, vänner till den dödade 14-åringen, skolans rektor, polisen. Identifikationspunkten förläggs till samhällets institutioner: kyrkan, skolan och polisen, och mer abstrakt till »många« i Sollentuna.

Den viktigaste skillnaden mellan beskrivningsmodellerna är att i den första ses den 14-årige pojken död som en följd av en konflikt mellan två parter, där ingendera parten är oskyldig. De som kallas »skinnskallar« befinner sig utanför texternas »vi-het« i samma mån som de som kallas »invandrare«.

I den andra modellen spelar identifikationen med offret en avgörande roll. I beskrivningarna av den dödade pojken och hans vänner arbetar texter och bilder med allmänmänskliga fästpunkter, som »vi alla« kan knyta an till i sympati. (Ungdomarna skulle grilla korv och ha trevligt på natursköna Kärleksudden, där de träffats hela sommaren, då plötsligt ... Den dödade pojken var alldeles vanlig, fast ovanligt lugn, schysst och blyg. Hans vänner sörjer honom tröstlöst. Kyrkan och skolan försöker hantera det ofattbara.) Finns förklaringen i »invandrargängets« besinningslösa vrede? I segregationen i Sollentuna kommun?

Problematiska tolkningspaket

De två dominerande tolkningspaketen innehåller vart och ett, och särskilt tillsammans, problematiska drag som på kort och lång sikt kan fungera rasismförstärkande.

Den första rapporteringen gör en uppdelning av de inblandade ungdomarna i å ena sidan »skinnskallar« och »skinnskallegång«, å andra sidan »invandrare« och »invandrargång«. Beteckningarna förklaras inte, utan läsaren förutsätts veta ungefär hur »skinnskallar« respektive »invandrare« är och att de kan

förväntas hamna i bråk med rasistiska förtecken eller motiv.

Begrepp och beteckningar hänger intimt samman med sätt att se och förklara verkligheten. När »skinnskalle« och »invandrare« görs till jämförbara kategorier och »invandrarens« attack på »skinnskallen« antas ha rasistiska motiv, finns det anledning att fundera över om språket avspeglar en verklighetsuppfattning.¹¹

Det är sannolikt att en person som identifierar sig som »skinnskalle« avskyr en del av dem som har invandrat – de mörkhåriga och mörkhyade – vilka anses utgöra ett hot mot den vita rasen och/eller nationen. Skinnskallen hyser en rasistisk övertygelse och avsky. En del av de människor som är övertygade om att rasism är avskryvärt känner en generaliserad avsky mot rasister, oavsett vilka dessa är som personer. Också den övertygelsen och avskyn är av ideologisk natur, men rimligtvis inte rasistisk. När medierna spekulerar i om angreppet på den 14-åriga pojken i Sollentuna var rasistiskt motiverat, implicerar detta att förövaren drevs av hat mot »vita« eller mot »svenskar« i allmänhet.

Min avsikt med den här utläggningen är inte att märka ord, utan att peka på (medvetna eller omedvetna) formuleringar i nyhetsrapporteringen som samspelar med uppfattningar vilka kommer till uttryck i explicit rasistiska publikationer. Där beskrivs händelsen i Sollentuna som ett uttryck för det »svenskfiendliga våldet«. »Svenska ungdomar« hotas av »invandragång« eller »främlingar«. *Den Svenske Nationalsocialisten*:

En 14-årig svensk pojke mördades brutalt natten till idag av ett invandragång på Kärleksudden i Sollentuna norr om Stockholm. 14-åringen ingick i en grupp svenska ungdomar som samlats på platsen för att i goda vänners lag grilla i det fria när ett invandragång dök upp på platsen för att ställa till bråk. Flera av de svenska ungdomarna var nationalister och den 14-åriga pojken hade rakat huvud.

Pojken sågs därför som ett lovligt byte. [...]

Ännu en gång har en ung svensk pojke fallit offer för det brutala invandrarvåld som genomsyrar samhället. (*Den Svenske Nationalsocialisten* 12/9 2004: »Svensk 14-åring mördad av invandrare eftersom han ansågs vara nationalist«.)

11 »Skinnskallar« betecknar normalt personer som med hjälp av klädstil och andra yttre kännetecken visar sin tillhörighet till en rasistisk subkultur vars mål är »Vit Makt« och ett etniskt rent (nordiskt) samhälle. Att identifiera sig som »skinnskalle« är bland annat att göra ett ideologiskt ställningstagande.

»Invandrare« betecknar normalt personer som inte är födda i Sverige men lever här som medborgare eller med permanent uppehållstillstånd. Att vara »invandrare« innebär att tillhöra en statistisk kategori, där de som ingår inte behöver ha mer gemensamt än att de är födda utanför landets gränser.

Info-14:

Det var fredag kväll och James var ute med sina vänner för en trevlig grillafton. Sällskapet bestod av svenska ungdomar, däribland flera nationalister, men de var inte ensamma ute vid grillplatsen vid Norrviken nära Sollentuna i Stockholm. I området rörde sig ett invandrargäng. Gänget var ute efter blod, svenskt blod. Väl medvetna om den nonchalans svenskfientliga dåd behandlas med av svensk polis och det svenska rättsväsendet vet främlingarna att straffen är klena. (*Info-14* 13/9 2004: »Pojke kallblodigt mördad«.)

I de nazistiska publikationerna är »nationalist« och »svensk« synonymmer, och den som hatar »nationalister« hatar därmed svenskar. Ord som »invandrare« och »invandrargäng« har en explicit ideologisk laddning. De betecknar inte i första hand personer som har invandrat utan är synonyma med »främlingarna«: rasliga och ideologiska fiender till den tänkta svenska nationen. När de stora nyhetsmedierna gör en uppdelning i »svenska ungdomar« kontra »invandrare«, får man förutsätta att de inte avser att bygga in liknande konnotationer. Samtidigt sker detta på flera sätt:

- Det sker genom de upprepade hänvisningarna till ett eventuellt rasistiskt motiv från förövarens sida; en tolkning som sammanfaller med den som de rasistiska publikationerna gör.
- De praktiska nyhetstextorden »invandrargäng« och »invandrarkille« är redan laddade, genom de sammanhang där de tidigare har förekommit i medierna (Brune 2004). »Invandrarkille« och »invandrargäng« fungerar som stereotyper i nyhetsmedierna och innehåller ett antal återkommande ingredienser – som främlingskap, kriminalitet, revanschism – vilka förpassar »invandrarkillen« och »invandrargänget« utanför den tänkta normalitetens sfär.
- Slutligen gynnar gestaltningarna av händelseförloppet och av den dödade pojken och hans vänner fragmentariskt en rasistisk föreställningsvärld.

När medierna i andra dygnets bevakning börjar anlägga offrets och de sörjande ungdomarnas perspektiv på händelserna, är detta uttryck för en normal nyhetsjournalistik som visar empati med dem som drabbas av brott, olycka och sorg och ger utrymme för de drabbades utsagor om den egna situationen. Det är också normal publicistisk hänsyn att inte spekulera i vandeln hos den som drabbas av meningslöst våld.

När det gäller den pojke som dödades i Sollentuna går medierna längre än till att visa empati och hänsyn. Kvällspressen skapar en offerhjärte, och med sagomallens tvång blir den symbolik och de personer som omger hjälten rena, medan »den andra

sidan« blir abstrakt mörk och hotande. De högerextrema organisationerna har utsett pojken till martyr, och nyhetsmedierna, i synnerhet kvällstidningarna, förser honom med oskuldens konkreta egenskaper. Flera detaljer som används för att skapa normalitet och oskuld – grilla korv, naturskön plats, bland vänner – tas också till vara i de högerextrema publikationerna.

I det skede när nyhetsbevakningen anlägger offrets perspektiv omvandlas också utsagor från den dödade pojkens vänner till källberoende verklighetsbeskrivningar: »Invandrargänget stod samlade runt 14-åringen« och skrek »Du ska dö« (*Aftonbladet* 13/9 2004 »De skrek: Du ska dö«). I den verkligheten säger »de unga vi talar med att de ständigt är på sin vakt, ständigt är beredda att dra sig ur en hotfull situation« (*Dagens Nyheter* 14/9 2004: »Han dödade honom för kläderna«). I det perspektivet är det möjligt att skriva om »den 14-åring som brutalt döddes« innan förundersökningen av brottet är inledd (*Svenska Dagbladet* 14/9 2004: »Sorg och rädsla efter pojkmordet«).

Textkonstruktionerna, med normaliteten i centrum och repliker från sörjande ungdomar som hänvisar till »dem« (»invandrarna«) som hot, skapar ett diffust belägringsscenario. Här förekommer inga explicita påståenden om »det svenskfientliga våldet« som i *Info-14* och *Den Svenske Nationalsocialisten*. Men samhället tycks uppdelat på det sätt som formuleras i *Svenska Dagbladet*:

Några av de ungdomar som sörjer framför blommor och marschaller ser Sollentuna som ett uppdelat samhälle mellan invandrare, rasister och »neutrala«. (*Svenska Dagbladet* 14/9 2004: »Sorg och rädsla efter pojkmordet«.)

En sådan uppdelning kommer till uttryck både i nyhetsrapporteringens sätt att beskriva verkligheten och i dess val av informanter. Varken »rasisterna« eller något slags företrädare för »invandrarna« har tillträde som källor i de fyra stora dagstidningarna under de första dagarna av intensiv nyhetsbevakning.¹² »De« – »invandrarna« i Sollentuna – är liksom »rasisterna« utestängda från det offentliga samtalets arena.

Konsekvenser?

En effekt av de första dygnens nyhetsbevakning är alltså att den ger stöd åt en föreställningsvärld där samhället kan delas in i »invandrare, rasister och neutrala«. Jag ska återkomma till denna mer långsiktiga, ideologiska påverkan i slutdiskussionen.

12 Undantag är möjligen en artikel i *Aftonbladet* 14/9 2004: »Utpekad som mördare«, där syftet är att med hjälp av vänner och bekanta beskriva gärningsmannen och hans motiv.

Mer konkret och kortsiktigt kan man urskilja flera av de rasismförstärkande effekter som Bjørgo tar upp.

De första rapporterna, där den 14-årige pojkens död sätts i samband med ett gängbråk mellan »skinnskallar« och »invandrare«, bör ha utgjort ett incitament till den snabba mobiliseringen av ett par hundra rasister, som i samlad tropp beger sig till Sollentuna redan på söndagseftermiddagen. Mediebevakningen av manifestationen kan i sin tur tänkas fungera både statushöjande och organisationsuppbyggande. »Kamrater sörjde vid mordplatsen« är rubriken på en artikel i *Dagens Nyheter* som har en bild på svartklädda ungdomar vid polisavspärrningen. I bildtexten är de »många sörjande vid mordplatsen« och i brödtexten beskrivs den rasistiska manifestationen som lugn och värdig (*Dagens Nyheter* 13/9 2004: »Kamrater sörjde vid mordplatsen«; se sidan 8).

I artikeln i *Dagens Nyheter* finns inga försök att markera avstånd till eller analysera det budskap som »Robert från Salemfonden« för fram. Det presenteras neutralt och okommenterat, liksom uppmaningen att »återsamlas« om en vecka. De tillresta rasisterna förses med ytterligare legitimitet genom att kyrkoherden på tidningens fråga svarar att gruppen är välkommen i kyrkan, så länge den avstår från politiska manifestationer. Men är inte en sammankallad grupp om ett par hundra personer iförda rasistiska attribut i ett offentligt rum en politisk manifestation i sig? Frågan ställs inte.

Att den refererade artikeln i *Dagens Nyheter* kan fungera både legitimerande – statushöjande – och organisationsuppbyggande är tydligt. De andra stora tidningarna ger inte samma utrymme åt den rasistiska samlingen och beskriver den inte på samma hovsamma sätt. Informationen om den används i stället som stöd för farhågor om upptrappat våld och oro för nya motsättningar.¹³

Här skapas i stället det som Bjørgo kallar en förväntanseffekt – förväntningar om efterföljande våld – och en terrordspridningseffekt, där mediebevakningen bidrar till att skapa fruktan hos många fler än de aktuella offren. I den uppföljande bevakning som jag behandlar i nästa avsnitt är dessa teman centrala.

Det är emellertid värt att påpeka igen att den nedtoning av de politiska inslagen som görs i reportage där medierna tar offrets och vännernas perspektiv också kan ha statushöjande och organisationsuppbyggande effekter. När skinnskalleattributen blir till enbart kläder på sörjande ungdomar, sker möjligen en legitimering av det som attributen symboliserar. Samtidigt sker i flera medier helt eller delvis en legitimering av den tolkning av

13 *Svenska Dagbladet* 13/9 2004: »Tonårsmord skapar oro« och 14/9 2004: »Sorg och rädsla efter pojkmordet«.

händelserna som den dödade pojken vännar för fram – en tolkning som sammanfaller med den som görs i rasistiska kretsar.

Aftonbladets gestaltning av det skeende som ledde fram till att den 14-årige pojken dödades görs helt och hållet utifrån denna tolkning. Men den görs med det oberoende ögonvittnets röst och tar plats med stora rubriker på första sidan och ett helt tidningsuppslag. I detta sammanhang är det svårt att tänka sig ett mer effektivt stöd till statushöjning och organisationsuppbyggnad för de rasistiska rörelserna.

Uppföljning: Oro för mer, Sollentuna som problemort, demonstrationerna, förövaren

Bevakningen veckan efter den 14-årige pojken död kretsar kring tre teman:

- Oro för mer våld och för kommande rasistiska demonstrationer.
- Fördjupningar av bilden av Sollentuna.
- Den häktade misstänkte förövaren.

Dessa teman uppträder parallellt i medierna och ofta i samma artiklar, men jag försöker renodla dem nedan.

Oro för mer våld

Fruktan, oro och farhågor är viktiga ledord i rubriker och artiklar under hela den första veckans bevakning. Det handlar om förutsägelser om en våldsupptrappning bland ungdomar i Sollentuna, om oro för våld i samband med kommande demonstrationer och om farhågor för att Sollentuna ska få samma symboliska status som Salem, där det årligen hålls rasistiska demonstrationer.

Förväntningar inför framtiden är en tematik där nyhetsberättandet har relativt stor frihet: texterna beskriver inte vad som redan har skett utan vad som möjligen kan komma att ske, om vissa villkor är uppfyllda. Sådana profetior kan skapa en adekvat fruktan och förväntningar som till exempel leder till åtgärder för att förebygga våld. Men förutsägelseerna kan också ge upphov till irrationell terrorspridning som i sin tur kan fungera våldsupptrappande. Om förutsägelseerna är sensationsinriktade och illa underbyggda bör risken öka för det senare scenariot. I bevakningen av händelserna i Sollentuna finns det flera exempel på att även mindre underbyggda farhågor och farhågor som inte relateras till namngivna personer behandlas som nyhetsvärd information.

I samband med högerextremisternas manifestation i Sollentuna på söndagen den 12 september »attackerade flera män en 23-årig man med invandrarbakgrund«, enligt *Expressen* den 13 september.

Invandrare attackerades – nu fruktas fler våldsdåd

400 högerextremister samlades i går för en manifestation i Sollentuna efter mordet på James Waite.

I samband med marschen knivskars en invandrare utanför ett gatukök i centrum.

Nu fruktar polisen att våldet mellan högerextrema och invandrare ska trappas upp och skörda flera dödsoffer. (*Expressen* 13/9 2004: »Invandrare attackerades – nu fruktas fler våldsdåd«.)

Det finns inget stöd i texten för rubrikens »nu fruktas fler våldsdåd«. Inte heller går påståendet »Nu fruktar polisen att våldet mellan högerextrema och invandrare ska trappas upp och skörda flera dödsoffer« att hänföra till någon källa. Tidningen skapar på egen hand ett scenario där »invandrare« och »högerextrema« står mot varandra i kommande våldsamma strider.

Två dagar senare varnar *Expressen* åter för »blodigt våld«, denna gång med hjälp av en anonym källa:

Lärlarm: Varning för blodigt våld

SOLLENTUNA. Lärare varnar för blodiga hämndaktioner efter mordet på James Waite.

– Djungeltelegrafan går snabbt. Det kommer att bli uppgörelser i kulvertarna på Malmvägen, varnar en högstadielärare i Sollentuna.

I måndags – två dagar efter mordet på Kärleksudden i Sollentuna – fick hon de första signalerna.

Nu slår hon larm.

– Det kommer att bli uppgörelser. Många ungdomar är extremt hatiska och kräver hämnd för att deras kamrat blivit mördad, säger högstadieläraren till *Expressen*.

– Jag är rädd för att vi inte har sett det sista ungdomsmordet här i Sollentuna. (*Expressen* 15/9 2004: »Lärlarm: Varning för blodigt våld«.)

Att källan är anonym innebär stor beskrivningsmakt för skribenten. En anonym källa drar sig rimligen för att träda fram om tidningens tolkning behöver revideras. Också här kan man säga att *Expressen* på egen hand skapar ett våldsamt framtidsscenario, denna gång som en strid med dödlig utgång mellan ungdomsgäng i Sollentuna. En bild på en öde källargång(»kulvert«) på Malmvägen anger den plats där striden ska äga rum.

Aftonbladet är inriktat på de högerextrema organisationernas sätt att använda händelsen. Enligt mitt sätt att se använder tidningen ett mer sakligt underlag för att skrämmas än vad kvällstidningskollegan *Expressen* gör, men terrorspridningseffekten borde kunna bli avsevärd.

»Nazisterna vill utnyttja situationen«

Nu försöker högerextrema grupper göra Sollentuna till ett nytt Salem.

– Vi tar helt avstånd från det. Min son hade inga kopplingar till de grupperna, säger pappan till den mördade James Waite.

Sorgen vilar tung över James Waites familjehem.

Tre dagar har gått sedan han blev brutalt mördad i ett skogsområde utanför Sollentuna.

– Vi är förkrossade, säger hans pappa.

Mordet har nu satt högerextrema krafter i rörelse – trots att det inte är klart om mordet är ett rasistdåd. [...]

Nu växer farhågorna för att Sollentuna ska bli ett nytt Salem. (*Aftonbladet* 14/9: »Nazisterna vill utnyttja situationen«.)

Aftonbladets artiklar denna och följande dag innehåller viktig information som borde kunna motverka en rasistisk mobilisering, nämligen att den dödade pojken familj tar avstånd från alla försök att utnyttja hans bortgång för främlingsfientliga syften. Den 15 september publicerar tidningen ett öppet brev från familjen och en intervju där pojken föräldrar och rektor säger att pojken inte hade några rasistiska åsikter och där de återigen uttrycker sin avsky för den högerextrema propagandan.

Intill denna artikel ligger en helsida med rubriken »Uppdraget: Samla svenska nazister«. Sidan toppas med fyra bilder av ansikten: två namngivna och porträtterade »nazistledare« samt två svarta förbrytarsilhuetter av »24-åringen« och »27-åringen«: »Nazistledarna dömda för flera brott« (*Aftonbladet* 15/9 2004: »Uppdraget: Samla svenska nazister«). Textens idé är att visa att de personer och organisationer som använder 14-åringens död i propagandasyfte är nazistiska, notoriskt kriminella och inte ens förmår hålla sams inbördes. Det kan tänkas att den fungerar avslöjande bland människor som ställt sig tveksamt positiva till demonstrationerna. Samtidigt är det uppenbart att själva det kraftfulla framhävandet av personerna, deras organisationer och deras hemsidor också kan fungera statushöjande och mobiliserande i vissa kretsar och bidra till terrorspridning i andra.

Dagens Nyheter samma dag nöjer sig med att återge farhågor från polisen och kommunledningen i Sollentuna:

Polisen fruktar nytt Salem

Efter mordet i Sollentuna befarar nu både kommun och polis att situationen kan bli som i Salem. Där demonstrerar årligen högerextremister sedan en pojke med anknytning till ett skinnskallegäng blev mördad år 2000.

[...]

På lördag har Nationaldemokraterna kallat till manifestation på platsen där en 14-årig pojke knivskars till döds i lördags. Redan

på söndagen tågade cirka 300 personer, flera svartklädda och med rakade huvuden, i procession från Norrvikens pendeltågstation till mordplatsen. Polisen hyser nu oro för att manifestationer i Sollentuna kan bli återkommande symbolhandling bland nationella rörelser i landet. (*Dagens Nyheter* 15/9 2004: »Polisen fruktar nytt Salem«.)

Det finns inte mycket att ta på i artikeln. Nyhetsvärdet tycks hänga samman med möjligheten att omvandla en poliskällas påstående att »risken finns« till »befarar« och vidare till »polisen fruktar«. Tillskriver artikeln de högerextrema organisationerna onödigt stor förmåga? Kan detta i så fall fungera statushöjande och terrorspridande? Kanske.

Följande dag har *Dagens Nyheter* en artikel om kommande demonstrationer med rubriken »Mor till mördad oroad av rasister. Främlingsfientliga grupper planerar demonstrationer« samt en faktaruta med rubriken »Planerade demonstrationer«. Artikeln börjar med ett uttalande av modern till den dödade 14-åringen, som handlar om att det är förfärligt för familjen att främlingsfientliga krafter försöker utnyttja hans namn. Det är samma budskap som i *Aftonbladets* intervjuer med familjen dagarna innan. Resten av artikeln anlägger ett polisiärt perspektiv på olika eventuellt kommande manifestationer: vem har tillstånd och vem har inte, och finns det risk för sammanstötningar? Faktarutan informerar läsekretsen om tid och plats för samling till lördagens fyra olika demonstrationer, alltså även Nationaldemokraternas och Salemfondens. Det ser ut som vilken information som helst som ska utgöra en service till läsarna.

Enligt min uppfattning hör den neutrala faktarutan till de inslag i mediebevakningen som definitivt kan fungera legitimerande, statushöjande och organisationsuppbyggande för de rasistiska rörelserna:

»– Hur dags var det vi skulle träffas? – Det står i DN: Norrvikens pendeltågstation, klockan 16.00.«

Sollentuna som problemort

Morgontidningarna gör redan tidigt i bevakningen försök att knyta an den 14-årige pojken död till en mer generell problematisk situation i Sollentuna och till förutsägelser om ett upptrappat våld mellan olika ungdomsgrupper på orten. »Oro för nya motsättningar« och »Sorg och oro efter pojkmordet« är rubrikerna i *Svenska Dagbladet* den 13 respektive den 14 september. I artiklarna finns intervjuer med föräldrar och fritidsledare som talar om en växande främlingsfientlighet i vissa ungdomsgrupper, men också intervjuer där en sådan bild till-

bakavisas. I *Dagens Nyheters* tidiga bevakning finns en beskrivning av ungdomar vid brottsplatsen som antyder att dessa har ett ideologiskt intresse av att framställa händelserna på Kärleksudden på ett på förhand uppgjort sätt. Också här finns intervjuer med vuxna som talar om »vilsna« respektive »trasiga« ungdomar (*Dagens Nyheter* 13/9 2004: »Det finns många trasiga ungdomar här«). Artiklarnas budskap är ganska otydligt, men obehagligt och olycksbådande. Det är en eventuell rasistisk inställning hos ungdomarna som står i centrum för beskrivningar och journalistfrågor. Vad ska de vuxna göra åt rasismen? Angreppssättet implicerar att den 14-årige pojken död inte är en tillfällighet. Min upplevelse (texterna arbetar med en kollageteknik som erbjuder upplevelser snarare än slutsatser) är att texterna vill förmedla att främlingsfientliga ställningstaganden och gängbildningar i Sollentuna spelar en avgörande roll om man vill förstå varför den 14-årige pojken blev angripen och dödad. Det är intressant. Man väntar på mer. Vem och vilka har provocerats så djupt av de främlingsfientliga budskapen att de är beredda att ta till våld, ja mord? Svaret uteblir. Den »Andra« sida som gestaltas som ett mordiskt »invandrargång« i *Aftonbladet* och som ett misslyckat offer för omständigheter i *Expressen*, finns i morgontidningarna bara som ett »invandrargång« som omtalas av vännerna till den dödade pojken.

Dagens Nyheter den 15 september har en artikel som syftar till fördjupning av de tidigare antydningarna om samhällsproblem:

Hotfull stämning bland de unga i Sollentuna

Stämningen bland Sollentunas ungdomar har blivit alltmer hotfull under de senaste månaderna.

– Ungdomarna har levt segregerade. I närheten av Malmvägen finns en stor skola där det nästan bara går invandrarelever, säger Wilhelm von Essen (c), ordförande i integrations- och demokratinämnden.

Sedan länge har det funnits planer på att skapa fler mötesplatser och på att bygga om de invandartäta områdena. [...]

– Kanske blev mordet en väckarklocka, säger Wilhelm von Essen.

Grogrunden till det som skedde kunde man skönja redan för ett halvår sedan, menar han.

På Häggviksskolan kallade skolledningen in föreningen Respekt.

– Då fanns det några elever som på fritiden uttryckt provocerande saker till elever med invandrarbakgrund, säger rektor Tord Näktergal.

Farsor & Morsor i Sollentuna är bekymrade över att allt fler ungdomar har börjat raka sina huvuden. Några bär tröjor som det står skinnhuvud på.

– Vi har tidigare inte uppfattat det som hotfullt. Men i somras kontaktade vi ändå närpolisen och bad dem hålla uppsikt. På Valborgsmässafton dök Nationaldemokraterna upp vid en av eldarna, säger Eva Sandblom som bildade föreningen för åtta år sedan.

Tidigare fanns det några invandrargång här. Men jag tror att många av dem sitter inne nu.¹⁴ (*Dagens Nyheter* 15/9 2004: »Hotfull stämning bland de unga i Sollentuna«.)

Påfallande i texten som helhet är dels att tre tunga källor används: Wilhelm von Essen (kommunpolitiker), Tord Näktergal (rektor på Häggviksskolan) och Eva Sandblom (Farsor & Morsor), dels att ingen av dem tillåts ta tillräcklig plats för att ge någon helhetsbild. Tidningen bestämmer helhetsbilden: »Hotfull stämning bland de unga i Sollentuna«, vilket ingen av de intervjuade hävdar i texten. Påfallande är också frånvaron av den »Andra« sidan i det hotfulla scenariot. »De« finns någonsans i »invandrartäta områden«, men får inte framträda som taleskvinnor/män i förhållande till den konflikt där »de« sägs vara involverade.

Svenska Dagbladet har två artiklar lördagen den 18 september, som jämfört med de andra stora tidningarna kastar in orosjäten sent i degen: »Oro och sorg efter mordet« och »Nerverna är på hjälpenn i Sollentuna« (*Svenska Dagbladet* 18/9 2004). I »Oro och sorg efter mordet« finns ett försök att dekonstruera idéerna om »rasister« eller »svenska ungdomar« mot »invandrare« och vice versa genom att visa på likheter i förövarens och offrets respektive bakgrund (bådas fäder är »invandrare«). Här finns också ett – visserligen anonymiserat – resonemang som bygger på ett samtal med elever på Rudbecksskolan, »de flesta med invandrabakgrund«, som antyder att deras användning av begreppen »svensk« och »invandrare« handlar mer om identitetspolitik än om etnicitet. Huvudpoängen i artikeln – som har karaktären av summerande reportage – är en samsyn, där ingen vanlig människa egentligen tycks vilja bråka. Infällt i brödtexten ligger i fet stil: »Kompisar till James Waite betonar att han, trots sin klädsel, inte var någon rasist. De tycker inte om att högerextrema grupper nu försöker göra honom till en martyr.«

Det är en artikel som inte på något sätt kan sägas inspirera till rasism, våld och motsättningar. Den undviker alla de fallgropar som enligt Bjørgos modell kan förstärka rasistiska tendenser, och den försöker gå bortom en schablonmässig indelning av ungdomar. Å andra sidan är det möjligt att den förbiser eller

14 »Men jag tror att många av dem sitter inne nu« är i en senare upplaga ändrat till: »Men de är vuxna nu«.

döljer viktiga problem som morgontidningskollegan har försökt lyfta fram i »Hotfull stämning bland de unga i Sollentuna«.

Förövaren

Kvällstidningarna beskriver detaljerat polisens försök att säkra bevisning mot den 16-årige pojke som misstänks för mord på 14-åringen. Det märkliga är inte innehållet i artiklarna så mycket som intensiteten i en rapportering som har litet att komma med. Mordet på James Waite tycks ha fått en symbolisk laddning som gör att även icke-information får nyhetsvärde. *Expressen* ägnar helsidor två dagar i rad åt den kniv som gärningsmannen ska ha kastat i sjön (*Expressen* 14/9 2004: »Jag slängde kniven i sjön« och 15/9 2004: »Här dyker polisen efter mordvapnet«).

Aftonbladet gör ett försök att beskriva den häktade pojkens personlighet med hjälp av hans vänner och lärare: »Utpekad som mördare. »Han är med i ett gäng som bråkar«. Artikeln är intressant av den anledningen att den poängterar att det är långt ifrån säkert att 16-åringen drevs av något slags politiska motiv. Den går på tvärs mot hela inriktningen hos en nyhetsbevakning som hämtar berättigande för den intensiva uppmärksamheten i antagandet att invandrargänget och gärningsmannen drevs av hat mot »rasister« eller »svenskar«.

Expressen däremot poängterar att »polisens misstankar om att dådet i själva verket är ett våldsbrott med rasistiska inslag har växt sig allt starkare« (*Expressen* 14/9 2004: »Jag slängde kniven i sjön«) och »uppgifter som pekar på att 16-åringens gäng kommit till platsen för att bråka med personer som enligt dem var »rasister«« (*Expressen* 15/9 2004: »Här dyker polisen efter mordvapnet«).

Demonstrationerna

Rapporteringen efter de demonstrationer som genomförs lördagen den 18 september måste betraktas som en propagandavinst för extremhögern. *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Expressen* har bilder på demonstrationståget med det nazistiska monumentet i förgrunden. Så här neutralt inleds artikeln i *Dagens Nyheter*:

Lugna manifestationer efter Sollentunamord

Lördagens olika manifestationer till minne av den 14-årige pojke som för en vecka sedan mördades i Norrviken norr om Stockholm blev lugna utan sammanstötningar. (*Dagens Nyheter* 19/9 2004: »Lugna manifestationer efter Sollentunamord«.)

Expressens rubrik:

Här marscherar 500 extremister

Demonstrationer på veckodagen av 14-årige James Waites död

Och *Expressens* bildtext:

En vecka har gått. 500 högerextremister tågade från Norrvikens station i Sollentuna till platsen där 14-årige James Waite mördades förra lördagen.

Aftonbladets rubrik:

450 extremister demonstrerade för James Waite

Och *Aftonbladets* bildtext:

Trotsade familjen

Trots familjens vädjan om att inte manifestera för att hedra James Waite kom 450 extremister till Sollentuna för att delta i demonstrationen mot mordet och lägga ner blommor vid mordplatsen. Nästan 250 poliser bevakade dem.

I de tre tidningarna sker en semiotisk legitimering av syftet med den rasistiska demonstrationen. Den sker »för James Waite«, »för att hedra James Waite«, »mot mordet«, »till minne av den 14-årige pojken«. Samtidigt betonar texterna att familjen har vädjat om att inga främlingsfientliga manifestationer ska hållas. Men det är bara *Svenska Dagbladet* som helt och hållet markerar en språklig distans till manifestationen: »Högerextremister marscherade trots James Waites familjs öppna brev och tre motdemonstrationer«.

Journalister, rutiner, reflexioner

Händelserna i Sollentuna var förstasidesstoff under ett par dagar och de följdes upp i samband med demonstrationer, häktningsförhandlingar, rättegång och dom. Bara i de fyra stora tidningar som speciellt har undersökts här, har nära trettio skrivande journalister på något sätt varit involverade i bevakningen, och dessutom fotografer, nyhetschefer och redigerare. Artiklar och reportage kan vara undertecknade av två-tre skribenter, och texternas format och formuleringar förändras mellan upplagor. Särskilt i kvällspressen bearbetas nyhetshändelsen i kollage av artiklar och bilder, där den enskilda skribenten knappast har inflytande över helheten.

De intervjuer jag har gjort med journalister som deltog i

bevakningen tyder på stora variationer i inställningen till frågor som har med rasism, främlingsfientlighet och »invandrare« att göra. Det går inte heller att urskilja någon tydlig policy i förhållande till fenomenen i någon av de fyra tidningarna. Samtalen med journalister kretsade kring tre frågeställningar:

- Vilka val och svårigheter ställdes du inför i bevakningen? Hur resonerade du? Kunde något ha gjorts bättre?
- Hur tänker du kring ord som »invandrargång« och »rasistdåd«?
- Hur ska man som journalist förhålla sig till att vissa verklighetsbeskrivningar kan få rasismförstärkande effekter?

De intervjuade journalisterna garanterades anonymitet, och jag använder deras synpunkter för att exemplifiera den spännvidd i överväganden och åsikter som finns inom nyhetsinstitutionen.

Svårigheter i den första bevakningen

Svårigheterna i den första bevakningen hade att göra dels med hur dådet skulle förstås och benämnas, dels med hur olika uttryck för rasism vid mordplatsen under söndagen skulle beskrivas. Svårigheterna uppfattades på olika sätt och bearbetades på olika sätt.

Exempel 1: Vi hade först fått höra att det var ett dåd som hade med rasism att göra. Men eftersom den dödade killen visade sig ha det namn han hade, så förstod jag att det inte handlade om en vanlig svensk kille, som kunde ha blivit dödad för att han var svensk eller skinnskalle, utan att det rörde sig om en annan typ av konflikt. Därmed blev det irrelevant att skriva om ungdomarnas politiska uppfattning och om hur de var klädda.

Exempel 2: Det som var svårast att hantera journalistiskt var att de ungdomar som fanns på mordplatsen dagen efter alla aktivt berättade samma historia. Det var mörkt och förmodligen väldigt rörigt när 14-åringen blev dödad, men ändå »visste« de exakt hur allting hade gått till och de formulerade sig likadant. Det hade kommit ett »invandrargång« eller ett »gång från Malmvägen« som oprovocerat hade jagat, misshandlat och mördat en ensam svensk. De ville berätta det här och mitt intryck var att det fanns ett politiskt syfte bakom. Det var hat i luften och ungdomar som sa: »Det här är bara början!« Allra obehagligast var det när ett gäng nationaldemokrater dök upp och markerade sin närvaro. Jag försökte förmedla i min text att trots att ingen säkert kunde veta vad som hade hänt, så var Nationaldemokraterna på plats för att föra ut sin bild. Samtidigt var det journalistiskt svårt att markera tydligt avstånd till det som ungdomarna berättade, eftersom jag bara hade misstankar om ett politiskt syfte.

Dramaturgi utan problem

Det perspektivskifte som inträdde efter det första dygnet, då bilden av ett gängbråk ersattes med identifikation med en värnlös 14-åring och hans sörjande vänner, har inte uppfattats som problematiskt av dem jag talat med. I analyserna har jag pekat på att när den dödade pojken och hans vänner gestaltas utifrån vännernas utsiktspunkt, blir han och de helt rena, medan den av dem beskrivna »andra sidan«, »invandrargänget«, framstår som ett hot. Denna problematik, som delvis är en konsekvens av nyheternas strävan efter semiotisk enhetlighet (offer = oskyldig, förövare = ond), tycks inte ha varit föremål för redaktionella diskussioner.

Exempel 1: Det fanns all anledning att dra på med känslor. Här har vi en 14-åring som är ute med sina kompisar en vanlig fredagskväll och blir dödad av en 16-åring som efteråt knappt vet vad han har gjort. Ungdomarna berättade själva vad det handlade om, saker som gängtillhörighet, klädstil. 14-åringar har ingen fix ideologi, de byter åsikter som kläder. Vi försökte att inte visa förövaren som ond, utan som ett offer för omständigheter.

Exempel 2: Först såg det ut som en sammandrabbning mellan två grupper och sedan som om en ensam 14-åring hade blivit angripen. När nya fakta kommer fram är det självklart att vi förändrar perspektivet. Möjligen gjorde vi den dödade killen och hans kompisar lite väl oskyldiga ... Men det är brottet som sådant som är problemet. Det var ett »invandrargäng« som gav sig på honom. Det måste vi skriva.

»Rasistdåd« och »invandrargäng«

Ett viktigt problem i nyhetsbevakningen är användningen av begreppen »rasistdåd«, »rasistiska motiv« och »invandrargäng«. »Rasistiska motiv« antyder att förövaren eller förövarna drivs av hat mot »svenskar« eller »vita«. »Invandrargäng« är ett begrepp som är laddat med myter och oklara men kusliga associationer. Båda begreppen inbjuder till generaliserande tolkningar av en tragisk händelse. Flera journalister förklarar att de tog över orden från källor som använde dem. Polisen talade om eventuella rasistiska motiv och den dödade pojkens vänner talade om »invandrare« och »invandrargäng«. Hur journalisterna själva uppfattar begreppen varierar.

Exempel 1: Jag använde de ord som var i omlopp då och funderade inte närmare på betydelsen av »rasistiska motiv«. Ett ord som »invandrargäng« tycker jag egentligen inte att man någonsin ska använda. Det har konstiga laddningar och för tankarna fel. Gängen i Sollentuna är inte uppdelade i »svenskar« och »invandrare«, utan ungdomarna präglas mer av i vilken skola de går eller av det område de bor i.

Exempel 2: »Rasistdåd« är ett bra ord om man vill att folk fort ska förstå vad det handlar om. Hela bråket bottnade i motsättningar mellan grupper med olika tillhörighet; det var inget personligt. Om det fanns ett hat mot »vita« eller mot »svennar«, vilket jag tror, så var det rasistiskt. 14-åringen skulle inte ha blivit mördad om han hade varit mörk. »Invandrargång« är ett gäng med en gemensam vi-känsla baserad på invandrar-skap – alltså på att ungdomarna själva eller deras föräldrar har invandrat. Det är fullt legitimt att använda ordet.

Exempel 3: Det såg ut som en pojke hade blivit dödad för att han tillhörde en grupp med rasistiska attribut. Då är det möjligt fråga om ett politiskt brott, men inte ett rasistiskt. Han blev utsedd för att han symboliserade en ideologi, inte en ras. När man vill ge bakgrunden till bråket är det nästan omöjligt att undvika ett ord som »invandrargång«. Men *förklaringen* till att en pojke sticker ner en annan är inte att han är en »invandrarkille« utan att han är en person med problem.

Exempel 4: »Invandrargång« skriver man när två källor, därav helst en poliskälla, säger att det är ett »invandrargång«. Om det är en invandrare som har begått ett brott så ska vi skriva 1det. För läsarna är invandrarungdomsbrottsligheten ett jät-teproblem och mediernas sätt att mörka att det handlar om invandrare är en tickande bomb. Enligt min uppfattning är sanningen aldrig skadlig eller farlig. Däremot kan det vara farligt om allmänheten upplever att vi döljer sanningen eller hycklar genom att göra omskrivningar i stil med »talar bruten svenska« eller »ska utvisas efter avtjänat straff«. Att peka ut något som ett »rasistdåd« ska vi vara försiktiga med. Vi ska över huvud taget vara försiktiga med att kalla saker för »rasism«. Främlingsfiendlighet finns det vart man vänder sig, men rasisterna i Sverige är utomordentligt få.

Konsekvensfunderingar

Att diskutera möjliga konsekvenser av nyhetsbevakningen i ett konkret fall är aldrig enkelt, dels beroende på att det handlar om hypotetiska orsaksrelationer, dels beroende på att konsekvenserna både kan vara motstridiga och förekomma på många olika nivåer. Det ingår också i den journalistiska professionalismen i ett demokratiskt samhälle att värja sig mot försök att diskutera den egna verksamheten i termer av dess konsekvenser. »Konsekvensneutralitet« är ett honnörsord bland journalister.¹⁵

De resonemang jag försökte inleda med journalister om deras funderingar kring eventuella konsekvenser av nyhetsbevakningen gav bara vaga gensvar. Mina frågor handlade om benämningarnas och beskrivningarnas eventuella stöd för rasistiska uppfattningar, mer konkret om nyhetsbevakningen

som möjlig inspiration till motsättningar i Sollentuna, och ännu mer konkret om mediernas stöd för mobilisering till rasistiska demonstrationer. Jag försöker här sammanfatta vad journalisterna sade, men min poäng är att ingen sade någonting tydligt:

- Bevakningen följde rutinerna. Man kunde ha önskat djupare redaktionella samtal, eftersom ämnet är känsligt. Men vi gjorde inga direkta fel och det är svårt att se att något kunde ha gjorts annorlunda.
- Att peka på motsättningar mellan ungdomsgång i Sollentuna som har sin rot i segregation kan skapa större motsättningar på kort sikt men också fungera som ett motgift. Vi bidrog kanske till att trissa upp stämningen, och jag skulle själv inte ha tyckt om att vara en av dem som sågs som »invandrare« i Sollentuna. Men faktum är att de nattvandrande föräldrarna har blivit många fler sedan september. Mediernas uppmärksamhet kan ha bidragit till den mobiliseringen också.
- Det var inte fel att tala om var och när de rasistiska demonstrationerna skulle äga rum. Det är viktig information till dem som vill undvika dem, och den är överflödigt för dem som vill delta; de har andra informationskanaler. I efterhand kan man tycka att uppmärksamheten på kommande demonstrationer och förväntade bråk blev oproportionerligt stor, men just då försökte man göra nyheter.

Avslutande kommentarer och sammanfattning

Nyhetsbevakning bygger i stor utsträckning på rutiner för hur en viss typ av händelse ska gestaltas och för vilka källor som är giltiga i sammanhanget. Detta gäller också bevakningen av händelserna i Sollentuna. Här uppträder en rad av de problem som har beskrivits i tidigare forskning om journalistik, rasism och så kallade invandrarfrågor.

Jag har använt Bjørgos uppställning över tänkbara konsekvenser av mediebevakning i förhållande till rasistiska yttringar. Modellen gör det möjligt att diskutera hur olika inslag i nyheterna konkret kan tänkas förstärka respektive motverka rasistiska yttringar. Jag kompletterar den med analyser av hur

---

15 Nyhetsförmedlaren ska berätta sanningen, oavsett dess konsekvenser för olika intressegrupper, men ta hänsyn till den privata integriteten hos de inblandade, om inte allmänintresset kräver annat. Samtidigt har journalistikforskare påpekat att graden av konsekvensneutralitet i det redaktionella arbetet tycks vara avhängig av avståndet till det som beskrivs. Ju längre bort det beskrivna befinner sig från nyhetsrummet, geografiskt och kulturellt eller ideologiskt, desto högre grad av konsekvensneutralitet eller hänsynslöst »sanningssägande«.

nyhetstexterna tolkar verkligheten, för att urskilja i vilka avseenden tolkningar och gestaltningar kan utgöra stöd för en rasistisk idévärld. Enligt min uppfattning ligger mediernas viktigaste påverkanskraft i att de förser »oss«, publiken, med modeller för hur vi ska tänka. De strukturerar vår upplevelse av samhället och av vilka som hör till och inte gör det.

Mordet på en 14-årig pojke i Sollentuna får en stark symbolisk laddning i medierna, och nyhetsbevakningen är intensiv under första veckan efter händelsen. Bevakningen vilar på antagandet att pojken har blivit dödad av en »invandrare« i ett »invandrargång« för att han var svensk eller för att han var klädd som en skinnskalle. Att den misstänkte gärningsmannen är »invandrare« ser alltså ut som en förklaring till angreppet och det dödliga våldet. Denna utgångspunkt ger händelsen dess symboliska kraft och stora nyhetsvärde. Men själva utgångspunkten är djupt problematisk. Egenskapen att ha invandrat eller att ha föräldrar som har gjort det kan inte rimligtvis ha förklaringsvärde i sammanhanget, om inte begreppen »invandrarkille« och »invandrargång« redan är laddade med bestämda föreställningar.

När de stora nyhetstidningarna använder begreppen »invandrare«, »invandrarkille« och »invandrargång« bygger de in konnotationer som kommer nära en rasistisk idévärld, där »invandrarna« = »främlingarna« = hot mot »oss«. Att uttrycket »rasistiska motiv« hos gärningsmannen används i nyheterna tyder på att dunkla föreställningar om »svenskhat« spelar in i bevakningen.

Beskrivningar som handlar om motsättningar mellan å ena sidan »svenska ungdomar« eller »rasister« och å andra sidan »invandrare« förekommer rutinmässigt i nyhetsbevakningen av händelserna i Sollentuna. Det tycks som om nyheterna utgår från en partsindelning i »invandrare«, »rasister« och ett outtalat »vi«, där »vi« är vanliga, neutrala människor som företräds av tidningen, kommunpolitiker och poliser. »Vi« har mandat att uttala oss om både högerextremister och »invandrare«.

Detta är en uppdelning som omöjliggör förståelse av vad rasism är och vilken roll den spelar, sade Arne Ruth, dåvarande kulturchef på *Dagens Nyheter*, redan 1992 i samband med nyhetsbevakningen av »Lasermannens« härjningar. Det är också en uppdelning som pekar ut en kategori landsmän, »invandrarna«, som i grunden främmande (Ruth 1992). I samband med nyhetsbevakningen av händelserna i Sollentuna skapar uppdelningen en upplevelse av kollektiv skuldbeläggning och stigmatisering bland människor som kan anta att de tillhör kategorin »invandrare«. När mordet på en 14-årig pojke på orten beskrivs och förklaras som ett mord av ett »invandrargång« på en »svensk«, ger förklaringsmodellen upphov till en

kollektiv skräck för terrorhandlingar bland människor som kan tänkas ses som »invandrare«.¹⁶

Nyhetsmediernas verklighetsbeskrivningar ger alltså delvis stöd åt en rasistisk föreställningsvärld och en uppdelning av nationen i ett »de« – »invandrarna« och ett »vi« – »svenskar«.¹⁷ Det handlar om en form av påverkan på människors sätt att se och sortera verkligheten som möjligen är mer djupgående än de konkret rasism- och våldsbefrämjande inslag i mediebevakningen som jag ska summera nedan.

Rasismförstärkande effekter

Bjørge diskuterar fem slags möjliga negativa effekter av nyheter med anknytning till rasism och rasistiskt våld: smittoeffekten, den statushöjande effekten, den organisationsuppbyggande effekten, förväntanseffekten och terrorspridningseffekten.

– Smittoeffekter, där mediernas skildringar inspirerar till nya våldsdåd, har framför allt förekommit när nyhetsbevakningen har gestaltat våldsdåd på ett konkret sätt utan analys (Brosius och Esser 1995; Bjørge 1997). I nyhetsbevakningen av Sollen-tunahändelserna ger två snarlika artiklar i *Aftonbladet*¹⁷ och *Expressen*¹⁸ skenbara ögonvittnesskildringar av mordet på 14-åringen som innehåller en rad råa detaljer. Båda artiklarna bygger på vittnesuppgifter från den dödade pojken vännar, men omvandlar dem till direkt verklighetsåtergivning. Den dödade pojken framstår som helt och hållet värlös inför det stora gänget, som är »i fullt raseri, galna och ursinniga»¹⁹. Det är inte svårt att föreställa sig att artiklarna kan väcka starka känslor av rädsla och hämndlystnad bland unga människor. Innehållsligt står artiklarna nära dem i *Info-14* och *Den Svenske Nationalso-cialisten*, men de är mer konkreta, och kanske mer övertygande genom att de inte belastas av tydligt ideologiska påståenden. De eventuella smittoeffekter som artiklarna kan ge upphov till är rasistiska hämndaktioner; de kan knappast inspirera till våld mot rasister.

– Statushöjande och organisationsuppbyggande effekter kan uppstå genom att nyhetsmedierna helt enkelt uppmärksammar rasistiska rörelser. Existensen av rörelser och personer görs känd; dessa räknas som viktiga, kanske till och med som många och farliga. Nyhetsrapporteringen i förhållande till rasistiska

16 En verklig, materiell, skräck bland människor i Sollentuna som kunde identifieras som »invandrare« i kraft av utseende eller bostadsort var för handen inför lördagens rasistiska demonstrationer, enligt de intervjuer jag har gjort.

17 *Aftonbladet* 13/9 2004: »De skrek: Du ska dö. 14-årige James jagades innan han knivhöggs«.

18 *Expressen* 16/11 2004: »Här överfaller det ursinniga gänget James, 14«.

19 Se föregående fotnot.

grupper är därför aldrig (eller bör aldrig vara) okomplicerad, och jag tänker inte diskutera om graden av uppmärksamhet var adekvat eller ej i nyhetsbevakningen av händelserna i Sollentuna. Intressantare är de inslag i bevakningen som definitivt kan fungera statushöjande och organisationsuppbyggande, inte på grund av *att* rasistiska organisationer får uppmärksamhet, utan på grund av *hur* de får uppmärksamhet.

Beskrivningar av rasistiska manifestationer där tidningen utgår från den rasistiska rörelsens självpresentation och använder samma terminologi bör fungera legitimerande och statushöjande. Från de rasistiska organisationernas sida är det angeläget att beskriva manifestationerna som uttryck för sorg och en önskan att hedra minnet av personen James Waite. I nyhetsmedierna uppträder likalydande presentationer både i samband med manifestationerna vid Norrviken dagen efter 14-åringens död och när marschen till samma plats en vecka senare hamnar på nyhetsplats.

Medierna kan också höja de rasistiska rörelsernas status och underlätta deras organisationsuppbyggnad genom att ge praktisk information om adress till hemsidor, tid och plats för demonstrationer och så vidare. Sådan information uppträder vid ett par tillfällen i bevakningen, och även om effekten av den kanske är försumbar när det gäller organisationsuppbyggnad – Internet finns numera – kan den fungera legitimerande och statushöjande.

– Förväntans- och terrorspridningseffekter är omöjliga att undvika även i den mest genomtänkta nyhetsbevakning med anknytning till rasism och rasistiskt våld. Detta har att göra med rasismens logik snarare än med nyhetsmediernas. Rasismen är farlig på ett individblint sätt, och de som ses som fiender av de rasistiska rörelserna vet detta. Det innebär att nyheter om rasistiskt våld eller rasistisk mobilisering, oavsett hur de är utformade, kan injaga fruktan hos många fler än dem som faktiskt drabbas. (Detta är naturligtvis inget skäl att underlåta att rapportera om fenomenen eller att försöka tona ner deras betydelse.)

I nyhetsbevakningen av händelserna i Sollentuna är förväntningar och profetior inför framtiden ett viktigt tema. Detta hänger delvis ihop med den omedelbara tolkningen av de händelser som leder fram till den 14-årige pojken död. Dessa händelser ses som uttryck för generella motsättningar mellan »rasister« eller »svenska ungdomar« och »invandrare«, och därmed som ett möjligt incitament till ökande motsättningar och våld mellan dessa grupper. Att mediernas tolkningar och beskrivningar bidrog till att skapa en hotfull situation som omfattar långt fler människor än de ungdomar som var inblandade i händelserna är klart.

Samtidigt har faktiskt en 14-årig pojke blivit dödad eller mördad av en annan pojke, det hela kan ha samband med rasistiska uttryck i Sollentuna, och händelsen har redan utnyttjats i rasistisk propaganda. Det finns alltså goda skäl att på nyhetsplats föra in diskussioner om möjliga framtidsscenarioer och om vad som kan göras för att förhindra ungdomsvåld och rasistiska manifestationer.

Problematiska inslag i denna del av mediebevakningen är för det första de generaliserande beskrivningarna, till exempel: »Nu fruktar polisen att våldet mellan högerextrema och invandrare ...«, och de grundlösa överdrifterna: »... ska trappas upp och skörda fler dödsoffer«. ²⁰ För det andra skapar försöken att analysera Sollentuna som ort en generaliserad bild av ett hotfullt, segregerat samhälle, till exempel: »Hotfull stämning bland de unga i Sollentuna«. ²¹ En sådan bild kan, om den är ensidig och överdriven, fungera stigmatiserande och våldsupptrappande. I de nyhetsinslag som pekar ut Sollentuna som problemort finns också hänvisningar till »invandrartäta områden«, »invandrare« och »invandargång«, vilka genom de kusliga konnotationer som orden redan har bygger på den hotfulla bilden. Frånvaron i texterna av talesmän/kvinnor som kan kallas »invandrare« bidrar till den abstrakta bilden av »dem« som »Andra«.

Sammanfattningsvis orsakas förmodligen den viktigaste terrorspridningseffekten av det generaliserande seende som kommer till uttryck i nyhetsbevakningen. Den ursprungliga händelsen utvidgas från att ha varit ett bråk mellan ungdomsgång med dödlig utgång – där man under den första veckans nyhetsbevakning inte vet vad som hände – till förebådanden om upptrappat våld mellan »högerextrema« och »invandrare« i största allmänhet.

Rasismdämpande effekter

Nyhetsbevakningen kan på flera sätt ha bidragit till att dämpa eller förhindra rasistiska yttringar. Bjørgo talar om fyra slag av möjliga positiva konsekvenser: bestraffningseffekten, den avslöjande effekten, motreaktionseffekten och utbildningseffekten.

– Bestraffningseffekten innebär att mediernas beskrivningar kan göra förövre av rasistiskt våld medvetna om allvaret i deras handlingar på ett sätt som medför att de tar avstånd från dem. När det gäller händelserna i Sollentuna kan mediernas uppmärksamhet på en del ungdomars skinnskalleattribut och

20 *Expressen* 13/9 2004: »Invandrare attackerades – nu fruktas fler våldsdåd«.

21 *Dagens Nyheter* 15/9 2004: »Hotfull stämning bland de unga i Sollentuna«.

rasistiska uttalanden ha lett till att några eller många blev mer medvetna om vad rasism är och offentligt markerade avstånd till högerextrema grupper.

– Den avslöjande effekten uppstår när medierna lyfter fram i ljuset det som de högerextrema och våldsinriktade organisationerna vill dölja. När de högerextrema rörelserna försöker göra den dödade 14-åringen i Sollentuna till sin martyr uppmärksammas detta omedelbart i medierna, och flera nyhetstexter avslöjar det rasistiska syftet med de manifestationer som grupperna kallar sorgemarscher. Vidare lyfter en artikel i *Aftonbladet* fram den kriminella och våldsamma bakgrunden hos arrangörerna av manifestationerna. Det är också sannolikt att mediernas uppmärksamhet bidrar till att den dödade pojken offentligt tar avstånd från alla försök att utnyttja hans namn för främlingsfientliga syften. Den informationen, som upprepat förs ut i nyhetsmedierna, är mycket obekvämt för högerextremisterna. Den gör att deras påstådda uppsåt »att hedra James minne« förlorar all trovärdighet.

– Motreaktionseffekten består i att mediebevakningen inspirerar till ansträngningar i samhället att motarbeta rasism och främlingsfientlighet. Framför allt morgontidningarnas inriktning i bevakningen kan ha inspirerat till eller påskyndat en sådan utveckling. Här ställs en rad frågor till nattvandrande föräldrar, skolledare, lärare och fritidsledare, där rasistiska yttringar bland ungdomar lyfts fram som ett viktigt, men kanske förbiset, problem.

– Utbildningseffekten, slutligen, innebär att information och debatt i medierna hjälper till att förebygga främlingsfientlighet. Jag har svårt att se någon sådan möjlig effekt av den bevakning jag har undersökt. Det finns däremot viktiga stråk i nyheterna som kan förstärka och legitimeras främlingsfientliga föreställningar. När det gäller de högerextrema organisationernas inriktning och ideologi kan dock Sollentunabevakningen ha bidragit med viss utbildning.

Ickerasistisk journalistik – är den möjlig?

Intervjuerna med journalister visar att det inte ens i huvudfåran av svenska nyhetsmedier finns någon minsta gemensam uppfattning om hur fenomen med anknytning till rasism och rasistiska organisationer ska hanteras journalistiskt. Ännu mindre finns det någon genomdiskuterad hållning till att nyhetsbevakningen kan ta sig rasismbefrämjande uttryck bara genom sina beskrivnings- och förklaringsmodeller.

Den forskning som finns om svensk nyhetsjournalistik kring rasism/främlingsfientlighet pekar på olika slag av idémässiga problem i bevakningen. Medieforskaren Birgitta Löwander har

visat hur en nyhetsrapportering som utgår från polisens problembeskrivningar kommer att fokusera på både rasistiska och antirasistiska yttringar som ordningsproblem, medan det ideologiska innehållet tonas ner (Löwander 1997). Denna inriktning är också tydlig i några av de stora mediernas rapportering av manifestationerna lördagen efter mordet i Sollentuna.

Heléne Löow har påpekat att nyhetsbevakningen vid flera tillfällen direkt har gynnat rekryteringen till rasistiska grupperingar, genom att dessa har beskrivits som större och mer välorganiserade än de är eller genom att deras namn och adresser har gjorts kända genom medierna (Löow 1998). Vissa drag hos bevakningen av händelserna i Sollentuna kan ha haft liknande effekter.

Heléne Löow har vidare visat att mediernas sätt att uppmärksamma rasismens offer tyder på en nyhetsvärdering som är sådan att rasistiska hot mot kända personer resulterar i stor publicitet, medan grovt våld mot invandrare och homosexuella inte alltid uppmärksammas ens i notisform (Löow 2003). Detta går delvis att förklara med att nyhetsvärdering generellt gynnar dem som tillhör världens och samhällets eliter, men nyhetsberättandets strävan efter identifikation och sagoliknande historier spelar också en roll här. Offer i nyheterna ska kunna beskrivas som oskyldiga och hjälplösa och kunna väcka allmänmänsklig sympati (Langer 1998). I svensk nyhetsjournalistik om rasismen och dess offer har berättelsemönstret inneburit att homosexuella har sorterats bort som möjliga offerhjärtar. Mönstret villkorar också framställningen av rasistiskt våld mot individer eller grupper som angrips för att de ses som »invandrare«. De offer som får uppmärksamhet beskrivs som »som vi«, bara ännu hederligare och oskyldigare (Brune 2004). Men många får alltså ingen uppmärksamhet alls eller uppmärksammas bara i notisform.

Mycket av inriktningen och intensiteten hos nyhetsrapporteringen efter 14-åringens död i Sollentuna handlade om att gestalta honom på ett sätt som skapade identifikation och sympati. Det finns skäl att fundera över varför det går att göra denne pojke, men inte en somalisk fembarnsfar som mördas för att han är mörkhyad, till medial offerhjärte. Jag tror att förklaringen är mer komplex än att 14-åringen var ett barn. Den måste också sökas i oreflekterade och delvis omedvetna värderingsmönster i nyhetsjournalistiken, liksom i samhället, där vit, svensk och hetero är norm och identifikationspunkt.

Ett annat generellt problem i journalistiken kring rasism, segregation och integrationsfrågor som sätter sin prägel på bevakningen av händelserna i Sollentuna är den rutinmässiga rangordningen av källor. Rangordningen innebär att de som företräder myndigheter har en helt annan definitions- och

så kallade vanliga människor. Nyhetsmediernas osjälvständighet i förhållande till politiker och myndighetsföreträdare har vid flera tillfällen medfört att allvarliga rasistiska brott har föringats eller förnekats i medierna – även när brotten initialt har blivit stora nyhetsändelser (Lindquist 1998; Brune 2004). I det här fallet tar medierna genast över polisens formuleringar om vad som kan ha skett («rasistbrott», «invandrargång») och de egna gestaltningarna följer sedan polisens tolkningar. När »stämningen i Sollentuna« ska kartläggas är det så gott som enbart källor inom det lokala etablissemang som kommer till tals: skolledare, fritidsledare och så vidare, medan de som kanske skulle kunna tala om egen utsatthet för rasistiska trakasserier är frånvarande. »Invandrarna« i Sollentuna beskrivs i tredje person och reproduceras som schabloner.

Nyhetsjournalistikens tilltro till myndighetskällor är en viktig förklaring till att frågor med anknytning till rasism och främlingsfiendlighet behandlas ogenomtänkt i medierna. Dessa frågor har haft låg prioritet inom de myndigheter som rutinemässigt avsågs på nyhetsvärd information. Frågorna har inte heller avhandlats i det offentliga samtalet på ett sådant sätt att det finns någon minsta gemensam kunskap om hur de ska definieras och angripas. Detta politiska vakuum kring starkt laddade samhällsfenomen innebär att mediernas uppmärksamhet, definitioner och beskrivningar kan spela en mer avgörande roll än i frågor där etablerade samhällsliga auktoriteter har definitionsmakten.

Samtidigt visar både tidigare forskning och denna rapport om nyhetsbevakningen av händelserna i Sollentuna att journalistiken delvis fungerar kontraproduktivt, om man förutsätter demokratiska och antirasistiska ideal. Jag uppfattar detta som tecken på ett samhällsproblem, och inte i första hand som ett problem som ska lösas i och av medierna. En ideologisk omorientering i samhället, sådan att rasism, diskriminering och mänskliga rättigheter hamnar i fokus inom viktiga myndigheter, också i vardagslag, skulle möjliggöra en annan och bättre journalistik.

Referenser

- Bjørge, Tore. 1993. »Role of the media in racist violence«. I Tore Bjørge och Rob Witte (red.): *Racist violence in Europe*. London: The Macmillan Press Ltd.
- 1997. *Racist and right-wing violence in Scandinavia*. Otta: Tano Aschehoug.
- Brosius, Hans-Bernd och Frank Esser. 1995. *Eskalation durch Berichterstattung? Massenmedien und fremdenfeindliche Gewalt*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

- Brune, Ylva. 2004. *Nyheter från gränsen. Tre studier i journalistik om »invandrare«, flyktingar och rasistiskt våld*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs universitet.
- Fairclough, Norman. 2001. »The discourse of New Labour: Critical discourse analysis«. I Margaret Wetherell, Stephanie Taylor och Simeon J. Yates (red.): *Discourse as data. A guide for analysis*. London: Sage/The Open University.
- Hartley, John. 1996. *Popular Reality. Journalism, Modernity, Popular Culture*. London, New York: Arnold.
- Langer, John. 1998. *Tabloid Television: Popular Journalism and the »Other« News*. London, New York: Routledge.
- Lindquist, Bosse. 1998. »Förnekelsen – om rasistiska brott i nyheterna«. I Ylva Brune (red.): *Mörk magi i vita medier*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Löwander, Birgitta. 1997. *Rasism och antirasism på dagordningen – studier av televisionens nyhetsrapportering i början av 1990-talet. Doctoral theses at the Department of Sociology Nr 6*. Umeå: Umeå University.
- Löw, Heléne. 1999. »Media och rasistiska organisationer. En historisk exposé«. I *Demokratins förgörare*. SOU 1999:10. Stockholm: Demokratiutredningen.
- 2000. *Nazismen i Sverige 1980–1999*. Stockholm: Ordfront förlag.vv
- 2003. »Homofobi – mediernas blinda fläck«. Föredrag 21/10 2003 vid journalistseminariet »Från fördomar till folkmord«. Arr: Forum för levande historia och Svenska kommittén mot antisemitism.
- Ruth, Arne. 1992. »Utstötningen har blivit en ritual«. I *Dagens Nyheter* 3/2 1992.
- Wodak, Ruth, Rudolf de Cillia, Martin Reisigl, Karin Liebhardt, Klaus Hofstätter och Maria Kargl. 1998. *Zur diskursiver Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 1349.

DO-anmälningar och etnisk bakgrund

– en analys av anmälningar till DO 2004 utifrån anmälarens etniska bakgrund

1 Inledning

Frågan om den etniska och religiösa diskrimineringen har börjat uppmärksammas mer av media och politiker. Samtidigt har medvetenheten om problemets omfattning blivit större. Den tidigare lagstiftningen mot diskriminering förstärktes i mitten av 2003. Lagstiftningen inom området är ett instrument för att motverka och bekämpa denna typ av diskriminering men lagarnas effektivitet ifrågasätts av en rad aktörer.

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering, DO, är en statlig myndighet med särskilt uppdrag att motverka etnisk och religiös diskriminering. Den som anser att han eller hon har blivit diskriminerad har möjlighet att vända sig till DO för att få juridisk hjälp och se till att diskrimineringslagarna efterlevs. Anmälningarna till DO och hanteringen av dessa ärenden är alltså en viktig indikator på hur lagstiftningen för att skydda personer med bakgrund i etniska minoriteter och grupper fungerar.

En analys av vilken etnisk bakgrund de människor som vänder sig till DO har, ger relevant information om skillnader i upplevelsen av missgynnat bemötande, samt om de drabbades möjligheter att i praktiken använda sig av den lagstiftning som ska skydda dem från negativ särbehandling. Anmäler vissa personer i högre utsträckning än andra beroende på deras etniska bakgrund? Vilka samhällsområden berörs i anmälningarna? Vilka sektorer handlar det om? Dessa är några av de frågor som denna rapport analyserar.

*Mohsen Hakim,
mångfaldskonsult*

Syfte

Denna analys har till syfte att sammanställa och analysera de individanmälningar som inkommit till DO med utgångspunkt i anmälarnas etniska bakgrund. Studien avser DO-anmälningar gjorda 2004, men omfattar också en jämförande beskrivning av anmälningar gjorda 2003.

Jämförelsen mellan 2004 och 2003 kan användas för att visa på förändringar beträffande antal och innehåll i DO-anmälningarna. Analysen omfattar också en beskrivning av de samhällsområden och sektorer där den upplevda diskrimineringen har skett. Vidare beskriver analysen ett antal individuella faktorer, till exempel anmälares kön och geografiska hemvist.

Med anmälares etniska bakgrund avses här en av följande fyra kategorier: 1) Muslimska bakgrund, 2) Romer, 3) Svarta och 4) Judiska bakgrund.

Mer konkret syftar analysen till att beskriva hur många anmälningar som kommer från var och en av dessa kategorier. Exempel på frågor som analysen avser belysa är följande:

- Hur många anmälningar till DO är gjorda av personer med muslimsk bakgrund under 2004? Vilka samhällsområden berörs? Har antalet anmälningar ökat eller minskat i relation till föregående år?
- Hur många anmälningar till DO är gjorda av personer med judisk bakgrund under 2004? Vilka samhällsområden berörs? Har de ökat eller minskat under 2004 i relation till föregående år?
- Hur många anmälningar till DO är gjorda av svarta under 2004? Vilka samhällsområden berörs? Har de ökat eller minskat i relation till föregående år?
- Hur många anmälningar till DO är gjorda av romer under 2004? Vilka samhällsområden berörs? Har de ökat eller minskat under 2004 i relation till föregående år?

Denna typ av frågeställningar har inte analyserats tidigare och studien avser därför öka kunskapen inom detta område. Genom att studera DO-anmälningar som kommer från personer som tillhör de fyra utvalda kategorierna kan man få värdefull information som kan vara behjälplig i analysen av företeelserna islamofobi, antisemitism samt rasism mot svarta och romer.

Disposition

Studien som beskrivs i den här rapporten baseras huvudsakligen på en analys av år 2004 års DO-anmälningar från några utvalda etniska kategorier och en jämförelse med utfallet från året före. Vilka de utvalda kategorierna är, syftet med analysen och de frågeställningar som analysen handlar om beskrivs i avsnitt 1.

I avsnitt 2, efter en kort presentation av DO, görs en redogörelse för arbetsmetoden och källorna för datainsamlingen. De utvalda etniska kategorierna beskrivs, liksom metoden för att identifiera den etniska kategori som DO-anmälaren tillhör. Sedan presenteras de aspekter som studerats. För varje variabel beskrivs hur datainsamlingen gått till samt vilka felkällor som kan vara aktuella.

I avsnitt 3 presenteras det totala antalet DO-anmälningar under 2003 och 2004 – oavsett anmälares etniska kategori. Hur dessa anmälningar fördelar sig efter variablerna kön, samhällsområde och sektor presenteras i tabeller och kommenteras.

Avsnitt 4 är huvudavsnittet där alla data om de utvalda kategorierna presenteras och analyseras. Antalet anmälningar studeras ur olika perspektiv. För varje variabel studeras och analyseras utfallet i respektive kategori. Data från 2003 och 2004 jämförs. Avsnitt 5 innehåller en sammanfattning och slutkommentarer till den genomförda analysen.

Appendix A–C innehåller detaljerad information om variablerna Geografisk hemvist, Samhällsområde och Avslutsgrund. Referenser som har använts under framtagningen av denna rapport finns sist i rapporten.

2 Data och metod

I det här avsnittet presenteras de variabler som ingår i studien, metoden för insamlingen av data samt några möjliga felkällor. Avsnittet inleds med en kort beskrivning av DO.

Allmänt om DO och DO:s individanmälningar

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) är en statlig myndighet som arbetar för att motverka etnisk och religiös diskriminering. Myndigheten startade sin verksamhet 1986 och hjälper den diskriminerade att ta till vara sina rättigheter. Detta gör man genom att ge råd, juridisk hjälp och föra den drabbades talan vid en eventuell rättegång. DO arbetar också med information och utbildning. Detta innebär bland annat att man ofta medverkar på möten runt om i Sverige för att informera om hur man förebygger diskriminering. I DO:s uppdrag ingår även att granska olika branscher för att ta reda på vad de vet om lagstiftningen mot diskriminering och huruvida de följer lagen.

En viktig hörnsten i DO:s arbete är hanteringen av individanmälningar, det vill säga anmälningar från individer som anser sig ha blivit utsatta för etnisk eller religiös diskriminering. Anmälningarna, som är offentliga handlingar, skickas till DO på olika sätt. Det vanligaste sättet är via brev, därefter kommer

e-brev och fax. Det händer också att anmälningarna lämnas in vid ett personligt besök.

Metod och källa för datainsamling

Analysarbetet med anmälningar som inkom till DO under 2003 och 2004 skedde huvudsakligen under oktober–december 2004. En mindre komplettering skedde i mitten av januari 2005.

Huvudkällan för datainsamlingen för 2004 har varit DO:s arkiv vilket blev tillgängligt efter att materialet sekretessprövats av DO:s jurister. I arkivet finns, för varje ärende, själva DO-anmälan plus kompletteringar, bilagor och diverse yttranden samt tjänsteanteckningar från telefonkontakter mellan anmälaren och den jurist som handlagt ärendet. Även avslutsbrev från DO som meddelar anmälaren om utgången av den aktuella anmälan finns med i arkivet.

DO har också ett datoriserat diarium som innehåller en mycket kort sammanfattning av varje DO-anmälan plus några andra uppgifter. Diariet uppdateras kontinuerligt och förutom avslutade ärenden innehåller det information om samtliga nya ärenden som kommit in och som är under bearbetning. En utskrift av innehållet i det här diariet var startpunkten för datainsamlingen. Informationen om varje anmälan har sedan kompletterats genom att varje fall i hela arkivet systematiskt gått igenom. Alla relevanta data för varje anmälan har samlats i en tabell.

Datainsamlingen gällde enbart anmälningar om etnisk/religiös diskriminering och anmälningar av personer ur de kategorier som ingår i denna studie. Det fanns många variabler som vore önskvärda att ha med, men på grund av att många anmälningar var så korta och bristfälliga skulle bortfallet av vissa variabler bli stor, vilket i sin tur skulle försvåra tolkningen av resultatet. I stället valdes några få variabler ut och ansträngningar gjordes för att tillgängliga data skulle kompletteras så att bortfallet för dessa variabler skulle elimineras.

När det gäller data för 2003 har huvudkällan varit en tidigare undersökning som gjorts av DO och som innehåller en sammanfattning av samtliga DO-anmälningar inkomna 1998–2003.¹ I denna saknas dock information om de ärenden som inte var avslutade i början av 2004 samt i de flesta fall uppgifter om anmälares etnicitet och i vissa fall även kön. Därför har det materialet kompletterats med hjälp av DO:s diarium, arkivet och direktinformation från DO:s jurister.

För de ärenden som var under bearbetning i december 2004, det vill säga ej avslutade eller så kallade öppna ärenden, har

---

¹ *Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar rapport från DO.*

data inhämtats direkt från den ansvarige juristen som handlägger ärendet. Det här underlättade datainsamlingen och bidrog delvis till att tillförlitligheten angående till exempel anmälarens etnicitet och kön förbättrades. Information om öppna ärenden har i vissa fall, framför allt när handläggaren visat sig vara osäker på vissa uppgifter, kompletterats via en genomgång av de skriftliga dokument som funnits om det ärendet. De flesta öppna ärenden är anmälningar som har kommit in under senare halvan av 2004 och detta kan i sin tur ha lett till lite större noggrannhet för anmälningar under denna period när det gäller identifiering av vilken etnisk kategori anmälaren hör till.

Det bör också poängteras att det i vissa fall finns flera personer bakom en anmälan. För att undvika dubbelregistrering har i dessa fall enbart den första personen som skrivit under anmälan betraktats som anmälare. Om samma person däremot lämnat in flera anmälningar, har varje anmälan betraktats som ett separat fall. Motivet är att underlaget för denna studie är antalet anmälningar och inte antalet personer som upplevt sig diskriminerade.

Under arbetet med datainsamlingen var det en stor fördel att sitta i DO:s lokaler, kunna gå igenom arkivet och vid behov vända sig till DO:s registrator, samtliga jurister och alla andra på DO som generöst svarade på frågor och hjälpte till att underlätta och förbättra datainsamlingen.

De fyra kategorierna – tillvägagångssättet och problemställningar.

I studien ingår anmälningar gjorda av personer ur följande kategorier: 1) Muslimsk bakgrund, 2) Romer, 3) Svarta och 4) Judisk bakgrund. Anmälare som inte tillhör dessa kategorier hamnar alltså utanför ramen för denna studie. Efter konsultationer med forskaren Åke Sander avses med termen personer med muslimsk bakgrund, de personer som har sin bakgrund i ett land som domineras av islamisk kultur och tradition samt har ett namn som visar denna tillhörighet. I många anmälningar saknas dock ursprungslandet och enbart anmälarens namn har varit avgörande för inplacering i kategorin muslimsk bakgrund. Med personer med judisk bakgrund avses här personer som angett detta eller har ett typiskt judiskt namn.

Termerna muslimsk eller judisk bakgrund avser i denna studie även ickepraktiserande och icketroende. Notera att det i diskrimineringsammanhang är omgivningens syn som är mest avgörande. Om man heter Mohamed och är från Irak brukar man drabbas av de fördomar som finns mot muslimer även om man själv skulle vara icketroende.

En stor andel svarta har muslimsk bakgrund, och en och annan kan ha judisk bakgrund, men oavsett religionstillhörighet placeras alla svarta enbart i kategorin Svarta. På samma sätt placeras alla romer – oavsett religionstillhörighet – i kategorin Romer. Varje anmälare hamnar alltså enbart i en kategori och därmed undviks dubbelregistrering.

DO brukar ta hand om diskrimineringsärenden som har koppling till en persons etniska eller religiösa tillhörighet och anmälaren förväntas redogöra för denna koppling i sin anmälan. Den etniska och religiösa tillhörigheten omnämns dock sällan i anmälningarna. Många anmälare poängterar enbart att den diskriminerande behandling som de varit utsatta för har eller kan ha koppling till det faktum att de inte är svenskar eller att de är invandrare.

Under kompletteringsfasen och i kontakten med den ansvarige juristen på DO brukar anmälaren redogöra för viss information som kan vara relevant i det enskilda ärendet. Anmälarens etniska bakgrund brukar för det mesta komma fram då men den brukar inte dokumenteras, förutom i de fall där anmälaren själv skriftligt anger detta.

För samtliga öppna ärenden har befintlig information om anmälarens etniska bakgrund inhämtats från den handläggande juristen. Vid avsaknad av sådan information samt för de avslutade ärendena, har anmälningshandlingarna och ibland enbart anmälarens namn använts för att identifiera anmälarens etnicitet – framför allt när det gäller kategorierna Muslimsk bakgrund och Svarta.

I vissa fall har den etniska tillhörigheten angetts direkt i anmälan. Ibland har bilagor och annat som hör till själva anmälan innehållit information såsom språkkunskaper och födelse-land som har möjliggjort ett rimligt antagande om anmälarens etnicitet. Om det till exempel framkommer att anmälaren bär slöja, talar arabiska eller är född i Mellanöstern har den personen hamnat i kategorin Muslimsk bakgrund (under förutsättning att anmälarens namn inte pekar på något annat).

Med hjälp av bland annat Judiska församlingen i Stockholm och Svenska kommittén mot antisemitism har ett antal typiskt judiska förnamn och efternamn identifierats. Syftet var att kunna placera en anmälare med sådant förnamn eller efternamn i kategorin Judisk bakgrund även om den religiösa tillhörigheten inte angetts i anmälan. Några sådana namn hittades dock inte bland anmälarna. Erfarenheten från DO² är dock att de som har diskriminerats på grund av sin judiska bakgrund oftast angett detta i sin anmälan och de bör därmed hamna i rätt kategori.

---

2 Enligt några av DO:s jurister.

Angående kategorin Romer har risken för felplacering varit mycket liten. En anledning är att romer enligt DO:s erfarenhet³ nästan alltid brukar ange sin etnicitet i sina anmälningar. Dessutom har två personer hjälpt till att identifiera just romska ärenden, nämligen den utredare som har varit ansvarig för DO:s Romaprojekt och den jurist som har haft hand om huvuddelen av romska ärenden.⁴ Deras kännedom om romska ärenden och romska namn har varit en värdefull resurs.

Indelning av anmälarna i olika etniska kategorier, i de fall det saknas säkra uppgifter, är problematisk. På grundval av någorlunda säkra indicier som pekat mot en viss kategori har anmälaren placerats där. Några kan ändå ha placerats i fel kategori. När det har funnits större osäkerhet har anmälaren i de flesta fall utelämnats från studien. Hade det funnits en mer exakt information om anmälarnas etnicitet, hade antalet fall som ingått i denna studie troligen varit något större.

Vilka aspekter ingår i studien?

I samband med en systematisk genomgång av DO:s diarium och arkiv, för att finna anmälningar inom ramen för denna studie, noterades bland annat följande: den etniska kategori som anmälaren tillhör, anmälares kön och postadress samt det samhällsområde och den sektor som berörs av anmälan. För avslutade ärenden noterades också avslutsgrund. Datum när anmälan inkom är en exakt uppgift som alltid finns med i DO:s arkiv.

a) Anmälares kön

Vad säger DO-anmälningarna om könsfördelningen bland dem som upplever sig ha blivit diskriminerade? Hur är könsfördelningen bland de etniska kategorier som ingår i denna studie? För att få svar på dessa frågor kan anmälarnas kön sammanställas och redovisas i tabeller. Detta görs i avsnitt 4.

Uppgiften om anmälares kön baseras i denna studie huvudsakligen på anmälares namn och genomgången av arkivmaterialet, samt i vissa fall på information från DO:s jurister. Nästan samtliga anmälare till DO har utländsk bakgrund och därmed ibland svårigenkännliga namn. Detta försvårar identifieringen av anmälares kön. Många gånger kan man ändå med hjälp av enbart namnet identifiera anmälares kön. Kunskap om andra kulturer och internationell erfarenhet har naturligtvis stor betydelse i detta sammanhang.

Förutom namnen har DO-anmälan och de tillhörande bilagorna också använts för att avgöra anmälares kön. Juristernas

---

3 Enligt några av DO:s jurister.

4 Lars Lindgren och Anders Wilhelmsson.

direktkontakter med anmälarna har naturligtvis – när det gäller öppna ärenden – varit den viktigaste källan för att fastställa en anmälares kön. Tidigare har uppgifter om anmälares kön inte registrerats av DO på ett systematiskt sätt. Enligt DO:s egen undersökning saknas under 1998–2003 uppgifter om anmälares kön i 18 procent av fallen.⁵ Under 2004 har nya rutiner införts och numera brukar anmälares kön registreras.⁶

b) Anmälares geografiska hemvist

Vad säger DO-anmälningarna om diskrimineringens geografiska spridning i Sverige? I DO-anmälningarna saknas många gånger exakt information om platsen för diskriminering men det finns god anledning att tro att den platsen sällan skiljer sig från anmälares hemvist. Och anmälares hemadress – med begränsat bortfall – finns med i DO:s diarium. Därifrån har uppgifterna inhämtats.

Sammanställningen av anmälares geografiska hemvist i tabellform, så som skett i avsnitt 4, har baserats på den första siffran i postadressen som också blivit benämningen för området. Område 1 är alltså det geografiska område vars postadress börjar på 1 och så vidare. Alla områden utanför Sverige kallas för område 10. Vilka geografiska områden som täcks av område 1–9 beskrivs i appendix A.⁷

Anmälares geografiska hemvist kunde också ha sammanställts baserat på länsstillhörighet. Detta skulle dock ha varit mer tidskrävande. Det skulle dessutom, med tanke på att det finns så många län i Sverige, ha lett till att redovisningen av resultatet skulle blivit mycket utrymmeskrävande.

Anmälares hemadress saknas i vissa anmälningar. I dessa fall har anmälares hemvist identifierats med hjälp av tillgänglig information i anmälningshandlingarna, till exempel telefonnumret och information om motparten. I några fall har anmälan bestått av ett ofullständigt e-brev och ärendet har avslutats eftersom anmälares, trots begäran, inte har kompletterat sitt ärende. I dessa fall har anmälares hemadress kunnat identifieras med hjälp av datasökning på Gula sidorna. Eftersom anmä-

5 Enligt en kartläggning som beskrivs i rapporten »Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar«.

6 Det finns risk att fel i enstaka fall inträffat i samband med fastställandet av en anmälares kön. Huvudorsaken kan vara bristfällig/felaktig information i arkivet i kombination med svårigenkännliga namn. Vissa namn kan också användas av båda könen eller tillhöra ena könet i ett land och andra könet i ett annat land.

7 Denna information är baserad på en telefonintervju med en person som är specialist på postnummer och adresser på Postens huvudkontor i Stockholm, se referenslistan.

larna i många fall har ovanliga namn, ger en sådan typ av sökning oftast resultat.⁸

c) Samhällsområde som anmälan avser

Vad säger DO-anmälningarna om förekomsten av upplevd diskriminering inom olika samhällsområden? För att se hur anmälningar från de utvalda kategorierna fördelar sig över de samhällsområden som finns har information om varje anmälan inhämtats från DO:s diarium och sammanställts. Informationen är baserad på en preliminär bedömning som gjorts av DO:s registrator, och som kontrollerats av den jurist som handlägger ärendet. På så vis upptäcks och ändras eventuella fel. Den befintliga informationen är komplett och bör inte innehålla några större fel.

Enligt DO:s arbetsmetod brukar anmälningarna indelas i 13 olika samhällsområden. Dessa omnämns i appendix B och följs av en kort beskrivning om vad varje område omfattar.

d) Sektor som anmälan avser

Vad säger DO-anmälningarna om fördelningen av upplevd diskriminering per sektor? Uppgiften om sektortillhörighet finns i DO:s diarium men bortfallet är stort.

För varje anmälan bedömer den handläggande juristen vilken av följande tre sektorer anmälan avser: 1) Stat, 2) Kommun eller 3) Privat. DO:s uppgifter om anmälningarnas sektortillhörighet har använts i den här studien. För att eliminera bortfallet har uppgifterna kompletterats dels med hjälp av information från jurister, dels via jämförelser med ärenden där information om sektortillhörighet finns.

Ibland är det svårt att veta exakt vilken sektor en anmälan avser. Om anmälan riktar sig mot ett litet företag kan det i vissa fall saknas kunskap om ägaren och därmed om sektortillhörigheten. Baserat på de befintliga uppgifterna om fallet har ett rimligt antagande om sektortillhörighet ändå gjorts.

Ett annat problem är att det finns olika ägarkonstellationer. För att undvika dubbelregistrering har varje anmälan enbart tilldelats en sektor, men i praktiken finns till exempel verksamheter och företag som är delvis statliga, delvis privata. Det finns också anmälningar som riktar sig mot ett flertal aktörer som tillhör olika sektorer. Totalt sett kan man säga att risken för fel i samband med sektorsindelningen inte är försumbar, och att resultatet bör tolkas med viss försiktighet.

---

8 I de få fall där information om anmälares hemadress saknas i anmälan, kan den tas fram – utan några större risker för fel. I vissa fall har dock anmälares bytt bostadsort efter den upplevda diskrimineringen. Därmed försvagas överensstämmelsen mellan platsen för diskriminering och anmälares hemvist.

e) Avslutsgrund för anmälan

Vad händer med alla DO-anmälningar? Hur avslutas de? Hur effektiv är DO:s hjälp till dem som upplevt sig diskriminerade? Svaret på dessa frågor finns alltid – direkt eller indirekt – i det avslutsbrev som skickas till anmälaren när ärendet avslutas.

Enligt DO:s rutiner registreras alltid avslutsgrunden för de anmälningar som handlar om samhällsområdena Arbete och Högskola i DO:s diarium. För andra samhällsområden har läsning av avslutsbrev gett information om avslutsgrunden, men ibland har avslutsbrev varit otydliga och gjort olika tolkningar möjliga.⁹ En mycket stor andel av de anmälningar som kommer till DO avser samhällsområdet Arbete.

En anmälan som kommer till DO kan avslutas av olika orsaker och på olika sätt. Det finns nio avslutsgrunder och dessa presenteras i appendix C. Av naturliga skäl saknas avslutsgrund för de fall som inte är avslutade. Så är fallet med en stor andel av de anmälningar som har kommit in de senaste månaderna. För att få information om avslutsgrunden har data om avslutsgrund insamlats för anmälningar som inkom till DO under första halvåret 2004. Motsvarande data för 2003, det vill säga för de anmälningar som kom in under första halvåret och som var avslutade i slutet av året, har samlats in för att göra en jämförelse möjlig.

3 Samtliga DO-anmälningar 2003 och 2004 – fördelning efter flera aspekter

De huvudsakliga anmälningar som studerats i den här rapporten är de som kommer från några utvalda etniska kategorier. I det här avsnittet kan man dock få en inblick över alla anmälningar som har inkommit till DO under 2003 och 2004, det vill säga samtliga individanmälningar som handlar om etnisk/religiös diskriminering – oavsett etnisk kategori.

Om några juridikstuderandes undersökning av krogdiskriminering

En grupp ungdomar, som de flesta var juridikstuderande, ville med hjälp av en metod som dokumenterar aktuella situationer påvisa krogdiskrimineringen – ett område som har uppmärks-

---

⁹ Den ansvarige juristens bedömning som uttrycks i ett avslutande brev avgör avslutsgrunden. Det är möjligt att en annan jurist i vissa ärenden skulle göra en annan bedömning. Därutöver är vissa avslutsbrev tvetydiga, vilket kan ha lett till att bedömningen i enstaka fall har missförståtts, vilket i sin tur marginellt kan ha påverkat det statistiska underlaget för den här studien.

sammats under det senaste året. De testade om diskriminering förekommer vid tillträde till ett tiotal krogar i Stockholm, Malmö och Göteborg. Undersökningen ledde till 55 anmälningar.¹⁰ Dessa anmälningar började komma in till DO under oktober 2004 men inkom huvudsakligen under november månad och är den främsta förklaringen till den markanta ökningen av antalet anmälningar som berör samhällsområdet Restaurang jämfört med året före. Detta kommenteras mer i samband med redovisningen av tabell 6 i avsnitt 4.

Samtliga personer som deltog i denna undersökning var män, vilket förorsakade en ökning av andelen manliga anmälare 2004. En stor del av de anmälningar som kom från denna grupp var från personer med Muslimska bakgrund och några var från Svarta. Inga anmälare hade Judisk eller Romsk bakgrund.

Ett betydande antal av anmälarna var personer från Mellanöstern med kristen bakgrund. Dessa personers anmälningar finns med i resultatet som redovisas i det här avsnittet. När det gäller krogdiskriminering finns det god anledning att tro att hud- och hårfärg är avgörande och att religionstillhörighet inte har någon direkt betydelse. Ovan nämnda personer med kristen bakgrund ingår dock inte i någon av de fyra utvalda etniska kategorierna, vilket gör att deras anmälningar inte tas med i den studie som presenteras i avsnitt 4. Frågeställningen berörs även i avsnitt 5.

Fördelning efter samhällsområde

Det totala antalet inkomna anmälningar under år 2003 var enligt DO:s statistik 755. Motsvarande siffra för 2004 var 782. Hur dessa anmälningar fördelar sig efter samhällsområde framgår av tabell 1.¹¹ För varje samhällsområde finns det uppgifter om antal anmälningar samt hur stor procent av anmälningarna som avser just det samhällsområdet. Enligt DO:s arbetsmetod finns det totalt 13 möjliga samhällsområden och varje anmälan kan tillhöra endast ett. För kort information om varje samhällsområde, se appendix B.

Tabell 1 visar att en mycket stor andel av anmälningarna handlar om samhällsområdet Arbete som är det i särklass största samhällsområdet. Under 2004 handlade 39,4 procent av anmälningarna om Arbete. Det var en tydlig minskning i förhållande till året innan då andelen var 46,1 procent. Räknat i antal minskade dessa anmälningar med 40, alltså från 348 till 308.

¹⁰ Enligt information från DO.

¹¹ Tabellen är baserad på DO:s officiella statistik över antalet anmälningar per samhällsområde.

Tabell I

Fördelning av samtliga DO-anmälningar efter samhällsområde.

Samhällsområde	2003		2004	
	Antal	%	Antal	%
Arbete	348	46,1	308	39,4
Arbetsmarknad	45	6,0	42	5,4
Bostad	57	7,5	57	7,3
Socialförsäkringssystem	13	1,7	22	2,8
Högskola	14	1,9	13	1,7
Kredit och försäkring	18	2,4	13	1,7
Restaurang	15	2,0	93	11,9
Rättsväsende	63	8,3	37	4,7
Sjukvård	15	2,0	18	2,3
Socialtjänst	22	2,9	38	4,9
Utbildning	25	3,3	34	4,3
Övrig diskriminering	65	8,6	43	5,5
Övriga varor och tjänster	55	7,3	64	8,2
Summa	755	100	782	100

Enligt DO:s årsredovisning för verksamhetsåret 2003 har antalet inkomna anmälningar som handlar om Arbete ökat ständigt under de senaste åren. Enligt en tidigare undersökning härrörde 41 procent av samtliga DO-anmälningar under åren 1998–2003 från området Arbete.¹² Därmed kan man dra slutsatsen att resultatet från 2004 bryter mot den tidigare trenden.

En jämförelse mellan samhällsområden för år 2003 och 2004 visar att den i särklass största skillnaden gäller området Restaurang där antalet anmälningar mer än sexfaldigats. En stor del av denna skillnad beror på den tidigare nämnda undersökningen av krogdiskriminering som resulterade i att 55 anmälningar inkom till DO under slutet av 2004, se avsnitt 3. Tabell 1 visar att antalet inkomna anmälningar 2004 utan dessa anmälningar skulle ha varit 727, alltså 28 anmälningar färre än under 2003.

För övrigt kan man notera att antalet anmälningar inom området Rättsväsende och Övrig diskriminering har minskat något under 2004 jämfört med föregående år, medan det motsatta gäller för området Socialtjänst. En viss variation från år till år är oundvikligt och orsakas oftast av slumpen.

Inom områdena Arbete och Högskola har DO sedan tidigare haft möjlighet att gå till domstol och kräva skadestånd. Enligt en ny lag, från 1 juli 2003, har DO samma möjlighet även inom andra samhällsområden (förutom Rättsväsende och Utbildning). Om man tittar på det totala antalet anmälningar under 2003 och 2004 ser man att det har ökat något, men den nya

12 Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar, rapport från DO.

lagen verkar inte ha haft någon omedelbar effekt. För en mer utförlig diskussion, se avsnitt 5.

Fördelning efter kön

Tidigare undersökningar¹³ visar att det generellt sett brukar vara fler manliga anmälare än kvinnliga. För att illustrera hur könsfördelningen ser ut bland anmälarna 2003 och 2004 har information inhämtats från DO:s diarium och sammanställts i tabell 2. Av olika anledningar saknas dock information om kön för vissa anmälningar. Detta redovisas i form av bortfall i tabellen.

Tabell 2 visar att om man räknar bort bortfallet så ökar andelen kvinnliga anmälare under 2004 till 37,8 procent, från 33,7 procent året innan. Könsbalansen har alltså varit något bättre under 2004. Här bör det påpekas att denna förbättring har skett trots det faktum att alla anmälningar som härrörde från den tidigare nämnda undersökningen om krogdiskriminering kom från män. Om man bortser från dessa 55 anmälningar skulle andelen kvinnor ha varit 40,8 procent, alltså en tydlig ökning jämfört med föregående år.

Under 2003 och 2004 har kvinnor stått för en dryg tredjedel av anmälningarna. Enligt en tidigare undersökning, som var baserad på anmälningar under åren 1998–2003, kunde man konstatera att 30 procent av anmälarna var kvinnor, 52 procent män och att anmälares kön inte fastställts i resterande 18 procent av fallen.¹⁴ Om man räknar bort bortfallet betyder detta att cirka 63 procent var män och 37 procent kvinnor bland de anmälare vars kön hade registrerats. Detta överensstämmer ganska väl med resultatet i tabell 2.

Tabell 2

Fördelning av samtliga DO-anmälningar efter kön.

Kön	2003		2004	
	Antal	%	Antal	%
Män	425	66,3	469	62,2
Kvinnor	216	33,7	285	37,8
Summa	641	100,0	754	100,0
Bortfall	114		28	
Totalt	755		782	

13 *Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar, rapport från DO.*

14 *Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar, rapport från DO.*

Enligt DO har fördelningen mellan könen, med en överrepresentation av män, varit tämligen likartad över åren.¹⁵ Observera dock att det här inte betyder att kvinnor löper mindre risk att utsättas för etnisk diskriminering. Resultatet visar enbart att män i högre utsträckning än kvinnor vänder sig till DO.

Fördelning efter samhällssektor

För att se antalet anmälningar per sektor har information inhämtats från DO:s diarium. Resultatet har sammanställts och visas i tabell 3. Man kan notera att det för många anmälningar saknas uppgifter om vilken sektor anmälan avser. I beräkningen av andelen anmälningar inom varje sektor har bortfallet inte tagits med.

Tabell 3 visar att cirka hälften av anmälningarna härrör från den privata sektorn medan den andra halvan fördelar sig någorlunda jämnt mellan den statliga och kommunala sektorn. Resultatet skiljer sig inte så mycket mellan år 2003 och 2004. Bortfallet är mycket stort för 2004 och ännu större för 2003 och det är osäkert vad det är för typ av anmälningar som omfattas av bortfallet. Resultatet bör därför tolkas med stor försiktighet.

4 DO-anmälningar efter etnisk bakgrund – jämförelse och analys av data för 2003 och 2004

Det här avsnittet innehåller resultatet av den studie som rapporten huvudsakligen handlar om. Tillvägagångssättet för insamlingen av alla data som presenteras i detta avsnitt har beskrivits i avsnitt 2. Avsnitt 4 börjar med en redovisning av och kommentarer till antalet anmälningar som har kommit in till DO under 2004 från personer med bakgrund i de utvalda etniska kategorierna. En jämförelse med motsvarande data

Tabell 3

Totala antalet anmälningar för respektive sektor.

Sektor	2003		2004	
	Antal	%	Antal	%
Stat	135	24,2	150	22,0
Kommun	147	26,4	165	24,3
Privat	275	49,4	365	53,7
Summa	557	100	680	100
Bortfall	198		102	
Totalt	755		782	

¹⁵ Se årsredovisning för år 2003.

från föregående år görs. Därefter följer redovisning och analys av hur anmälningarna under 2003 och 2004 fördelar sig efter anmälarnas kön och geografiska hemvist samt efter det samhällsområde och den sektor som anmälan avser. Sista avsnittet handlar om avslutsgrunden för anmälningarna.

Antalet anmälningar till DO från fyra etniska kategorier

Som ett resultat av denna studie dras slutsatsen att cirka hälften av alla DO-anmälningar kommer från någon av de fyra etniska kategorier som denna analys handlar om, det vill säga personer med muslimsk bakgrund, judisk bakgrund, svarta och romer. Antalet anmälningar från varje kategori redovisas nedan och analyseras.

Totalt antal anmälningar

I tabell 4 redovisas det totala antalet anmälningar från de fyra etniska kategorierna under 2003 respektive 2004. Den totala summan för året redovisas längst ned i tabellen. Andelen anmälningar per etnisk kategori redovisas också i tabellen. Denna andel är kvoten mellan antalet anmälningar från varje kategori och det totala antalet anmälningar för hela året. Tabellen visar att kategorin Muslimsk bakgrund är i särklass vanligast bland anmälarna, och att kategorin Judisk bakgrund förekommer minst.

En majoritet av de svarta,¹⁶ och en liten andel av romerna i Sverige,¹⁷ har muslimsk bakgrund. Enligt Judiska församlingen i Stockholm finns det en mycket liten andel svarta med judisk bakgrund i Sverige, och inga romer. För att undvika dubbelregistrering placeras alla svarta och romska anmälare – oavsett religionstillhörighet – enbart i kategorin Svarta respektive Romer.

Antalet anmälningar för kategorierna Romer och Judisk bakgrund är nästan oförändrat under 2003 och 2004. Däremot ökar antalet anmälningar ganska mycket för kategorin Muslimsk bakgrund och procentuellt sett ännu mer för kategorin Svarta. Denna ökning beror delvis på den tidigare beskrivna undersökningen av krogdiskrimineringen i några storstäder, eftersom många av de medverkande tillhörde dessa båda kategorier (se även avsnitt 3).

Bland kvinnliga anmälare med muslimsk bakgrund anger cirka tio personer i sina anmälningar under 2004 att de bär slöja och att detta kan ha koppling till den diskriminering som

---

¹⁶ Enligt information från Afrosvenskarnas riksförbund.

¹⁷ Enligt Lars Lindgren, projektansvarig för Romaprojektet, DO.

Tabell 4

Totala antalet anmälningar för respektive kategori under 2003 och 2004.

Etnisk bakgrund	2003		2004	
	Antal	%	Antal	%
Muslimsk bakgrund	224	71,8	276	69,3
Judisk bakgrund	6	1,9	7	1,8
Svarta	40	12,8	75	18,8
Romer	42	13,5	40	10,1
Summa	312	100	398	100

de anser sig ha blivit utsatta för. Under 2003 var motsvarande siffra något lägre.

Angående antalet anmälningar från kategorin Svarta finns det anledning att tro att den verkliga siffran under 2003 borde vara något högre. Under datainsamlingsfasen för denna analys fanns många anmälningar från 2004 som var under bearbetning men få från 2003. För dessa öppna ärenden har handläggaren ombetts avgöra anmälarens etniska kategori. Därigenom har noggrannheten ökat något när det gäller data från 2004. En person med svenskt namn som är adopterad från Afrika men som inte angett detta i sin anmälan 2003 syns alltså inte i statistiken för 2003, medan en liknande person kan finnas med i statistiken för 2004 – tack vare handläggarnas information.

En annan förklaring till ökningen av antalet anmälare med svart hudfärg är att samma person kan ha lämnat in flera anmälningar. Till exempel kan en person som har sökt en rad arbeten utan att ha blivit kallad på anställningsintervju ha anmält ett flertal arbetsgivare på en gång. Detta exempel gäller naturligtvis alla kategorier och gör att en eller ett fåtal personer kan påverka statistiken markant. Betydelsen blir dock större för grupper med relativt få anmälningar. Ytterligare en förklaring till ökningen av antalet anmälningar från svarta kan vara att fler människor i den kategorin har fått kännedom om DO:s existens.

Antalet anmälningar från personer med judisk bakgrund är mycket få – under både 2003 och 2004. Trots att Judiska församlingen i Stockholm på sin webbplats informerar om möjligheten att göra en DO-anmälan och är beredd att hjälpa till med anmälan är det ytterst ovanligt att församlingen kontaktas i sådana ärenden. Det är därför, enligt Judiska församlingen, väntat att det är få anmälningar från denna kategori. En förklaring kan vara att de många svenska judar är födda i Sverige och är välintegrerade i det svenska samhället och därför mindre utsatta för diskriminering. En annan förklaring kan vara att antisemitiska handlingar inte är lika utbredda eller lika synliga som islamofobi, eller fördomar mot romer.

Antalet DO-anmälningar från romer tog fart år 2002 i samband med genomförandet av DO:s speciella projekt om diskriminering av romer. Projektet leddes av Lars Lindgren och utmynnade i en rapport med rubriken *Diskriminering av romer i Sverige*. Enligt denna rapport var orsaken till det tidigare låga antalet anmälningar troligen avsaknad av kunskap om det skydd som finns mot diskriminering, samt bristande förtroende för myndigheter med uppgift att handha ärenden som rör diskriminering. Med tanke på att man från DO:s start 1986 fram till 2002 endast tog emot ett femtiotal anmälningar, visar den höga siffran för 2003 och 2004 att DO:s satsning på romer verkligen har gett resultat.

Hur många personer omfattas av de berörda kategorierna?

I detta avsnitt redovisas hur de fyra etniska kategorier som analyseras i denna studie är representerade bland landets befolkning. Denna beskrivning sker med stöd av olika expertbedömningar.

För att få en uppfattning om antalet boende i Sverige som har muslimsk respektive judisk bakgrund har ett flertal forskare och andra experter konsulterats. Slutsatsen blev att antalet personer med judisk bakgrund beräknades till 20 000 och antalet personer med muslimsk bakgrund till 350 000 personer¹⁸ Observera att personer som är muslimer och svarta inte ingår i den sistnämnda skattningen. De ingår enbart i kategorin Svarta för att dubbelregistrering ska undvikas. Antalet romer som är bosatta i Sverige beräknas vara mellan 40 000 och 50 000.¹⁹

Det saknas tillförlitliga uppgifter om antalet svarta i Sverige. Det finns visserligen uppgifter om att cirka 50 000 personer i Sverige är födda i Afrika söder om Sahara.²⁰ I den beräkningen ingår också adopterade barn som är födda i den delen av världen. Om man räknar in svarta som bor i Sverige men ursprungligen kommer från USA, England, Frankrike, Latinamerika och andra delar av världen samt alla svarta barn som är födda i Sverige blir denna kategori större.

DO-anmälningar efter kön

Erfarenheter hos DO visar att det generellt sett brukar vara fler män än kvinnor som inkommer med anmälningar. Enligt en tidigare undersökning, baserad på samtliga anmälningar (oavsett etnisk kategori) under åren 1998–2003, kunde man konsta-

18 Detta är en grov skattning som bygger på uppgifter från religionsforskaren Åke Sander vid Göteborgs universitet.

19 Enligt uppgifter från Lars Lindgren, projektansvarig för Romaprojektet, DO.

20 Enligt uppgifter från Afrosvenskarnas riksförbund.

tera att 30 procent av anmälarna var kvinnor, 52 procent män och att anmälares kön inte registrerats i resterande 18 procent av fallen.²¹ Om man räknar bort bortfallet, hade 36,6 procent kvinnor och 63,4 procent män registrerats. Detta är i linje med resultatet från samtliga DO-anmälningar som inkom 2003 och 2004 vilket redovisas i avsnitt 3.

Om man tittar på de etniska kategorier som ingår i denna analys, visar tabell 5 och 6 tydligt att män är i majoritet bland anmälare med muslimsk bakgrund. Antalet män i denna kategori är klart större än det genomsnittliga värdet för samtliga DO-anmälningar. Resultatet från år 2004 och 2003, 75,4 procent och 72,3 procent, kan jämföras med de siffror som angavs i tabell 2 i avsnitt 3, alltså 62,2 procent och 66,3 procent eller med de 63,4 procent som nämndes ovan.

Den genomgång av DO-anmälningar som gjordes i samband med den här studien visar att i de fall hela familjen eller flera personer är inblandade, till exempel vid bostadsproblem eller diverse trakasserier, så är det bland personer med muslimsk bakgrund mer vanligt att mannen formellt står för anmälan. Och statistiken som ligger bakom den här aktuella analysen är baserad på anmälares – inte på alla de personer som anmälan avser. Detta är en bidragande orsak till det stora antalet män bland anmälare med muslimsk bakgrund.

Tabell 5 och 6 visar att andelen manliga anmälare i kategorin Svarta är något högre än andelen kvinnliga under 2004, men att könsbalansen blivit något jämnare än året innan. Här bör det påpekas att en jämnare fördelning skett trots att alla anmälningar som härrörde från den tidigare nämnda undersökningen om krogdiskriminering var från manliga anmälare. Om man bortser från dessa anmälningar tyder resultatet på att andelen kvinnliga anmälare i kategorin Svarta har ökat markant jämfört med föregående år. Då hade även minskningen av andelen kvinnliga anmälare i kategorin Muslimsk bakgrund nästan uteblivit helt för 2004.

Tabell 5 och 6 visar att män verkar vara överrepresenterade även bland anmälare med judisk bakgrund, men med tanke på att det är så få anmälningar totalt från denna kategori kan man inte dra några slutsatser av detta.

---

21 *Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar, rapport från DO.*

Tabell 5*DO-anmälarna under 2004 fördelade efter kön och etnisk bakgrund.*

Kön	Muslimsk bakgrund		Svarta		Romer		Judisk bakgrund		Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Män	208	75,4	49	65,3	7	17,5	5	71,4	269	67,6
Kvinnor	68	24,6	26	34,7	33	82,5	2	28,6	129	32,4
Summa	276	100	75	100	40	100	7	100	398	100

Tabell 6*DO-anmälarna under 2003 efter kön och etnisk bakgrund.*

Kön	Muslimsk bakgrund		Svarta		Romer		Judisk bakgrund		Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Män	162	72,3	30	75,0	18	42,9	4	66,7	214	68,6
Kvinnor	62	27,7	10	25,0	24	57,1	2	33,3	98	31,4
Summa	224	100	40	100	42	100	6	100,0	312	100

Romska kvinnor anmäler mest

En grupp som avviker markant från de andra grupperna, avseende könsfördelningen bland anmälarna, är romerna. Tabell 5 visar att romska kvinnor under 2004 stod för drygt 80 procent av anmälningarna som gjordes av romer. Tabell 6 visar att motsvarande siffra för 2003 var knappt 60 procent. Statistiskt har kvinnliga romer stått för två tredjedelar av alla anmälningar från romer under de två senaste åren.

Det finns två huvudförklaringar till det relativt höga antalet anmälningar från romska kvinnor. Den ena är att romska kvinnor är mer synliga genom sin traditionella dräkt och därmed är mer utsatta. Den andra är att det inom flera romska grupper oftast är kvinnorna som har huvudansvaret för kontakterna med majoritetssamhället och myndigheter som skola, socialförvaltning med mera.²²

För de fyra analyserade kategorierna tillsammans är andelen manliga anmälare cirka 68 procent under både 2004 och 2003. Motsvarande siffra för samtliga DO-anmälningar är drygt 62 procent för 2004 och drygt 66 procent för 2003. Totalt sett är alltså andelen anmälade män för de analyserade grupperna något större än det genomsnittliga värdet för samtliga DO-anmälningar trots det motverkande resultatet från kategorin Romer. Orsaken är det större antalet anmälade män i kategorin Muslimsk bakgrund.

²² Enligt uppgifter från Lars Lindgren, projektansvarig för Romaprojektet, DO.

DO-anmälningar efter geografiskt område

Här har antalet anmälningar, baserat på anmälares geografiska hemvist, indelats i tio områden. Indelningen har gjorts efter den första siffran i anmälares postadress; område 1 står alltså för Storstockholm, område 2 är huvudsakligen Malmö och andra kommuner i Skåne län medan område 4 är Göteborg och ett antal andra kommuner. För utförlig information om vilka delar som täcks av varje område, se appendix A.

Tabell 7 och 8 visar att de flesta anmälningarna kommer från personer som är bosatta i Storstockholm, cirka 41 procent under 2004 och 34 procent under 2003. En förklaring till det kan vara att DO finns i just Stockholm. Erfarenheterna hos DO pekar på att de absolut flesta anmälningarna kommer från storstadsområden.²³ En bidragande orsak till detta är att många invandrare gärna bosätter sig i större städer.

Man kan notera att några av anmälnarna har angett att de bor utomlands. Här rör det sig huvudsakligen om människor som upplevt att de blivit utsatta för diskriminering när de har varit på tillfälligt besök i Sverige eller som har flyttat utomlands efter det att den anmälda händelsen inträffat.

Man kan också notera att det 2004 är relativt få DO-anmälare som bor i område 8 och 9. Dessa områden omfattar de fem nordligaste länen i Sverige, alltså Norrbotten, Västerbotten, Västernorrland, Jämtland och Gävleborg. Det är kategorin Romer som står för nästan hälften av alla anmälningar som kommer från dessa områden. Tabell 7 och 8 visar att romer bosatta i dessa områden stod för 19 anmälningar under 2003–2004 medan motsvarande siffror för kategorin svarta var 6 och för den stora kategorin Muslimska bakgrund 14 anmälningar.

Man kan notera att 58,7 procent av anmälningarna som kommit in från kategorin Svarta under 2004 kommer från personer bosatta i Storstockholm. Motsvarande siffra för 2003 var 42,5 procent. Dessa höga siffror hänger delvis samman med att andelen svarta i Stockholm är förhållandevis stor. Men den tidigare nämnda undersökningen om krogdiskriminering har också stor betydelse, se avsnitt 3. De svarta personer som deltog i den undersökningen var nämligen huvudsakligen från Stockholm. De krogar som testades fanns i Stockholm, Göteborg och Malmö och de som deltog i projektet bodde också i dessa storstäder.

Tabell 7 och 8 visar att det inom kategorin Muslimska bakgrund kom 39,4 procent av anmälningarna under 2004 från boende i Storstockholm, medan motsvarande siffra för 2003 var 37,1 procent. Om man lägger ihop anmälningarna från område 1, 2 och 4 blir resultatet 78,5 procent för 2004 och 71,9 procent för 2003. Detta innebär att tre fjärdedelar av anmälningarna inom denna kategori kommer från personer som bor i dessa tre områden, alltså i trakterna kring Stockholm, Malmö och Göteborg.

---

23 Enligt A. Delgado, administrativ chef, DO.

Muslimsk bakgrund är den i särklass största kategorin med mycket stor påverkan på resultatet för summan av de fyra analyserade kategorierna. Statistiken i tabell 7 visar att tre fjärdedelar av anmälarna (från de fyra analyserade kategorierna) bor i områdena 1, 2 och 4. Tabell 8 visar att motsvarande andel under 2003 var drygt två tredjedelar.

När det gäller kategorin Judisk bakgrund visar tabell 7 och 8 att alla anmälningar kommer från boende i områden 1, 2 och 4. Romska anmälare är däremot inte koncentrerade inom dessa geografiska områden. De områden med flest antal anmälningar under 2004 var i tur och ordning område 1, 7 och 6 vilka i tur och ordning stod för 20 procent, 17,5 procent och 15 procent av samtliga romska anmälningar. Under 2003 stod område 7 för 23,8 procent och område 4 för 19 procent av samtliga romska anmälningar.

Tabell 7

Anmälarnas fördelning efter geografiskt område år 2004.

Geografiskt område	Muslimsk bakgrund		Svarta		Romer		Judisk bakgrund	Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	Antal	%
Område 1	109	39,4	44	58,7	8	20,0	3	164	41,2
Område 2	58	21,0	8	10,7	0	0	4	70	17,6
Område 3	10	3,6	2	2,7	0	0	0	12	3,0
Område 4	50	18,1	10	13,3	4	10,0	0	64	16,1
Område 5	16	5,8	0	0	5	12,5	0	21	5,3
Område 6	12	4,3	1	1,3	6	15,0	0	19	4,8
Område 7	15	5,4	4	5,3	7	17,5	0	26	6,5
Område 8	2	0,7	2	2,7	5	12,5	0	9	2,3
Område 9	4	1,4	1	1,3	5	12,5	0	10	2,5
Utomlands	0	0	3	4,0	0	0	0	3	0,8
Summa	276	100	75	100	40	100	7	398	100

Tabell 8

Anmälarnas indelning i geografiskt område 2003

Geografiskt område	Muslimsk bakgrund		Svarta		Romer		Judisk bakgrund	Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	Antal	%
Område 1	83	37,1	17	42,5	5	11,9	2	107	34,3
Område 2	31	13,8	2	5,0	3	7,1	2	38	12,2
Område 3	7	3,1	1	2,5	1	2,4	0	9	2,9
Område 4	47	21,0	8	20,0	8	19,0	2	65	20,8
Område 5	14	6,3	2	5,0	1	2,4	0	17	5,4
Område 6	5	2,2	2	5,0	5	11,9	0	12	3,8
Område 7	27	12,1	3	7,5	10	23,8	0	40	12,8
Område 8	2	0,9	2	5,0	5	11,9	0	9	2,9
Område 9	6	2,7	1	2,5	4	9,5	0	11	3,5
Utomlands	2	0,9	2	5,0	0	0	0	4	1,3
Summa	224	100	40	100	42	100	6	312	100

DO-anmälningar efter samhällsområde

Det totala antalet inkomna anmälningar från de fyra analyserade kategorierna var 398 under 2004. Motsvarande siffra för 2003 var 312. Hur dessa anmälningar fördelar sig efter samhällsområde framgår av tabell 9 och 10. För varje samhällsområde finns det uppgifter om antal anmälningar samt hur stor procent av anmälningarna som avser just det samhällsområdet.

Det i särklass största samhällsområdet är Arbete. De anmälningar som avser detta område kommer både från arbetstagare och arbetssökande och handlar om uppsägningar och diverse trakasserier på arbetsplatserna samt utebliven anställning eller utebliven anställningsintervju trots att anmälaren anser sig ha höga meriter. För information om vad varje samhällsområde omfattar, se appendix B.

Enligt tabell 9 handlar de anmälningar som under 2004 kom från personer med muslimsk bakgrund främst om följande områden: Arbete (39,4 procent), Restaurang (13,4 procent), Övriga varor och tjänster (9,8 procent) samt Bostad (8,7 procent). Motsvarande områden för kategorin Svarta är Arbete (36 procent), Restaurang (28 procent) och Övriga varor och tjänster (9,3 procent). Anmälningar från kategorin Judisk bakgrund är för få och behöver inte rangordnas. För kategorin Romer kommer de flesta anmälningarna från områdena Övriga varor och tjänster (30 procent), Bostad (17,5 procent), Socialtjänst (12,5 procent) och Restaurang (12,5 procent).

Till skillnad från övriga kategorier är det ytterst få anmälningar från romer som berör området Arbete, vilket hänger samman med romers utsatthet och marginalisering. Många anmälningar från denna kategori berör i stället områdena Bostad och Övriga varor och tjänster, se även tabell 10. I det sistnämnda området ingår tillträde till affärer och camping, och många anmälare menar att de har nekats tillträde till camping och utsatts för diskriminerande behandling i affärer på grund av sin etnicitet. Detta överensstämmer med en tidigare DO-studie.²⁴

Tabell 9 visar att 35,4 procent av anmälningarna från de fyra analyserade kategorierna 2004 härrörde sig från samhällsområdet Arbete. Under 2003 var enligt tabell 10 motsvarande andel 43,6 procent. Här kan man notera att andelen anmälningar inom området Arbete minskat ganska mycket. Detta beror framför allt på det minskade antalet anmälningar från kategorin Muslimsk bakgrund.

Det näst största samhällsområdet 2004 är Restaurang vars andel av det totala antalet anmälningar är 15,8 procent. Det kan jämföras med föregående års andel på 2,2 procent. Ökningen

---

24 *Diskriminering av romer i Sverige* av Lars Lindgren, DO.

beror till stor del på att krogdiskriminering har uppmärksamats allt mer av DO och andra aktörer och att frågan fått stort utrymme i media. Rent konkret svarar anmälningarna från den tidigare nämnda undersökningen om krogdiskriminering för den största delen av ökningen.

En jämförelse mellan tabell 9 och 10 visar att en ökning, förutom för området Restaurang, har skett även för området Övriga varor och tjänster och Kredit och försäkring – från 7,7

Tabell 9

Fördelning av anmälningar per kategori och samhällsområde 2004.

Samhällsområde	Muslimsk bakgrund		Svarta		Romer		Judisk bakgrund	Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	Antal	%
Arbete	109	39,4	27	36,0	2	5,0	3	141	35,4
Arbetsmarknad	15	5,4	2	2,7	0	0	0	17	4,3
Bostad	24	8,7	4	5,3	7	17,5	2	37	9,3
Socialförsäkringssystem	1	0,4	0	0	0	0	0	1	0,3
Högskola	6	2,2	0	0	0	0	1	7	1,8
Kredit och försäkring	14	5,1	3	4,0	3	7,5	1	21	5,3
Restaurang	37	13,4	21	28,0	5	12,5	0	63	15,8
Rättsväsende	8	2,9	4	5,3	2	5,0	0	14	3,5
Sjukvård	7	2,5	0	0	1	2,5	0	8	2,0
Socialtjänst	10	3,6	2	2,7	5	12,5	0	17	4,3
Utbildning	7	2,5	1	1,3	0	0	0	8	2,0
Övrig diskriminering	11	4,0	4	5,3	3	7,5	0	18	4,5
Övriga varor och tjänster	27	9,8	7	9,3	12	30,0	0	46	11,6
Summa	276	100	75	100	40	100	7	398	100

Tabell 10

Fördelning av anmälningar per kategori och samhällsområde 2003.

Samhällsområde	Muslimsk bakgrund		Svarta		Romer		Judisk bakgrund	Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	Antal	%
Arbete	117	52,2	17	42,5	2	4,8	0	136	43,6
Arbetsmarknad	23	10,3	1	2,5	0	0	2	26	8,3
Bostad	8	3,6	3	7,5	12	28,6	1	24	7,7
Socialförsäkringssystem	5	2,2	0	0	2	4,8	0	7	2,2
Högskola	6	2,7	0	0	0	0	2	8	2,6
Kredit och försäkring	4	1,8	2	5,0	1	2,4	0	7	2,2
Restaurang	5	2,2	0	0	2	4,8	0	7	2,2
Rättsväsende	11	4,9	8	20	7	16,7	1	27	8,7
Sjukvård	3	1,3	2	5,0	2	4,8	0	7	2,2
Socialtjänst	5	2,2	3	7,5	2	4,8	0	10	3,2
Utbildning	7	3,1	0	0	1	2,4	0	8	2,6
Övrig diskriminering	16	7,1	2	5,0	3	7,1	0	21	6,7
Övriga varor och tjänster	14	6,3	2	5,0	8	19,0	0	24	7,7
Summa	224	100	40	100	42	100	6	312	100

procent till 11,6 procent samt från 2,2 procent till 5,3 procent. På samma sätt kan man notera att näst efter Arbete, så har en minskning skett för området Rättsväsende och Arbetsmarknad – från 8,7 procent till 3,5 procent samt från 8,3 procent till 4,3 procent.

Resultatet för 2004, jämfört med året innan, visar att det inom kategorin Svarta har skett en mycket stor ökning av anmälningar inom området Restaurang – en uppgång från 0 till 28 procent. Näst största ökningen gäller området Övriga varor och tjänster. Minskningen har främst drabbat området Rättsväsende som minskat från 20 till 5,3 procent. Därefter kommer områdena Arbete, Sjukvård och Socialtjänst.

Inom kategorin Romer gäller den största ökningen området Övriga varor och tjänster – en uppgång från 19 procent 2003 till 30 procent 2004. Därefter följer Restaurang och Socialtjänst. Minskningen gäller främst Rättsväsende och Bostad – från 16,7 procent till 5 procent, samt från 28,6 till 17,5 procent.

Enligt tabell 10 handlade 52,2 procent av de anmälningar som inkom under 2003 från personer med muslimsk bakgrund om området Arbete. På andra plats hamnade Arbetsmarknad med 10,3 procent. De största områdena för kategorin Svarta var Arbete och Rättsväsende – 42,5 respektive 20 procent. Från Romer rörde de flesta anmälningarna områdena Bostad, Övriga varor och tjänster samt Rättsväsende som i tur och ordning stod för 28,6 procent, 19 procent samt 16,7 procent.

Inom områdena Arbete och Högskola har DO sedan tidigare haft möjlighet att driva ärenden till domstol och kräva skadestånd. Enligt en ny lag från 1 juli 2003 har DO samma möjlighet även inom en rad andra samhällsområden. Den nya lagen kan ha haft en positiv effekt för ökningen av anmälningar inom området Restaurang, men generellt sett verkar den inte ha haft någon större effekt.

DO-anmälningar efter sektor

Samtliga anmälningar som kommer från de analyserade kategorierna, baserade på den sektor som anmälan avser, har delats in i tre delar. Resultatet har sammanställts och visas i tabell 11. Man kan notera att andelen anmälningar som avser den kommunala sektorn i stort sett är densamma under 2003 och 2004. Däremot har andelen anmälningar som rör den statliga sektorn minskat under 2004 till 20,4 procent från 32,7 procent året innan. I stället ökar andelen anmälningar inom den privata sektorn till 56 procent från tidigare 42,6 procent.

Resultatet för alla inkomna anmälningar oavsett kategori, indelat i olika sektorer, visades i tabell 3 i avsnitt 3. Om man jämför det med resultatet i tabell 11 kan man notera att andelen anmälningar 2004 från de fyra analyserade kategorierna

Tabell 11

Totala antalet anmälningar för respektive sektor under 2003 och 2004.

Sektor	2003		2004	
	Antal	%	Antal	%
Stat	102	32,7	81	20,4
Kommun	77	24,7	94	23,6
Privat	133	42,6	223	56,0
Summa	312	100	398	100
Totalt	755		782	

som avser den privata sektorn är något högre (56 procent mot 53,7 procent) och att andelen för den statliga sektorn tvärtom är något mindre (20,4 procent mot 22 procent).

Under 2003 var förhållandet det omvända. Andelen anmälningar, från alla fyra kategorierna, som avsåg den privata sektorn var då lägre (42,6 procent mot 49,4 procent) och för den statliga sektorn högre (32,7 procent mot 24,2 procent). Förändringen i andelen anmälningar som avser den kommunala sektorn är under de båda åren inte lika stor.

Angående sektorindelningen för samtliga inkomna anmälningar oavsett kategori, bör man notera att bortfallet är mycket stort. Eftersom det är osäkert vilken typ av anmälningar som omfattas av bortfallet bör jämförelser med de siffrorna tolkas med stor försiktighet.

Avslutsgrund för DO-anmälningar

När man studerar avslutsgrunden för anmälningar inkomna 2004 bör man ha i åtanke att det inte är ovanligt att behandlingen av en anmälan kan ta några månader och ibland ännu längre. På grund av detta var en stor andel av de ärenden som kom in under hösten 2004 inte avslutade och saknade därmed avslutsgrund när datainsamlingsfasen inför denna analys pågick. En majoritet av de anmälningar som hade kommit in under första halvan av 2004 var dock avslutade. Därför har data gällande avslutsgrund för de analyserade kategorierna insamlats enbart för de ärenden som hade kommit till DO under första halvåret 2004. Resultatet finns i tabell 12.

I en kartläggning av anmälningar inkomna 1998–2003, som genomfördes på uppdrag av DO i slutet av 2003, finns uppgifter om de ärenden som var avslutade vid den tidpunkten. Därifrån har uppgifterna om avslutsgrund inhämtats för de DO-anmälningar som hade inkommit under första halvan av 2003. Resultatet har sammanställts och presenteras i tabell 13. Det finns nio olika avslutsgrunder. För mer information om vad varje avslutsgrund handlar om, se appendix C.

En jämförelse mellan tabell 12 och 13 kan visa eventuella skillnader mellan 2003 och 2004. I båda tabellerna finns det ett visst bortfall som omfattar de anmälningar som inte är avslutade. Dessa fall gäller ärenden som tar lite längre tid att behandla och är troligen likartade under båda åren.

Den avslutsgrund som har ökat mest om man summerar anmälningarna från de fyra analyserade kategorierna är »Ej religiös/etnisk diskriminering«, som ökat från 38,8 procent 2003 till 54,6 procent 2004. Därefter kommer »Återkallelse« som ökat från 1,7 procent till 10,8 procent. Den avslutsgrund

Tabell 12

Avslutsgrund för anmälningar som inkom under första halvåret 2004.

Avslutsgrund	Muslimsk bakgrund		Svarta		Romer		Judisk bakgrund	Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	Antal	%
Anmälan bristfällig	16	12,6	2	6,3	4	33,3	0	22	12,5
Återkallelse	18	14,2	0	0	1	8,3	0	19	10,8
Preskription	2	1,6	3	9,4	0	0	0	5	2,8
Dom	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Situationen löst	7	5,5	3	9,4	0	0	0	10	5,7
Förlikning	1	0,8	0	0	0	0	0	1	0,6
Ej religiös/etnisk diskriminering	74	58,3	13	40,6	5	41,7	4	96	54,6
Lagstöd saknas	9	7,1	7	21,9	2	16,7	1	19	10,8
Övrigt	0	0	4	12,5	0	0	0	4	2,3
Summa avklarade ärenden	127	100	32	100	12	100	5	176	100
Avslutsbrev saknas	23		7		12		0	42	
Summa totalt	150		39		24		5	218	

Tabell 13

Avslutsgrund för de anmälningar som inkom under första halvåret 2003

Avslutsgrund	Muslimsk bakgrund		Svarta		Romer		Judisk bakgrund	Totalt	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	Antal	%
Anmälan bristfällig	9	10,3	0	0	1	7,7	0	10	8,3
Återkallelse	2	2,3	0	0	0	0	0	2	1,7
Preskription	11	12,6	1	5,6	0	0	0	12	9,9
Dom	0	0	0	0	1	7,7	0	1	0,8
Situationen löst	12	13,8	4	22,2	2	15,4	0	18	14,9
Förlikning	1	1,1	0	0	0	0	0	1	0,8
Ej religiös/etnisk diskriminering	35	40,2	7	38,9	2	15,4	3	47	38,8
Lagstöd saknas	16	18,4	5	27,8	7	53,8	0	28	23,1
Övrigt	1	1,1	1	5,6	0	0	0	2	1,7
Summa avklarade ärenden	87	100	18	100	13	100	3	121	100
Avslutsbrev saknas	23		5		10		0	38	
Summa totalt	110		23		23		3	159	

som har minskat mest om man jämför de båda åren är »Lagstöd saknas«. Denna avslutsgrund har minskat från 23,1 procent till 10,8 procent vilket direkt hänger samman med den nya lagen som började gälla 1 juli 2003. Även »Situationen löst« och »Preskription« har minskat, från 14,9 procent till 5,7 procent samt från 9,9 procent till 2,8 procent.

Tabell 12 och 13 visar att »Ej religiös/etnisk diskriminering« är den utan jämförelse mest förekommande avslutsgrunden för samtliga kategorier, under både 2003 och 2004. Inom kategorin Judisk bakgrund har alla anmälningar utom en av dem som inkom under första halvan av 2004 och 2003 avslutats med hänvisning till »Ej religiös/etnisk diskriminering«.

Tabell 12 visar att de mest frekventa avslutsgrunderna 2004, efter »Ej religiös/etnisk diskriminering«, för svarta är »Lagstöd saknas« och »Övrigt«, för romer »Anmälan bristfällig« och »Lagstöd saknas« och för kategorin Muslimsk bakgrund »Återkallelse« och »Anmälan bristfällig«.

5 Avslutande kommentarer och sammanfattning

I detta avslutande avsnitt sammanfattas de viktigaste resultaten i den empiriska analysen. Avsnittet börjar med några avslutande kommentarer om analysen som presenteras i denna rapport.

Denna analys har baserats på inkomna DO-anmälningar, men det finns en rad andra instanser som den som känner sig diskriminerad också kan vända sig till, till exempel arbetsgivaren, facket och diverse diskrimineringsbyråer, vilket givetvis är en viktig aspekt att uppmärksamma. Om även dessa anmälningar hade omfattats av analysen hade resultatet inte blivit detsamma.

En annan aspekt är att den som känner sig diskriminerad inte alltid anger att det är dennes etnicitet som är orsaken till det inträffade. Ibland kan det vara svårt att veta varför man har blivit utsatt för missgynnande behandling. Även om man hade tillgång till alla anmälningar hos olika aktörer inklusive facket, skulle det i praktiken vara svårt att urskilja vilka anmälningar som berör etnisk/religiös diskriminering.

En person som har känt sig diskriminerad och väljer att anmäla sitt ärende till facket kan fokusera på den diskriminering som han/hon har blivit utsatt för. Vad orsaken till diskrimineringen är saknar i praktiken betydelse och nämns ibland inte ens. Detta försvårar möjligheten att ta fram statistik över antalet anmälningar som berör etnisk diskriminering. Fördelen med att fokusera på DO-anmälningar är att dessa anmälningar förväntas ha en tydlig koppling till anmälarens etnicitet/religion.

Diskriminering och muslimsk bakgrund

Den undersökning av krogdiskriminering som gjordes av några juridikstudenter och som beskrevs i avsnitt 3 visar tydligt att diskriminering i vissa sammanhang har en tydlig koppling till individens hår- och hudfärg men inte till dennes religiösa bakgrund. De flesta som deltog i det projektet var från Mellanöstern – vissa hade kristen bakgrund och vissa muslimsk bakgrund men de blev behandlade på precis samma sätt. Kriterierna för den analys som redovisas i denna rapport gjorde dock att man bortsåg från anmälare som hade kristen bakgrund.

Ibland är det svårt att veta på vilka grunder människor diskrimineras. De kristna från Mellanöstern kan många gånger diskrimineras enbart för att de är svarthåriga. Ibland diskrimineras de för att de har arabiskt utseende och för att man tror att de är muslimer. Det som betecknas som islamofobi kan alltså drabba även ickemuslimer.

Vad händer med de människor som har muslimsk bakgrund men som ser svenska ut? Hur behandlas de i krogkön? Troligen bättre än de kristna från Mellanöstern. Men vad händer med en sådan person när han eller hon söker jobb och råkar heta Mohamed eller Fadime? Vad händer om han/hon har skaffat sig ett svenskt namn? Hur behandlas barn där någon av föräldrarna har muslimsk bakgrund? Detta är frågor som inte har tagits upp i denna analys men som är viktiga att ha i åtanke.

Om avslutsgrunden »Ej religiös/etnisk diskriminering«

Avslutsgrunden för de anmälningar som kom in under första halvan av 2003 och 2004 har tidigare redovisats, se tabell 12 och 13 i föregående avsnitt. Jämförelsen visade att den avslutsgrund som hade ökat mest under 2004 var »Ej religiös/etnisk diskriminering« och den som hade minskat mest var »Lagstöd saknas«. För att göra en jämförelse med resultatet från åren innan inhämtades information från den tidigare nämnda DO kartläggningen av åren 1998–2003, se tabell 14. Den kartläggningen är gjord för alla inkomna anmälningar medan resul-

Tabell 14

Andel anmälningar som har avslutats med hänvisningen »Lagstöd saknas« respektive »Ej religiös/etnisk diskriminering«, under tre olika tidsperioder.

År	Lagstöd saknas	Ej religiös/etnisk diskriminering
1998–2003	25,8 %	34,1 %
2003 (jan–jun)	23,1 %	38,8 %
2004 (jan–jun)	10,8 %	54,6 %

tatet för 2003 och 2004 endast avser anmälningar från de fyra analyserade kategorierna. Jämförelsen bör därför tolkas med viss försiktighet.

Kartläggningen visar att det under 1998–2003 fanns två avslutsgrunder som dominerade stort. Den allra största var »Ej religiös/etnisk diskriminering« (32,8 procent) och den näst största var »Lagstöd saknas« (24,8 procent). Bortfallet i den undersökningen var 3,8 procent och handlade huvudsakligen om de ärenden som hade kommit in under senare delen av 2003 och som därmed inte var avslutade när kartläggningen genomfördes. Om man räknar bort bortfallet, blir resultatet att mer än en tredjedel (34,1 procent) av anmälningarna har avslutats med hänvisning till »Ej religiös/etnisk diskriminering«. Och mer än var fjärde (25,8 procent) med hänvisningen att »Lagstöd saknas«.

Avseende avslutsgrunden »Lagstöd saknas« visar tabell 14 att resultatet från de etniska kategorierna 2003 inte skiljer sig så mycket från det sammanlagda resultatet för 1998–2003. Däremot sker det en markant minskning under 2004. Det är rimligt att tro att det hänger direkt samman med den nya lagen som började träda i kraft 1 juli 2003. Den nya lagen kan med andra ord ha haft den positiva effekten år 2004 att flera anmälningar bedömdes ha stöd i lagen.

Avseende avslutsgrunden »Ej religiös/etnisk diskriminering« är resultatet från 2003 några procentenheter högre än det sammanlagda resultatet för 1998–2003. Under 2004 skedde dock en dramatisk ökning med nästan 16 procentenheter. Denna ökning är större än den minskning av avslutsgrunden »Lagstöd saknas« som den nya lagen har orsakat. Trots att den nya lagen har gett DO nya möjligheter, har alltså en betydligt större andel av ärendena avslutats med hänvisning till »Ej religiös/etnisk diskriminering«.

Av de anmälningar som gjordes av personer ur de fyra analyserade kategorierna under första halvåret 2004, slutade över hälften med hänvisning till »Ej religiös/etnisk diskriminering«. I sådana fall är en vanligt förekommande formulering i avslutsbrevet till anmälaren: »Enligt DO:s bedömning finns det inget som tyder på att arbetsgivarens agerande (eller kommunens ställningstagande, försäkringskassans beslut eller hyresvärdens agerande) har något samband med din etniska tillhörighet«.

Effekten av den nya lagen på anmälningar till DO

Under 2003 skärptes lagstiftningen mot diskriminering. Fram till dess hade DO möjlighet att inom enbart två samhällsområden, nämligen Arbete och Högskola, driva individanmälning-

arna till domstol och kräva skadestånd. Efter 1 juli 2003 har DO fått samma möjlighet inom en rad andra samhällsområden.

Redovisade data i avsnitt 3 och 4 visar att den nya lagen inte förefaller ha någon omedelbar effekt på antalet inkomna anmälningar bortsett från området Restaurang. En möjlig förklaring är att den nya lagen inte är känd för målgruppen, det vill säga för dem som utsätts för diskriminering. Detta hänger delvis samman med att DO, med stöd av den nya lagen, inte har kunnat visa upp några större framgångar – varken under 2003 eller 2004.

Det finns god anledning att tro att framgång i arbetsdomstolen – med stöd från den nya lagen – eller framgångsrika förlikningar kan leda till en markant ökning av antalet anmälningar. DO:s framgångar kan resultera i medial publicitet och i spridning av information om den nya lagen och DO:s utökade möjligheter. Detta kan i sin tur bidra till att förstärka målgruppens förtroende för DO.

År 2005 började bra för DO och tillämpningen av den nya lagen. I mitten av januari uppnådde DO en uppmärksamrad förlikning i ett ärende som fick mycket stort genomslag i media. Anmälan hade lämnats av ett romskt par som under våren 2004 hade vägrats inträde på ett hotells badanläggning. Eftersom förhandlingarna inte gav önskat resultat stämde DO i december 2004 hotellet vid Eskilstuna tingsrätt. Stämningen var den första som skedde med stöd av den nya lagen.

Innan rättegången började gav hotellet med sig och godtog en förlikning som innebar att man skulle betala ut 200 000 kronor till det romska paret. Storleken på förlikningsbeloppet var ett resultat av den nya lagens möjligheter för DO, och ärendet uppmärksammades stort i media. Kort därefter ändrade sig hotellet och vägrade betala ut pengarna, vilket resulterade i ytterligare medial publicitet och troligen en kommande rättegång. Det faktum att diskriminering av romer och en rad andra utsatta grupper är vanligt förekommande bör i kombination med den nya lagen rimligtvis leda till att nya anmälningar strömmar in till DO.

Med stöd av den nya lagen driver DO ett antal andra ärenden. Nya framgångar i dessa ärenden kan leda till att fler människor blir medvetna om sina lagliga rättigheter och att de kan vända sig till DO när de anser att lagen åsidosätts och de blir diskriminerade. Genom att framgångsrikt motarbeta etnisk diskriminering kan DO skapa större förutsättningar för att personer med utländsk bakgrund mer aktivt kan delta i det svenska samhällslivet.

Sammanfattning av resultat

Denna studie baseras på anmälningar som inkommit till DO under 2003 och 2004 från fyra etniska kategorier. Dessa kategorier omfattar personer med muslimsk, judisk bakgrund, svarta och romer. I denna analys uppskattas cirka hälften av alla DO-anmälningar komma från någon av dessa fyra kategorier, varav kategorin Muslimsk bakgrund är den i särklass största. Under både 2003 och 2004 kom cirka 70 procent av antalet anmälningar från de fyra kategorierna från personer med muslimsk bakgrund.

Fem variabler har ingått i denna analys av DO-anmälningar utifrån anmälarens etniska bakgrund. Dessa variabler är anmälarens kön, geografisk hemvist, det samhällsområde och den sektor som anmälan avser samt anmäls avslutsgrund. Dessa variabler har analyserats och resultatet av analysen har redovisats i avsnitt 4.

I avsnitt 4 analyseras inkomna anmälningar efter variabeln kön. Man kan konstatera att närmare 75 procent av anmälarna med muslimsk bakgrund är män. Så är det under både 2003 och 2004. Även inom kategorierna Svarta och Judisk bakgrund är män överrepresenterade. Inom kategorin Romer är situationen det omvända. Under 2003 och 2004 är det kvinnorna som stått för två tredjedelar av anmälningarna.

Anmälningarna analyseras även efter anmälarens geografiska hemvist. Man kan konstatera att en mycket stor andel av anmälarna bor i storstadsområden. Under 2004 var cirka 40 procent av anmälarna inom kategorin Muslimsk bakgrund bosatta i Storstockholm. Motsvarande siffra inom kategorin Svarta var ännu högre, närmare 60 procent..

Avsnitt 4 handlar slutligen om variabeln samhällsområde. Det samhällsområde som är i särklass störst är Arbete. Andelen anmälningar som tillhör detta område har dock minskat markant under 2004, vilket är ett – åtminstone tillfälligt – trendbrott. Det näst största området under 2004 är Restaurang som totalt sett mer än sjufaldigats jämfört med året innan.

Den kategori som visar en avvikande tendens är Romer där relativt få anmälningar handlar om samhällsområdet Arbete. Romers anmälningar rör mest området Bostad samt tillträde till affärer och dylikt, vilket faller inom området Övriga varor och tjänster.

I samma avsnitt behandlas variabeln sektor eller samhällssektor. Cirka hälften av anmälningarna avser den privata sektorn. Och resten delas av den kommunala och statliga sektorn – med ett visst övertag för staten.

Avsnitt 4 handlar slutligen om variabeln avslutsgrund. Den avslutsgrund som har ökat mest under 2004 om man sum-

merar anmälningarna från de fyra analyserade kategorierna är »Ej religiös/etnisk diskriminering«, som ökat från 38,8 procent 2003 till 54,6 procent 2004. Den avslutsgrund som minskat mest under 2004 är »Lagstöd saknas«. Minskningen är från 23,1 procent till 10,8 procent och hänger direkt samman med den nya lagen som började gälla 1 juli 2003.

Avslutsgrunden »Ej religiös/etnisk diskriminering« har ökat dramatiskt med nästan 16 procentenheter under 2004. Denna ökning är större än vad minskningen av avslutsgrunden »Lagstöd saknas« är, vilken ju förorsakats av den nya lagen. Trots att den nya lagen har gett DO nya möjligheter, har alltså en betydligt större andel av ärendena avslutats med hänvisning till »Ej religiös/etnisk diskriminering«.

Appendix

Appendix A. Anmälarens geografiska hemvist

Anmälnarnas geografiska hemvist har delats in i tio områden – baserat på den första siffran i postadressen som också blir benämningen för det området. Område 1 är alltså det geografiska område vars postadress börjar på 1 och så vidare. Alla områden utanför Sverige kallas för område 10. Vilka geografiska områden som täcks av område 1–9 beskrivs nedan och är resultatet av en telefonintervju med postens postnummer- och adressspecialist, se referenslistan.

- Område 1: Storstockholm.
- Område 2: Skåne län (här ingår bland annat Malmö) och vissa delar av Blekinge län.
- Område 3: Kronobergs län samt delar av Kalmar län, delar av Blekinge län, delar av Jönköpings län och delar av Hallands län.
- Område 4: delar av Hallands län och delar av Västra Götalands län (inklusive Göteborg).
- Område 5: delar av Västra Götalands län, delar av Jönköpings län, delar av Kalmar län och delar av Östergötlands län (inklusive Linköping).
- Område 6: Värmlands län, Sörmlands län, Gotland samt delar av Östergötland (inklusive Norrköping) och delar av Örebro län.
- Område 7: Dalarnas län, Västmanland (inklusive Västerås), Uppsala län (inklusive Uppsala) samt delar av Örebro län (inklusive Örebro).
- Område 8: Gävleborgs län, Jämtlands län och Västernorrlands län.
- Område 9: Västerbottens län och Norrbottens län.
- Område 10: utanför Sverige.

Appendix B. Samhällsområde som anmälan avser

Enligt DO:s arbetsmetod brukar anmälningarna delas in i 13 olika samhällsområden. Dessa områden omnämns nedan följt av en kort beskrivning av vad varje område omfattar.

- Arbete, gäller anmälningar om diverse trakasserier och diskriminering som sker på arbetsplatsen samt i samband med anställning. Många anmälningar i det här området handlar om utebliven anställning eller utebliven anställningsintervju trots omfattande meriter.
- Arbetsmarknad, gäller anmälningar mot arbetsförmedlingar och AMS.
- Bostad, handlar om anmälningar från hyresgäster och bostadssökande mot hyresvärdar samt vid köp av hus och lägenheter.
- Socialförsäkringssystem, gäller diverse anmälningar mot försäkringssystemet.
- Högskola, gäller anmälningar från dem som har känt sig diskriminerade i samband med antagning eller studier på högskolor och universitet.
- Kredit och försäkring, gäller anmälningar mot försäkringsbolag och banker.
- Restaurang, gäller anmälningar om diskriminerande bemötande och nekat tillträde till restauranger och krogar.
- Rättsväsende, gäller anmälningar mot polis, domstol, kriminalvården, kronofogden med mera.
- Sjukvård, innefattar anmälningar om kränkande behandling, bristfällig vård och andra problem på sjukhus, vårdcentraler, hos tandläkare med mera.
- Socialtjänst, gäller framför allt anmälningar om kränkande behandling vid vårdnadsutredningar och nekad ersättning till socialbidrag.
- Utbildning, gäller anmälningar som handlar om all utbildning exklusive högskolenivå (vidareutbildning av anställda ingår i området Arbete).
- Övrig diskriminering, handlar om de anmälningar som inte passar in på något annat samhällsområde.
- Övriga varor och tjänster, gäller anmälningar om diskriminerande behandling i samband med köp i affärer, resor, hotellbesök med mera.

Appendix C. Avslutsgrund för anmälan

En anmälan som kommer till DO kan avslutas av olika orsaker och på olika sätt. Formellt finns det nio avslutsgrunder. Nedan nämns och förklaras dessa:

- Anmälan bristfällig – många anmälningar är bristfälliga och kompletteras efter begäran från DO. De anmälare som inte hör av sig får sina ärenden avslutade med hänvisning till bristfälligheten.
- Återkallelse – i den här gruppen hamnar de ärenden som dras tillbaka av anmälaren, men här ingår också de ärenden som övertas av facket.
- Preskription – vissa anmälningar kommer in långt efter det att den diskriminerande handlingen ägt rum och avslutas därmed med hänvisning till preskriptionstiden. I vissa fall går tiden ut medan ärendet ligger hos DO.
- Dom – gäller de ärenden som avgörs i domstol.
- Situationen löst – i den här gruppen hamnar de ärenden där grunden för anmälan upphör. Ibland sker detta direkt efter att den anmälde får reda på att anmälaren har vänt sig till DO eller i samband med att DO kallar den anmälde till överläggningar.
- Förlikning – vissa ärenden avslutas genom att parterna kommer överens om en uppgörelse utan att domstolen avgör fallet. Detta brukar ske genom att den anmälde betalar en viss ekonomisk ersättning till anmälaren.
- Ej etnisk/religiös diskriminering – en stor andel av anmälningarna saknar enligt DO grund, det vill säga den situation som anmälaren hänvisar till har inte koppling till dennes etniska eller religiösa bakgrund.
- Lagstöd saknas – inom två samhällsområden, nämligen Rättsväsende och Utbildning (utanför högskolan), ger lagen inte DO möjlighet att driva ett ärende i domstol och kräva skadestånd.
- Övrigt – här hamnar bland annat de anmälningar där DO anser att anmälaren har rätt men att bevismaterialet inte håller för en eventuell rättegång.

Referenser

Skriftliga källor:

DO (2004) *Genomgång av DO:s individärenden samt förslag till förbättringar*, rapport

Lindgren, Lars, *Diskriminering av romer i Sverige*, rapport om Romaprojektet, DO

DO:s årsredovisning 2003

DO:s arkiv

DO:s diarium

Muntliga källor – intervjuer:

Anders Wilhelmsson, jurist, DO.

Andres Delgado, administrativ chef, DO.

Lars Lindgren, projektansvarig för Romaprojektet, DO.

Samtliga jurister på DO.

Företrädare för Afrosvenskarnas riksförbund.

Göran Helmersson, postnummer- och adressspecialist, Postens huvudkontor.

Judiska församlingen i Stockholm.

Svenska kommittén mot antisemitism.

Åke Sander, universitetslektor och religionsforskare, Göteborgs universitet

Några främlingsfientliga organisationers verksamhet under 2004

*Teol. dr Sami Lipponen,
forskare vid Centrum för
multietnisk forskning,
Uppsala universitet*

1 Inledning och bakgrund

Syfte och metod

Syftet med föreliggande studie är att beskriva tre främlingsfientliga organisationers aktivism i Sverige under 2004. Studien omfattar en redogörelse för dessa rörelsers valresultat, deras representation i beslutsfattande organ och deras samhälleliga och institutionella aktivism.

Analysen avgränsas till att gälla tre organisationer, varav två har en parlamentarisk profilering och partiorganisation, nämligen Sverigedemokraterna och Nationaldemokraterna. Dessutom omfattar beskrivningen Nationalsocialistisk Fronts verksamhet på lokalnivå i Karlskrona.

Undersökningens fokus ligger på en beskrivning av ledarskap, aktivism, institutionellt agerande och andra relevanta händelser som inträffat under 2004. Till studien har uppgifter från flera litteratur- och Internetkällor använts. En förteckning över referensmaterialet finns i slutet av studien.

Dispositionen i föreliggande studie är följande: avsnitt 1 är en inledning där först studiens syfte, avgränsning och metod kortfattat redovisas. I det därefter följande avsnittet ges en allmän bakgrundsbeskrivning av den organiserade främlingsfientligheten i Sverige.

I avsnitt 2 respektive 3 undersöks de två organisationerna Sverigedemokraterna och Nationaldemokraterna med fokus på den institutionella verksamheten under 2004. Bland annat redogörs för dessa partiers valresultat vid 2002 års allmänna val och 2004 års Europaval. Därtill behandlas kort Sverigedemokraternas kyrkopolitiska verksamhet och representation i kyrkliga beslutsfattande organ. Vidare behandlas partiaktivite-

ter och andra ur samhällsperspektiv intressanta händelser kring de två organisationerna under 2004.

Avsnitt 4 i studien rör Nationalsocialistisk Front i Karlskrona. Särskilt riktas intresset mot vad som hänt kring rörelsen under 2004 samt mot hur kommunala insatser i Karlskrona har bidragit till att den nazistiska verksamheten numera helt har avstannat i kommunen.

Främlingsfientliga organisationer i Sverige: kort bakgrund

Det nationalistiska partiet Sverigedemokraterna är egentligen en förgrening av en bredare nationalistisk aktivism med långa rötter i Sverige. Skillnaden mellan de olika nationalistiskt orienterade rörelserna har dock inte alltid varit lika tydlig som i dag. Under 1930-talet kunde t.o.m. fascister, nazister och rasideologer medräknas i den s.k. nationella rörelsen (se härtill t.ex. Berggren 1999:72f.; Larsson & Ekman 2001:31–51).

Från och med andra världskrigets slut har man dock kunnat se en skiljelinje mellan den demokratiskt inriktade nationalismen och den rasistiska extremismen (Löw 1998:78). I dagens läge bör således en viss åtskillnad göras mellan den demokratiskt inriktade nationalismen och den extrema, öppet rasistiska subkulturen, som ofta litet missvisande kallas enbart nationalistisk. I själva verket representerar den nynazistiska och rasistiska subkulturen en mera internationell ideologi, där tanken på ett kommande krig mellan den vita och den svarta rasen spelar en väsentlig roll. Någon sådan fokusering på rasmotsättningar finner man däremot inte hos de parlamentariskt orienterade nationalisterna – åtminstone inte vad gäller det officiella budskapet. Man kan dessutom förmoda att den stora majoriteten av dagens nationalistiska missnöjespartier, åtminstone officiellt, gör anspråk på att erkänna demokratin och därför gärna kallar sig demokrater (Clinell 1999:9).

Sverigedemokraterna – den största främlingsfientliga organisationen i Sverige

Som politiskt parti är Sverigedemokraterna en tämligen ny företeelse. Historiskt kan Sverigedemokraternas födelse placeras i slutet av 1970-talet, då den nationalistiska och öppet invandringskritiska rörelsen Bevara Sverige Svenskt (BSS) bildades. BSS var framför allt att betrakta som en fristående sammanslutning av olika slags nationella krafter som förenades i en gemensam kritik av statens invandringspolitik. År 1986 slogs BSS samman med det likasinnade Framstegspartiet. Sammanslagningen resulterade i

bildandet av ett nytt parti, Sverigepartiet (Clinell 1999:22; Löw 2001:69; Larsson & Ekman 2001:60, 94f.).

Det nybildade partiet misslyckades emellertid med att mobilisera de nationella krafterna organisatoriskt. Dessutom var kopplingarna mellan Sverigepartiet och den extrema subkulturen ännu alltför tydliga. Sverigepartiet upplöstes och på ruinerna kunde ett nytt parti grundas, nämligen Sverigedemokraterna.

Sverigedemokraterna grundades officiellt den 6 februari 1988, och det nybildade partiets politiska verksamhet satte i gång 1989 (Larsson & Ekman 2001:125). Sedan dess har partiet representerat den största uppslutningen kring specifika nationalistiska värderingar i Sverige. Sverigedemokraterna anklagades länge för att vara nazistiskt – en stämpel som tilldelats partiet av många samhällsdebattörer och forskare (se här till t.ex. Westin 2002:3). Denna negativa syn hänger högst sannolikt ihop med de kopplingar mellan några medlemmar i Sverigedemokraterna och nazistiska organisationer som olika forskare och journalister upptäckt. Särskilt var det under den förste partiledaren Anders Klarströms tid (denne har numera lämnat partiet) som kontakterna med extrema organisationer var mer eller mindre uppenbara (Larsson 2004:24–26). Under senare år har Sverigedemokraternas ledning emellertid strävat efter att rensa ut de nazistkopplade krafterna ur partiet. Vare sig detta har lyckats eller ej kan man visa att Sverigedemokraterna efter 2002 års allmänna val är det största utomparlamentariska partiet i Sverige, med ett väljarstöd på 1,4 procent, vilket motsvarar 76 300 röster detta trots att utbrytarpartiet Nationaldemokraterna nu tävlar om samma nationalistiskt sinnade väljare (Larsson & Ekman 2001:183).

Trots att Sverigedemokraterna alltid varit ett mer eller mindre isolerat parti har man lyckats locka till sig en del missnöjda avhoppare från de etablerade partierna. Bland de mera kända avhopparna bör åtminstone (numera f.d) partiledaren Mikael Jansson (tidigare c) och Sten Andersson, (tidigare m) nämnas (Larsson & Ekman 2001:148; Lipponen 2004:65).

Sverigedemokraterna bedriver också ett internationellt samarbete med andra likartade nationalistpartier runt om i Europa. En speciellt nära relation har man haft med det franska Front National, som tidigare t.o.m. bekostade Sverigedemokraternas valrörelser (Rydgren 2002:2). Likaså har man försökt fördjupa samarbetet mellan de nordiska nationalistpartierna. (Clinell 1999:177, 207f.; Larsson & Ekman 2001:316; Lipponen 2004:65). Det bör också nämnas att ett liknande samarbete har bedrivits i Norden även mellan de mer extrema rasistiska subgrupperna (Löw 2001:59).

Nationaldemokraterna – de mest extrema bildar eget

Nationaldemokraterna bildades 2001 efter en rad långvariga interna fejder inom Sverigedemokraterna. Flera partimedlemmar som ideologiskt stod närmare den extrema rasistiska subkulturen antingen utslöts ur, eller lämnade självmant, moderpartiet Sverigedemokraterna som strävade efter att skapa en mera moderat nationaldemokratisk profil. Bland de avhoppade medlemmarna fanns många kända partiprofiler såsom Anders Steen, Tor Paulsson, Vávra Suk och Marc Abramsson. Samtliga dessa personer har sedan dess varit framstående galjonsfigurer i Nationaldemokraterna under partiets korta historia. Särskilt var det Paulsson och Suk som organiserade det nybildade partiet och skapade dess ideologi. Partiledaren Steen höll sig för det mesta i kulisserna vad gäller det ideologiska arbetet men fungerade i stället, ända fram till sitt avhopp 2004, som partiets frontprofil utåt.

Ideologiskt sett kan Nationaldemokraterna betraktas som en extrem version av det gamla moderpartiet Sverigedemokraterna. Partiet propagerar öppet mot vissa invandrargrupper och flera partimedlemmar deltar årligen i den kontroversiella demonstrationen i Salem, där olika rasistiska grupper samlas för att hedra minnet av en minderårig nazist som dödades i ett ungdomsbråk. Vidare driver Nationaldemokraterna en hetskampanj mot islam och muslimerna, benämnd »Jihad i folkhemmet« (www.nd.se).

Nationaldemokraterna har efter bildandet deltagit i två allmänna val, båda gångerna med mycket klen framgång. Vid 2002 års kommunalval erhöll partiet sammanlagt fyra mandat i de två Stockholmskommunerna Haninge och Södertälje. Europavalet 2004 kan närmast betraktas som ett försök till en mera trovärdig partiaktivitet, men trots att Nationaldemokraterna procentuellt räknat gick något framåt i flera län kan resultatet knappast beskrivas som framgångsrikt (www.val.se).

2 Sverigedemokraterna under 2004

Kyrkopolitisk aktivitet

Inför kyrkovalet hösten 2001 ökade Sverigedemokraternas intresse för kyrkopolitiken avsevärt. Under samma höst bildades en särskild kyrkopolitisk partifraktion, »Fädernas kyrka«, som varit verksam sedan dess (www.sverige-demokraterna.se/fk).

Att Sverigedemokraterna hyser intresse för det kyrkliga är egentligen inte någon tillfällighet. Den nationalistiska rörelsen i Norden har traditionellt varit tämligen kristendomsvänlig. Det är därför på sin plats att något närmare se på förhållandet mellan nationalister och den lutherska tron i Norden ur ett historiskt perspektiv.

Lutherdomen uppfattas sedan länge av nationalisterna som en självklar del av de nordiska nationella kulturerna. Speciellt fruktbart var samarbetet mellan de nationella högerkonservativa krafterna och kyrkan i Finland under tiden mellan de två världskrigen (Karvonen 1989:27). Sverigedemokraternas kyrkliga fraktion står i dag för ungefär liknande tankar (Lipponen 2004:77).

I detta avseende kan man upptäcka en del intressanta likheter mellan Sverigedemokraterna och den kristet orienterade högerextremismen i 1920- och 1930-talens Finland. Tanken på den lutherska statskyrkan som en nationell kulturbärande och moralinstitution styr religionsuppfattningen hos de troende medlemmarna i Sverigedemokraterna på motsvarande sätt som hos de finska fascisterna för knappt sjuttio år sedan. De traditionellt nära banden mellan den lutherska kyrkan och den svenska staten uppfattas som något speciellt svenskt. Enligt Sverigedemokraterna är det inte heller någon tillfällighet att Sverige är ett lutherskt land – partiet hävdar att lutherdomen utgör en naturlig del av den svenska kulturen. På partiets hemsida resonerar man på följande sätt om lutherdomens ställning i Sverige:

Ända sedan vår gamle konung Gustav Vasa har svenskarna varit Lutheraner. Vi har genom århundradens gång fjärrat oss från främmande läror och vidmakthållit vårt kristna arv. Religionen har varit lika viktig som etniciteten, svenskheten är inte bara den nationella hemhörigheten utan även den religiösa. (www.sverigedemokraterna.se/fk/artiklar_varforlutheran.shtml 2004-11-20)

Svenska kyrkan bör enligt Sverigedemokraterna ha en samhälllig roll »som kulturbärare och kulturvårdare« (www.sverigedemokraterna.se/fk). Därför bör staten även i framtiden behålla sin nära relation till Svenska kyrkan, hävdar partiet.

Svenska kyrkan är, enligt Sverigedemokraternas nationalistiska linje, en viktig kultur- och identitetsskapare i Sverige. Kyrkan ses som en moralinstitution och som en etisk uppfostrare. Att staten och kyrkan på senare år allt tydligare börjat glida ifrån varandra upplever Sverigedemokraterna som en mycket negativ utveckling. Skilsmässan mellan kyrkan och staten uppfattas således som ytterligare ett exempel på det moraliska förfall som ägt rum i Sverige sedan 1960-talet. Sverigedemokraterna har därför en kritisk inställning till den nuvarande kyrkoledningen, som anses vara alltför tydligt vänsterorienterad och liberal. Partiets kyrkopolitiska målsättning är att rensa ut de liberala krafterna ur Svenska kyrkan och därmed förstärka kyrkans ställning i samhället (Lipponen 2004:95f., 105f.).

Svenska kyrkan beskrivs också som en viktig nationell symbol. En av kyrkans viktigaste uppgifter i samhället är att skapa samhörighetskänsla hos folket och fungera som ett etiskt föredöme för landets alla medborgare. Därför ställer sig Sverigedemokraterna avvisande till invandrarreligioner. Dessa ses som främmande element i nationen vilka genom sin avvikande moraluppfattning bildar ett konkret hot mot den nationella enheten och leder till ökad brottslighet. Exempelvis uppfattas den moral islam anses stå för inte passa i det lutherska Sverige. Islam anses ha »sociala och politiska ambitioner« som strider mot den svenska lagstiftningen och moraluppfattningen (www.sverigedemokraterna.se/fk). Därför vill Sverigedemokraterna inte tillåta moské- och minaretbyggen i Sverige. Rädslan för islam handlar mycket om en tänkt muslimsk invasion av Sverige. Dessa farhågor genomsyrar i hög grad Sverigedemokraternas syn på islam, som vi kan läsa om på partiets hemsida:

I motsats till oss svenskar är muslimerna en extremt övertygad grupp. De ser på vårt moraliskt upplösta samhälle och ser sin chans [- - -] Vi måste kämpa för vår Lutheranska kyrka och hävda kyrkans intressen mot den främmande invasionen från Arabvärlden. (www.sverigedemokraterna.se/fk/artiklar_varfor_lutheran.shtml 2004-11-20)

Trots denna negativa uppfattning skulle muslimerna dock ges rätt till sin religionsutövning även i den återskapade svenska nationalstaten, förmedlar Sverigedemokraternas partiprogram.

Den luthersk-kristna religionen anses således enligt Sverigedemokraterna utgöra en mycket viktig del av den nationella kulturen i Sverige. Framför allt vill man i Sverigedemokraterna understryka vikten av den lutherska moralen. Detta gäller såväl synen på rätt och fel som inställningen till familjelivet och arbetet. Det är de skarpa moraliska motsättningarna mellan lutherdomen och vissa invandrarreligioner som utgör det största problemet. Därför tror Sverigedemokraterna över huvud taget inte på möjligheten att muslimer och kristna på längre sikt kan leva i symbios med varandra i ett och samma samhälle (Lipponen 2004:74).

Viktigare händelser i kyrkopolitiken 2004

Resultaten av 2001 års kyrkoveal

Man skulle kunna säga att Sverigedemokraternas satsning på kyrkopolitiken var framgångsrik. Organisationen har för tillfället representation i Kyrkomötet (2 ledamöter), Stockholms stiftsfullmäktige (1 ledamot) och Lunds stiftsfullmäktige (1 ledamot) samt på församlingsnivå (2 ledamöter). Den kyrko-

politiska fraktionen förlorade en av sina ledande personer då Tommy Funebo, som även var med om att grunda Fädernas kyrka, hoppade av partiet. En lista över Sverigedemokraternas kyrkopolitiker finns i Appendix 1.

Sverigedemokraternas kyrkopolitiska aktivitet har under det gångna året varit tämligen mager. Fädernas kyrka har under året inte lagt fram några motioner alls. Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att den kyrkopolitiska verksamheten är på nedgång. Årets aktivitet har främst handlat om kritiska uttalanden och pressmeddelanden riktade mot kyrkoledningen. De som har stått bakom dessa uttalanden är de tre mest aktiva sverigedemokratiska kyrkopolitikerna: Eva Nyman, Torbjörn Kastell och Björn Söder.

Under våren kritiserade Sverigedemokraternas vice partiledare Björn Söder i ett pressmeddelande biskopen i Lunds stift, Christina Odenberg, för att hon i ett öppet brev till Migrationsverket krävde att man skulle stoppa återsändandet av fem minderåriga kurder som blivit avvisade från Tyskland därför att de enligt de tyska asylmyndigheterna saknade asylskäl. Enligt Söder ska biskopar inte ta ställning till sådana här ärenden. Vidare kritiserade han biskop Odenberg för att hon stöder en invandringspolitik som förstör den svenska välfärden (www.sverigedemokraterna.se/fk/2004-04-19).

I ett annat pressmeddelande uttryckte sverigedemokratiska kyrkopolitiker sin stora sorg över att ännu en gammal svensk tradition gått hädan. Pressmeddelandet hänvisade till beslutet att låta icke-kristna grupper leda den direktsända radiomorgonandakten minst åtta veckor per år (www.sverige-demokraterna.se/fk/2004-05-03).

I övrigt kan konstateras att Sverigedemokraterna inte har nått någon framgång i kyrkopolitiken. Partiet står fortfarande utanför allt utskottsarbete både på kyrkofullmäktige-, stiftsfullmäktige- och kyrkomötesnivå (www.sverige-demokraterna.se/fk/2004-09-26).

Allmänpolitisk aktivitet 2004

Kommunalvalen 2002: bakgrund

Inför 2002 års kommunalval kandiderade Sverigedemokraterna i sammanlagt 78 kommuner i 18 län runt om i landet. Det totala antalet kandidater var 325, av vilka 139 kom från Skåne län. Diagram 1 i Appendix 4 visar hur många kandidater partiet hade i de 18 länen.

Sverigedemokraterna hade efter valet 50 mandat i sammanlagt 30 kommuner runt om i landet. Partiets starkaste fäste är Skåne med totalt 30 mandat i 14 kommuner. Därefter följer Blekinge med 5 mandat i 3 kommuner. I Västra Götaland (2

kommuner) och Värmland (2 kommuner) har partiet sammanlagt 8 mandat (4 mandat i respektive län). Ytterligare 6 mandat utspridda på lika många kommuner finns i följande län: Dalarna (1 mandat), Stockholm (1 mandat), Uppland (1 mandat), Västmanland (1 mandat), Västernorrland (1 mandat) och Örebro (1 mandat) (www.val.se). Efter ett antal avhopp har Sverigedemokraternas kommunala representation dock krympt och ligger för tillfället på 44 mandat.

Ser man på det procentuella väljarstödet i de olika länen kan man peka på en tydlig lokal förankring: hela 70 procent av Sverigedemokraternas väljarstöd finns i Skåne län. I de flesta kommuner har partiet dock inte fler än 1 eller 2 mandat. I två skånska kommuner (Kävlinge och Landskrona) är partirepresentationen i kommunfullmäktige 4 mandat eller fler. I ytterligare fyra kommuner är antalet mandat 3 (Helsingborg, Höör, Svalöv och Karlskrona). Endast en av dessa kommuner ligger utanför Skåne (Karlskrona ligger i Blekinge). Med tanke på den starka ställning som Sverigedemokraterna har i Skåne är det av intresse att jämföra mandatutdelningen i detta län och i det övriga landet direkt efter 2002 års val. De 14 skånska kommunerna med sverigedemokratisk representation i kommunfullmäktige är följande: Eslöv (2), Helsingborg (3), Höganäs (1), Höör (3), Kävlinge (4), Landskrona (4), Lomma (1), Malmö (1), Simrishamn (1), Skurup (1), Svalöv (3), Svedala (2), Trelleborg (2) och Ystad (1). I två kommuner hade partiet ingått vallallians med andra partier, nämligen i Burlöv (med Burlövs väl) och i Sjöbo (med Sjöbopartiet). (Sverigedemokraternas kommunfullmäktigerepresentation i hela riket visas i diagram 3 i Appendix 4.)

En klar majoritet av partiets kommunfullmäktigeledamöter är män: 90 procent (56 ledamöter) jämfört med 10 procent (6) kvinnor. Även yrkesmässigt är snedfördelningen relativt stor. Ledamöterna med lägre utbildning utgör 34 procent, och denna kategori står tillsammans med kategorin »ospecificerat yrke« (26 procent) för en majoritet på 60 procent. De därefter största grupperna är högutbildade (14 procent) och pensionärer (11 procent). (Se diagram 4 i Appendix 4.)

Viktiga händelser 2004

De viktigaste partiaktiviteterna 2004 har varit följande: *valet till Europaparlamentet*, *riksårsmötet* och det *extra riksårsmötet*. Jag vill först något närmare presentera Sverigedemokraternas EU-valskampanj, för att sedan diskutera de två riksårsmötena.

Valet till Europaparlamentet 2004

Trots att Sverigedemokraterna är ett utpräglat EU-kritiskt parti bestämde partiledningen att partiet skulle delta i 2004 års val

till Europaparlamentet. Enligt Sverigedemokraternas officiella linje ska Sverige lämna EU, som enligt partiets huvudideologer är på väg att förvandlas till en mångkulturell federalstat. För att på bästa möjliga sätt kunna hejda denna utveckling och arbeta för ett svenskt utträde ur EU, ansåg partiledningen det viktigt att delta i Europaparlamentsvalet. Sverigedemokraternas valmanifest:

Sverigedemokraternas viktigaste målsättning för utrikes- och säkerhetspolitiken är att bevara Sverige som en suverän nation. Därför vill Sverigedemokraterna avveckla de överstatliga organen i den Europeiska unionen och göra unionen inriktad på samarbete, inte federalism. Om det inte finns tillräckligt stöd för en avveckling av de överstatliga organen bland de övriga EU-länderna anser Sverigedemokraterna att Sverige bör lämna EU.

Kampen mot överstatligheten måste föras på alla EU:s arenor, inte minst i Europaparlamentet. Det är viktigt att EU-kritiker röstar i valet, annars kommer processen för att skapa en europeisk superstat att fortsätta ännu snabbare. Årets val är därför något av ett ödesval. (www.sverigedemokraterna.se/eu2004/)

Sverigedemokraterna fick ihop en egen vallista på 19 namn. Vid närmare betraktande kan konstateras att Sverigedemokraternas valsedel består av en rad namn som är kända från tidigare valsammanhang. De mest kända kandidaterna torde vara förstanamnet på valsedeln Sten Andersson (f.d. riksdagsman för Moderaterna och nuvarande kommunfullmäktigeledamot i Malmö) och femtenamnet Björn Söder (vice partiordförande och kyrkopolitiker i Lunds stiftsfullmäktige). Hela valsedeln finns i Appendix 2.

Man skulle kunna säga att Sverigedemokraterna är ett typiskt nationalistiskt protestparti i det avseendet att de flesta kandidater är män. En liknande mansdominans kännetecknar även andra nationalistiskt orienterade partier, såsom Nationaldemokraterna. Det bör dock noteras att den könsmässiga snedfördelningen på Europavalsedeln inte är lika grov som bland partiets kommunfullmäktigeledamöter. Den procentuella andelen kvinnliga kandidater är fortfarande liten (5, eller 26 procent, av kandidaterna var kvinnor), men ändå mer än dubbelt så stor som bland kommunfullmäktigeledamöterna. Mot bakgrund av partiets ringa framgång i Europaparlamentsvalet spelar andelen kvinnliga kandidater dock inte någon större roll i sammanhanget. Sverigedemokraterna fick sammanlagt 28 303 röster, vilket motsvarar ett väljarstöd på 1,13 procent. Resultatet innebär således ett visst nederlag för partiet, som fick 47 704 röster i 2002 års kommunalval och 76 300 röster i riksdagsvalet samma år (www.val.se).

Vid närmare betraktande kan sägas att Sverigedemokraterna backade något vad gäller både antalet erhållna röster och det procentuella väljarstödet. Blekinge län är det enda undantaget på listan; där ökade Sverigedemokraterna från 2,73 procent (2002 års riksdagsval) till 2,97 procent (2004 års Europaval). I diagrammen 5 och 6 i Appendix 4 kan man jämföra resultaten från de två valen i de tio län där partiet haft störst framgång.

Sverigedemokraternas riksårsmöte 8–9 maj 2004

Sverigedemokraternas riksårsmöte hölls denna gång i stadshuset i Trollhättan. Huvudtemat under detta tvådagarsmöte var EU-valet, men där fattades även för partiets framtid viktiga beslut.

Under första mötesdagen omvaldes Mikael Jansson till partiordförande, vilket innebär att han nu suttit på denna post i tio år i rad. Till vice ordförande valdes Björn Söder. I samband med detta tillträdde några nya namn som ledamöter i partistyrelsen. Av intresse är att tre av dessa tidigare har varit politiskt aktiva i etablerade partier, närmare bestämt Jonas Åkerlund (tidigare Moderaterna), som valdes till ledamot, Tony Wiklander (tidigare Socialdemokraterna), som likaså valdes till ledamot, och den politiska kameleonten Jan Milld (tidigare bl.a. Socialdemokraterna och Miljöpartiet), som valdes till ny partisekreterare efter den avhoppade Tommy Funebo. På partiets hemsida vill man även stoltsera med den första styrelseledamoten med invandrarbakgrund, nämligen Anna Hagwall, som har ungerskt påbrå. Under andra mötesdagen utnämndes suppleanter till partistyrelsen samt partirevisorer. En rad förslag till nya politiska linjedragningar framlades vid riksårsmötet. Bland annat antogs nya handlingsprogram för ekonomisk politik, befolkningspolitik och kriminalpolitik. Särskilt befolkningspolitiken är präglad av en nationalistisk och etnocentrisk ideologi som står i skarp kontrast till den nationella handlingsplan för mänskliga rättigheter som antagits av den svenska regeringen (www.gov.se/manskligarattigheter). Se härtill följande citat ur Sverigedemokraternas nya befolkningspolitiska program, som gäller invandringspolitik:

Sverigedemokraterna anser att Sverige i sin homogena befolkningsammansättning haft en ovärderlig tillgång. Vi vill därför under överskådlig tid ha en starkt reglerad invandringspolitik. På grund av rådande sociala problem och konflikter vill Sverigedemokraterna verka för återflyttning av de invandrare som inte anpassat sig till det svenska samhället, om det inte föreligger folk-
rättsligt skyddsbehov. Återflyttning kan underlättas bland annat genom höjning av återflyttningsbidraget och genom rådgivning.

Medborgare i utomeuropeisk stat ska kunna erhålla arbetstill-

stånd i Sverige om den erbjudna anställningen utgör nyckelbefattning. Medföljande familjemedlem ska kunna erhålla arbetstillstånd om det finns särskilda skäl för det. Svensk gränspolis bör stationeras på utrikes orter med stort migrationstryck. Större vikt ska fästas vid vandeln för den som vill ha uppehållstillstånd i Sverige.

Invandrare som begår brott ska utvisas. Den som fått sitt uppehållstillstånd eller medborgarskap på falska grunder ska få det återkallat och utvisas.

(www.sverigedemokraterna.se/asikter_hpbef200204.shtml)

Vidare antogs det av Johan Rinderheim författade nya Europapolitiska programmet enhälligt av riksårsmötet. I det nya Europaprogrammet lyser partiets önskan om att nedrusta det europeiska samarbetet i dess nuvarande form igenom. Vidare föreslås en del förändringar vad gäller svensk biståndspolitik, vilka av allt att döma skulle innebära en radikal minskning av Sveriges ekonomiska stöd till krisdrabbade områden. Även en skärpning av invandringspolitiken efterlyses i Europaprogrammet. Se här till följande citat ur programmet:

Sverigedemokraterna verkar för:

... att Sverige skall lämna EU, såvida inte en avveckling av de överstatliga funktionerna kan påbörjas.

... att Sverige inte skall delta i EMU/ECB, VEU, GUSP, RIF, CAP, EUROPOL, ENFOPOL eller Schengenunionen ens som observatör.

... att tillsammans med andra EU-kritiker få EU-parlamentet nedlagt.

... att förståelsen för etniska konflikters inre mekanismer ersätter teorin om den mångkulturella staten som princip för hjälp vid inbördeskrig.

... att svensk biståndspolitik skall ske genom stöd till svenska frivilligorganisationer.

... att Sveriges gränskontroller effektivt får eftersöka narkotika, vapen och illegala invandrare.

(www.sverigedemokraterna.se/sd/asikter_hpeuropa2004.shtml)

Extra riksårsmöte 27 november 2004

På årets extra riksårsmöte i värmländska Kils tog Sverigedemokraternas styrelse ställning till fyra nya handlingsprogram om 1) demokratisk utveckling, 2) energipolitik, 3) familjepolitik och 4) skola och utbildning. Alla handlingsprogrammen bemöttes positivt utom det om energipolitik, som utsattes för en del kritik. Programmen var författade av Jimmie Åkesson (demokratisk utveckling), Mattias Karlsson (familjepolitik), Richard Jomshof (skola och utbildning) och Lars-Johan Hall-

gren (energipolitik). Det anmärkningsvärda här är att alla de antagna programmen var författade av ledande sverigedemokrater, medan den mera okände Hallgrens förslag bemöttes med kritik. Av detta att döma skulle man kunna säga att makten i partiet fortfarande ligger i händerna på en tämligen liten grupp vars förslag och idéer sällan kritiseras (www.sverigedemokraterna.se).

Andra uppmärksammade händelser under 2004

I januari fick Sverigedemokraterna oväntat gehör för sin motion angående förbud mot burka och ansiktsslöja i Svedala kommun i Skåne. Bakom förslaget låg den sverigedemokratiska kommunfullmäktigegruppen. Utbildningsnämnden ställde sig enhälligt bakom motionen, som skulle innebära ett allmänt förbud mot användning av ansiktsbetäckande plagg i de kommunala skolorna i Svedala – detta trots att ingen skolelev i kommunen bär slöja. Det mest anmärkningsvärda med denna händelse är att Sverigedemokraterna nu för första gången fick igenom en motion på kommunal nivå (Aftonbladet 2004-01-23; Borås Tidning 2004-01-23). Senare under våren beslutade emellertid kommunstyrelsen i Svedala att avslå Sverigedemokraternas motion, som redan godkänts av utbildningsnämnden. Det slutgiltiga beslutet i ärendet fattades i april. Därmed har Sverigedemokraterna fortfarande inte lyckats få igenom sin vilja att förbjuda etniska kläder i skolan. Partiets kommunpolitiker har lagt fram liknande motioner i sammanlagt 14 kommuner i Sverige, dock utan framgång (Helsingborgs Dagblad 2004-03-26).

Sverigedemokraterna har under senare år lidit av interna stridigheter av skilda slag. Partiledningen har ihärdigt strävat efter att rensa ut antidemokratiska och rasistiska krafter ur partiet i en önskan om att bygga upp en mera trovärdig offentlig image. Meningsskiljaktigheterna resulterade 2001 i en splittring av partiet då en utbrytarfalang bildade ett eget parti, Nationaldemokraterna. Vid årsskiftet skakades Sverigedemokraterna av ytterligare en sådan händelse. En av de mest synliga frontfigurerna i partiet, den tidigare partisekreteraren Tommy Funebo, lämnade partiet efter en längre tids intern maktkamp. Ett halvår efter avhoppet talade Funebo ut i medierna om orsakerna till hans beslut att lämna Sverigedemokraterna. Han anklagade Sverigedemokraterna för extremistkopplingar och dubbelspel, och menade att det fortfarande kryllar av rasister och nazistsympatisörer i partiet trots att partiledningen officiellt tar avstånd från rasistiska och antidemokratiska idéer. Anklagelserna tillbakavisades emellertid av Sverigedemokraternas partiledare Mikael Jansson, som kallade Funebo för en

destruktiv person som är omöjlig att samarbeta med, men flera expertkommentatorer tror att en stor del av Funebos påståenden stämmer överens med den bild de fått av partiets inre strukturer. (Borås Tidning 2004-06-02; Hallands Nyheter 2004-06-02; Helsingborgs Dagblad 2004-07-06).

I juni överraskades invånarna i den mångkulturella stadsdelen Bergsjön i Göteborg av en flygbladskampanj arrangerad av Sverigedemokraternas Göteborgsavdelning. Kampanjen gällde ett förslag om att stadsdelen Bergsjön borde klyvas i två delar, en för svenskar och »broderfolk« och en för invandrare. I ett brev som skickades ut till svenskar och »kulturellt närstående«, dvs. nordbor, bosatta i Bergsjön lovade Sverigedemokraterna bidrag från partikassan för att hjälpa dem att flytta från stadsdelen. Initiativtagare till arrangemanget var Lars Emanuelson, vice ordförande i Sverigedemokraternas Göteborgsavdelning (Göteborgs-Posten 2004-06-11).

Sverigedemokraternas fullmäktige-grupp i Helsingborg var under året nära att erhålla representation i den nybildade arvodeskommittén. Kommitténs uppgift är att behandla ärenden som gäller politikernas arvoden. Sverigedemokraternas fullmäktige-grupp har vid upprepade tillfällen föreslagit sänka arvoden för kommunpolitikerna i Helsingborg. Sverigedemokraterna stoppades efter det att först Vänsterpartiet och senare även Socialdemokraterna meddelat att de inte ville sitta i samma kommitté som ledamöter med främlingsfientliga åsikter. De övriga partierna ansåg dock att Sverigedemokraterna borde få representation i arvodeskommittén i och med att deras ledamöter är folkvalda i demokratiska val (Helsingborgs Dagblad 2004-10-12 och 2004-10-20).

Under hösten har Sverigedemokraternas ungdomsorganisation Sverigedemokratisk Ungdom startat en ny kampanj under rubriken »Vägra kallas rasist«. Kampanjen kommer att bedrivas av partifunktionärer som ska besöka bl.a. skolor runt om i landet. Enligt partiets hemsida kommer kampanjen särskilt att rikta sig till skolungdomar (www.ungsvenskarna.se/aktuellt 2004-11-19).

Sverigedemokratiska kommunpolitiker vädjade under hösten gemensamt om att muslimska föräldrar skulle förbjudas att skicka sina barn till koranskolor i sina tidigare hemländer. Enligt partiets pressmeddelande den 26 november är detta skadligt för integrationen i Sverige och bör betraktas som ovilja från muslimernas sida att bli en del av det svenska samhället. Vidare önskade Sverigedemokraterna att de svenska politikerna i sitt beslutsfattande gällande ärendet skulle följa den danska regeringens beslut att undersöka sådana här omskolningsresors ändamål (www.sverigedemokraterna.se/pressmeddelande 2004-11-26).

Sammandrag

Sammantaget kan sägas att det gångna året för Sverigedemokraternas del har präglats av interna tvister, och särskilt av den förre partisekreteraren Tommy Funebos avhopp. På kommunal nivå har partiet inte lyckats vinna några framgångar. Snarare tycks den kommunalpolitiska verksamheten vara på nedgång. I flera kommuner har sverigedemokratiska ledamöter hoppat av partiet, vilket naturligtvis kan betraktas som ett nederlag för hela partiorganisationen. Än är det dock för tidigt att spekulera i om de negativa händelserna skulle kunna ses som ett tecken på kollaps för Sverigedemokraterna. Däremot kan man tydligt se en ny, mera moderat falang växa fram i de yngre partileden. Dessa krafter, som leds av bl.a. Björn Söder och Jimmie Åkesson, kommer i framtiden sannolikt att försöka styra Sverigedemokraterna mot det politiska etablissemanget och tona ned den mest aggressiva formen av invandringskritiken, som hittills huvudsakligen bestått av en på ett mycket tvivelaktigt sätt redovisad brottsstatistik och som närmast sökt beskriva vissa invandrargrupper som mer brottsbenägna än majoritetsbefolkningen. Man kan därför i framtiden förvänta sig att ett något försiktigare och mera moderat Sverigedemokraterna träder fram i offentligheten.

3 Nationaldemokraterna under 2004

Bakgrund: Kommunalval 2002

Nationaldemokraterna fick inför 2002 års allmänna val ihop egna vallistor i sammanlagt 22 kommuner i åtta län (www.nd.se). Hälften, dvs. 11, av dessa kommuner ligger i Stockholms län. Man kan således konstatera att Nationaldemokraterna är i ungefär lika hög grad lokalt förankrade som Sverigedemokraterna. Av diagram 7 i Appendix 4 framgår att 45 av sammanlagt 77 kandidater kommer från Stockholmsregionen.

Stockholmscentraliseringen väcker intresset för att något närmare se hur kandidaterna är fördelade i just Stockholms län. Flest kandidater i länet fanns i Stockholms stad (10), där partiet dock inte lyckades vinna något mandat. Utanför Stockholmsregionen är det bara skånska Helsingborg som kan tävla med Stockholm när det gäller antalet kandidater. Där bestod Nationaldemokraternas valsegel av totalt 12 namn.

Nationaldemokraternas valframgång var, som väntat, mycket mager. Partiet erhöll sammanlagt fyra mandat i två kommuner i Stockholmsregionen. Dessa kommuner är Haninge och Södertälje (två mandat i respektive kommun efter 2002 års val). Väljarstödet är således helt koncentrerat till Stockholms län, vilket omöjliggör en riksomfattande jämförelse. Numera är dock

partiverksamheten i Haninge död, varför också det totala antalet mandat i hela riket har halverats. Däremot är det möjligt att ur könsperspektiv se en relativ jämvikt vad gäller dessa ledamöter. Fördelningen mellan män och kvinnor är tre mot en, vilket procentuellt räknat motsvarar 75 procent mot 25 procent. Med tanke på ledamöternas ringa antal kan dock inga större slutsatser dras härav. Jämfört med Sverigedemokraterna är dock den procentuella andelen kvinnliga kommunfullmäktigeledamöter mer än dubbelt så stor.

Händelser under 2004

För Nationaldemokraternas del har de viktigaste partiaktiviteterna 2004 avsett *valet till Europaparlamentet* och partiets två *riksårsmöten*. Då inga uppgifter fanns tillgängliga om det första riksårsmötet, behandlas här enbart det extra riksårsmötet. Det är också befogat att diskutera detta, då anledningen till ett extra riksårsmöte var interna tvister i partiledningen, särskilt den förre partiledaren Anders Steens avhopp. Låt oss nu först behandla partiets EU-vals kampanj och valsedel, för att sedan diskutera det extra riksårsmötet, 30:e novemberfirandet och Salemmanifestationen.

Valet till Europaparlamentet 2004

Liksom systerpartiet Sverigedemokraterna deltog även Nationaldemokraterna i årets val till Europaparlamentet trots den uttalade kritiken mot EU. Partiets valsedel bestod av sammanlagt 23 namn, varav flertalet kandiderade även i 2002 års kommunalval. Se valsedeln i Appendix 3.

Vid en jämförelse mellan valresultaten från 2002 års riksdagsval och 2004 års Europaval kan konstateras att Nationaldemokraterna procentuellt räknat gick framåt i Halland, Skåne, Stockholm, Västmanland, Västra Götaland och Östergötland. Det bör dock hållas i minnet att antalet erhållna röster vid båda valen var mycket ringa och att det inte kan talas om något trendbrott varken åt det ena eller det andra hållet. I diagrammen 8 och 9 i Appendix 4 kan man jämföra Nationaldemokraternas valresultat från 2002 års riksdagsval och 2004 års Europaval i de åtta län där partiet haft störst framgång.

Extra riksårsmöte

Årets extra riksårsmöte den 3 oktober 2004 präglades särskilt av den långvarige partiledaren Anders Steens avgång. Huvudfrågan vid årsmötet var därför vem som skulle utses till ny partiledare. Partistyrelsen beslutade att enhälligt utse brevbäraren Tomas Johansson, 51 år, från Stockholm till ny partiledare. Johansson har tidigare engagerat sig i den nationalistiska rörelsen genom att bl.a. sända nationalistisk närradio i Stockholm.

I övrigt består den nya partistyrelsen av Steve Ahlberg (vice ordförande), Vávra Suk (strateg), Marc Abramsson (partiorganisatör), Karl-Erik Nilsson (seniorrepresentant), Andreas Walentin (ungdomsrepresentant), Mikael Blomqvist (ledamot), Liselott Löfgren (ledamot) och Jörgen Kromann (ledamot). Alla styrelsemedlemmarna är sedan länge aktiva inom Nationaldemokraterna (www.nd.se 2004-12-03). Man skulle kunna säga att den nyvalda partiledningen står åtminstone ett steg närmare den högerextrema subkulturen än vad den tidigare ledningen gjorde. Det är således sannolikt att ett antal medlemmar som vill ta avstånd från rasismen kommer att välja att lämna partiet.

30:e november

Nationaldemokraterna arrangerade den 30 november sitt årliga fackeltåg i Stockholm för att hylla minnet av »krigarkonungen« Karl XII. Både partimedlemmar och partisympatisörer samlades på kvällen på Karl Johans torg vid Slussen i centrala Stockholm, där ledande nationaldemokrater talade om hotet mot det svenska folket. Bland talarna under firandet märktes den misshandelsdömde Marc Abramsson och den nye partiledaren Tomas Johansson. Kvällens huvudtalare Jonas de Geer predikade i eldiga ordalag om situationen i dagens samhälle. Han varnade åhörarna för ett kommande religions- och raskrig med hänvisning till händelserna i bl.a. Holland, där både moskéer och kyrkor bränts ned av extremister. Firandets budskap var, enligt vad exempelvis partiorganisatören Abramsson hävdade, att Nationaldemokraterna till och med är beredda att ta till hårda metoder och offra sina liv för att skydda det svenska fosterlandet mot främmande kulturers invasion (www.expo.se 2004-12-03; www.nd.se 2004-12-03).

Salemmanifestationen

Den 11 december deltog ett antal nationaldemokrater i den årliga manifestationen i Salems kommun för att hylla minnet av den mördade skinnskallen Daniel Wretström. På plats fanns även medlemmar i andra nationalistiska och nazistiska organisationer samt inbjudna gäster från bl.a. Tyskland. En av huvudtalarna vid årets manifestation var Anders Årleskog från Nationalsocialistisk Front. Att Nationaldemokraterna fortfarande väljer att öppet umgås med nazister talar sitt tydliga språk om partiets demokratisyn. Partiets ledning har aldrig tagit avstånd från Salemmanifestationen trots att den utvecklats till en av de största årliga nazistiska sammankomsterna i Sverige (www.nd.se 2004-12-13).

Andra uppmärksammade händelser 2004

I maj dömdes Nationaldemokraternas partiorganisatör Marc Abramsson till ett och ett halvt års fängelse för grov misshandel. Hovrätten sänkte senare straffet till villkorlig fängelsedom. Abramsson var en av nio personer som deltog i ett våldsamt upplopp vid Prideparaden i Stockholm året innan. Domen har dock inte fått någon negativ inverkan på Abramssons politiska aktivitet i Nationaldemokraterna. Han fortsätter sitt politiska arbete som vanligt och blev vid partiets extra riksårsmöte utsedd till partiorganisatör. Marc Abramsson kandiderade som Nationaldemokraternas tolftenamn inför valet till Europaparlamentet i juni (Tidningarnas Telegrambyrå 2004-05-07).

I juli dömdes ytterligare en ledande nationaldemokrat till fängelse för grov misshandel. Denna gång handlade det om den förre partiorganisatören Tor Paulsson, som under midsommarhelgen hade misshandlat sin sambo och hotat henne till livet. Partiledningens reaktion på åtalet var att Paulsson stängdes av från sina uppdrag inom partiet. Det intressanta med fallet är att Paulsson kandiderade som Nationaldemokraternas förstnamn till Europaparlamentet inför valet i juni tidigare under året (Helsingborgs Dagblad 2004-07-28; Hallands Nyheter 2004-07-28).

Krisen i partileden fortsatte senare under hösten, när den långvarige partiledaren Anders Steen hoppade av sin post. Enligt Steen berodde hans avhopp på tvister och maktkamp inom partiet. Efter Steens avhopp dog även Nationaldemokraternas verksamhet i hans hemkommun Haninge ut. Steen och Marie Sjöqvist, som representerat partiet i Haninge kommunfullmäktige, fortsätter dock båda sitt kommunalpolitiska arbete som oberoende ledamöter (Svenska Dagbladet 2004-09-29; Aftonbladet 2004-09-29).

Det svårt sargade partiet drabbades av ytterligare en motgång i oktober, då partiets lokalavdelning i Mölndal lades ned. Orsaken till beslutet att lägga ned verksamheten var enligt lokalavdelningens ordförande Lars-Magnus Larsson interna tvister och många avhopp från avdelningen (Göteborgs-Posten 2004-10-14).

Sammandrag

Det gångna året har visat att Nationaldemokraternas partiapparat är nära kollaps. Det interna maktspel och de intriger som ledde till partiledaren Anders Steens avhopp är utan minsta tvivel skadliga för partiet. Med Steen dog även verksamheten ut i ett av Nationaldemokraternas starkaste fästen, Haninge kommun. Detta kan sannolikt även ha påverkat Lars-Magnus Larssons beslut att lägga ned den lokala verksamheten

i Mölndal i Västra Götaland. Därtill har den negativa publiciteten kring de två fängelsedömda frontfigurerna Paulsson och Abramsson ytterligare förvärrat situationen för Nationaldemokraterna. Det är för tillfället omöjligt att säga om partiet över huvud taget har någon framtid, eller om allt fler partimedlemmar kommer att söka sig till andra främlingsfientliga organisationer i stället. Mycket beror på den nyvalde partiledaren Tomas Johansson. Det återstår nu att se om han är rätt person att sluta leden i det svårt sargade partiet.

4 Nationalsocialistisk Front i Karlskrona – nazisterna som försvann

Kort om Nationalsocialistisk Front (NSF)

Nationalsocialistisk Front bildades 1994 i Ronneby som en paraplyorganisation för de svenska nazisterna. Sedan dess har partiet utgjort en av de största öppet nationalsocialistiska uppslutningarna i Sverige (se härtill t.ex. Lööv 2001). Ideologiskt bygger NSF:s budskap helt på den nationalsocialistiska doktrin som skapades av bl.a. Adolf Hitler, Joseph Goebbels och Alfred Rosenberg i Tyskland under första halvan av 1900-talet. Enligt partiets hemsida på Internet tar man dock avstånd från den form av nationalsocialism som förespråkar direkt våld mot åsiktsfiender och vissa minoritetsgrupper. Däremot söker man driva en nationalsocialistisk politik som är anpassad till de förhållanden som råder i dagens svenska samhälle.

Tanken på människorasers olika värde utgör emellertid en central del av NSF:s ideologi. Särskilt betonas den nordiska rasens positiva egenskaper och skaparkraft som något som kännetecknar det svenska folket. Partiet arbetar för ett etniskt homogent Sverige och ser invandrare, främmande kulturer och – som de själva säger – rasblandning som hot mot allt det positiva de förknippar med Sverige (se härtill www.nsfront.info/punktprogram.shtml; www.nsfront.info/standpunkter.shtml).

Ett ambitiöst försök till en lokalparlamentarisk verksamhet i Karlskrona

NSF har ända sedan 1999, då rörelsen började kalla sig »parti«, haft en ambition att etablera sig politiskt. Partiet satsade särskilt på att komma in i Karlskrona kommunfullmäktige vid 2002 års kommunalval, men framgången blev trots förväntningarna klen och nationalsocialisterna fick nöja sig med en åskådarplats utanför det politiska etablissemangen i staden, som länge betraktats som deras starkaste fäste i Sverige. NSF fick emellertid ihop en egen valsedel på fyra namn och erhö

enligt kommunjurist Lennart Eriksson ca 200 röster vid valet i Karlskrona. Det är därför på sin plats att något närmare se vilka som kandiderade för partiet.

NSF:s förstanamn Anders Ärleskog har ända sedan länge agerat som den politiskt organiserade nazismens galjonsfigur i Sverige. Även de andra kandidaterna Daniel Höglund, Catharina Lund och Björn Björkqvist är alla kända från tidigare national-socialistiska sammanhang och har ett förflutet i rörelsen. Man kan således konstatera att valsekeln inte bjuder på några överraskningar. Inte heller går det att dra några slutsatser vad gäller den köns-, yrkes- eller åldersmässiga fördelningen, då antalet kandidater är mycket ringa. Enligt Eriksson var dock merparten av de aktiva nazisterna i Karlskrona yngre män, och många av dem var dessutom bidragstagare (www.val.se; www.nsf.front.info.se).

Händelser kring NSF i Karlskrona 2004

De ledande NSF-personerna Anders Ärleskog och Björn Björkqvist, som bägge kandiderade till Karlskrona kommunfullmäktige inför 2002 års kommunalval, har vid flera tillfällen gjort sig skyldiga till rasistiska tillmälen både vid partiets torgmöten och på partiets webbsida. I februari stod de två männen återigen åtalade som misstänkta för hets mot folkgrupp. Denna gång handlade målet om en text som fanns tillgänglig för allmänheten på en nazistisk Internetsida. För Björkqvist, som enligt egen utsago lämnade NSF 2003, (nu är han dock tillbaka till partiet) skulle en fällande dom sannolikt ha lett till ett förlängt straff då han redan sitter i fängelse för samma brott som han nu åtalades för. Enligt Justitiekanslern (JK) är det emellertid ytterst ovanligt att sådana här åtal leder till dom (Blekinge Läns Tidning 2004-02-20). I mars frikände Hovrätten över Skåne och Blekinge den åtalade Ärleskog från misstankarna om brott mot yttrandefriheten. Björkqvist däremot dömdes för nätpublicering och spridning av rasistiska åsikter på Internet (Blekinge Läns Tidning 2004-03-09).

Senare i mars anmälde polisen i Blekinge och Kalmar NSF:s tidskrift Den Svenske Nationalsocialisten för hets mot folkgrupp. Anledningen till anmälan var grovt rasistiska artiklar som publicerats i tidskriften 2003. Texterna innehöll grovt rasistiska och stereotypiserande begrepp och formuleringar, såsom »neger« och konstaterandet att svenska kvinnor systematiskt utsätts för våldtäktsförsök av invandrarmän (Blekinge Läns Tidning 2004-03-29).

I juni avtog JK ytterligare en anmälan mot NSF för hets mot folkgrupp. Anmälan gällde bl.a. rasistiska klistermärken och flygblad som delats ut av NSF. Det var 25:e gången som polis-

myndigheten i Blekinge skickat en anmälan mot NSF till JK. Så gott som alltid har dessa anmälningar avslagits av JK (Blekinge Läns Tidning 2004-06-28).

Den positiva trenden vad gäller minskad nazistisk verksamhet i Blekinge fick under sommaren en tydlig bekräftelse. Antal brott med nazistiska motiv halverades i länet under 2003, trots att Karlskrona är säte för Sveriges största nazistiska uppslutning, NSF. Samtidigt har brotten med rasistiska kopplingar fortsatt att öka i antal i övriga landet (Blekinge Läns Tidning 2004-08-07).

Den fällande domen mot Björn Björkqvist gällande rasistiska texter på NSF:s webbsida kom i oktober. Björkqvist ansågs ensam ansvarig för innehållet i texterna. Samtidigt frikändes en av NSF:s frontfigurer, Anders Ärleskog, från alla misstankar i målet. JK överklagade den friande domen mot Ärleskog med motiveringen att denne fortfarande har en framträdande roll i partiet (Blekinge Läns Tidning 2004-10-14).

Kommunala insatser mot NSF i Karlskrona

Under 2004 har en rad myndighetsinsatser i Karlskrona riktats mot NSF:s lokalorganisation. Insatserna har visat sig vara mycket framgångsrika vad gäller att motverka och motarbeta främlingsfientlighet. När man talar om kommunala insatser mot NSF bör två namn särskilt lyftas fram: kommunjurist Lenart Eriksson och f.d. kommunalråd Björn Fries har under flera års tid fört en envis personlig kamp mot nazismen i Karlskrona. Det är i mångt och mycket just deras förtjänst att staden blivit av med bilden som nazismens näste i Sverige. Enligt Eriksson började den nazistiska verksamheten synas i gatubilden i Karlskrona omkring 1998. NSF arrangerade bl.a. torgmöten och demonstrationer i staden, och ofta var utländska krafter inblandade. I synnerhet medverkade tyska och danska nazister ofta i NSF:s arrangemang. Vidare patrullerade nazisterna på gator och torg i Karlskrona och delade ut flygblad med rasistiska budskap. De satte även upp affischer på offentliga platser, för att väcka allmänhetens uppmärksamhet. Men enligt Eriksson var de aktiva nazisterna aldrig särskilt många till antalet. Den aktiva kärngruppen bestod huvudsakligen av unga män mellan 15 och 25 år. De mest aktiva åren var mellan 1999 och 2002. De nazistiska aktiviteterna nådde sin kulmen inför 2002 års val, då NSF med egen valsedel kandiderade till Karlskrona kommunfullmäktige.

Kommunala beslutsfattare bestämde sig redan tidigt för att börja motarbeta NSF. Dock vidtogs det aldrig några särskilda åtgärder av kommunen vad gäller kampen mot nazismen. Man

utgick från tanken på att tvinga NSF att följa de samhälleliga spelreglerna, vilket visade sig vara svårt för denna antidemokratiska organisation. Exempelvis drog kommunen in socialt bistånd och a-kassa om medlemmarna i NSF inte ansågs vara tillmötesgående vad gäller potentiella arbetsgivare (Dagens Samhälle 16/2004:8–9). Vidare anmäldes NSF för lagbrott varje gång de arrangerade demonstrationer utan tillstånd från polisen. Likaså anmäldes de upprepade gånger för hets mot folkgrupp p.g.a. innehållet i flygblad och affischer; affischerna sattes dessutom ofta upp på ställen där man inte får annonsera. Ytterligare ett exempel på kommunala insatser är att kommunen vägrade att hyra ut lokal till NSF, eftersom man kunde misstänka att lokalen skulle kunna användas för kriminell verksamhet eller att den skulle kunna bli utsatt för illdåd av andra organisationer. Även skolorna i Karlskrona tog hotet mot demokratin på allvar. På gymnasiet anordnade man temaveckor om förintelsen (Dagens Samhälle 16/2004:8–9).

Då nazisterna så småningom kom underfund med att de inte kunde röra sig fritt i Karlskrona, flyttade de ut från kommunen. I dag är den nazistiska verksamheten helt avstannad i staden. Däremot har NSF för närvarande en ökad aktivitet i vissa kommuner i Västsverige. I bl.a. Vara och Trollhättan ses situationen av Sjöpo som något oroväckande (Dagens Samhälle 16/2004:9).

Sammanfattning

Som ett första antagande kan sägas att de parlamentariskt orienterade främlingsfientliga organisationerna generellt sett inte var särskilt framgångsrika under 2004. Snarare skulle året kunna betraktas som ett nederlagens år, i synnerhet för Nationaldemokraterna och den öppet nazistiska Nationalsocialistisk Front. Även den i särklass största nationalistiska sammanslutningen i Sverige, Sverigedemokraterna, har hamnat i blåsväder.

Både Sverigedemokraterna och Nationaldemokraterna har försvagats drastiskt på kommunal nivå sedan 2002 års allmänna val. Sverigedemokraternas representation har krympt från 50 mandat till 44, och Nationaldemokraternas från 4 till 2. Särskilt vad gäller Nationaldemokraterna har minskningen varit av avgörande natur. Partiet har förlorat båda sina mandat i Haninge kommun, som länge varit dess starkaste lokala fäste. Vad gäller Europavalet kan man för Sverigedemokraternas del notera en liten minskning av väljarstödet i de flesta län. Nationaldemokraterna gick däremot marginellt framåt i ett antal län, men eftersom antalet erhållna röster var mycket litet kan man inte tala om någon framgång.

Vidare har flera interna tvister noterats. Sverigedemokraterna

förlorade under året en av sina starkaste frontfigurer då partisekreteraren Tommy Funebo valde att lämna partiet. Tillika har stödet för partiledaren Mikael Jansson minskat. De yngre krafterna i partiet, som förespråkar en mera moderat linje, har under året trätt fram i rampljuset. Senast detta hände var när ordföranden för Sverigedemokraternas ungdomsförbund, Jimmie Åkesson, deltog i en tv-debatt med Folkpartiets ordförande Lars Leijonborg. I denna debatt försökte Åkesson mer eller mindre ta avstånd från den officiella partilinjens och tona ned de främlingsfientliga åsikter som Sverigedemokraterna står för.

För Nationaldemokraternas del har den interna splittringen varit ännu tydligare. De mera moderata krafterna har en efter en lämnat partiet. Det hårdaste bakslaget torde ha varit den tidigare partiledaren Anders Steens avgång. Detta, och medie-cirkusen kring de fängelsedömda ledande partirepresentanterna Tor Paulsson och Marc Abramsson, har ytterligare försvårat situationen för Nationaldemokraterna. Partiet har nu allt tydligare närmat sig den rasistiska subkulturen, vilket naturligtvis också har påverkat allmänhetens syn på dess verksamhet. Nationaldemokraterna kommer med all sannolikhet att tillhöra de största förlorarna vid kommande val.

Fallet Nationalsocialistisk Front i Karlskrona är ett ypperligt exempel på hur ett välfungerande gränsöverskridande politiskt samarbete och målmedvetna kommunala satsningar kan bidra till att utrota en antidemokratisk och främlingsfientlig verksamhet på lokalnivå. Genom kommunala insatser och genom tillämpning av lagstiftningen har den rasistiska verksamheten omöjliggjorts i Karlskrona kommun, vilket lett till att nazisterna nu lämnat kommunen. Karlskrona kommun kan således framstå som ett positivt och lyckat exempel på kamp mot rasism och främlingsfientlighet i dagens Sverige. Som de positiva erfarenheterna från Karlskrona visar ger gällande lagar tillräckligt stöd för att man ska kunna bekämpa främlingsfientliga och antidemokratiska krafter i samhället.

Efter att ha tvingats lämna Karlskrona har Nationalsocialistisk Front gjort ett antal försök att etablera sig i andra kommuner. Vidare kan sägas att Nationalsocialistisk Front fortfarande kan anses utgöra ett hot mot samhället. Organisationen har nämligen bevisligen planerat att attackera flera viktiga samhällsinstanser i Mellansverige. Under hösten 2004 kunde polisen i Västmanland gripa medlemmar i en nazistcell i Västerås. I januari 2005 åtalades nazisterna i Västerås tingsrätt för terroristbrott. (www.sr.se 2004-01-06).

Litteratur och källor

Litteratur:

- Berggren, Lena (1999): *Nationell upplysning. Drag i den svenska antisemitismens idéhistoria*. Stockholm: Carlsson.
- Clinell, Bim (1999): *Demokratins förgörare*. Demokratiutredningens skrift 28. Stockholm: Fakta info direkt.
- Dagens Samhälle* nr 16/2004.
- Larsson, Stieg (2004): »Den »nationella rörelsen« – historien om Sverigedemokraterna« i *Sverigedemokraterna från insidan* (Slätt, Richard, red.). Expo. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Larsson, Stieg & Ekman, Mikael (2001): *Sverigedemokraterna: den nationella rörelsen*. Stockholm: Ordfront.
- Lipponen, Sami (2004): *Nationens sista försvarare. En religionsvetenskaplig studie av neonationalistisk samhällssyn och livstolkning i Sverige*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Lööw, Heléne (1998): »Rasistisk undergroundkultur« i *Brottsliga nätverk* (Johansson, Kjell, red.). Stockholm: Carlsson.
- Lööw, Heléne (2001): *Nazismen i Sverige 1980–1999. Den rasistiska undergroundrörelsen: Musiken, myterna, riterna*. Stockholm: Ordfront.
- Rydgren, Jens (2002): *Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization: The Case of the French Front National*. Stockholm Studies in Social Mechanisms 5, Stockholm University. Stockholm.
- Westin, Charles (2002): *Neo-Nazism in a Welfare State: The Example of Sweden*. CEIFO Occasional Papers 5/2002. Stockholm: CEIFO.

Internetkällor:

- Blekinge Läns Tidning: www.bl.t.se
- Expo: www.expo.se
- Karlskrona kommun: www.karlskrona.se
- Mediearkivet: www.mediearkivet.se
- Mänskliga rättigheter: www.gov.se/manskligarattigheter
- Nationaldemokraterna: www.nd.se
- Nationalsocialistisk Front: www.nsf.info.se
- Sverigedemokraterna: www.sverigedemokraterna.se
- Sveriges Radio: www.sr.se
- Valmyndigheten: www.val.se

Intervjuer:

Kommunjurist Lennart Eriksson, Karlskrona

Appendix 1

Sverigedemokraternas kyrkopolitiker:

Kyrkomötet

Torbjörn Kastell, lärarstuderande, Ekerö (ledamot)

Eva Nyman, filosofie doktor, Uppsala (ledamot)

Gabriella Johansson, studerande, Lund (ersättare)

Björn Söder, IT-konsult och civilingenjörsstuderande, Lund
(ersättare)

Lunds stiftsfullmäktige

Björn Söder (ledamot)

Gabriella Johansson (ersättare)

Jimmie Åkesson, studerande, Trollhättan (ersättare)

Stockholms stiftsfullmäktige

Torbjörn Kastell (ledamot)

Arnold Boström, civilekonom, Huddinge (ersättare)

Sunne kyrkliga samfällighet

Runar Filper, metallarbetare, Sunne (ledamot)

S:t Mikael's församling

Arnold Boström (ledamot)

Appendix 2

Sverigedemokraternas kandidater till Europaparlamentet 2004:

Sten Andersson, 61 år, f.d. riksdagsman, Malmö

Jimmie Åkesson, 25 år, företagare, Sölvesborg

Linda Hedqvist, 29 år, florist, Arvika

Anna Hagvall, 51 år, företagare, Täby

Johan Rinderheim, 41 år, arkivarie, Nynäshamn

Björn Söder, 28 år, IT-konsult, Helsingborg

Richard Jomshof, 34 år, lärare, Karlskrona

Arnold Boström, 57 år, civilekonom, Huddinge

Gabriella Johansson, 25 år, studerande, Lund

Jimmy Windeskog, 29 år, studerande, Trollhättan

Mattias Karlsson, 26 år, politisk sekreterare, Malmö

Tony Wiklander, 65 år, kommunpolitiker, Åstorp

Kenneth Sandberg, 58 år, ombudsman, Kävlinge

Torbjörn Kastell, 30 år, studerande, Huddinge

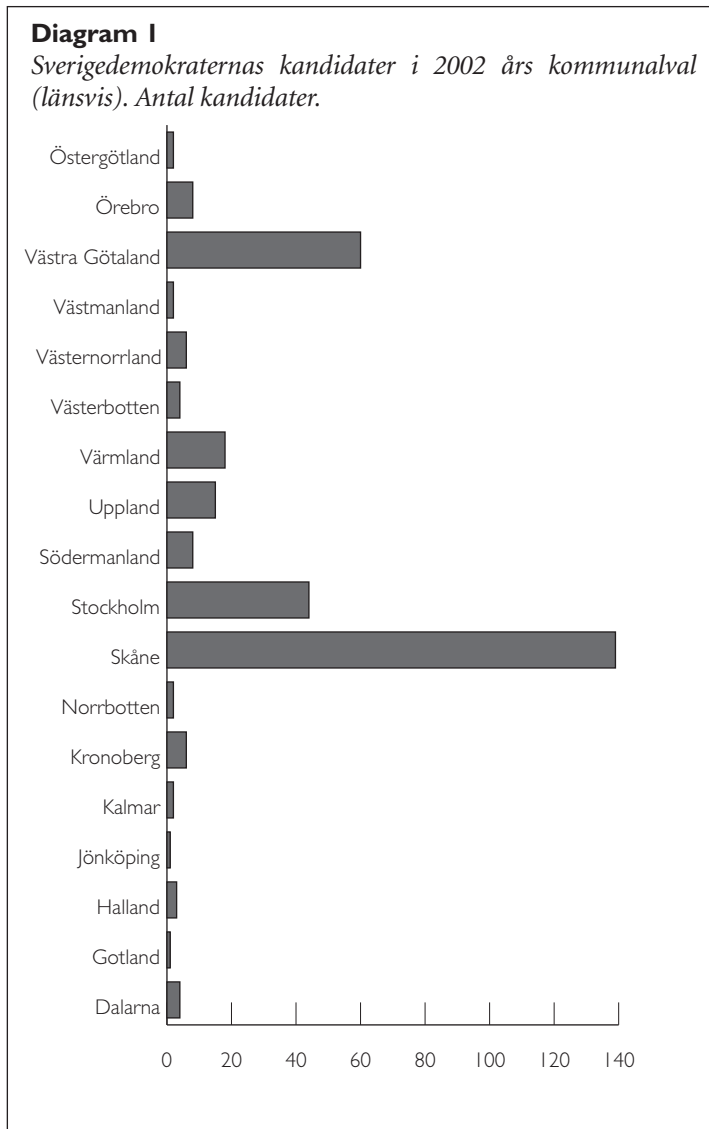
Arne Andersson, 46 år, transporttekniker
 Eva Nyman, 54 år, filosofie doktor, Uppsala
 Gorm Lind, 32 år, lärare, Trollhättan
 Kaarina Andersson, 56 år, ekonom, Helsingborg
 Sven-Olle Olsson, f.d. lantbrukare, Sjöbo
 (www.val.se)

Appendix 3

Nationaldemokraternas kandidater till Europaparlamentet 2004:

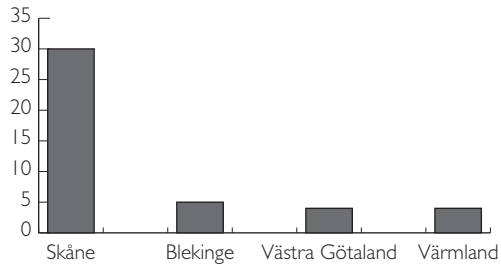
Tor Paulsson, 34 år, partiorganisatör, Gagnef
 Birgitta Carlberg, 66 år, socialpedagog, Göteborg
 Fredrik Bergman, 25 år, kommunfullmäktigeledamot, Södertälje
 Marie-Louise Norsell, 60 år, trädgårdsmästare, Helsingborg
 Steve Ahlberg, 34 år, företagare, Håbo
 Marie Sjöqvist, 56 år, kommunfullmäktigeledamot, Haninge
 Jörgen Kromann, 56 år, hamnarbetare, Klippan
 Maud Mattsen, 59 år, redovisningskonsult, Nacka
 Tomas Johansson, 50 år, postanställd, Stockholm
 Vávra Suk, 31 år, civilingenjör, Uppsala
 Lars-Magnus Larsson, 34 år, nätverksadministratör, Mölndal
 Marc Abramsson, 25 år, ungdomsförbundsordförande, Tyresö
 Rickard Ekman, 25 år, pressekreterare, Huddinge
 Mikael Melin, 27 år, applikationsutvecklare, Halmstad
 Hans Pettersson, 53 år, kommunfullmäktigeledamot, Södertälje
 Kristoffer Dahlström, 18 år, studerande, Helsingborg
 Mikael Blomqvist, 41 år, pressoperatör, Malmö
 Andreas Wallentin, 22 år, distriktsorganisatör, Nacka
 Aino Westerberg, 67 år, pensionär, Järfälla
 Löfgren, 32 år, ekonomiassistent, Göteborg
 Stefan Olsson, 27 år, säljare, Norrköping
 (www.val.se)
 Mats Strandberg, 37 år, marknadschef, Täby
 Berit di Girolamo, 74 år, f.d. ersättare i riksdagen, Helsingborg
 Liselott

Appendix 4

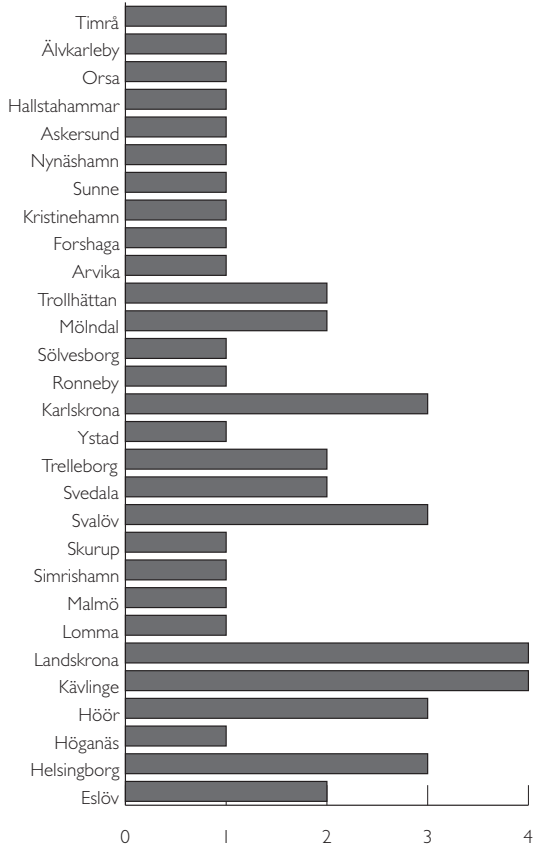

Diagram 2

Sverigedemokraternas kommunfullmäktigerepresentation i fyra län direkt efter 2002 års kommunalval. I följande län har Sverigedemokraterna 1 mandat: Dalarna, Stockholm, Uppsala, Västernorrland, Västmanland och Örebro. Antal mandat länsvis.

Diagram 3

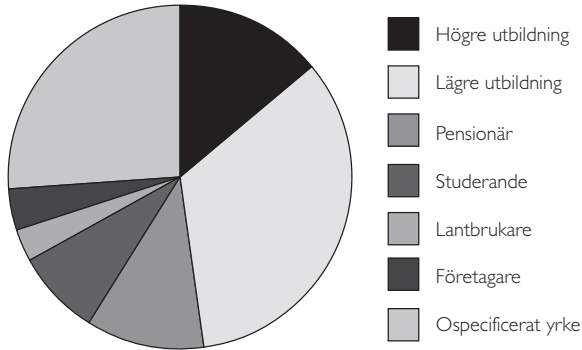
Sverigedemokraternas kommunfullmäktigerepresentation (direkt efter 2002 års kommunalval). Antal mandat kommunvis.

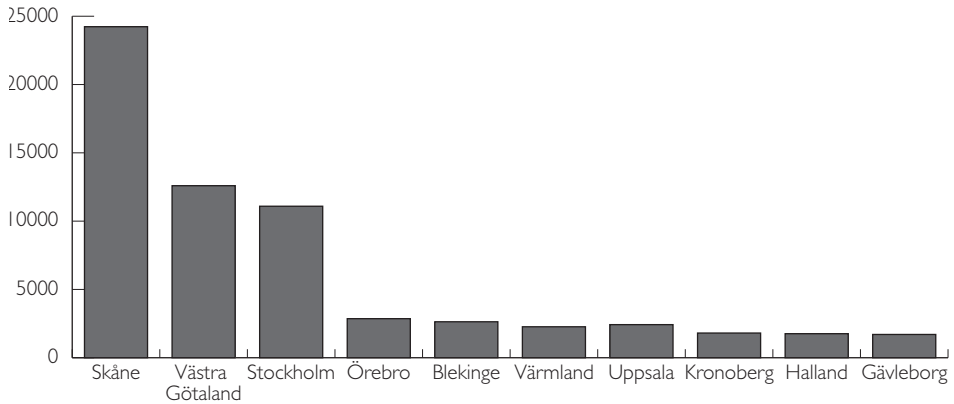
Diagram 4

Sverigedemokratiska kommunalpolitikers yrkesbakgrund

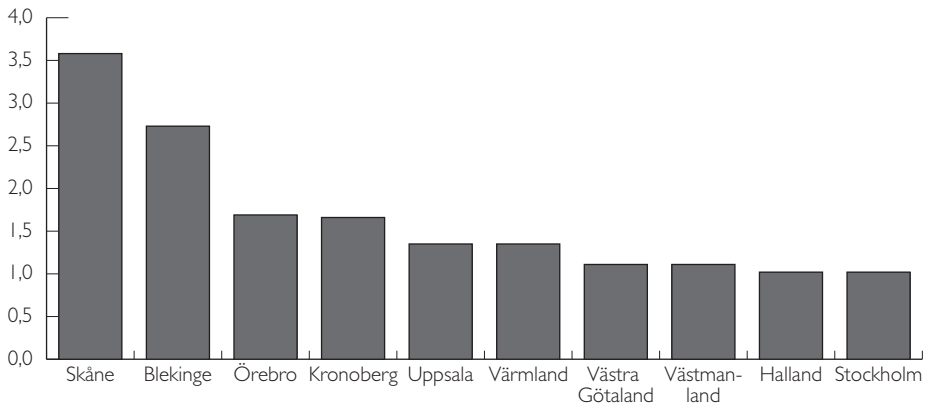

Diagram 5

Sverigedemokraternas valresultat länsvis (2002 års riksdagsval). Antal röster.

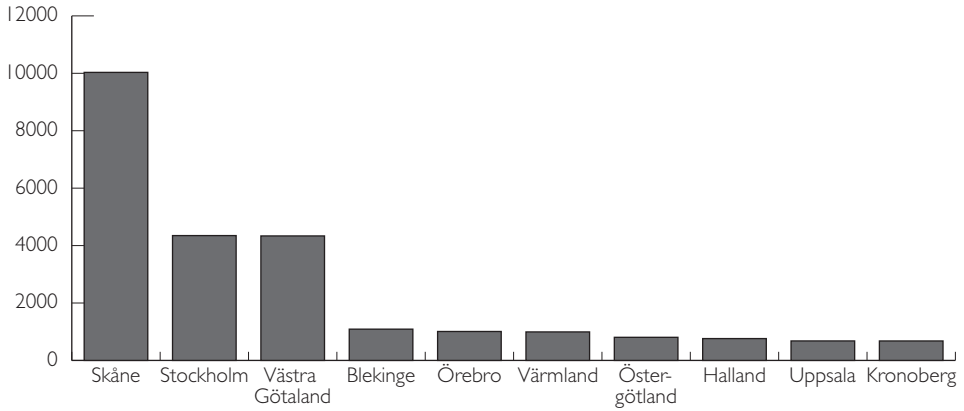

Procentuellt väljarunderstöd.

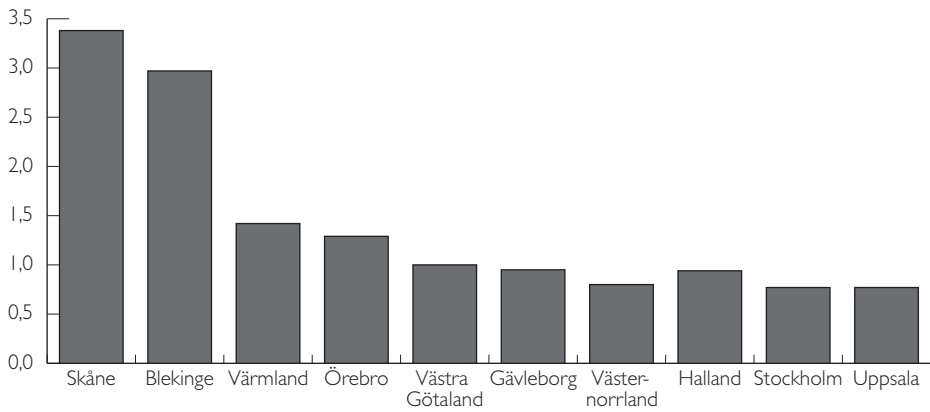

Diagram 6

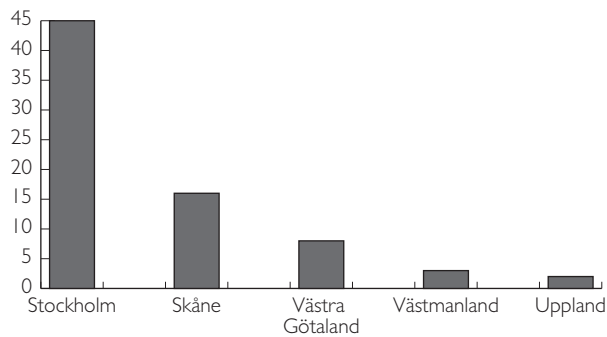
Sverigedemokraternas valresultat länsvis (2004 års Europaval). Antal röster.

Procentuellt väljarunderstöd.

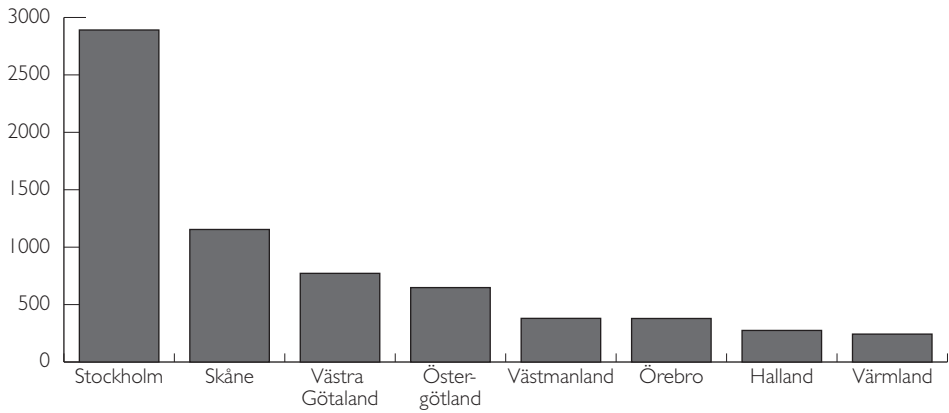
Diagram 7

Nationaldemokraternas kandidater i 2002 års kommunalval (länsvis).

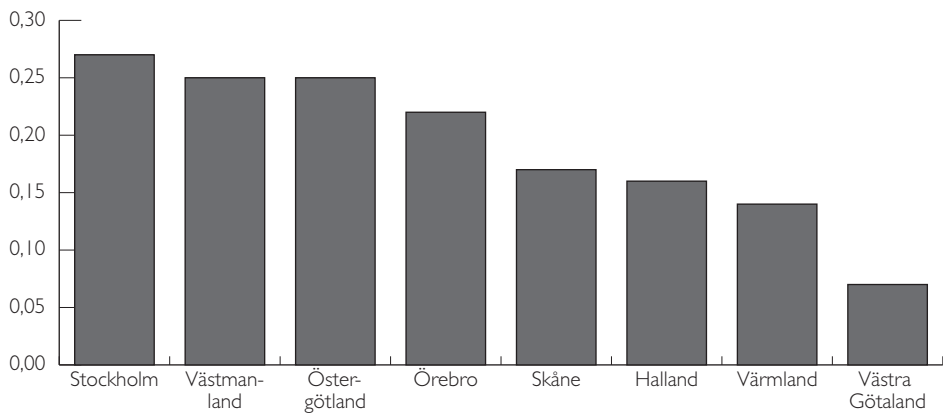

Diagram 8

Nationaldemokraternas valresultat länsvis (2002 års riksdagsval). Antal röster.

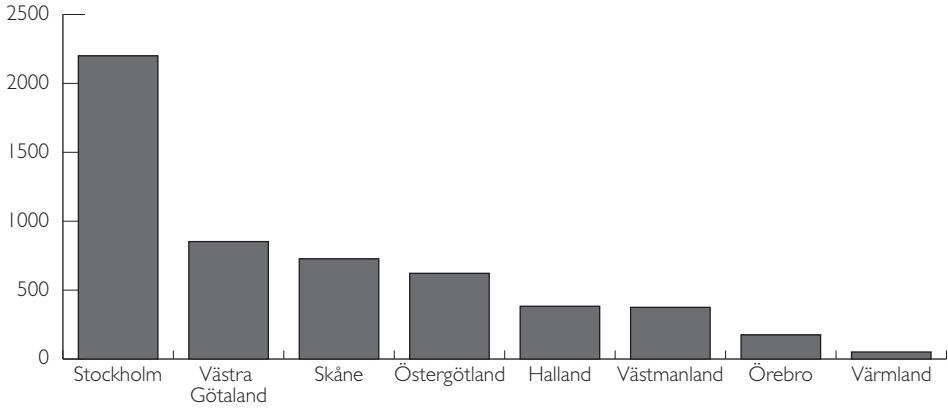

Procentuellt väljarunderstöd.

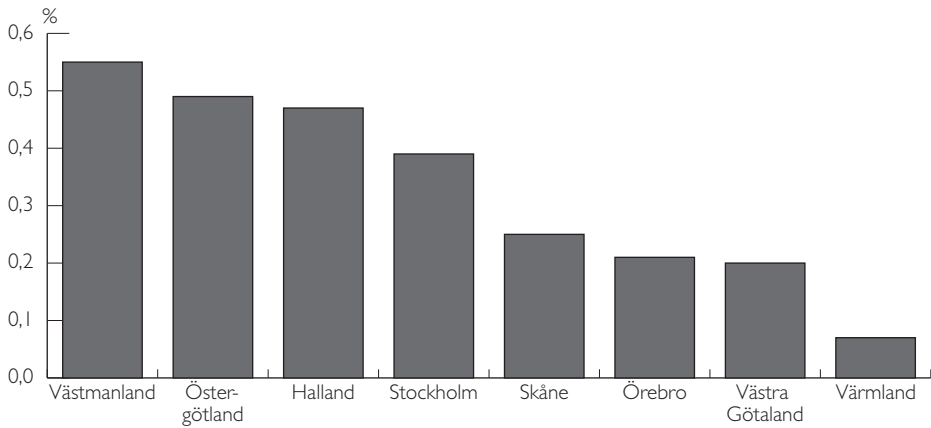

Diagram 9

Nationaldemokraternas valresultat länsvis (2004 års Europaval). Antal röster.

Procentuellt väljarunderstöd.

Salemmarschen 2004 – en främlingsfientlig paradmanifestation på nedgång

Bakgrund

Varje år sedan 2000 samlas flera främlingsfientliga och rasistiska organisationer i Stockholmsförorten Salem för att manifesteras mot det som de kallar för »det svenskfientliga våldet«. Manifestationen, som uppmärksammas av olika massmedier, har blivit en central handling på den svenska rasismens årliga agenda.

Salemmarschen, som denna manifestation kallas, uppkom efter att en grupp ungdomar misshandlat och mördat den 17-åriga Daniel Wretström vid en busshållplats i Salem natten mellan den 8 och 9 december.¹ Enligt mediekällor fick mordet ett stort genomslag inom högerextrema kretsar, då den mördade Wretström var »skinnskalle« samtidigt som gärningsmännen beskrevs ha utländsk bakgrund.² Under de två första åren arrangerades Salemmarschen utan någon officiell arrangör. Det var först därefter som samarbetsorganisationen Salemfonden bildades för att sköta olika typer av förberedelser.³ Över tid har Salemfonden drabbats av en rad olika politiska och organisatoriska konflikter. Som en följd av dessa har de två största främlingsfientliga organisationerna, Sverigedemokraterna (SD) och Nationaldemokraterna (ND), valt att lämna Salemfonden. Därför bestod Salemfonden inför 2004 års Salemmarsch endast av organisationer som av SÄPO anses tillhöra vitmaktmiljön där idén om en judisk världskonspiration är central.⁴

*Johan Andersson,
fil.mag. inom IMER
området och konsult*

---

1 TT, Fakta, Dödmisshandeln i Salem, ur *Nerikes Allehanda*, 04-12-12.

2 T.ex. *Svenska Dagbladet*, 03-12-05.

3 url: <http://www.salemfonden.info>

4 SÄPO, 2003:8 och 35.

Då de främlingsfientliga och rasistiska grupperingarna under en lång tid saknat en gemensam årlig högtid har Salemmarschen kommit att bli en symbol för den nationella rörelsens styrka. Rasismforskaren Helene Lööw, chef för Levande historia, menar »att manifestationen sedan lång tid tillbaka fungerat dels som en enande faktor då många grupper som normalt inte samarbetar deltar och dels som en manifestation för den nationella rörelsen som helhet.«⁵

Syfte och metod

Syftet med denna analys är att ge en kortfattad empirisk beskrivning av Salemmanifestationen och jämföra Salemmarschern 2003 och 2004. Vidare kommer centrala skillnader åren emellan att belysas och diskuteras. Salemmarschen som organiserad och profilerad främlingsfientlig händelse beskrivs och jämförs utifrån följande tre perspektiv.

- Organisatoriskt perspektiv, dvs. deltagande organisationer, ekonomiskt och praktiskt förberedelsearbete, det praktiska utförandet av marschen samt polisens agerande.
- Politiskt perspektiv, dvs. det politiska klimatet som marschen genomfördes i och effekter för de extrema organisationerna.
- Massmedialt perspektiv, dvs. massmediernas bevakning av Salemmarschen, medieorganisationernas inställning till bevakning och eventuella policybedömningar.

Analysen består av olika typer av material. Information har insamlats genom telefonintervjuer med valda journalister, politiker, experter samt ideellt engagerade personer. I de fall där personer inte haft tid med en telefonintervju, har e-postintervjuer genomförts. Dessutom har sekundärmaterial, vilket består av uppgifter som inhämtats från större databaser med tidningsmaterial, använts.

Intervjuer med ansvariga för Salemfonden har inte kunnat göras eftersom ingen information lämnas till »ickenationella« organisationer. Datakällor som Expo, en stiftelse som studerar och kartlägger högerextrema och rasistiska organisationer, har varit till stor nytta.⁶

---

5 Lööw, Helene, chef Levande historia, e-postintervju, svar mottaget 05-01-05.

6 url: <http://www.expo.se>

Den organisatoriska dimensionen

I denna första del uppmärksammas Salemmarschen utifrån följande punkter; deltagande organisationer, ekonomiskt och praktiskt förberedelsearbete samt det praktiska utförandet av marschen samt polisens förhållningssätt till denna.

Salemmarschen organiseras sedan tre år tillbaka av Salemfonden som strävar efter »att upprätthålla minnet av Daniel (Wretström)«. Detta görs genom att arrangera en offentlig minnesstund i anknötning till Daniels dödsdag. Salemfonden kan beskrivas som ett politiskt nätverk av grupperingar och partier som kämpar mot det som inom den nationella rörelsen kallas för det »svenskfientliga våldet«. De organisationer som deltog 2003 och 2004 presenteras nedan.

Blood and honour, (B & H), är en del av ett internationellt nätverk som fungerar främst som musikdistributör av vitmaktmusik.⁷

Nationalsocialistisk front (NSF) är motståndare till den parlamentariska demokratin och vill rädda den vita rasen från undergång.⁸

Info-14 beskriver sig själva som ett oberoende patriotiskt nyhetsmedium vars mål är »att rycka makten från folkförrädarna och ge den åter till svenskar«.⁹

Svenska motståndsrörelsen/Nationell ungdom (SMR/NU) är en utomparlamentarisk organisation som strävar efter att upprätta det rörelsen kallar för »ett nordiskt rike«. Nationell ungdom fungerar som ungdomsförbund.¹⁰

Nationaldemokraterna (ND) strävar efter att verka inom ramen för den parlamentariska demokratin samtidigt som partiet samarbetar med ovan nämnda grupperingar eftersom partiet anser att det är av stor vikt att förenas mot det »svenskfientliga våldet«.¹¹

ND deltog inte i Salemmarschen 2004 men strävar efter att åter vara med 2005. Den primära orsaken till partiets avhopp var politisk men det fanns även interna organisatoriska problem. Enligt Expo dömdes ND:s partiledare för misshandel och fängelse under 2004. ND berättar att »de organisatoriska problemen innebar att vi inte hade ork och kraft att styra Salemfonden

7 SÄPO; 2003:36

8 url: <http://www.nsfrent.info>

9 url: <http://www.info14.com>

10 url: <http://www.patriot.nu>

11 url: <http://www.nd.se>

i den riktning som vi ville«. ¹² Kvar var endast de organisationer som av SÄPO-rapporten ansågs knutna till vitmaktmiljön. Under de organisatoriska och politiska konflikter som uppstått har Info-14 varit måna om att vara neutrala. Detta bekräftas genom deras målsättning att samla alla tänkbara nationella krafter mot »mångkulturen«. En tjänsteman vid SÄPO benämner Info-14:s roll som »spindeln i nätet«. ¹³

Förutom att samordna de organisationer som deltar ansvarar Salemfonden för ekonomiska och praktiska förberedelser, administrering av olika typer av informationsmaterial samt det praktiska utförandet av marschen. Salemfonden redovisar inga ekonomiska siffror för 2003, men 2004 omsatte Salemmarschen cirka 100 000 kronor. Salemmarschen finansierades båda åren med hjälp av intäkter från försäljning, privata donationer och lån. Kampanjarbetet under både 2003 och 2004 koncentrerades kring Stockholmsregionen. Förberedelsekampanjer ägde också rum i centrala Göteborg. Distributionsmässigt såg kampanjen ut på följande sätt.

Tabell 1a

Distribution av kampanjmaterial i Sverige

	Flygblad	Affischer	Klistermärken
2003	150 000	5 000	90 000
2004	90 000	Ca 1 000	Ingen uppgift

Tabell 1b

Distribution av kampanjmaterial i Stockholmsområdet

	Plakat	Banderoller
2003	100	Ca 10
2004	1 800	Ca 100

Källa: www.salemfonden.info

Utifrån Salemfondens uppgifter var kampanjen större 2003. Beträffande distributionsmaterialet framgår det också av tabell 1b att antalet plakat och banderoller ökade kraftigt på bekostnad av flygblad och affischer. ND förklarar kampanjens minskning 2004 med att de 2003 stod för den största delen av distributionsmaterialet. Deras avhopp påverkade därför kampanjarbetet kraftigt. Expo bedömer att 2003 års kampanj »var bättre organiserad och att fler medlemmar från Info-14 var engagerade«. Enligt Expo tvingades Salemfonden under 2004

12 Abrahamson, Marc, Nationaldemokraterna, intervju genomförd 05-01-07.

13 Johnson, Michael, analytiker vid SÄPO:s författningsskyddsrotel, genomförd 05-01-10.

att till stor del förlita sig på obundna medlemmar dvs. medlemmar utan någon organisationstillhörighet. Flertalet av dessa obundna medlemmar är bosatta i Stockholmsområdet vilket förklarar ökningen av kampanjmaterial i Stockholmsområdet 2004 jämfört med 2003.¹⁴

Polisens roll

Polisens beredskap vid Salemmarschen 2003 och 2004 skiljer sig åt. Inför 2003 års marsch bedömde polisen att det fanns en vilja att mobilisera aktivister från den nationella såväl som från den antirasistiska rörelsen. Chefen för länskriminalens underrettelserotol trodde sig därför före Salemmarschen 2003 vara ganska säker på att det skulle bli stökigare än vanligt.¹⁵ Därför förberedde sig polisen på alla tänkbara konfliktscenarion. Enligt medieuppgifter menade en ansvarig polis att ett stort antal poliser fanns på plats som hade möjligheter att slå staket runt stora områden i Salem.¹⁶ Bråk uppstod mellan polis och motdemonstranter som begett sig till Salem. Enligt alla intervjuade personer kunde Salemmarschen bägge åren genomföras i lugn och ro eftersom meningsmotståndarna kunde hållas isär.

Inför 2004 års Salemmarsch präglades inte de deltagande organisationerna eller polisens arbete av samma typ av konfliktscenario. Detta då Nätverket mot rasism arrangerat sin manifestation i Stockholm och inte som under 2003 i Salem. Polisens ansvariga menade att detta minskade risken för konfrontation mellan meningsmotståndare.¹⁷ Spänningarna fanns dock även 2004, då antifascister vid Stockholms Central försökt hindra resande till Salemmarschen.¹⁸ Under både 2003 och 2004 års manifestationer, den 6 respektive 11 december, tågade deltagarna från Rönninge station till minnesplatsen.¹⁹ Där höll Salemfondens olika representanter tal.

2004 – färre demonstranter

Vad gäller antal personer lockade Salemmarschen 2003 cirka 2 000 människor. Enligt Expos bedömning var det inte bara öppet rasistiska människor med nazistiska symboler som deltog, utan även människor med mindre synliga symboler från

14 Slätt, Richard, Expo, intervju genomförd 04-12-20.

15 Nilsson, Sofie, Ny utrustning mot kravaller, ur *Svenska Dagbladet*, 03-12-05.

16 TT, Polisen beredd på våld, 03-12-06

17 Sörbring, Gunnar, Stor polisinsats vid dagens insats i Salem, ur *Dagens Nyheter*, 04-12-11.

18 Sörbring, Gunnar och Nilsson, Pea, Lugna demonstrationer i Stockholm, ur *Dagens Nyheter*, 04-12-11.

19 Engström, Annika, Salems värsta dag, ur *Svenska Dagbladet*, 04-12-11.

extremhögern. En minskning skedde året därpå till 1 400 deltagare. Marschen bestod till uteslutande del av öppet rasistiska människor. Flera orsaker till det minskade antalet nämns av de intervjuade personerna.

Ett kommunalråd i Salem lägger tonvikten vid att »nazisterna tvingas förnya sig för att locka nya deltagare eftersom avståndet i tid ökar till mordet«. ²⁰ En representant från Nätverk mot rasism menar att de antirasistiska organisationerna genom olika typer av opinionsbildning transformerat Salemmarschen från en sorgehögtid till en nazistisk manifestation, vilket kan ha bidragit till att antalet deltagare minskat. ²¹

Det politiska perspektivet

Denna andra del belyser Salemmarschen med hänsyn till vilket politiskt klimat som de båda marscherna genomfördes i. Mer specifikt uppmärksammas för 2003 vitmaktgrupperingarnas ökade synlighet samt för 2004 mordet i Sollentuna på James Waite. Avsnittet redogör även för Salemfondens politiska konflikter i form av interna splittringar som inneburit en ökad radikaliserings.

I SÄPO:s rapport från 2003 redovisas det ökade våldet med vitmaktrelaterad anknytning. SÄPO-rapporten pekar på en ökad synlighet för de vitmaktrelaterade grupperna. Antalet konserter, torgmöten och konfrontationer med antirasister ökade under 2003. Säpo noterar också att ND som strävar efter att arbeta inom ramen för den parlamentariska demokratin tillsammans med NSF räknas som de partier som står för den största ökningen av denna typ av brottslighet. ²² Från det perspektivet gör en tjänsteman vid SÄPO bedömningen att Salemmarschen inneburit ett uppsving för vitmaktrörelsen »eftersom dessa grupper är i behov av samlande symboler«. I *Svenska Dagbladet* rapporteras flera händelser där grupper från den vitmaktrelaterade miljön deltagit. Exempelvis nämns protester mot den planerade Växjömoskén, attacken mot Pridefestivalen samt olika typer av sammandrabbningar mellan olika vitmakt- och antirasistiska grupperingar. ²³

Trots den ökade synligheten och enigheten utåt, fanns det politiska konflikter inför 2003 års Salemmarsch. Den poli-

20 Kalderén, Lennart, moderat kommunalråd i Salem, intervju genomförd 04-12-20.

21 Samuelson, Göran, aktiv inom Nätverk mot rasism, intervju genomförd 04-12-23.

22 SÄPO, 2003:42f

23 Nilsson, Sofie, Ny utrustning mot kravaller, ur *Svenska Dagbladet*, 03-12-05.

tiska konflikten förklaras av ett av Salemfondens centrala mål. Salemfonden strävar inte bara efter att hedra minnet av Daniel Wretström utan också efter att »föra fram de bakomliggande skälen. Exempelvis det faktum att motivet till det svenskfientliga mordet går att finna i våra politikernas och mediernas handlande, att de genom sitt agerande provocerat fram ett samhälle där fosterländska känslor är något fult«.

Frågor beträffande talens innehåll samt graden av öppet rasistiskt innehåll har diskuterats. Ju djupare konflikterna mellan de inblandande parterna blev, desto tydligare blev Salemfondens politiska framtoning. Inledningsvis hoppade Sveriges största nationalistiska parti, SD, av Salemmarschen. Enligt NSF var orsaken att partiet inte ville samarbeta med extremister.²⁴ SD har i likhet med ND varit måna om att inte stöta sig alltför mycket med väljarkåren, vilket inneburit att SD dragit tillbaka eller omformulerat förslag som ansetts extrema.²⁵ Samtidigt, enligt Expo, irriterade sig de mer extrema grupperingarna såsom B & H, NSF och SMR/NU på att ND ville minska de militanta och de öppet rasistiska inslagen. ND ansåg att en öppen rasistisk hållning riskerade att skrämja iväg »vanligt folk«. De grupperingar som motsatte sig ND:s idéer ville tona ned sorgehögtiden och samtidigt öka de antidemokratiska inslagen kring Salemmarschen. Mer tal mot demokratin och mångkulturen efterlystes. ND deltog trots konflikterna eftersom de själva menar »att de på förhand inte kunde veta hur talen skulle gestalta sig i Salem«. Efter 2003 års Salemmarsch var ND:s uppfattning om deltagandet i Salem annorlunda. ND menar att »Salemmarschen förvandlats till ett »nationellt Almedalen« där idéer som vi inte kunde ställa upp på framfördes«. ND upprörs av den ökade partipolitiseringsen som fått till följd att den egentliga orsaken till Salemmarschen alltmer kommit i skymundan. ND:s avhopp innebar att Salemfondens politiska och ideologiska framtoning stärktes. Det fanns nu längre inga partier som förordade en mer pragmatisk och populistisk politisk framtoning.

Enligt Helene Lööw fortsatte ökningen av vitmaktgrupperingarnas synlighet under 2004. Vidare spekulerades det i olika medier, bl.a. *Svenska Dagbladet*, på vilket sätt mordet i Sollentuna på James Waite skulle påverka Salemmarschen 2004. Mordet skedde i september 2004 och följde samma mönster som mordet i Salem. En grupp ungdomar med utländsk bakgrund hade ihjäl en svensk. Reaktionerna kring detta mord skedde

24 url:<http://www.nsf.front.info>

25 Larsson och Ekman (2001), *Sverigedemokraterna den nationella rörelsen*, Stockholm, Ordfront Förlag.

mot bakgrund av Salemmordet fyra år tidigare. Händelsen i Sollentuna fick politiker, kommuninvånare samt James Waites föräldrar att gå ut i manifestationer för att betona att de inte ville att Sollentuna skulle bli »ett nytt Salem«. ²⁶

Mot bakgrund av mordet i Sollentuna skriver Salemfonden att »i år är det ännu viktigare att vi samlas förenade för att visa att de svenskfientliga hatbrotten måste få ett slut«. Därmed bekräftas den ökade radikaliserings, inte bara av SD:s och ND:s avhopp, utan också av Salemfondens hårdnande attityd inför Salemmarschen 2004. Vidare menar ett kommunalråd i Salem som varit på plats båda åren att talen bara blir värre och värre. År 2003 var det SMR:s talare som var hotfull mot statsministern. Han använde sig av krigiska formuleringar. Kommunalrådet fortsätter att berätta att det året därpå blev mer aggressivt då hell-segerrop förekom. Från talarstolen riktades hätsk kritik gentemot journalister, politiker och allmänhet som var ute för att se och lyssna på marschen. Expos expert, Richard Slätt, påpekar att kampanjmaterialet inför 2004 inte handlar om mordet på Daniel Wretström utan snarare om Salemfondens politiska motiv bakom marschen.

Den massmediala bevakningen

I denna avslutande del beskrivs tidningarnas, radios och tv:s bevakning av Salemmarschen 2003 och 2004. Inledningsvis uppmärksammas övergripande riktlinjer för bevakning av partier och organisationer tillhörande extremhögern. Därefter tas, inom ramen för varje enskilt riks- och lokalt massmedium, ett antal artiklar/inslag och dess innehåll upp.

Mediernas policyinriktningar

Inget massmedium har särskilda bestämmelser beträffande bevakning av högerextrema manifestationer. Dock hänvisar exempelvis SR och SVT till radio och tv-lagen 6:e kapitlet § 1, som föreskriver att mediebevakningen ska »hävda det demokratiska statskicketets grundidéer och principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet«. Mot bakgrund av denna paragraf menar såväl SVT som SR att bevakningen snarare ska vara restriktiv än öppen och bred. ²⁷

Rapports nyhetschef berättar att »ribban för att en högerextrem aktivitet ska redovisas i en nyhetssändning är ganska hög.

²⁶ Taubert, Johan, Antinazism möjligt motiv bakom mord, ur *Svenska Dagbladet*, 04-12-18.

²⁷ Larshamre, Nils-Patric, programansvarig SVT/SR, e-postintervju genomförd 05-01-04.

Vi ställer oss ofta frågan om hur vi blir använda.«²⁸ Rikstidningarna har inga skrivna policydokument angående bevakning av högerextrema eller främlingsfientliga grupper, men en allmän attityd är att bevakningen i möjligaste mån ska vara restriktiv. Exempelvis menar *Dagens Nyheter* att »vi ger antirasister/rasister ett begränsat utrymme eftersom vi vet att de vill ha uppmärksamhet.«²⁹ Landets största tidning, *Aftonbladet*, uppger att det inte finns några särskilda riktlinjer beträffande uppmärksamheten kring högerextrema evenemang.³⁰ Lokaltidningen *Mitt i Salem/Botkyrka* har ett annorlunda perspektiv. Chefredaktören beskriver vikten av att spegla en medborgarvinkel där »invånarnas behov och tankar beaktas. Nazisternas aktiviteter ska alltid viktas mot ett annat perspektiv.«³¹

Minskad mediebevakning 2004

Inom tidningsmediet minskade antalet artiklar från 2003 till 2004. Tabell 2a nedan visar på denna utveckling.

Tabell 2a

Antal tidningsartiklar om Salem 2003/2004*

	Antal	Riksmedier	Lokalmedier
2003	28	23 (82%)	5 (18%)
2004	20	15 (75%)	5 (25%)

*Se bilaga 1 för en detaljerad artikelförteckning.

Svenska Dagbladet menar att minskningen 2004 var ett medvetet val då tidningen »ville undvika att ge grupperna onödigt reklam eftersom det kan göda problem«.³² Som en följd av detta förhållningsätt ökade lokaltidningarnas antal artiklar märkbart jämfört med rikstidningarnas 2004. Rikstidningarnas fokus på händelser och konfrontationer är en annan faktor som kan ha resulterat i lokaltidningens ökade antal artiklar. Inga konfrontationer inträffade under 2004 års Salemmarsch. Vidare kan lokaltidningens medborgarperspektiv vara orsaken till att Salemmarschen 2004 blev mer uppmärksammas än den 2003 som var konfliktfri.³³

28 Yng, Per, nyhetschef Rapport, intervju 05-01-12.

29 Larsson, Mats J, nyhetschef *Dagens Nyheter*, intervju 05-01-05.

30 Brundin, Olof, informationschef *Aftonbladet*, intervju genomförd 05-01-10.

31 Brandelius, Lars, chefredaktör *Mitt i Salem/Botkyrka*, intervju 04-12-28.

32 Kirkegaard, Patrik, nyhetschef *Svenska Dagbladet*, intervju 05-01-05.

33 Frenker, Clarence, Inga kravaller vid nynazisternas tåg, ur *Mitt i Salem/Botkyrka*, 04-12-14.

Rikstidningarna rapportering 2003 och 2004 handlar till största delen om polarisering medan lokaltidningens perspektiv är Salembornas uppfattning om Salemmarschen. Nedanstående tabell ger exempel på hur en och samma händelse presenteras i de olika tidningarnas rubriksättning.

Tabell 2b

Rubriksättning i riks- och lokaltidningar 2003

Rikstidningar	Lokaltidningar: Mitt i Salem/Botkyrka
03-12-07 Blodig demonstration i Salem	03-12-09 Stökigt när demonstration som vanligt urartade
03-12-07 Slaget om Salem	03-12-02 Salembor vädjar om att få slippa rasister

Tabellen ovan visar att rikstidningarnas rubriker 2003 varnar eller rapporterar om problem och konflikt. Dessa handlar till uteslutande del om de grupper som kommer in till Salem. Vidare är språket och tonläget dramatiskt. Ord som bråk, rädsla, slag förekommer ofta även i rubrik- och textinnehållet. Lokaltidningen *Mitt i Salem/Botkyrka* rapporterar i en betydligt mildare ton. Rubrikerna och innehållet fokuserar på Salems situation snarare än på de inkommande grupperna. Under 2004 års medierapportering skedde en minskning i rikstidningarna av antalet artiklar med varnande rubriker. Större fokus lades på Saleminvånarnas uppfattningar kring manifestationen, men trots det fanns en stor del av 2003 års typ av artiklar kvar.

Inom riks- och lokalradion sjönk nyhetsrapporteringen. Ekots chef berättar att »vi bevakar givetvis händelserna med syftet att göra inslag enbart om något uppseendeväckande händer«. Salemmarschen 2003 uppmärksammades i två inslag. Det första inslaget innehöll information om bråken som uppstod medan det andra handlade om polisinsatserna. Året därpå redovisades ett telegram om att polisen omhändertagit både nazister och antifascister efter bråk.³⁴ SR Radio Stockholm hade 2003 tre inslag; ett kort inslag strax före Salemmarschen, samt en uppföljning av bråken dagen efter. Det sistnämnda inslaget sändes två gånger. Året därpå hade radiostationen reportrar på plats i Salem som rapporterade om en lugn afton. Vidare sändes ett kort inslag från Stockholms Central »eftersom polisen befarade bråk där«. Enligt SR Radio Stockholm beror minskningen av nyhetsinslag 2004 jämfört med 2003 på vad som hände i form av våldsamheter.³⁵

34 Stengård, Rolf, chef Ekot, e-postintervju genomförd 05-01-03.

35 Stahre, Per, tillförordnad nyhetschef SR Radio Stockholm, intervju genomförd 05-01-13.

SVT:s nyhetsprogram Rapport hade två inslag 2003. Det första var ett »inför-Salem«-reportage medan det andra rapporterade om en häktad 19-åring. Året därpå visade Rapport inga inslag. Rapportens nyhetschef menar att Salemmarschen 2004 inte hade något nyhetsvärde »eftersom ingenting hände«. Vidare påverkar konkurrensen av vad som händer i andra delar av världen möjligheten att få vara med i Rapport-sändningen. Nyhetschefen betonar att konkurrensen 2004 var ganska så tuff bl.a. med tanke på presidentvalet i Ukraina.

I likhet med riks-tv hade Stockholmsområdets lokala nyhetsprogram ABC inga inslag 2004. Nyhetsprogrammet hade 2003 ett »inför-Salem«-reportage som rapporterade om de befarade bråken mellan polis och demonstranter. Dagen efter Salemmarschen 2003 sändes ett inslag med Salems kommunalråd som menade att »bråken skadar antirasismen«. Dessutom rapporterade ABC kort om att »en häktad 19-åring släpptes«. ABC:s biträdande redaktionschef berättar att skillnaden i uppmärksamhet beror på vad som händer. Salemmarschen 2004 sågs därför inte som någon »händelse« utan som en vanlig demonstration.³⁶ Salemmarschen 2003 gavs uppmärksamhet då människor i Salem upplevde polisens oro om stökigheter som obehaglig.

Sammanfattning och bedömningar

I denna avslutande kommentar uppmärksammas två aspekter, nämligen mediernas tolkning av ordet »händelse« – eftersom flera medieansvariga uppgett att dessa »händelser« styr graden av utrymme och uppmärksamhet – och det som bedöms vara en gradvis ökad radikaliserings av samarbetsorganisationen Salemfonden.

Polisens konfliktbedömning inför marschen 2004 verkar vara mer betydelsefull för det minskade antalet artiklar och inslag jämfört med marschen 2003. Inga konfrontationer uppstod i Salem 2004 med anledning av att Nätverket mot rasism valt att lägga sin manifestation i Stockholm. Den ökande medvetenheten, som en del tidningsmedier bedömer vara en orsak för det minskade antalet artiklar, verkar inte vara lika avgörande som de uteblivna händelserna. Detta eftersom samtliga medier uppger att »händelser« avgör graden av massmedial uppmärksamhet. Definitionen av vad som ses som en händelse, mellan riks- och lokalmedier skiljer sig åt. Lokaltidningen *Mitt i Salem/Botkyrka* tolkar en »händelse« annorlunda jämfört med riksmidierna. Exempelvis ges den konfliktfria Salemmarschen

---

³⁶ Carlsson, Ulf, biträdande nyhetschef ABC, intervju genomförd 05-01-10.

större utrymme, än bråken som uppstod i samband med 2003 års Salemmarsch. I riksmidiernas fall är situationen den motsatta. Konfrontationer mellan antirasister och polis eller rasister ses som något värt att rapportera om. Manifestationen i sig ses endast som en demonstration i mängden.

Mot ökad radikaliserings

De senaste årens konflikter inom Salemfonden har bidragit till en ökad politisk radikaliserings samtidigt som bredden av deltagande organisationer har minskat. SD:s, men framför allt ND:s avhopp, anses av många bedömare vara orsaken till den ökade politiseringen av Salemfonden samt den minskande distributionen av kampanjmaterial. Enligt ND har politiska målbeskrivningar kommit att överskugga Salemfondens ursprungliga syfte att hedra den mördade Daniel Wretström. Även deltagarantalet har minskat från 2 000 till 1 400 deltagare. Den enande roll som Salemmarschen har haft enligt Helene Löow, har försvagats i och med SD:s och ND:s avhopp. Om Salemfonden kommer att radikaliseras ytterligare är svårt att veta med anledning av ND:s strävan att åter delta i årets marsch. Om antalet deltagande organisationer inom Salemfonden ökar under 2005 beror på om konflikten gentemot det mer populistiskt lagda ND klaras upp. Om inte ND gör avkall på sin strävan att verka inom den parlamentariska demokratins gränser måste de förmå Salemfonden att minska sin politiska framtoning. Salemmarschen 2005 kan, bedömt utifrån denna analys, utvecklas i två olika riktningar. Antingen ökar Salemmarschens betydelse som en enande faktor för den nationella rörelsen eller så fortsätter manifestationen likt 2004 att endast samla de mest radikala grupperingarna inom vitmaktrörelsen.

Referenslista

Publikationer och litteratur

SÄPO (2003), *Rapport om brott mot rikets inre säkerhet*, Stockholm

Larsson och Ekman (2001), *Sverigedemokraterna – den nationella rörelsen*, Stockholm, Ordfront Förlag

Tidningsartiklar

Brandelius, Lars, »Stökigt när demonstration som vanligt urartade«, ur *Mitt i Salem/Botkyrka*, 03-12-09

Engström, Annika, »Salems värsta dag,« ur *Svenska Dagbladet*, 04-12-11

- Frenker, Clarence, »Inga kravaller vid nynazisternas tåg«, ur *Mitt i Salem/Botkyrka*, 04-12-14
- Lisinski, Stefan, »Högerextremister mer aktiva än på länge«, ur *Dagens Nyheter*, 03-12-06
- Nilsson, Sofie, »Ny utrustning mot kravaller«, ur *Svenska Dagbladet*, 03-12-05
- Rundgren, Anna, »Salembor vädjar om att få slippa rasister«, ur *Mitt i Salem/Botkyrka*, 03-12-02
- Sörbring, Gunnar, »Stor polisinsats vid dagens insats i Salem«, ur *Dagens Nyheter*, 04-12-11
- Sörbring, Gunnar och Nilsson, Pea, »Lugna demonstrationer i Stockholm«, ur *Dagens Nyheter*, 04-12-11
- Taubert, Johan, »Antinazism bakom möjligt motiv bakom mord«, ur *Svenska Dagbladet*, 04-12-18
- TT, Fakta, *Dödsmisshandeln i Salem*, ur *Nerikes Allehanda*, 04-12-12
- TT, *Polisen beredd på våld*, 03-12-06

Internetkällor

url: <http://www.expo.se>

url: <http://www.info14.com>

url: <http://www.nd.se>

url: <http://www.patriot.nu>

url: <http://www.nsfrent.info>

url: <http://www.salemfonden.info>

Intervjuer

a) Telefonintervjuer

Abrahamson, Marc, Nationaldemokraterna, intervju genomförd 05-01-07

Brandelius, Lars, chefredaktör *Mitt i Salem/Botkyrka* intervju, genomförd 04-12-28

Brundin, Olof, informationschef *Aftonbladet*, intervju genomförd 05-01-10

Carlsson, Ulf, biträdande nyhetschef ABC, intervju genomförd 05-01-10

Slätt, Richard, *Expo*, intervju genomförd 04-12-20

Kalderén, Lennart, moderat kommunalråd i Salem, intervju genomförd 04-12-20

Kirkegaard, Patrik, nyhetschef Svenska Dagbladets, intervju genomförd 05-01-05

Larsson, Mats J, nyhetschef *Dagens Nyheter*, intervju genomförd 05-01-04

Samuelson, Göran, aktiv inom Nätverk mot rasism, 04-12-21
Stahre, Per, tillförordnad nyhetschef SR Radio Stockholm, telefonintervju genomförd 05-01-13
Johnson, Michael, analytiker vid SÄPO:s författningsskyddsrotel, intervju genomförd 05-01-10
Yng, Per, nyhetschef Rapport, intervju genomförd 05-01-12

b) E-postintervjuer

Stengård, Rolf, chef Ekot, intervju genomförd 05-01-03
Larshamre, Nils-Patrik, programredaktör SVT/SR, intervju genomförd 05-01-04
Löow, Helene, chef Levande historia, intervju genomförd 05-01-05

Bilaga 1

Datum	Tidning	Artikelnamn
03-12-01	Svenska Dagbladet	1 Tyska nazister på väg till Sverige
03-12-01	Aftonbladet	2 Tyska nazister på väg till Salem
03-12-02	Mitt i Salem/Botkyrka	3 Salembor vädjar om att slippa nazister
03-12-04	TT	4 Polis drar ihop inför Salem
03-12-05	Svenska Dagbladet	5 Ny utrustning mot kravaller
03-12-05	Göteborgs Posten	6 Nazistmarsch kan samla över 1 000
03-12-05	Aftonbladet	7 Nazister marscherar för att sprida rädsla
03-12-05	Dagens Nyheter	8 Antirasister håller protestmöte
03-12-05	Expressen	9 S uppmanar antirasister att stanna hemma
03-12-06	Expressen	10 »De utnyttjar vårt område för sina egna syften«
03-12-06	Expressen	11 Hatets marsch i Salem i dag
03-12-06	Expressen	12 Tio demonstranter till sjukhus
03-12-07	Expressen	13 En anhållen för våldsamt upplopp i Salem
03-12-06	TT	14 Lunchlöpsedel
03-12-06	Dagens Nyheter	15 Stor risk för bråk vid rasistdemonstration
03-12-06	Dagens Nyheter	16 Högerextremister mer aktiva än på länge
03-12-06	Expressen	17 Om tolerans mot de intoleranta
03-12-06	Aftonbladet	18 Rökgranater och stenar mot polisen
03-12-07	Dagens Nyheter	19 Blodig demonstration
03-12-07	Dagens Nyheter	20 Nazister utnyttjar naiv press
03-12-07	Göteborgsposten	21 Största nazistmarschen sedan kriget
03-12-07	Aftonbladet	22 Slaget om Salem
03-12-08	Svenska Dagbladet	23 Bråken färgar Salem
03-12-08	Svenska Dagbladet	24 Media går nazisternas ärenden
03-12-09	Falukuriren	25 Var fanns alla vuxna?
03-12-09	Mitt i Salem	26 Stökigt när demonstration som vanligt urartade
03-12-12-	Moratidning	27 Morabor vakna upp
03-12-13	Nerikes Allehanda	28 Vad hände i Salem?
04-10-16	Svenska Dagbladet	1 V får också nej till motdemonstration
04-11-17	Dagens Nyheter	2 Extremister planerar attentat mot tåg
04-11-22	Expressen	3 Salem i spalterna
04-12-05	Aftonbladet	4 Nazistledare slagen med glasflaskor
04-12-05	Expressen	5 Fel slutsatser
04-12-07	Mitt i Salem/Botkyrka	6 Det här kan få folk att våga säga nej
04-12-11	Mitt i Salem/Botkyrka	7 Vi försöker vara flexibla
04-12-11	Svenska Dagbladet	8 Info om Kalderén
04-12-11	Expressen	9 Nazistledare nobbar marsch
04-12-11	Dagens Nyheter	10 Stor polisinsats i Salem
04-12-11	Svenska Dagbladet	11 Salems värsta dag
04-12-11	Expressen	12 Naziledaren nobbar marsch i Salem
04-12-12	Svenska Dagbladet	13 Polisen laddar för oroligheter
04-12-12	Svenska Dagbladet	14 »De är lika provocerande varje år«
04-12-12	Svenska Dagbladet	15 Fredligt möte mot hatbrott
04-12-12	Dagens Nyheter	16 Manifestation mot rasism samlade över 2 000
04-12-12	Dagens Nyheter	17 Lugna demonstrationer i Stockholm
04-12-12	Nerikes Allehanda	18 Polisen skingrade aktivister
04-12-14	Nerikes Allehanda	19 öppet brev
04-12-14	Mitt i Salem/Botkyrka	20 Inga kravaller vid nynazisternas tåg

Samhällsinstitutionernas ansvar 2004 – framgångsrika kommuninsatser mot organiserad främlingsfientlighet i Alingsås och Karlskrona

*José Alberto Diaz,
forskningsledare vid
Integrationsverket
och Johan Andersson,
fil. mag. inom IMER
området.*

Detta avsnitt fokuserar på framgångsrika exempel på institutionella handlingsstrategier från samhällets sida som är avsedda att motverka och förebygga organiserad främlingsfientlighet och rasism. Vilka goda exempel finns det 2004 på verksamheter från kommunala eller statliga samhällsinstitutioners sida som har visat sig vara effektiva strategier för att bemöta det organiserade hotet mot det mångetniska samhället?

Beskrivningen tar upp exempel på kommunala strategier för att bemöta organiserad främlingsfientlighet och rasism på lokal nivå. De två exempel som har valts är kommunerna Alingsås och Karlskrona. I båda fallen har kommunala myndigheter agerat icke-byråkratiskt, effektivt och strategiskt, vilket gett positiva resultat i deras strävan att motverka lokala yttringar av organiserad rasism och främlingsfientlighet. I båda kommunerna finns det i botten ett nazistiskt arv från 1930-talet.

Under de senaste åren har flera rasistiska grupperingar genom lokala kampanjer skapat sig en fast grund för att utveckla sin verksamhet och rekrytera nya medlemmar. Inledningsvis har dessa grupperingar i båda kommunerna agerat öppet med nazistiska symboler utan att omgivningen hittade något sätt att bemöta detta nya hot mot det demokratiska samhället. Men Alingsås och Karlskrona blev ändå till slut framgångsrika med sina strategier mot lokala rasistiska grupperingar som bedrev aktiv verksamhet i skolor och bostadsområden. I detta avsnitt beskrivs viktiga aspekter av dessa strategier.

Beskrivningen bygger på information som på uppdrag av Integrationsverket har tagits fram genom intervjuer med

berörda personer i kommunerna eller hämtats i dokumentation. För Karlskronas del har information inhämtas dels från forskaren Sami Lipponens rapport, som ingår i denna antologi, dels från andra källor.

Antirasistisk strategi i Alingsås 2004

Sedan början av 2000-talet har Blood & Honour och Nationell Ungdom bedrivit politisk aktivitet i Alingsås. Under 2003 och våren 2004 gjorde dessa grupper och deras sympatisörer sig skyldiga till en rad misshandelsfall samt skadegörelse. Flera socialarbetare menar att de organiserade rasistiska grupperingarnas närvaro blev så markant 2003 och 2004 att flera människor inte vågade sig ut på kvällarna i staden. Detta var en av anledningarna till att socialarbetare uppmärksammande kommunens politiker på de problem som fanns i Alingsås.

Kommunpolitikerna visade ledarskap och engagemang

En kartläggning av den organiserade rasismen överlämnades till kommunfullmäktige, som i slutet av 2003 snabbt formulerade ett uttalande mot rasism och främlingsfientlighet. Kommunstyrelsens ordförande Elver Jonsson kallar uttalandet för en »politisk deklaration«. Kommunfullmäktige slog fast att kommunen ska vägra att hyra ut lokaler till organisationer, grupper och enskilda som kan kopplas till rasistiska och främlingsfientliga idéer. Politikernas ställningstagande innebar att grupper som arbetar mot rasism och främlingsfientlighet skulle ges stöd i sitt förebyggande arbete. Dessutom betonades vikten av informationsarbete i form av föreläsningar och värderingsövningar gentemot kommunal personal och ungdomar. Kommunfullmäktige har även uppmuntrat och stöttat olika manifestationer för demokratin. Enligt insatta informanter var alla berörda överens om att det var nödvändigt att handla snabbt och obyråkratiskt. Därför involverades de berörda förvaltningarna omgående.

En framgångsfaktor var att det fanns en kompetent operativ kärntrupp i förvaltningen

Den del av förvaltningen som blev till en »operativ kärna« var den s.k. BUS-gruppen (Barn och ungdom i samverkan) som består av representanter från tillsammans med de ansvariga för barn- och ungdoms-, kultur-, social- och utbildningsförvaltningarna. BUS-gruppen hade redan kompetens inom området eftersom man sedan 2003 utarbetat en handlingsplan för hur rasism och främlingsfientlighet ska förebyggas. BUS-gruppen

diskuterade konkreta handlingsåtgärder som skulle genomföras av de enskilda förvaltningarna på gräsrotsnivå. Detta anses vara en mycket effektiv och kompetent organisation.

Informationsflödet från förvaltningarna till de folkvalda fungerade bra, vilket har varit viktigt för att upprätthålla det politiska intresset för att förebygga organiserad rasism. Att information utbyts mellan politikerna och förvaltningen har varit viktigt för att ge arbetet mot rasism och främlingsfientlighet hög prioritet. Verksamheten får inget externt bidrag utan finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten.

Fältarbete gav nyckeln till hur strategin skulle utvecklas. Inledningsvis är det viktigt att notera att Alingsås strategi varken fokuserar på byråkratiskt eller traditionellt informationsarbete. I stället satsade Alingsås på att arbeta på fältet. Fältarbetet har riktat sig mot en rad olika aktörer, bl.a. kommunal personal, allmänheten, personer som är aktiva inom den organiserade rasismen och dessas föräldrar. Individrelaterade och familjerelaterade åtgärder utförs av polisen och det »mobila teamet«, en flexibel och handlingskraftig fältgrupp som arbetar med ungdomar i Alingsås.

Det förebyggande arbetet går i huvudsak ut på att problematisera och ifrågasätta sympatiserandet med den organiserade rasismen genom att betona demokratiska normer. Det opinionsbildande arbetet, bl.a. föreläsningar och informationsmöten, anordnas av BUS-gruppen. Arbetet har sedan 2003 pågått kontinuerligt. Inledningsvis under 2003, när problemen i kommunen uppdagades, arbetade det mobila teamet med dem som deltog i den organiserade rasismen för att ta reda på hur deras verksamhet fungerade.

Följande ytterligare aspekter av Alingsås strategi kan konstateras ha varit viktiga för att uppnå resultat:

Bearbetning av föräldrar

Man kontaktade föräldrarna till de ungdomar som hade kopplingar till den organiserade rasistiska verksamheten. Syftet med att kontakta föräldrarna var att ta reda på var i Alingsås deras barn befann sig. Utifrån fältarbetet växte det sedan fram idéer om hur man skulle arbeta för att motverka rasism och främlingsfientlighet.

Utbildning

Utbildning av kommunens personal och allmänheten om organiserade rasistiska grupperingar var ett led i detta arbete. Syftet var att göra Alingsåsborna medvetna om de problem som

fanns i kommunen. En konsekvens av utbildningen om organiserad rasism var att det upprättades lokala handlingsplaner mot rasism och främlingsfientlighet på Alingsås högstadie- och gymnasieskolor.

I samband med utbildningarna påbörjades ett samarbete mellan polis och socialarbetare som innebar att de båda yrkesgrupperna agerade tillsammans ute på fältet och utbytte information. Samarbetet kom att bli mer intensivt under 2004.

Utvägar för berörda individer

Polisens och det mobila teamets arbete syftar till att ge personer möjlighet att lämna de organiserade rasistiska grupperingarna. Detta är en central aspekt av Alingsås strategi: man erbjuder personer som deltagit i organiserad rasistisk verksamhet stöd i form av en möjlighet att välja alternativa handlingsstrategier. Konkret hjälper socialförvaltningen dessa personer på rätt spår med exempelvis utbildning och egen försörjning. Skälet till att just denna typ av hjälp ges är att många av de personer som varit inblandade i den organiserade rasistiska verksamheten har en problemfylld social bakgrund.

Uthyrningsförbud

Kommunen beslutade om ett förbud mot att hyra ut lokaler till organiserade rasister. Uthyrningsförbudet har tillämpats bara en gång sedan det infördes 2003, nämligen på vintern samma år när kommunens fältarbetare och polisen fick tips om att en gymnastikhall användes av organiserade grupper för att träna sina medlemmar i kampsport. Beslutet fattades med hänvisning till den överenskommelse som fanns mellan de politiska partierna.

Intensiv men inte aggressiv polisbevakning

Enligt informanterna går en annan del av strategin gentemot individerna ut på att göra dessa medvetna om vad deltagande i organiserad rasism innebär med tanke på framtida möjligheter att bl.a. få arbete och göra militärtjänst. Polisen och det mobila teamet försöker också finnas i närheten av de organiserade rasistiska aktiviteterna genom att vara flexibla med sin arbetstid. Flexibiliteten har inneburit att det mobila teamet kunnat vara närvarande vid en rad organiserade rasistiska arrangemang. När information inkommer om organiserad rasistisk aktivitet försöker polisen samla all tänkbar information om de grupper som är inblandade och om de individer som deltar.

Polisens arbete har haft en social prägel – man har inte velat vara aggressiv mot de organiserade rasistiska grupperna utan i stället velat bygga upp förtroende så att de som deltar i dessa

aktiviteter känner att de är bevakade men samtidigt har kontakt med det etablerade samhället om de skulle vilja ta sig ur den organiserade rasismen. En informant från polisen menar att de som deltar i organiserade rasistiska aktiviteter aldrig ska få känna sig anonyma. »Det ska vara krångligt att vara främlingsfientlig och rasistisk i Alingsås«, menar han.

Antirasistiska strategier i Karlskrona 2004

Karlskrona kommun har sedan 1999 genomfört en rad myndighetsinsatser riktade mot Nationalsocialistisk Fronts (NSF:s) lokalorganisation. Organiserade rasistiska grupperingar började synas i Karlskrona omkring 1998. NSF arrangerade bl.a. torgmöten och demonstrationer i staden, och ofta var utländska krafter inblandade. Internationella kontakter tillförde stöd och resurser till lokala grupper, vilket oroade många. Särskilt aktiva i samband med NSF:s aktiviteter var tyska och danska nazister. Patrullerande nazister på gator och torg blev en del av den normala stadsbilden i Karlskrona. Propagandamaterial med rasistiska budskap delades ut, och nazisterna satte även upp affischer på offentliga platser för att väcka allmänhetens uppmärksamhet.

Politiskt ledarskap har en nyckelfunktion

Liksom i Alingsås har det politiska ledarskapet i Karlskrona varit en central framgångsfaktor för de lokala myndigheternas agerande. En ledande aktör i början av denna process var dåvarande kommunalrådet Björn Fries, som under flera års tid förde en outtröttlig kamp mot nazismen i Karlskrona. Ganska tidigt förklarade Fries att Karlskronamodellen handlade om att »visa demokratins muskler« (Svartvitt nr 3/1999). Han förespråkar nolltolerans mot organiserad rasism och betonar vikten av att myndigheterna använder sig av de befintliga lagarna.

En annan ledande aktör fanns på tjänstemannasidan: kommunjuristen Lennart Eriksson visade prov på starkt engagemang och stor handlingskraft. Utan dessa båda institutionella aktörer, som spelat en ytterst viktig roll i kommunen, hade Karlskrona aldrig klarat av att föra kampen mot vad många såg som nazismens starkaste fäste i Sverige.

Enligt kommunjuristen Eriksson var de aktiva nazisterna aldrig särskilt många till antalet. Den aktiva kärngruppen bestod huvudsakligen av unga män mellan 15 och 25 år. De mest aktiva åren var mellan 1999 och 2002. De nazistiska aktiviteterna nådde sin kulmen inför 2002 års val, då NSF kandiderade till Karlskrona kommunfullmäktige. NSF fick 0,5 procent av rösterna, vilket innebär att 290 Karlskronabor röstade på det

rasistiska partiet. Alla övriga partier i Karlskrona bestämde sig redan tidigt för att motarbeta NSF.

Tanken bakom strategin var att man skulle vara *uttalat restriktiv gentemot NSF*. Idén har varit att tvinga aktivister och ledare inom NSF att följa de samhälleliga spelreglerna. Detta visade sig vara svårt för de organiserade rasisterna. Följande har nämnts som exempel på åtgärder från myndigheternas sida (*Dagens Samhälle* nr 16/2004):

Kommunen drog in socialt bistånd och a-kassa om medlemmarna i NSF inte ansågs vara tillmötesgående i fråga om eventuella arbetsplatser. Eftersom många av NSF:s medlemmar var arbetslösa valde kommunen att mer strikt tillämpa samma krav på dessa personer som gäller för övriga arbetslösa i Karlskrona. NSF anmäldes för lagbrott varje gång kommunen ansåg att deras handlingar stred mot svensk lag, t.ex. då demonstrationer anordnades utan tillstånd.

NSF anmäldes upprepade gånger för hets mot folkgrupp p.g.a. innehållet i flygblad och affischer; affischerna sattes dessutom ofta upp på ställen där man inte får annonsera. Anmälningarna ledde till flera fällande domar.

Kommunen vägrade att hyra ut lokaler till NSF eftersom man kunde misstänka att lokalen då skulle kunna användas för kriminell verksamhet eller att den skulle kunna bli utsatt för illdåd av andra organisationer. För att kringgå detta förbud försökte NSF använda sig av bulvaner, men utan att lyckas.

Skolpersonal och elever i Karlskrona tog hotet mot demokratin på allvar. På gymnasiet anordnade man temaveckor om förintelsen.

Kommunens handlingsstrategi, med ett aktivt och riktat bemötande som hade stöd i de lokala samhällsinstitutionernas resurser, visade sig snart ge resultat. NSF kom snabbt till insikt om att de inte hade tillräcklig handlingsfrihet i den lokala miljön för att kunna fullfölja sin politiska verksamhet. När NSF konstaterade att det saknades praktiska förutsättningar för politisk aktivism bestämde organisationen sig för att lämna Karlskrona. I dag är den nazistiska verksamheten i staden kraftigt försvagad.

Antiterroristslagstiftning tillämpas mot nynazister – för första gången

Avslutningsvis kan nämnas att när NSF lämnade Karlskrona har flera etableringsförsök gjorts i västsvenska kommuner. Forskaren Sami Lipponen hävdar i en annan rapport i denna antologi att NSF radikaliserats och därför fortfarande bör anses utgöra ett mot samhället. Avhoppade medlemmar från NSF har bevisligen planerat sabotage mot centrala samhällsinstan-

ser i Stockholmsregionen med omnejd. Hösten 2004 bestämde sig Polismyndigheten i Västmanland tillsammans med åklagaren att för första gången i Sverige tillämpa antiterroristlagstiftningen mot denna typ av rasistiska aktivister.

Enligt medieuppgifter grep polismyndigheten medlemmar i en nynazistcell i Västerås. I januari 2005 åtalades nynazisterna i Västerås tingsrätt för terroristbrott. Detta kan bedömas vara en milstolpe i Sverige gällande effektivt användande av rättsliga instrument mot organiserad rasism och nynazism.

Slutkommentar – de lokala samhällsinstitutionernas roll

I detta avsnitt har två kommunala strategier för att motverka organiserad rasism kortfattat beskrivits. Båda har samma mål med lite olika inriktning, och båda är framgångsrika när det gäller att motverka rasism på lokal nivå.

Två strategiinriktningar – samma mål

I grova drag kan man karakterisera Karlskronas strategi som en strävan att »slänga ut nazisterna« genom att fokusera på aktivisterna och ledarskapet. Alingsås har haft en liknande ambition, nämligen att förmå lokalt rekryterade personer att lämna rasistiska grupperingar genom att erbjuda dessa personer andra handlingsalternativ. Den ena strategin är mer politiskt inriktad och har fokus på den politiska organisationen och aktivisterna. Den andra utesluter inte en sådan politisk inriktning men har en mer »sociologisk« och förebyggande inriktning i den meningen att man vill sätta fokus på sociala villkor som kan motverka rekryteringen av nya medlemmar och främja avhopp bland de befintliga.

Båda kommunernas arbete har varit framgångsrikt och effektivt. Ett objektiva bevis på detta är att den organiserade rasismen kraftigt försvagats. Detta har i sin tur, i båda kommunerna, fått effekten att antalet sympatisörer och brott minskat drastiskt. Medborgarna känner sig tryggare. Även om den organiserade rasismen för tillfället har slagit till reträtt och inte syns på samma sätt som för några år sedan, är det viktigt att de kommunala myndigheterna är på sin vakt. I Alingsås kommer kommunens operativa organisation med barn- och ungdomssamverkan och den mobila enheten att finnas kvar, beredd att agera om den organiserade rasismen åter skulle växa sig stark i kommunen.

Problemet flyttar runt – det försvinner inte

Exemplen Alingsås och Karlskrona visar att ett aktivt motarbete av aktivister och ledare ger resultat. Tyvärr är en del av resultatet att problemet flyttas till andra kommuner. I Alingsås dömdes en av de två ledande personerna till fängelse medan den andre flyttade från kommunen på våren 2004. Detta innebär att den organiserade rasismen flyttat ut från Alingsås men finns kvar i regionen, t.ex. i närheten av Göteborg, Vara och Skövde.

Den organiserade rasismen söker ständigt nya områden där man kan agera utan myndigheternas inblandning. NSF, som lämnade Karlskrona, uppvisar för närvarande en ökad aktivitet i andra kommuner i Västsverige, vilket lett till att Säpo ser situationen där som något oroväckande. Efterfrågan på strategier för att motverka organiserad rasism har också ökat i dessa kommuner. Hitintills har Alingsås och Karlskrona utbytt erfarenheter med varandra muntligen. Båda kommunerna har fått förfrågningar från andra kommuner om att dela med sig av sina erfarenheter, men det finns ingen systematisk skriftlig dokumentation av de framgångsrika insatserna.

Man kan därför hoppas att denna sammanfattande beskrivning bidrar till initiativ som leder till att kunskaperna om de kommunala samhällsinstitutionernas ansvar och agerande fördjupas och sprids.

Personliga upplevelser av rasistiska kränkningar

*Carlos Rojas Beskow,
journalist och
Niklas Loman,
fotograf*

I detta avsnitt porträtteras sju personliga erfarenheter av olika former av kränkande händelser som inträffade i Sverige 2004. Händelserna berör personer med muslimsk, judisk bakgrund och svarta. Beskrivningar bygger på personliga intervjuer genomförda och sammanställda av journalisten Carlos Rojas Beskow, med bilder från fotografen Niklas Loman. De medverkande personerna har givit sitt medgivande till publiceringen av deras berättelser med bildinslag.

Alla de redovisade fallen bedöms som trovärdiga och avses på olika sätt avspegla de berörda personernas utsatthet och upplevelser av särskilt kränkande bemötande i bestämda situationer. Beskrivningarna bygger på de berörda personernas perspektiv. Det är deras erfarenheter och upplevelser som beskrivningen har velat återge.

Beskrivningarna, som handlar om såväl rasistiskt relaterat våld som kränkningar i vardagliga situationer, tar inte ställning till de rättsliga aspekter som har koppling till de redovisade händelserna. Av den anledningen omfattas inte dessa aspekter av denna beskrivning.

»Är ni judar så är vi fiender«

En pojklagsmatch i fotboll urartade när ena lagets spelare började skrika antisemitiska kommentarer och slå på spelarna i det andra laget, som alla var judar.

Juni 2004

– Det var när vi skulle tacka och hälsa efter matchen som det blev värst. När vi stod mitt emot varann på rad och de skulle tacka sa de först »vi tackar judarna och deras domare«. Sen när vi skulle gå på rad och ta i hand en och en så slog en av deras spelare en av våra i ansiktet så att han föll till marken, berättar Joel och visar med sin egen hand hur slaget tog över ansiktet på hans kamrat. Sen sprang alla i motståndarlaget fram och började sparka och slå på honom.

Det var på våren som IK Makkabis och Iftin KOIS lag för pojkar 89 möttes i en fotbollsmatch. Det »judiska« laget Makkabis spelare blev tidigt i matchen hårt ansatta av motståndarna. Det blev sparkigt och hårt i närmakerna, taskiga kommentarer fälldes och en bit in på matchen frågade en av Iftins spelare om alla i laget var judar.

– När han i vårt lag sa »ja«, så svarade han »då är vi fiender«. Det var helt sjukt, minns Joel, som själv var med i matchen.

Det var nära att bli slagsmål flera gånger och tagen blev hårdare. Makkabis spelare fick smaka på svordomar och hån under hela matchen, och när den var slut och Iftin hade vunnit urartade det. När Makkabis spelare fallit till marken rusade spelarna i Iftin på honom och började utdela slag, en del av Makkabis spelare grep in för att hjälpa sin lagkamrat, och femtonåringarna började slåss på olika håll. En funktionär som tillhörde Iftin och hade varit linjeman började använda flaggpinnen som tillhygge.

– Det var helt sjukt, det var världens kaos, minns Joel.

Situationen lugnade till slut ner sig och ingen blev svårt skadad, men många av killarna i Makkabi mätte mycket dåligt efter matchen och incidenterna omkring den.

– Det kändes som att de hade förberett slagsmålet, att de från början ville det för att vi var ett judiskt lag. Många av deras polare hade suttit i en cafeteria i närheten och kom precis när matchen var slut och bråket började och slogs också, berättar Joel.

Joel själv tog händelsen hårt och efter det som hänt har han blivit försiktigare och väntar med att berätta om sin religion när han träffar folk han inte känner.

– Det finns ju så konstiga fördomar. Som de i Iftin som hela tiden höll på om att judar bor i villa och har värsta accenten, säger Joel och skakar på huvudet med ett skratt.

Beatrice fick inte lägga sitt schema efter den judiska veckan

Arbetsgivarens intolerans mot hennes behov av att utöva sin judiska tro hindrade henne från att få sommarjobba.

April 2004

Under juni och juli 2003 sommarjobbade Beatrice på en sjukmottagning i Simrishamn som sjukvårdare. Eftersom hon är praktiserande judinna hade hon bett om att få vara ledig under sabbaten, fredag kväll till lördag varje vecka. Sjukvårdarna jobbar efter ett schema som bestäms ganska lång tid i förväg, och arbetsledaren såg inga problem med att lägga Beatrices fria dagar där det passade henne.

– Det kändes jättebra, de tyckte om mig och när vi pratade på slutet bad arbetsledaren mig att lova att jag skulle jobba där nästa sommar också, berättar Beatrice.

Så våren därpå skickade hon ett mejl och skrev att hon gärna ville jobba under sommaren. Chefen för mottagningen, inte arbetsledaren, behandlade ansökan. I ett senare mejl nämnde Beatrice att hon precis som sommaren innan skulle behöva vara ledig under sabbaten, men då tyckte inte chefen att det fungerade.

– Det är helt absurt, på det jobbet byter alla dagar med varann hela tiden. Jag upplever det som att det bara var för att det var en religiös grej som hon tyckte det var störande, säger Beatrice.

Chefen motiverade beslutet med att »personalen tyckte det var krångligt« med hennes behov.

– Jag sa att jag tyckte det var väldigt gammaldags att tro att en religion som har tusen år gamla regler skulle ändras över ett år, säger Beatrice.

Beatrice hade sökt heltidsanställning över sommaren, inte vikariat. Hon missgynnades på grund av sin religion och kände att det inte gick att kompromissa. Chefens förslag att hon i stället för att jobba fast över sommaren skulle hoppa in som vikarie ibland var inte intressant. Beatrice tror själv att det var arbetsgivaren som förlorade på det.

– Just sjukvården är en bransch där man klagat på bristen på kontinuitet. Då tycker man ju att såna små problem som att ändra ett schema inte borde hindra någon som jobbat där tidigare från att komma tillbaka. Dessutom var jag en av dem som hade längst erfarenhet sen tidigare.

Beatrice ser ändå en framtid där folk är mer toleranta och där religion inte är ett hinder för att samhället ska fungera.

– Även om det självklart kan vara svårt att förstå varför vi gör vissa saker så tycker jag att man måste respektera det. Och jag tror det kommer att bli bättre. Nu när Sverige blir mer och mer blandat så måste det ju bli det.

När rektorn såg Khaltoums slöja var jobbet plötsligt tillsatt

Muslimska Khaltoum sökte jobb som elevassistent via telefon och blev välkommen till skolan. Men när rektorn såg hennes slöja var hon inte intressant längre.

Augusti 2004

Jobbet som elevassistent på en låg- och mellanstadieskola lockade Khaltoum, som har studerat både psykologi och barnvård och som tidigare jobbat med bland annat utvecklingsstörda barn. Efter att ha läst annonsen på arbetsförmedlingens hemsida ringde hon rektorn på skolan, som lät glad och intresserad.

– Vi pratade länge och hon sa att det lät som om jag passade väldigt bra för jobbet, berättar Khaltoum. Hon berättade om arbetstiderna och sa att det säkert skulle passa mig eftersom jag har barn att komma hem till, jag skulle aldrig sluta senare än fem.

Rektorn bad Khaltoum komma på intervju två dagar senare.

Väl där var det som om rektorn blev osäker och nervös – av Khaltoums slöja.

– Jag såg hur hon tittade på mig lite vagt och betedde sig jättekonstigt, hon hälsade inte, hon tittade bort ...

När Khaltoum väntade utanför rektorns dörr vid den avtalade tiden, reste rektorn sig upp från skrivbordet och gick ut i hallen, förbi Khaltoum.

– Jag trodde hon skulle gå till ett annat rum där vi kunde sätta oss och ha mötet så jag följde efter, men då vände hon sig bara om och sa att tjänsten var tillsatt, minns Khaltoum.

Khaltoum frågade rektorn hur det kom sig att hon plötsligt hade ändrat sig och varför hon inte hade hört av sig för att avboka mötet om det var så att tjänsten hade tillsatts. Rektorn förklarade att hon inte hade Khaltoums telefonnummer, vilket Khaltoum tyckte var konstigt eftersom rektorn tidigare hade ringt upp henne.

– Jag är helt säker på att det var slöjan, hon hade inte räknat med det. Det känns fortfarande otroligt nedvärderande att jag kunde ha fått jobbet, men hon hade fördomar eller vad som helst. Det sårade mig och nedvärderade mig att jag inte fick jobbet på grund av det, säger Khaltoum.

Eftersom det var ett telefonsamtal som var beviset stod ord mot ord. Ombudsmannen mot etnisk diskriminering kunde inte fälla rektorn och skolan.

– Jag blev chockad när jag fick beskedet. Jag hade velat få träffa rektorn tillsammans med dem som tog beslutet, inte som nu att de bara träffade henne, säger Khaltoum.

Nu har hon två vikariat och söker något på heltid. Hon ger ett optimistiskt intryck och känner sig ändå hoppfull.

– Jag ger inte upp det här och jag ger inte upp att jag ska kunna få jobb precis som alla andra.

»Ingen skulle säga åt en svensk att hennes familj fick ta hand om henne«

Fatuma kan inte gå men får bara två timmars hemtjänst om dagen. Familjen borde kunna ta hand om henne, enligt myndigheterna.

Juni 2004

Fatumas make och fyra av hennes barn dog när kriget i Somalia bröt ut 1990. Den siste sonen, Mohamed, kom bort från henne och hamnade i Sverige 1992. Fatuma började vandra med strömmarna av somalier som flydde landet, till Kenya, Uganda och Etiopien.

I dag sitter Mohamed och Fatuma tillsammans i en lägenhet söder om Stockholm och känner sig diskriminerade, orättvist behandlade och nedvärderade. Länsrätten har avslagit ett överklagande om att hon ska få fler timmars assistans i hemmet.

Det är inte bara trauman från kriget Fatuma dras med i dag. Hon har en krigsskada i armen, som nu sitter fastskruvad på kroppen. Efter några år i Sverige fick hon tuberkulos, som påverkade ryggen, och i dag kan hon inte gå eller sköta om sig själv på något sätt. Och hemtjänsten hjälper henne inte.

– När hon kom till Sverige fick hon personlig assistent i sex timmar om dagen, Det var ungefär vad hon behövde. Men när hon blev sjuk och fick tuberkulos drog de ner det till två timmar om dagen, berättar sonen Mohamed och skakar på huvudet.

Fatuma behöver personlig assistent, något som försäkringskassan slagit fast. Stadsdelsförvaltningen där hon bor och senast länsrätten har dock valt att bedöma saken annorlunda: hon klarar sig utan, och två timmars hemtjänst om dagen ska räcka.

– Stadsdelsförvaltningen ville inte hjälpa oss utan fick oss att anlita en privat hemtjänstfirma, som gav Fatumas svärdotter uppdraget att hjälpa henne två timmar om dagen, förklarar Mohamed.

Ett av stadsdelsförvaltningens argument för att inte ge Fatuma en personlig assistent har varit att hon kan få hjälp av sina släktingar i Sverige. Anställningen av svärdottern blev en halvhjärtad kompromiss. De i teorin två dagliga timmarna är i praktiken en heltidssyssla för svärdottern, som inte kan ta ett annat jobb och inte kan leva på två timmars betalt arbete om dagen. Och Fatuma behöver hjälp hela dagen.

– Hon kan inte gå, hon har blöja, hon kan inte sköta sig själv, säger Mohamed uppgivet och fortsätter:

– Ingen skulle säga åt en svensk äldre, skadad kvinna att det var hennes familjs uppgift att sköta om henne. Det är för att hon är svart. En sydamerikan eller en arab hade antagligen haft det lite lättare. Men hon är somalier.

De har överklagat och hoppas både på att stadsdelsförvaltningen ska ändra sitt beslut och på att Fatuma ska bli bättre.

– Hon kommer aldrig bli perfekt, men hon kan bli bättre. Det är det vi hoppas på.

Adis trygghet slogs sönder på T-Centralen

Vältränade Adi blev, utan att göra motstånd, misshandlad av väktare på tunnelbanan en vårväll som dittills hade varit bra.

Maj 2004

Det första batongslaget kom bakifrån och träffade hårt på Adis axel. Ytterligare ett hundratal slag från ett femtontal väktare skulle kort därefter träffa hans kropp den här natten på T-Centralens tunnelbanestation.

Adi, hans bror Akesh och hans vän Walter hade haft en tillställning på den klubb där de tränar kampsportsdansen capoeira. Därefter hade de varit och ätit middag och tillbringat resten av natten på en krog. Klockan var tre och de hade precis kommit in på T-Centralen genom ingången vid Sergels torg. Det var mycket människor på väg till sista tåget, många hoppade över spärrarna och Adi själv hade inget tunnelbanekort utan gick igenom en spärr genom att dra bak spärrstängens. Precis innan han skulle gå nedför rulltrappan till perrongen grep en väktare bryskt tag om hans arm och vände på honom.

– De sa att om jag inte hade åkkort så fick jag antingen betala eller lämna stationen, minns Adi. Och jag bodde ju i Gamla stan då, så jag tänkte att då kunde jag lika gärna ta en promenad hem.

När han hade börjat gå vände han sig om och sa till väktaren att han inte borde ta tag i folk så våldsamt, att det hade känts obehagligt. Adi fortsatte att gå och hörde hur väktaren skrek »vem fan är du att säga åt mig vad jag ska göra« innan han kände det första slaget på axeln.

Väktaren och kollegan som var med honom fortsatte att måtta slag mot Adis kropp samtidigt som de försökte få ner honom på golvet.

– Jag tänkte direkt att jag inte ville göra motstånd, jag är lugn och hade jag gjort det hade jag bara förlorat på det ändå, berättar Adi.

Efter några minuter kom fyra väktare till och följde de andras exempel. Adi hade vid det laget klistrat sig fast mot väggen för att inte bli fälld till marken och värjde sig mot slagen. Väktarna tog tag i hans armar och ben men fick inte ner den vältränade Adi på golvet.

– Jag tänkte hela tiden att om de får ner mig på golvet så dödar de mig. De var helt vilda och bara slog och slog.

Under slagorgien träffade väktarna varandra med flera slag. Någon började blöda från huvudet och skrek då till Adi att det var han som slagit honom. Adrenalinet ökade och slagen blev intensivare.

Walter och Akesh blev inte slagna utan stod vid sidan om och

bad väktarna sluta flera gånger utan att ingripa fysiskt. Många människor som var i närheten ställde sig också och skrek till väktarna att de skulle sluta.

– Walter och Akesh och alla runt omkring skrek hela tiden »Vad håller ni på med? Varför slår ni honom?« Då viftade några av väktarna med batongerna mot alla och hotade dem att de skulle slå dem också, berättar Adi.

Efter många minuters misshandel hade väktarna tillkallat förstärkning, och enligt Adis uppskattning var de då uppemot femton stycken som klängde och slog på honom för att få ner honom på marken. Walter uppskattar att det var över hundra batongslag hans vän fick ta emot.

Till slut skingrades väktarna och slagen upphörde. En stor polisstyrka anlände, antagligen ditkallad av något vittne till händelsen som sagt att det handlade om en misshandel med många inblandade. Efter att ha talat med en av de väktare som var kvar satte de handfängsel på Adi – så pass hårt att märken från dem ett halvår senare syns på hans handleder.

Adi anklagades för att ha misshandlat väktarna. Efter mer än tio timmars väntan, förhör och misstro fick han lämna polis-huset.

– Det var så dumt, så dumt, markerar Adi. Hur skulle jag ha misshandlat femton väktare? Hur? Det är idiotiskt.

Den våldsamma och kränkande incidenten den majdagen gjorde inte bara att han fick sjukskriva sig i två veckor. Hans bild av det toleranta Sverige suddades ut.

– Väktarna hade makt och gottade sig åt att jag var under dem. Man får inte missbruka makt på det sättet. Det är en säkerhetsrisk för hela samhället om mäktiga människor missbrukar sin makt och kränker.

Även om Adi inte kommer att känna sig säker nattetid i Stockholm på länge, ser han framåt och vill leva sitt liv i Sverige.

– Jag kom hit för två år sen och jag vill fortsätta leva här. Jag tror att det kommer att bli bättre och bättre, säger Adi medan ett leende formas på hans läppar.

Bönen blev droppen – Mohamed fick sparken efter en dag

Det första som mötte Mohamed på den nya arbetsplatsen var en rasist. En bön och en dag senare hade han fått sparken och blivit utan a-kassa.

Januari 2004

Torsdagen den 14 januari började Mohamed på en byggfirma han hade fått jobb på genom arbetsförmedlingen. Dagen efter fick han ett meddelande från samma arbetsförmedling att han inte skulle återvända till jobbet på måndagen veckan efter.

När Mohamed kom till sin nya arbetsplats på morgonen var en av de första arbetskamraterna han träffade en person han kallar »en gubbe«. Gubben började gnälla direkt på Mohamed – under första rasten frågade han varför Mohamed var där när det fanns en massa svenskar som var arbetslösa. Därefter var gubben borta under förmiddagen, och Mohamed såg honom inte igen förrän vid lunchtid. Han hade då ställt sig för att utföra salaas, den muslimska bönen, under den halvtimme som var kvar tills klockan skulle slå ett och jobbet skulle dra igång igen. När gubben såg att Mohamed bad började han skrika och slå på ett skåp som stod intill.

– Jag frågade vad han gjorde och han sa att han inte gillade det här med att jag skulle be, att jag inte fick göra det. Han ville att jag skulle avbryta men jag fortsatte ändå, medan han skrek och slog och försökte förstöra, minns Mohamed.

Mohamed gick och pratade med chefen om det som hade hänt. Han förklarade för chefen att bönen var viktig för honom och att om det störde de andra kunde han kanske gå någon annanstans för att be. Chefen sa att han skulle kolla upp det; Mohamed kanske skulle kunna jobba på något annat område om det behövdes.

– Men dagen efter ringde arbetsförmedlingen mig och sa att jag inte skulle komma tillbaka, säger Mohamed ledset. Chefen sa att han skulle ordna det men i stället ringer han arbetsförmedlingen och säger att jag inte kan jobba kvar.

Arbetsförmedlingen bedömde det som att det var Mohameds fel att han inte fick behålla jobbet och gav honom ingen a-kassa, vilket lämnade honom utan inkomst i tre månader.

– De skyllde bara på varandra, min arbetsgivare sa att det var arbetsförmedlingen som hade bestämt och när jag ringde dit igen så sa arbetsförmedlingen att det var min arbetsgivare som hade bestämt, säger han.

Mohamed har precis fått fast heltidsanställning på ett bemanningsföretag och behöver inte vara orolig för sin fru och

sina två barn längre. Men han minns fallet och är lite uppgiven över att det tagit så lång tid för Ombudsmannen mot etnisk diskriminering att behandla fallet efter det att han anmälde.

– Jag kände mig verkligen diskriminerad och mådde jättedåligt, men nu känns det lite bättre. Jag hoppas jag får jobba länge här.

Adu misshandlades av civilpolis och väktare men blev själv dömd för våldsamt motstånd

Civilpolisen på nattklubben menade att Adu, som till vardags jobbar med ungdomar och mot droger, hade tagit knark. Det hade han inte, men det slutade med att polisen och fyra väktare misshandlade Adu och senare sammansvor sig under en rättegång där Adu fälldes för våldsamt motstånd.

Februari 2004

Rummet i den stockholmska nattklubben är packat med folk, många av dem Adus vänner. Stämningen är hög, klockan har hunnit bli halv ett och kvällen har varit lyckad. Någon knackar på Adus axel, och när han tittar upp viftar mannen till med en bricka.

– Hej.

– Hej, svarar Adu den civilklädde polisen.

– Du måste följa med mig, jag ser att du är narkotikapåverkad.

Adu, som inte kände att han hade någonting att dölja, lydde polisens uppmaning. Därmed började den mest traumatiska händelsen i hans liv.

Efter att ha tagit Adu runt hörnet blev polisen intensivare i sitt frågande. Han sa att om Adu berättade sanningen, skulle ingenting hända. Att han skulle säga vad han hade tagit för knark och vilka andra på klubben som hade tagit annat.

– Jag förklarade att jag inte håller på med sånt. Jag dricker inte ens alkohol, kanske ett glas vin på nyårsafton men inte alls annars. Den kvällen hade jag bara druckit Fanta, berättar Adu i dag.

Polisen nöjde sig inte med det svaret utan menade att det var »det alla säger«. För Adu, som jobbar med ungdomar och med drogförebyggande arbete, blev situationen väldigt kränkande och absurd på samma gång. Han förklarade detta för polisen, som blev aggressivare.

– Han sa »okej, du är inte beredd att samarbeta«, tog mig i armen och förde mig upp mot trapporna vid hissen, berättar Adu och visar på sin egen arm hur polisen greppade honom.

Polisen uppmanade ännu en gång Adu att erkänna, men eftersom Adu inte hade något att erkänna erbjöd han sig i stället att följa med så att polisen kunde ta prover eller att polisen kunde få hans legitimation och kolla upp att han var ostrafad. Polisen sa att Adu inte skulle komma och säga åt honom hur han skulle jobba och Adu märkte hur polisen plötsligt blev mycket aggressivare. Han vände på Adu och tryckte upp honom mot väggen.

– Hans röst förändrades, blev mycket mer bestämd och aggressiv. »Nu vill jag att du berättar sanningen«, sa han igen. Då sa jag att jag var trebarnspappa och fritidsledare.

Situationen blev inte bättre. Adu tog av sig de gula glasögon han dittills hade haft på sig och frågade om polisen kunde se något. Han erbjöd sig igen att följa med dit det behövdes för att man skulle kunna se om han hade något i blodet, men polisen fortsatte bara fråga om det var hasch eller kokain Adu hade tagit. Till slut började tårarna rinna nedför Adus kinder.

– Jag sa till honom att han hade kränkt mig och att han inte kunde göra så där, anklaga mig direkt i stället för att misstänka mig. Alla mina vänner var där, han hade tagit mig framför 50 personer jag kände utan att förklara någonting.

Blodet började rinna när polisen då sa att han kunde ta legitimationen och låta Adu gå. Adu vägrade – han sa till polisen att han kände sig sårad och ville ta blodprov och bevisa att polisen hade gjort fel.

Polisen vände då Adu mot väggen, vred hans arm bakom ryggen, sparkade undan ena benet på honom och slog hans huvud mot väggen så att han började blöda från pannan. När Adu panikslagen började springa kom väktare och drog ner honom på golvet. De började tillsammans med civilpolisen slå och sparka på Adu, som låg ner. En minnesbild Adu har är av civilpolisen som står på ett ben på Adus kind.

Bilen till polisstationen kördes av civilpolisen som först tog Adu. Han fortsatte »snacka skit«, som Adu berättar nu i efterhand, och sa att Adu var slut i Sverige och att han skulle se till att kasta ut honom. Adu var full av tårar och växlade mellan sitt modersmål engelska och svenska och upprepade hela tiden att han ville dö, att de skulle låta honom dö. En andra polisman som hade väntat i bilen försökte lugna ner Adu i baksätet.

Efterspelet är en vrickad historia. På polisstationen tog de av Adu kläderna för att söka igenom vartenda veck efter knark. De hittade inget. Civilpolisen tog hans legitimation och kollade upp honom för att se om han fanns i brottsregistret. Men kontrollen gav ingenting.

– »Fan också, det fanns ingenting på dig«, sa han och slängde kortet hårt på golvet framför mig där jag låg, berättar Adu. »Nu handlar det inte om droger längre, jag ska se till att du åker dit för något annat.«

Och Adu åkte dit för något annat. Polisen anmälde honom för våldsamt motstånd och polisens enda vittne, en av väktarna som också slog Adu, vägde tyngre än Adu och hans vittne, en vän till honom som inte hade släppts förbi av väktarna och enligt rätten »stod för långt bort för att kunna ha uppfattat situationen rätt«.

– Jag anmälde polisen flera gånger, för diskriminering, kränkning, misshandel ..., men allt las ner, berättar Adu nu. Det är synd att det är så, det var jag mot myndigheterna. Och det är synd att det finns så många som gömmer sig bakom uniformer för att kunna vara rasister. Men jag vet att det bara är några och att de flesta poliser faktiskt sköter sitt jobb ordentligt.

